

Еңбек психологиясы әдістерінің мәселері жекелеген жағдайларда еңбек етуші адамның сана – сезіміне үстемдік етуде туындайды, еңбек етуші адамның мамандық саласында орын тауып, өзін - өзі анықтау үшін көрсетілетін психологиялық көмек бейімделу жолдары:

- өндірістік – бейімделу (техникалық - бейімделу) деңгейі. Негізгі мақсат адамға өндіріс құралына қатысты салаларға тезірек бейімделуге көмектесу.

- әлеуметтік – бейімделу деңгейі, мақсаты – еңбек ортасында табысқа жетуіне әлеуметтік ортаға бейімделуіне көмектесу.

- мақсатты- құндылықтың деңгейі, мақсаты – жеке өмірі мен мамандық саласында өзін-өзі бағдарлай алуына, өз орнын табуына, тірлігі мен кәсібінің мәнін – мазмұнын түсінуге көмектесу.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қ Жарықбаев « Жантану негіздері » Алматы- 2012
2. М Жұмабаев « педагогика» Алматы – 2010
3. Қ Жарықбаев « жалпы психология» Алматы-2010
4. С Бапбала « жалпы психология» Алматы – 2013
5. « Халық педагогикасы» (Жаксылық, Жүнісова)
6. Т Тәжібаев « жалпы психология» Алматы-2013

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы формирования отношений между родителями и детьми.

Symmaru

This article analyzesthe problems of forming relations between parents and children

ӘОЖ 702.8:78

ТЕМПЕРАМЕНТТІҢ НЕГІЗГІ КОМПОНЕНТТЕРІ

Егентай Айгүл Рүстемқызы

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Түйінді сөздер: мелатонин, серотонин, темперамент, сангвиник, флегматик, холерик, меланхолик, триптофан, Мелатонин

Темперамент туралы айтатын кезде, адамдар арасындағы көптеген психикалық айырмашылықтар - тереңдік, қарқындылық, эмоциялар тұрақтылығы, эмоциялық әсер, қарқын, әрекет күші және басқа да динамикалық, жеке-тұрақты психикалық өмірдің, мінез-құлықтың және қызметтің ерекшеліктері. Дегенмен, темперамент бүгінгі күні де даулы және шешілмеген мәселе болып қала береді. Дегенмен, мәселенің әр түрлілігі кезінде ғалымдар мен практикалар темперамент — адамның әлеуметтік мәні ретінде қалыптасатын биологиялық іргетас екенін мойындайды.

Темперамент мінез-құлықтың динамикалық аспектілерін, көбінесе туа біткен мінезді көрсетеді, сондықтан темпераменттің қасиеттері адамның басқа психикалық ерекшеліктерімен салыстырғанда тұрақты және тұрақты. Темпераменттің ерекше ерекшелігі-бұл адамның темпераментінің әр түрлі қасиеттері бір-бірімен кездейсоқ үйлеспейді, ал белгілі бір ұйым, құрылым құру арқылы өзара заңды байланысты[3].

Темперамент қасиеттеріне жеке ерекшеліктер жатады:

- 1) жалпы психикалық қызметтің динамикасын реттейді;
 - 2) жекелеген психикалық процестер динамикасының ерекшеліктерін сипаттайды;
 - 3) тұрақты және тұрақты сипаты бар және ұзақ уақыт бойы дамуында сақталады;
 - 4) тин сипаттайтын қатаң заңды қатынаста болады
- темперамент;

5) нерв жүйесінің жалпы түріне байланысты.

Белгілі бір белгілерді пайдалана отырып, темперамент қасиеттерін тұлғаның басқа да психикалық қасиеттерінен ажыратуға болады. [1]

Темпераменттің ішкі құрылымын талдау темпераментте (оның әдеттегі психологиялық сипаттамасында) бірыңғай мазмұн мен сыртқы көріністердің бірыңғай жүйесінің болмауынан айтарлықтай қиындықтар туғызады. Мұндай талдаудың әрекеті адамның жалпы белсенділігі, оның моторикасы мен эмоциялылығы салаларына қатысты темпераменттің үш негізгі, жетекші компоненттерінің бөлінуіне әкеледі. Осы компоненттердің әрқайсысы, өз кезегінде, өте күрделі көп өлшемді құрылымға және психологиялық көріністердің әртүрлі түрлеріне ие.

Темперамент құрылымында индивидтің жалпы психикалық белсенділігі ретінде белгіленетін компонент ерекше маңызға ие. Психикалық белсенділіктің мәні тұлғаның өзін-өзі көрсетуге, сыртқы шындықты тиімді игеру мен қайта құруға ұмтылуы болып табылады; әрине, бұл үрдістердің бағыты, сапасы мен іске асырылу деңгейі тұлғаның басқа да ерекшеліктерімен анықталады: оның зияткерлік және логикалық ерекшеліктерімен, оның қарым-қатынасы мен уәждерінің кешенімен. Белсенділік дәрежесі әлсіздік, инерттілік және бір полюсте пассивті жетілуден бастап энергияның жоғары дәрежесіне дейін, іс — әрекеттің қуатты епінділігі мен екіншісінде тұрақты көтерілуден тарайды.

Темпераменттің бірінші компонентін құрайтын қасиеттер тобына екінші-қозғалу немесе моторлы-қозғалу (және арнайы речедвигательного аппарат) функциясымен байланысты қасиеттер атқаратын жетекші рөл атқаратын компонент. Қозғалыс компонентінің динамикалық қасиеттерінің арасында: жылдамдық, күш, резкость, ритм, амплитуд және бұлшықет қозғалысының басқа да белгілері сияқты ерекшелеу керек. Жиынтығы ерекшеліктерін бұлшық ет және сөйлеу моторикасы басқалардан оңай бақылауға және бағалауға мүмкіндік беретін темпераменттің қырын құрайды, сондықтан жиі оларды тасушының темпераменті туралы пайымдаудың негізі болып табылады[4].

Темпераменттің үшінші негізгі компоненті "эмоциялық" болып табылады.

-ерекшеліктері мен қасиеттерін сипаттайтын

-әр түрлі сезімдерді, аффект пен көңіл-күйді тоқтату. Салыстырғанда

-темпераменттің басқа құрамдас бөліктері бұл компонент ең күрделі және тармақталған өзіндік құрылымы бар. Негізгі ретінде

- "эмоционалдық" сипаттамалары әсер ету, импульсивтілік және эмоциялық лабильділік болып табылады. Әсер ету субъектінің аффективті сезімталдығын, оның эмоциялық әсерлерге сезімталдығын, басқа да мұндай топырақ жоқ жерде эмоциялық реакцияға оның топырақ табу қабілетін білдіреді. "Импульсивтілік" деген термин жылдамдықтың белгісі болып табылады, онда эмоция іс-әрекеттер мен іс-әрекеттердің алдын ала ойландырмай және оларды саналы түрде шешпей-ақ итермелейтін күшке айналады. Эмоционалдық лабильділікпен, әдетте, осы эмоциялық жағдай тоқтатылатын немесе басқалардың бір уайымының ауысуы болатын жылдамдық қабылданады.

Темпераменттің негізгі компоненттері адам мінез — құлқының актілерінде қандай да бір түрткі, әрекет және уайымның өзіндік бірлігін құрайды, ол темперамент көріністерінің тұтастығы туралы айтуға мүмкіндік береді және адамның басқа да психикалық білімдерінен темпераментті-оның бағытталуынан, мінезінен, қабілеттілігінен және т. б. айқын шектеуге мүмкіндік береді.

Аға мектепке дейінгі жас қарқынды психикалық даму кезеңі болып табылады. Дәл осы жаста психофизиологиялық функцияларды жетілдіруден бастап және күрделі Жеке жаңа түзілімдердің пайда болуымен барлық салаларда прогрессивті өзгерістер болады.

Қабылдау саралануы артады. Жоғары мектепке дейінгі жастағы қабылдауды дамытуда пәндік бейнелерді пайдаланудан сенсорлық эталондарға - әрбір қасиеттің негізгі түрлері туралы жалпы қабылданған ұғымдарға көшу ерекше рөл атқарады.

Мектепке дейінгі жастағы назары еріксіз сипатқа ие. Жоғары назардың жағдайы сыртқы ортаға бағытталумен, оған эмоциялық караумен байланысты. Назар аударудың өзгермелі сәті балалардың бірінші рет өзінің назарын саналы түрде басқара бастауына, оны белгілі бір

заттарға бағыттап, ұстап қалуына байланысты. Осылайша, мүмкіндіктері бұл жаңа нысандары зейін - ырықты зейіннің - алты-жеті жасында жеткілікті[5].

Назар аударудың дамуында елеулі өзгерістерге қарамастан, барлық мектепке дейінгі кезең ішінде басым болып отыр. Тіпті аға мектепке дейінгі балаларға бір нәрсеге назар аудару қиын. Бірақ олар үшін қызықты ойындар процесінде назар жеткілікті тұрақты болуы мүмкін.

Осындай жас заңдылықтары жадтың даму процесінде де байқалады. Мектепке дейінгі ересек жастағы жады еріксіз сипатқа ие. Бала ол үшін ең үлкен қызығушылық білдіретінін жақсы қабылдайды, жақсы әсер береді. Осылайша, тіркелетін материалдың көлемі көбінесе осы пәнге немесе құбылысқа эмоционалдық қатынаспен анықталады.

Мектепке дейінгі ересек баланың негізгі жетістіктерінің бірі-ерікті есте сақтауды дамыту. Бұл есте сақтаудың кейбір түрлерін төрт-бес жастағы балаларда атап өтуге болады, алайда ол алты-жеті жасқа жетеді. Көп жағдайда оған қажетті мәліметтерді есте сақтау және уақытында ойнату қабілеті табысқа жету шарттарының бірі болып табылатын ойын қызметі ықпал етеді. Бұл жастың маңызды ерекшелігі-алты-жеті жастағы баланың алдында белгілі бір материалды есте сақтауға бағытталған мақсат қойылуы мүмкін. Мұндай мүмкіндіктің болуы баланың есте сақтау тиімділігін арттыру үшін арнайы арналған түрлі тәсілдерді қолдана бастауына байланысты: материалды қайталау, мағыналық және ассоциативті байланыстыру.

Осылайша, алты-жеті жылға жады құрылымы есте сақтау мен еске алудың ерікті формаларының Елеулі дамуына байланысты елеулі өзгерістерге ұшырайды. Ағымдағы қызметке белсенді қатынаспен байланысты емес еріксіз жады, жалпы ол үстем жағдайды сақтайды, бірақ аз өнімді болады.

Жадтың еркін және еріксіз формаларының осындай қатынасы қиял сияқты психикалық функцияға қатысты белгіленеді. Оның дамуында үлкен серпіліс ойын қамтамасыз етеді, оның қажетті шарты алмастырушы қызметтің және орынбасарлары - заттардың болуы болып табылады.

Бұл жастағы қиял баланың сыртқы ортамен өзара қарым-қатынас жасау мүмкіндігін кеңейтеді, оны игеруге ықпал етеді, шындықты тану арқылы ойлаумен бірге қызмет етеді.

Баланың кеңістіктік көріністерін алты-жеті жылға дамыту жоғары деңгейге жетеді. Осы жастағы балалар үшін кеңістіктік жағдайларға талдау жасау әрекеттері тән. Нәтижелер әрдайым жақсы болмаса да, балалардың қызметін талдау тек заттарды ғана емес, олардың өзара орналасуын да көрсете отырып, кеңістік бейнесінің бөлшектенуін көрсетеді.

Көрнекі-пәрменді ойлау процесінде ойлаудың неғұрлым күрделі түрін - көрнекі-бейнелі ойлауды қалыптастыру үшін алғышарттар пайда болады. Ол проблемалық жағдайды шешу баланың практикалық іс-әрекеттерді қолданбай, түсінік арнасында жүзеге асыруымен сипатталады. Мектепке дейінгі кезеңнің соңына қарай көрнекі-бейнелі ойлаудың жоғары нысаны - көрнекі-схемалық ойлау (есептерді шешу кезінде схемалық бейнелерді қолдана білу) басым.

"Көрнекі-схемалық ойлау баланың түрлі заттар мен құбылыстардың жалпыланған моделін жасау құралы бола отырып, сыртқы ортаны игеруге үлкен мүмкіндік береді. Қорытылған сипат, ойлаудың бұл түрі пәндермен және олардың орынбасарларымен нақты іс-қимылдарға сүйенетін бейнелі болып қала береді". [20] сонымен бірге ойлаудың бұл түрі ұғымдарды қолдану мен өзгертумен байланысты логикалық ойлауды қалыптастыру үшін негіз болып табылады. Осылайша, 6-7 жасқа қарай бала проблемалық жағдайды үш тәсілмен шешуге: көрнекі-пәрменді, көрнекі-бейнелі және логикалық ойлауды пайдалана алады. Мектепке дейінгі үлкен жастағы баланы логикалық ойлауды қарқынды қалыптастыру басталған кезең ретінде ғана қарастыру керек, сол арқылы ақыл-ой дамуының жақын перспективасын анықтау.

Мектепке дейінгі үлкен жасқа практикалық іс-әрекеттердің үлкен тәжірибесін жинақтау, қабылдау, есте сақтау, қиял және ойлау дамуының жеткілікті деңгейі баланың өз күшіне деген сенімін арттырады. Бұл мінез-құлықтың еркін реттелуі ықпал ететін әр түрлі және күрделі мақсаттарды қою арқылы көрінеді. 6-7 жастағы бала ұзақ уақыт бойы күшті ерік кернеуіне төтеп бере отырып, алыс мақсатқа ұмтылуы мүмкін.

Еріктік іс-қимылдарды орындау кезінде айтарлықтай орынды еліктеуді жалғастырады, бірақ ол ерікті басқарылады. Сонымен қатар, баланы белгілі бір әрекеттерге итермелей отырып, ересектердің ауызша нұсқауы үлкен маңызға ие болады. "Мектепке дейінгі ересек балада алдын ала бағдар беру кезеңі анық көрінеді". [2] ойын және алдын ала өз іс-әрекетінің белгілі бір желісін жасауды талап етеді. Сондықтан ол мінез-құлықты ерікті реттеу қабілетін жетілдіруді ынталандырады[6].

Бұл жаста баланың мотивациялық саласында өзгерістер орын алады: мектепке дейінгі ересек баланың мінез-құлқына жалпы бағыт беретін сопақшалық уәждер жүйесі қалыптасады. Қазіргі кезде ең маңызды себеп-жағдаяттық пайда болатын ниеттерді назардан тыс қалдыра отырып, балаға белгіленген мақсатқа жетуге мүмкіндік беретін негіз болып табылады. Бұл жаста еркектік күш-жігерді жұмылдыру тұрғысынан ең пәрменді себептердің бірі- ересектердің іс-әрекетін бағалау.

Мектепке дейінгі ересек жасқа жеткен кезде танымдық мотивацияның қарқынды дамуы орын алатынын атап өту қажет: баланың тікелей әсер етуі төмендейді, сонымен қатар ол жаңа ақпаратты іздеуде белсенді болады. Елеулі өзгерістерге айналадағылардың оң қарым-қатынасын орнатуға уәждеме да жатады. Белгілі бір ережелерді орындау және одан да кіші жастағы бала үшін ересек адамның мақұлдауын алу құралы болды. Алайда, мектепке дейінгі ересек жаста бұл саналы, ал оны анықтайтын мотив - жалпы иерархияға "жазылған" болады. Бұл үдерістегі маңызды рөл әлеуметтік нормативтер шкаласы болып табылатын ұжымдық рөлдік ойынға жатады, оларды меңгере отырып, баланың мінез-құлқы айналасындағыларға белгілі бір эмоционалдық қарым-қатынас негізінде немесе күтілетін реакцияның сипатына байланысты құрылады. Бала ересек адамды нормалар мен ережелерді тасымалдаушы деп санайды, алайда белгілі бір жағдайларда бұл рөлде өзі де бола алады. Бұл ретте қабылданған нормаларды сақтауға қатысты оның белсенділігі артады.

Бірте-бірте мектепке дейінгі ересек адам моральдық бағалауды меңгереді, осы тұрғыдан өз іс-әрекетінің дәйектілігін ескереді, ересек адам тарапынан нәтиже мен бағаны алдын алады. Е. В. Субботский мінез-құлық ережелерін интериоризациялауға байланысты, осы ережелерді бұзуды бала тіпті ересек адам болмаған кезде де уайымдайды деп есептейді. 6 жастағы балалар өз мінез-құлқының ерекшеліктерін түсіне бастайды, ал жалпы қабылданған нормалар мен ережелерді меңгеруіне қарай оларды өзін және айналасындағыларды бағалау үшін өлшем ретінде қолдана бастайды.

Өзін-өзі бағалаудың бастапқы негізі өзін басқа балалармен салыстыра білу болып табылады. 6 жыл үшін негізінен дифференциалды емес жоғары өзін-өзі бағалау тән. 7 жасқа қарай ол сараланады және біршама төмендейді. Бұрын болмаған басқа құрдастарымен салыстыруды бағалау пайда болады. Өзін-өзі бағалаудың дифференцияланбауы 6-7 жастағы бала ересектердің жеке іс-әрекеттің нәтижелерін бағалауды жалпы өз тұлғасын бағалау ретінде қарастыруына әкеледі, сондықтан осы жастағы балаларды оқыту кезінде кінәраттар мен ескертулерді пайдалану шектелуі тиіс. Әйтпесе, оларда өзін-өзі бағалау, өз күшіне сенімсіздік, оқуға теріс көзқарас пайда болады[7].

Алты-жеті жастағы баланың психикалық дамуының аса маңызды жетістіктерін жинақтай отырып, осы жастағы балалардың ақыл-ой дамуының өте жоғары деңгейімен ерекшеленетінін айтуға болады. Осы уақытта білім мен дағдылардың белгілі бір көлемі қалыптасады, есте сақтаудың еркін түрі, ойлау, қиял қарқынды дамиды, оған сүйеніп баланы тыңдауға, қарауға, есте сақтауға, талдауға болады. Аға мектепке дейінгі баланың мінез-құлқы өз қызметінің нәтижелерін және өз мүмкіндіктерін жеткілікті барабар бағалауға қабілеттілігімен сипатталады.

Темперамент ағзаның барлық қасиеттеріне ұқсас, ең алдымен жүйке жүйесінің анатомиялық және физиологиялық дамуынан және ағзаның басқа жүйелерінен пайда болатын, жетілу процесімен немесе мінез-құлықтың өзгерістерімен байланысты жас ерекшеліктеріне бейім.

Темперамент қасиеттері жас ерекшелігіне байланысты, жануарлармен және адамдармен жүргізілген зерттеулердің нәтижелерімен расталады.

Өртүрлі жастағы балалардағы жүйке жүйесінің типтерін зерттеу темпераменттің жас өзгерістерінің (жүйке жүйесінің қасиеттерінің) болуын растайды, ең алдымен орталық жүйке жүйесі мен эндокриндік аппараттың жетілуіне байланысты. Мұндай бақылаулар біздің жүзжылдықтың 30-шы жылдарында жүргізілді және қазіргі уақытта шамамен осындай нәтижелер береді. Олар психологтардың жұмыстарында жүйелі түрде баяндалған: В. Э. Чудновский, Н. С. Лейтес және Э. И. Маствилискер. Олардың ішінен кейбір заңдылықтар шығарылады. Кіші мектеп жасына назар аударып отырып, темпераменттің жас өзгерістерінің кейбір заңдылықтарын қарастырайық. [20].

Өз дамуының ерте кезеңінде балалар әлсіз жүйке жүйесіне ие; бұл қозу және тежелу процестеріне тең дәрежеде қатысты. Қозу процесінің әлсіздігі ең алдымен жүйке жүйесінің аз төзімділігінде, тез шаршағандықтан және қорғағыш тежелудің жеңіл пайда болуынан көрінеді. Әлсіздік көрсеткіші, сондай-ақ қатты дамыған индуктивті (сыртқы) тежелу болып табылады, ол жанама тітіркендіргіштердің әсерінен іс-әрекеттерді тежеуден көрінеді. Бұл тежелу кіші мектеп жасында байқалатыны туралы мұғалімдер жақсы біледі: өйткені оларға сыныптағы жағдайдың ең аз өзгеруін оқушылардың назарын мектеп сабақтарынан қалай алаңдататынын жиі байқауға тура келеді. Жұмыс қабілеттілігінің төмендігі (төзімділігі) индивидтің жоғары қоздырғыштығы мен сезімталдығы қатар жүреді, бұл, атап айтқанда, тітіркендіргіштердің жеткіліксіз күшінде моторлы және эмоциялық реакцияларда көрінеді. Сонымен қатар, бұл реакциялар өте күшті, олар қысқа латын кезеңі бар. Көптеген зерттеулер мектепке дейінгі жастағы аз қозу процесінің күші осы индивидке сәйкес келетін 6 - 7 жылға дейін ең жоғары деңгейге жететінін көрсетеді. Осы жастан бастап балалар мен ересектер арасында жүйке жүйесінің жұмыс істеу қабілеттілігінде үлкен айырмашылық байқалмайды.

Ең алдымен түрлі шартты тежеу реакцияларының түзілуі мен орнықтылығына қабілеттілігінен көрінетін тежеу процесінің күші қозу процесінің күшінен кейін өзінің ең жоғары деңгейіне жетеді деген пікір жалпы қабылданған. Алайда, бұл қасиет жетілген түрде табылған жасқа қатысты бірыңғай пікір жоқ. Дегенмен, негізінен жануарлармен тәжірибелерде алынған деректер бар, олардың ішінде тежеу процесінің күші қозу процесінің күшінен гөрі, әсіресе ерте онтогенезінде жаттығулардың әсеріне ұшырайды. Бала өмірінің алғашқы жылдарында тежеу процесінің әлсіздігі негізінен әртүрлі реакцияларды ұстап тұру қабілетінің төмендеуімен көрінеді[8].

Нерв процестерінің тепе-теңдігінің жас ерекшелігі, іс жүзінде, қозу ерекшелігінен және тиісті өмір кезеңдеріндегі тежелу ерекшелігінен туындайды. Жүйке жүйесінде тежеу күшінің жетілу процесін неғұрлым ұзақ назарға ала отырып, дамудың бастапқы кезеңінде қозу күшінің басым болуы кезінде тепе-теңсіздік байқалады. Мектепке дейінгі жастағы бала өзінің мінез-құлқымен танымал мағынада тырысқаққа ұқсайды. Содан кейін қозумен салыстырғанда тежелудің әлсіздігінен туындаған бұл тепе-теңсіздік біртіндеп азаяды және 9 жасқа жуық бала осы тұрғыдан ересектерден айтарлықтай айырмашылығы жоқ. Тежеуден қозудың басым болуы ең алдымен баланың мінез-құлқының импульсивтілігі мен жарылу сипатында көрінеді. Ол үшін жағдайға байланысты мінез-құлыққа (яғни қазіргі уақытта әрекет ететін стимулдар) төмен бақылау тән. Алайда, осыған ұқсас мінез-құлық тежеуге жеткіліксіз жетілген қабілеттіліктен ғана емес, демек, қозудың басым болуынан, сонымен қатар тежелудің бір мезгілде әлсіздігі кезінде қозудың әлсіздігінен да туындауы мүмкін. Қозу процесінің әлсіздігі-бұл кінәсіз индивидтерге ұқсайтын мінез-құлық түрлерін тудыратын фактор. Бұл тітіркендіргіштердің күші реакциясының жеткіліксіз күшімен немесе жалпы жағдайда - индивид әрекет ететін жағдайдың мәнімен түсіндіріледі.

Әдебиеттер тізімі:

1 Анисимов В.Н. Молекулярные и физиологические механизмы старения. СПб: Наука, 2003. — 467 с.

2 В.Н. Анисимов, И.А. Виноградова Старение женской репродуктивной системы и мелатонин. Издательство «Система», 2008. - 44 с.

2. Анисимов В.Н., Рейтер Р.Д. Функции эпифиза при раке и старении //Вопросы онкологии. – 1990. – Т.36. – С.259–268.

3 Сәбет Балтаұлы Бап-Баба (Бабаев). Алматы: Заң әдебиеті, 2006.-275 б

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы формирования педагогической основы у школьников в познавательном процессе.

Symmaru

This article researches the problems of forming the pedagogical basis of students in the cognitive process.

ӘОЖ 372.948

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КҮТІМ СУБЪЕКТТІҢ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ КӘСІБИ АТРИБУТЫ РЕТІНДЕ

Елеубаева Сабира Бауыржанқызы

**Шымкент университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: «Күтім», «жақсылық», «махаббат», «ар», «парыз», «бостандық», «жауапкершілік».

Кәсібилік категориясы жетілген тұлғаның прогрессивті дамуы туралы ғылым акмеологияның базалық категориясына жатады. Ол адам санасының ұйымдастырылуының анықталған жүйесі ретінде қабылданады [5, с. 58]. Кәсібилік субъектінің дамуына бағытталған кәсіби маңызды қасиеттердің даму деңгейінің жоғары болуын, шағымдардың жеткілікті деңгейін, мотивациялық саланы және құндылықтар бағдарын қажет етеді. Әлеуметтік қолдау қызметінде жұмыс жасайтын, халықтық білім беру мекемелерінде жұмыс жасайтын мамандардың маңызды кәсіби сипаттамаларының бірі олармен жақын қарым қатынас жасамайтын адамдарға күтім жасай білу қабілеті болып табылады. Бұл күтім феноменін психологиялық құбылыс ретінде тереңірек түсінуді қажет етеді, демек осы тақырыптың теориялық жобалауы болады.

Отандық психологтардың бір біріне өтетін және байланысты психикалық құбылыстың үш классы бар деген ұстанымын негізге алып, күтім психологиялық құбылыс ретінде психикалық процесс (күтім), психикалық жай-күйі (абыржыған) және жеке қасиеттер (қамқорлық) формаларында кездеседі. Алайда олардың адам өмірінде бір уақытта кездесуі міндетті емес. Жеке тұлға қамқор болуы мүмкін, бірақ өзін нашар сезінгенде, көңіл күйі нашар болғанда қамқорлық жасай алмайды.

Психикалық құбылыстың бүтін және жеке психикалық процесстермен күйлердің үш құрамдас құрылысының жүйесін ұсынған Б. Ф. Ломовтың идеясына сүйене отырып [6, с. 94], біз коммуникативтік-мінез-құлықтық, эмоционалды-мотивациялық және когнитивті кешенді күтім құрылысын анықтаймыз. Біз күтімді санаға қажеттіліктерді, мақсаттарды, құндылықтарды, ойларды, басқа адамның даму үрдістерін, олардың іске асу деңгейінің тәжірибесін, сонымен қатар олардың орындалуына бағытталған әрекеттерді әлеуметтік-психологиялық бейімделуге және тұлғалық өсуге жәрдемдесу мақсатында бағытталуын; күтімнің сыртқы күйлерінен болатын процесс ретінде; күтім көрсететін қабілетін анықтайтын тұлға қасиеті ретінде қарастырамыз. Психологиялық және этикалық мақсатта күтім қатынасына түсетін адамдар тең құқылы болмауы мүмкін екені маңызды болып табылады [2, с. 316], өйткені күтім бір жағынан қорғауды, ал екінші жағынан тәуелділікті қажет етеді. Белгілі бір адамға күтім шектен тыс болса, онда ол жеке тұлғалық өсуді тоқтатуы, адамға өз

тапсырмаларын шешуге кедергі келтіруі мүмкін. Бұл өзіне сенімділікті, өз күзiреттілігін төмендетіп, адамды дәрменсіз етеді. Күтім қоршаған ортаға тұтынушылық нұсқаулығын енгізуі мүмкін (еңбек етуге, өз күшімен қойылған мақсатқа жету тілегін төмендетеді). Әр сатыда көмек көлемін анықтап беру балаға оңтайлы болады, күтім бағытталған адамның жеке тұлғалық өсуіне көмектесу үшін ортадан берілетін көмек қарқындылығы адам есейген сайын азаюы тиіс және сипатын, орындалу формасы мен мазмұнын өзгерту керек.

Сонымен күтім субъектке өз пайдасын әкелуі мүмкін немесе егер қарқындылығы мен тұлғалық ерекшеліктерге қарай берілу түрлеріне байланысты адам дамуына кедергі келтіруі мүмкін. Конструктивті емес күтімді біз дезадаптациялық деп, ал нәтижесі қарама-қарсы, жеке тұлғалық өсуге көмектесетін құбылысты күтім деп атадық. Сонымен қатар күтімнің екі түрлі мотивациясын айтуға болады. Біріншісі, күтім жасаушы адам басқа біреуге өзіне жасалғандай қабылдайды. Адам басқаға күтім жасау арқылы іштей байығанын түсінеді, сондықтан орнына ештеңе сұрамайды, күтім жасау фактісі оған көп нәрсе береді, яғни күтім жасаушының қанағаттануы әрекет нәтижесінде болады. Бір адамның екінші адамға мұндай күтім жасауын шынайы деп атауға болады, оны жалған күтімнен қатысушы адам өз қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында жасалған жағдайда ажыратуға болады.

Белгілі бір адамға жасалған күтімнің субъектісі ретінде бүтін мемлекет, ата-ана, жақын адамдар, мамандықты оқытатын және көмектесетін өкілдер болады. Осылардың ішінде ерекше орынды педагогтар алады. Педагог ата-анадан кейінгі маңызды күтім субъектісі болады: қоғам прототипі болып табылатын мектептегі балалар өмірінің ұйымдастырылуы соған байланысты (оқу қызметіндегі табыстар, тұлға аралық қарым-қатынастар сипаты (мектептегі табыстар, баланың сыныптастарымен және ұстазымен қарым қатынасы ішкі отбасылық жағдайға әсер етеді, мұғалімнің ескертуі бала үшін тек ата-анасының наразылығын тудырып қана қоймай сол сәтте олардың жазасына айналуы мүмкін, нәтижесінде бала өзін керексіз және сәтсіз сезінеді, ол невротизация негізін және сәтсіздіктен құтылу мотивациясын құрады. педагогтың өз оқушысына жасалған күтімді Ш. А. Амонашвили сөздерімен айтуға болады: «Жоқ, мен сендердің әрқайсынды қолыма алып, соңғы сатыға қоймаймын. Бұл көмек емес, білімді шайнап беру, бірнәрсені жағымсыз қайталап беру...мен сендер түсінбеген заттарға көзімді жұмып қарамаймын... Бұл оқытудағы немқұрайлық, егер сендер менің солай жасағанымды байқасандар, қымбатты менің достарым, сендерден сұраймын маған «Ұстаз сіз неге білімнің тұманында бізді тастап барасыз, біз адасып кетуіміз мүмкін» деп тік айтыңдар.» [1, с. 40].

Дамып келе жатқан тұлғаға жаңа әлеуметтік кеңістікке бағыттаушы ол педагог, «менің қамқорлығым қандай болуы мүмкін?» деп Ш. А. Амонашвили өзіне сұрақ қояды [1, с. 99]. Бір жағынан ол балаларға үйлерінде жетіспейтін ата-ана қызметтерінің бөлігін атқарады. Екінші жағынан ол қоғамдық тапсырмаларды орындайды, оқу қызметін ұйымдастырады, балаларға қамқорлық жасайды, ата-анаға тәрбиеде жіберген қателіктерін көріп жөндеуге, қиын педагогикалық мәселелерді шешуге көмектеседі. Психотерапия мен психоаналитикалық педагогика маманы К. Бютнер тек педагогтар отбасы зорлығынан, ата-ана қатысуының жетіспеушілігінен жапа шегетін балаларға көмектесе алады, сондықтан басқа біреудің күтім тәжірибелерінен түзетулер алады [4, с. 17]. Күтім бала іс әрекетіндегі көмек сұрауын көруге мүмкіндік туғызады. Сонымен қатар күтім - ондай педагогтың әрекеті бала мінез құлығындағы өзгерістер, жоғарғы нәтижелер түрінде ешқандай марапаттауды сұрамайды.

Сонымен, оқытушы күтімі тек күнделікті көріністерге, халық тәжірибесіне, интуициялық шешімдерге, жеке сеніміне ғана емес, тағы оқушылардың жас ерекшеліктерін білуге, даму заңдылықтарына, оқыту әдістемесіне негізделеді. Күтім тұлғаға қоғам көрсеткен сұраным мен анықталады [3, с. 6—7], ата-ана жағдайындағы махаббат сезімінде, оқушыларға берілуге негізделмейді, ол кәсіби парыз мақстында, өз міндеттерін сапалы және дұрыс түсіну қажеттіліктеріне негізделеді.

Күтім педагог қызметінде қажетті элемент болып табылады, ал қамқорлық қызметтің тиімділігі тәуелді болатын қасиет. Алайда А. А. Деркач пен В. Г. Зазыкиннің байқауы бойынша, ең маңыздысы оқушының орны, оның педагогтың құндылықтар жүйесіне қосылуы

болып табылады. Қоластындағыларға шынайы күтім жасау құрбандықты қажет етпейді, керісінше мұғалімнің өсуіне көмектеседі, кәсіби қызметтің тиімділігін жоғарылатады. Акмеология заңдарының бірі кәсіби шеберлік пен тұлғалық бүтіндікті қалыптастыру процесстерін өзара тәуелділігін көрсетеді [5, с. 51, 69]. Шынайы күтім адамды байытады, оның ресурстарын ашады, жалған күтім оны қажытады, өйткені адам басқадан қайтарымды қажет етеді, ал бұл әрдайым бола бермейді. Сондықтан педагогтың өз шәкірттеріне күтім жасай алу біліктілігі оның тұлғасының және қызметінің кәсібилігін көрсетеді.

А. С. Макаренко өзінің шығармашылық қызметі барысында педагогикалық Таланттың мәні туралы және толыққанды тәрбиеші-мұғалімді дайындау ісіндегі жеке дарындар мен әдістемелік қару-жарақтардың өзара қарым-қатынасы туралы мәселені ойға салуға тырысты. Өз тәжірибесінде ұзақ ойлаудың нәтижесінде ол өте маңызды тұжырымдарға келді: Педагогикалық шеберлік негізінде идеялық бағыт, мұғалімнің адал моральдық келбеті, өз ісіне саналы және сонымен бірге құмарлықпен қарау, өз ісін терең білу, сондай-ақ педагогикалық техниканы меңгеру жатыр. Өзінің "отбасындағы және мектептегі тәрбие" мақалаларының бірінде А. С. Макаренко былай деп жазады: "егер оған көмектессе және егер ол өзі жұмыс істесе, әр адам шебер жасай алады... .. Тек шеберлік туралы ғана айту керек, яғни тәрбие үрдісінің шын мәніндегі білімі, тәрбие шеберлігі туралы айту керек". Талант түсінігінде не бар? "Талант тек биологияға ғана тиесілі, бұл негізінен ол қоғамның, жұмыстың, мәдениет пен білімнің пайдалы ықпалына міндетті".

А. С. Макаренконың педагогикалық жұмысы жетістігінің негізі ретінде әрбір мұғалімнің "от жануы" деп өз ісіне деген көзқарасын санады. Ал басқаларды жағу үшін өзіңіз жанғаныңыз жөн. Балаларды педагогтың өміршеңдігін бағындырады. А. С. Макаренко жұмыс басында қиындықтарды жеңуде Жеңіс қарсаңында өзін әрдайым сезінгенін ерекше атап өтті.

А. С. Макаренко мұғалімнен керемет және дарынды емес қабілеттерді талап етті. Ол біреуді талап етті-бұл істе ынта, махаббат пен құштарлық, адам өз жұмысын жақсы көруі үшін адалдық. А. С. Макаренко болашақ мұғалімнің жалпы және арнайы педагогикалық дайындығының, әсіресе "педагогикалық техника" саласындағы шеберлігінің маңызы зор екенін атап өтті. Осылайша, іске деген көзқарас және тиісті дайындық шеберліктің негізінде жатыр. Осыған байланысты ең қызықты мәселелердің бірі А. С. Макаренконың өз ұжымының қызметкерлерімен қандай жұмыс жүргізгені туралы мәселе болып табылады, қарапайым қатардағы адамдардан өз ісінің нағыз шеберлерін жасауға ұмтылады. Оның мінез-құлқы қатаң логика талаптарына бағынды. Тәрбие берудің ғылыми негізделген жүйесі жаңа қызметкер оның талаптарымен жылдам еніп, өзінің жеке мінез-құлқының дұрыс жолын бірден табатын дәйекті және айқын болды. Алайда а. С. Макаренко өзінің жеке үлгісі, сондай-ақ тәрбиеленушілердің өмірі мен қызметін мақсатқа сай ұйымдастыруды қоршаған мұғалімдерді шығармашылықпен қайта даярлау үшін жеткілікті деп санаған жоқ. Тәрбиешіні дайындау бойынша жұмыстың басты міндеті "педагогтің сипатын ұйымдастыру, оның мінез-құлқын тәрбиелеу, содан кейін оның арнайы білімі мен дағдыларын ұйымдастыру, оларсыз тәрбиеші жұмыс істей алмайды, себебі оның дауысы қойылмаған, ол баламен сөйлесе алмайды және қандай жағдайларда қалай сөйлей алатынын білмейді". Мимикаға ие емес, өзінің тұлғасына білдіру немесе көңіл-күйін ұстап тұру қажеттілігін бере алмайтын жақсы тәрбиеші болуы мүмкін емес. Тәрбиеші ұйымдастыра білуі, жүре білуі, қалжыңдауы, көңілді болуы керек. Тәрбиеші өзін әр қозғалысты тәрбиелейтіндей ұстауы керек. "Педагог ойнай алмайды. Біздің нервтердің педагогикалық құрал болуына жол бермеуге болмайды... өйткені біз адамдар. Және де егер де кез-келген басқа мамандық болады, онсыз рухани азап болса керек және біз мұны...". Ойын-ойын-сауық түрі емес, театрға жақын өнер сияқты. Бірақ мұғалім әдеби бейнеге айналмайды, әр жолы жаңа тұлғаны ойнамайды. Ол өзі қалады, және оның идеялық талпынысы, жеке қасиеттері, рухани байлығы – педагогикалық шеберліктің күші. Театрализация ойланған педагогикалық әрекетті нәтижелі жүзеге асыру үшін қажет, бірақ "ғажап күту" негізінде емес, педагогикалық техниканы есептегенде. Педагогикалық жұмыс бір жылға, жылға созылған немесе бірнеше күн бойы жүргізілген үздіксіз көптеген операциялардан тұрады. Бірақ мұндай операция күрделі режиссурада жасалады. "Мен болашақта

педагогикалық ЖОО-да тәрбие техникасы мәселелері міндетті түрде оқытылатынына сенімдімін". Осы теориялық нұсқауларға сүйене отырып, А. С. Макаренко педагогикалық ұжым мүшелерімен жас әртістермен жұмыс істеу жүйесін құрды.

А. С. Макаренконың педагогикалық техниканы меңгеру қажеттілігі туралы ұсынымдарын қарастыра отырып, "тұрақты сергектік, ақыл-есі кем адамдар, қышқыл сөздер, көңіл-күй, сергектік, Көңілді...". "Балалар ұжымындағы ересек адам өзінің қиындықтарын тежеп, жасыра білуі керек". Және де маңызды: ішкі тартымдылық пен рухани жұмылдыруды қамтамасыз ететін киімдегі қарапайымдылық, қатаңдық, ұқыптылық. "Мен а. С.-мен өткіздім. Макаренко бес жыл және есімде жоқ, оны ұқыпсыз киген. Оның ерекше ұқыптылығы тәрбиеленушілерге сиқырлы әрекет етті", - деді коммунар А. Г. Явлинский. Күнделікті практикада А. С. Макаренко "балаға" көңіл бөлді, балаларға жақындауда трафареттің икемділігі мен болмауы. Шеберлікке оқыту мұғалімдердің бір-біріне мұқият қарым-қатынасы жағдайында жүргізілуі тиіс. "Жолдасқа жағымсыз нәрселерді айтпай, ренжімейді, егер саған жағымсыз нәрселерді айтса, онда педагогикалық ұжым болмайды және болмайды". Сенімге байланысты талап етілетін құрмет әрбір мұғалімнің жұмысына негізделуі тиіс. Әрбір тәрбиеленуші оның адамгершілік құндылығына деген сенімді ұялату керек. Мұғалімнің балаларға деген талапшылдығы ешбір жағдайда да қатаңдық сипатында болмауы тиіс. Балаларға деген махаббат қажеттілігі туралы А. С. Макаренко махаббаттың сыртқы көріністерінде ғана ұстамдылыққа байланысты болды. Балаларға деген ұлы махаббат оларға деген қамқорлықта, сенімділікте, шыншылдықта, қарапайымдылықта және шыншылдықта, сондай-ақ сыпайылық пен қайраттылықта, әрқашан балалар жанында үнсіздік табатын мейірімділікте көрініс табуы тиіс. Балаларға деген мұндай қарым-қатынас мұғалім педагогикалық ашу құқығынан айырылады дегенді білдірмейді. Тәрбиеленушілер мұғалімді кешірмейді, бірақ әділ, талапшыл сөз әрқашан балаларды бағындырады, және олар мұғалімнің ашуының заңды өршуін түсінеді, өйткені мұғалім "өзін азамат ретінде көрсетеді", ол үлкен нәрсе артта қалады. Беделге қалай қол жеткізу туралы мәселе педагогикалық практикадағы даулы мәселелердің бірі болып табылады. "Мұғалім беделі бірінші кезекте жауапкершілікке негізделеді. Бұл мұғалімді балалармен адал болуға, қатені мойындай білуге міндеттейді, егер оған жол берсе, және бірдеңе дұрыс болмаса, оқушылар алдында кешірім сұрайды". Егер мұғалім мен оқушылар арасында толық сенім мен құрмет қарым-қатынасы орнатылса, онда мұғалім тек қана құқыққа ғана ие емес, қатаң талаптар қоюға және тіпті тыйым салуға мүмкіндік алады. Бірақ мұндай талаптар оқушы мұғалімнің әділдігіне күмән келтірмесе және мұғалім оған сенімді болғанда ғана мүмкін. Педагог тәрбиеленушілердің педагогикалық моральға емес, шын мәнінде ашулы екенін сезінуі үшін "разразиться" істей алуы тиіс. "Бұл сіз айқайлау керек дегенді білдірмейді. Сіз кінәлі сіз жарамсыз деп көргенін айтуға тиіс. Егер оқушы педагогты ашық жаны бар адам ретінде білсе, онда ол әрдайым оның дұрыс және оған кеңес алу керек деген ой пайда болады". Егер мұғалім өз тәрбиеленушілерінде үлкен беделге ие болса, онда бұл мұғалімнің жоғары қасиеттерін көрсетеді. Жалған-балалардың қатыгездігі мен қорқытуына негізделген бедел. Мұндай мұғалімдер өзіне және өз пәніне алаңдатады. Оқушыларды ұсақ талапшылдыққа, босаңсуға төзімділікке, балалар үшін қарапайым шалостарға төзімділікке тіл тигізуде. Мұғалімнің балаларға қарапайымдылығы, жаратылыстылығы және нағыз жақындығы шынайы құрметке, құрмет пен сүйіспеншілікке әкеледі. Табысқа жету үшін мұғалім әр тәрбиеленушінің мінез-құлқының ерекшеліктерін, оның ұмтылысын, күдігін, әлсіздігін, қадір-қасиетін жақсы білуі қажет. Педагогикалық ұстанымның мәнін мүмкіндігінше жасыра отырып, олардың өмірі мен қызметін ұйымдастыруға көмектесу керек. Оқушыға жеке әсер етудің сыналған түрі-онымен әңгімелесу. Тәжірибесіз тәрбиеші – Педагогикалық техниканың жоғары көрінісі. "Тәрбиеленушілер арнайы педагогикалық рәсімдерге ұшырауды ұнатпайды және әр ескертуді морализдей тәрбиелеудің пайдасы туралы

олармен шексіз сөйлескенде ұнамайды". Бүкіл қызметі А. С. Макаренко жаңашылдықтың жауынгерлік рухына, формализммен, педагогикадағы примитивизммен жүйелі және ымырасыз күреске, педагогикалық шеберліктің объективті-ғылыми негіздерін іздеудегі материалистік бағыттылыққа, "тәрбиеленушілерге" әсер етудің ең тиімді тәсілдеріне тән болды. Және тағы бұл бағытта өзіне қол жеткізілді. КСРО мен қазіргі Ресейдің экономикалық-саяси және әлеуметтік ұстанымдарындағы айырмашылықтарға қарамастан, мектепті жаңғырту жағдайында мұғалімнің шеберлігі туралы аталған ережелер іргелі болып табылады және бұрынғысынша өзекті болып табылады, өйткені олардың негізінде жалпыадамзаттық және рухани принциптер жатыр.

Біздің қоғамда гуманистік идеалдарға негізделген жаңа педагогикалық парадигманың қалыптасуы біздің ойымызша, психологиялық-педагогикалық көмек пен қолдауды абсолюттелген ескі авторитарлық педагогиканың педагогикалық талап санатының баламасы болып табылатын негізгі ұғымдардың бірі ретінде ұсынды. Жас адамды қолайсыз даму факторларынан қорғау қажеттілігін педагог-гуманистер И. Г. Песталоцци, К. Д. Ушинский, еркін тәрбиелеудің теоретигі Л. Н. Толстым және т. б. қозғаған. Макаренко, В. А. Сухомлинский, И. П. Иванов және т. б. Батыс пен Ресейде осы проблеманың жекелеген аспектілері психологиялық-педагогикалық қолдау, көмек, қамқорлық, тұлғааралық қарым-қатынас, ұжымның психологиялық ахуалы, тұлғаның материалдық, физикалық, адамгершілік даму жағдайлары сияқты санаттарды талдау кезінде қарастырылды. Білім беру теориясы мен практикасына психологиялық көмек және қолдау категориясын енгізу қажеттілігі бірнеше негізде негізделеді: жалпы ғылыми, психологиялық, физиологиялық және жеке педагогикалық [1].

"О. С. Газманның 1990-шы жылдары дамытқан педагогикалық қолдау тұжырымдамасы жаңа (ресейлік) педагогикалық шындықтағы ең басты ғылыми-практикалық сатып алулар мен дауларды кеңістіктің біріне айналды. Педагогикалық қолдау идеясы білім алушының өмірлік мәселелерін шешуге, басқа терминологияға, өз өмірінің күрделілігіне қатысты субъект (конструктивті белсенді бастама) болуға қабілетін дамытуға бағытталған арнайы педагогикалық жұмыстың мүмкіндігі мен қажеттілігінен тұрады" [2]. С. И. Ожеговтың "түсіндірме сөздікте": "қолдау-көмек, көмек»; бірнеше мағынасы бар "қолдау" етістігінен шыққан: — ұстанып, құлап қалмау; — көмек көрсету, көмек көрсету; — біреуді қорғауға қолдау көрсету, мақұлдау, сөз сөйлеу; тоқтамай, бірдеңені бұзбау"[3].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының білім беру туралы заңы. Оны жүзеге асыру жөніндегі негізі құжаттар, - Астана 2000 ж
2. Ажгихина Н. Гендерные стереотипы в современных масс-медиа // Гендерные исследования. - 2010. - № 5. - С. 261-273.
3. Антология гендерной теории. Сб. пер. / Сост. и комментарии Е.И. Гаповой и А.Р. Усмановой. - Минск: Пропилеи, 2010. - 384 с.
4. Артюхова, И.С. Проблема выбора профиля обучения в старшей школе // Педагогика. - 2014. - №2. - С. 28-33.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы педагога с подростками.

Symmaru

This article points out the problems of a social teacher with adolescents.

СДУДЕНТТЕР АРАСЫНДАҒЫ ТҮЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ТӘЖІРИБЕСІН ДАМУ ТУРАСЫНДАҒЫ КРИТЕРИЙЛЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Есентаев Нуржигит Бейсенбайұғли
Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі

Қақтығыс жүйе болып табылуымен қатар, ол процесс болып абылады. Сондықтан да жанжалдың құрылымы оның тұтастығын, өзіне ұқсастығын, әлеуметтік өмірдің басқа құбылыстарынан өзгешелігін қамтамасыз ететін қақтығыстың тұрақты байланыстарының жиынтығы ретінде түсініледі, онсыз ол динамикалық өзара байланысты жүйе мен процесс ретінде өмір сүре алмайды.

Қақтығыс құрылымы әртүрлі авторлармен сипатталады, бірақ негізгі элементтерді барлығы қабылдайды. А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов атап өткендей, бұл-даулы жағдай, қатысушылардың ұстанымы, объект, "инцидент", шиеленісті дамыту және шешу. Бұл элементтер қақтығыс түріне байланысты әртүрлі.

Қақтығыс объектісі нақты материалдық немесе рухани құндылық болып табылады, оның иелігіне қақтығысушы тараптар ұмтылады. Жанжал субъектілері-өзінің қажеттіліктері, мүдделері, себептері және құндылықтар туралы ұсыныстары бар ұйым қызметкерлері.

Қақтығыстар, өзінің ерекшелігі мен алуан түрлілігіне қарамастан, жалпы ағудың жалпы сатылары бар:

- қарама-қайшы мүдделерді, құндылықтарды, нормаларды әлеуетті қалыптастыру сатысы;

- әлеуетті қақтығыстың нақты сатысына немесе қақтығысқа қатысушылардың өздерінің дұрыс немесе жалған түсінікті мүдделерін сезіну сатысына өту сатысы;

- жанжалды іс-қимыл сатысы;

- жанжалды шешу немесе шешу сатысы

Бойынша тікелей себептер туындаған қақтығыстар Ворожейкин И. Е., А. Я. Кибанов, Д. К. Захаров ажыратады ретінде:

- ұйымдастырушылық, яғни сыртқы жағдайлардың өзгеруіне немесе регламенттелген тәртіптің бұзылуына байланысты белгілі бір әлеуметтік жүйенің, қандай да бір құрылымдық білімнің шегінде болып жатқан;

- эмоционалдық, әдетте, айналадағы болып жатқан жеке қабылдаумен, мінез-құлқына және басқа адамдардың іс-әрекетіне сезімтал реакциямен, көзқарастар мен т. б. байланысты;

- жеке және жалпы мүдделер қарама - қайшылығынан, жеке тұлғалар мен әлеуметтік топтар мақсаттарының үйлеспеуінен туындайтын әлеуметтік-еңбек.

Өз ерекшелігі қақтығыстардың басқа белгілері бойынша жіктеледі. Осылайша, қақтығыс нысандары мен дәрежесі бойынша тайталасу ашық және жасырын, стихиялық, яғни кенеттен пайда болған және әдейі, алдын ала жоспарланған немесе жай арандатылған болуы мүмкін. Мұндай қақтығыстар не сөзсіз, белгілі дәрежеде заңды, не амалсыз, бірақ қажет болса да, не ақталмаған, кез келген мақсатқа сай еместігінен айырылған.

Коммуникативтік бағыттағы қақтығыстар:

- көлденең, онда адамдар қатысатын, әдетте, бір-біріне бағынышты емес;

- тік, яғни қатысушылар бағыныштылықтың қандай да бір түрлерімен байланысты.

Бұл қақтығыстар бағыну мен бағынбау қарым-қатынасын ұсына отырып аралас болуы мүмкін. Қарама-қайшы жақтардың теңсіздігі, олардың арасындағы иерархиялық деңгейі мен әсері бойынша айырмашылықты білдіретін тік жанжал ерекше басып шығарады. Бұл жағдайда әр түрлі мәртебе мен дәреженің күші болуы мүмкін, бұл, әрине, жанжалдың барысы мен шешілуіне әсер етеді.

Көріну формаларының алуан түрлілігімен қақтығысушы тараптардың құрамы бойынша олардың мүдделерін, мақсатты болжауды, әлеуметтік және адамгершілік нормаларды

сақтауды, жанжалды қарсы тұрудың функционалдық маңыздылығын айқындауды қозғайтын қақтығыстардың типологиясы сипатталады. Бірінші кезекте бұл түрлерге тұлғааралық, тұлғааралық, топішілік және топаралық қақтығыстар жатады.

Тұлға ішіндегі жанжал көбінесе табиғатта индивид мақсаттарының қақтығысы немесе танымдық жанжал болып табылады. Қақтығыс мақсаттары внутриличностный қақтығыс айналады, қашан жеке таңдайды және тырысады жетуі қарама-қарсы мақсаттары.

Жеке тұлға ішіндегі жанжал өндірістік талаптардың жеке қажеттіліктермен немесе құндылықтармен келіспеуі нәтижесінде туындауы мүмкін.

Тұлғааралық жанжал өзін оппозицияда бір-біріне пікірлерге, орналастыруға, құндылықтарға немесе мінез-құлыққа қатысты қабылдайтын екі немесе одан да көп индивидтерді тартады. Ол тұлғаның таным мақсаты бойынша қақтығысы, сондай-ақ сезім тұрғысынан да көрінеді.

Топ ішіндегі жанжал-бұл, әдетте, топтың жеке басы мен барлық мүшелері арасындағы топтық динамикаға және жалпы топ жұмысының нәтижелеріне әсер ететін қақтығыс.

Топаралық қақтығыстар ұйымдағы екі және одан да көп топтардың қақтығысы немесе қарсы тұруы болып табылады. Мұндай қарсы тұру кәсіби - өндірістік (қызметкер - бөлім бастығы), әлеуметтік (жұмысшылар мен басшылық) немесе эмоциялық ("жалқаулар" және "еңбеккерлер") негіз бола алады.

И. А. Кох сондай - ақ ұйымышілік қақтығыстар мен олардың түрлері: тік, көлденең, сызықтық-функционалдық, рөлдік қақтығыстар.

Тік жанжал - бұл ұйымның басқару деңгейлері арасындағы қақтығыс. Оның пайда болуы мен шешілуі ұйымдық құрылымдағы тік байланыстарға әсер ететін барлық нәрселерге байланысты: мақсаттар, билік, коммуникация, мәдениет және т. б.

Көлденең жанжал мәртебесі бойынша ұйымның әртүрлі бөлігіне тартады және көбінесе мақсаттар қақтығысы ретінде әрекет етеді.

Сызықтық-функционалдық жанжал көбінесе танымдық немесе сезімтал сипатқа ие. Оның шешімі желілік басшылық пен мамандар арасындағы қатынастардың жақсаруымен байланысты.

Рөлдік жанжал болжамды рөлді орындайтын жеке тұлға оны ұйғарымға барабар емес қабылдаған кезде туындайды. Осы қақтығыстың негізінде осы рөлді екі мағыналы қабылдау жатыр.

Қақтығыстарды түрге бөлу шартты түрде, қатаң шекаралар жоқ, іс жүзінде қақтығыстар пайда болады:

- ұйымдастырушылық тік тұлғааралық;
- көлденең ашық топаралық және т. б.

Кез келген қақтығыстың міндетті түрде теріс мәні бар екендігі туралы әдеттегі түсінік бірқатар арнайы зерттеулер жоққа шығарылады. Мысалы, м. Дойчтің еңбектерінде қақтығыстың ең көрнекті теоретиктерінің бірі қақтығыстардың екі түрі: деструктивті және өнімді деп аталады.

Деструктивті қақтығысты анықтау көбінесе әдеттегі ұсыныспен сәйкес келеді. Бұл қақтығыс өзара іс-қимылды үйлестіруге, оның шешілуіне әкеледі. Деструктивті жанжал көбінесе оны тудырған себептерге тәуелді болмайды және күйзеліске ұшырағанға қарағанда "жеке адамға" көшуге оңайырақ әкеледі.

Оған ерекше даму тән, атап айтқанда тартылған қатысушылардың санын, олардың даулы әрекеттерін кеңейту, бір-бірінің атына жағымсыз қондырғылардың санын көбейту және пікірлердің өткірлігін.

Жанжалдың "эскалациясы" тағы бір ерекшелігі – шиеленісті күшейтуді, оппоненттің сипаты мен қасиеттерін, сондай-ақ өзара іс-қимыл жағдайларының өздерін, серіктестікке қарсы түсіністіктің өсуін білдіреді. Шиеленістің мұндай түрін шешу әсіресе қиын екені түсінікті, шешудің негізгі тәсілі - ымыраласу - бұл жерде үлкен қиындықтармен іске асырылады.

Өнімді жанжал көбінесе қактығыс тұлғаның үйлеспеуіне қатысты емес, қандай да бір мәселеге, оны шешу тәсілдеріне көзқарастың айырмашылығынан туындаған жағдайда туындайды. Мұндай жағдайда қактығыстың өзі проблеманы жан - жақты түсінуді, сондай-ақ басқа көзқарасты қорғайтын әріптестің уәждемесін қалыптастыруға ықпал етеді-ол "занды"болады.

Тұлғааралық өзара іс-қимылды талдау кезінде өзара іс-қимылдың барлық ықтимал түрлерін екі қарама-қарсы түрге дихотомиялық бөлу ең кең тараған болып табылады: кооперация және бәсекелестік.

Әр түрлі авторлар бұл екі негізгі түрді әр түрлі терминдермен білдіреді. Кооперация мен бәсекелестіктен басқа, келісім мен жанжал, бейімделу мен оппозиция, қауымдастықтар мен диссоциация және т. б. туралы айтады.

Бірінші жағдайда бірлескен қызметті ұйымдастыруға ықпал ететін оның көріністері талданады, бұл көзқарас тұрғысынан "оң" болып табылады.

Екінші топқа өзара іс-қимыл, сондай-ақ оған белгілі бір кедергі болатын "кесуші" бірлескен қызмет кіреді.

Кооперация немесе кооперативтік өзара іс-қимыл қатысушылардың бірлі-жарым күштерін үйлестіруді білдіреді (осы күштерді реттеу, біріктіру, қосу). Кооперация-оның ерекше табиғатынан туған бірлескен қызметтің қажетті элементі. А. Н. Леонтьев (1974) бірлескен қызметтің екі негізгі ерекшеліктерін атады:

а. бірыңғай қызмет процесін қатысушылар арасында бөлу;

б.әркім қызметінің өзгеруі, өйткені әрбір адам қызметінің нәтижесі оның қажеттілігін қанағаттандыруға әкеп соқпайды, бұл жалпы әдеби тілде қызметтің "пәні" мен "мотиві" сәйкес келмейді дегенді білдіреді.

Өзара іс - қимылдың басқа түрі-бәсекелестік көбінесе талдау оның неғұрлым жарқын формасына, атап айтқанда қактығысқа шоғырланған.

Д. Г. Скотт қактығыс жағдайындағы мінез-құлықтың негізгі қолайлы стратегиясын сипаттайды. Ол қактығыста бес негізгі мінез-құлық стилі бар екенін көрсетеді: бейімделу, ымыраласу, ынтымақтастық, елемеу, бәсекелестік (бәсекелестік). Нақты қактығыстағы мінез-құлық стилі адам өз мүдделерін қанағаттандырғысы келетін шарамен анықталады, бұл ретте пассивті немесе белсенді әрекет ете отырып, және басқа тараптың мүдделерін бірлесіп немесе жеке әрекет ете отырып. Бәсекелестік, бәсекелестік стилі. Осы стиль аясында кез келген баға бойынша өз көзқарасын қабылдауға талпыныстар басым. Мұны басқалардың пікіріне қызығушылық танытпайтын адам, әдетте өзін агрессивті етеді, басқаларына әсер ету үшін мәжбүрлеу жолымен билікті пайдаланады.

Адам жеткілікті билікке ие болмаған жағдайда оны пайдалану орынсыз,оның қандай да бір мәселе бойынша көзқарасы анағұрлым беделді адамның көзқарасы тұрғысынан тарайды.

Егер өз мүдделерін қорғай отырып, адам екінші Тараптың мұқтаждары мен ниеттерін назарға алуға мәжбүр болса, ынтымақтастық стилін пайдалануға болады. Бұл стиль ең қиын, өйткені ол ұзақ жұмысты талап етеді. Оны қолданудың мақсаты-ұзақ мерзімді өзара тиімді шешім әзірлеу.

Қактығысты шешу үшін бұл стильді келесі жағдайларда пайдалануға болады:

-егер проблеманың әрбір жолы маңызды және ымыралы шешімдерге жол бермесе, ортақ шешім табу қажет болса;

-сізде екінші Тараппен ұзақ, берік және өзара тәуелді қарым-қатынас бар;

-негізгі мақсаты бірлескен жұмыс тәжірибесін алу болып табылады;

-тараптар бір-бірін тыңдауға және өз мүдделерінің мәнін баяндауға қабілетті;

-іс-әрекетке қызметкерлердің тұлғалық тартылуын күшейту және көзқарасты біріктіру қажет.

Ымыраласу стилінің мәні-тараптар өзара жол берулер кезінде келіспеушіліктерді реттеуге ұмтылады. Бұл тұрғыда ол ынтымақтастық стилін еске салады,алайда тараптар бір-біріне бір-бірінен кем түсетіндіктен, үстірт деңгейде жүзеге асырылады.

Жанжалды шешудің мұндай тәсілін келесі жағдайларда қолдануға болады:

- екі жақтың да бірдей сенімді дәлелдері бар және бірдей билік бар;
- сұранысты қанағаттандыру адам үшін өте маңызды емес;
- ол уақытша шешім қабылдай алады, өйткені басқасын әзірлеу үшін уақыт жоқ, немесе проблеманы шешудің басқа да тәсілдері тиімсіз болып шықты;
- компромисс адамға бәрін жоғалтудан гөрі бір нәрсе алуға мүмкіндік береді.

Жалтару стилі, әдетте, қозғалатын мәселе соншалықты маңызды емес кезде жүзеге асырылады, Сіз өз құқықтарыңызды қорғайсыз, шешім жасау үшін ешкімге ынтымақтаспайсыз және оның шешіміне уақыт пен күш жұмсағыңыз келмейді.

Жалтару стилі келесі жағдайларда қолдануға болады:

- келіспеушілік көзі басқа маңызды міндеттермен салыстырғанда сіз үшін өте маңызды және маңызды емес, сондықтан сіз оған күш жұмсаудың қажеті жоқ деп ойлайсыз;
- сіз білесіз бе, не мүмкін емес немесе тіпті мәселені өз пайдасына шешкіңіз келмейді;
- сіз үшін қажетті мәселені шешу үшін билік аз;
- кез келген шешім қабылдағанға дейін жағдайды зерттеу және қосымша ақпарат алу үшін уақыт ұтқыңыз келеді;
- мәселені тез арада шешуге тырысу қауіпті, өйткені жанжалды ашу және ашық талқылау тек жағдайды нашарлатуы мүмкін;

- бұл мәселені шешу қосымша жағымсыз әкелуі мүмкін.

Құрылғы стилі басқа тараппен бірге әрекет ететініңізді білдіреді, бірақ атмосфераны тегістеу және қалыпты жұмыс атмосферасын қалпына келтіру мақсатында өз мүдделерін қорғауға тырыспаңыз. Бұл стиль басқа тарап үшін өте маңызды және сіз үшін өте маңызды емес немесе коды сіз басқа тараптың пайдасына өз мүдделерін құрбан болған кезде ең тиімді деп саналады.

Құрылғы стилі келесі ерекше жағдайларда қолданылуы мүмкін:

- маңызды міндет-жанжалды шешу емес, тыныштық пен тұрақтылықты қалпына келтіру;
- келіспеушіліктің мәні сіз үшін маңызды емес немесе сіз болған жағдайды ерекше алаңдатпайды;
- сіздің ойыңызша, басқа адамдармен жақсы қарым-қатынасты сақтап қалу жақсы.;
- сіз шынымен сіздің жағында емес екенін түсінесіз;
- егер сізде билік немесе жеңу мүмкіндігіңіз жеткіліксіз екенін сезінесіз.

Сонымен, қақтығыстар жалпы жүріп өтудің жалпы сатылары бар: қарама-қайшы мүдделердің, құндылықтардың, нормалардың әлеуетті қалыптасу сатысы, әлеуетті қақтығыстың нақты немесе қақтығысқа қатысушылардың өз мүдделерін дұрыс немесе жалған түсінікті сезіну сатысына өту сатысы, даулы іс-әрекеттер сатысы және қақтығысты шешу немесе шешу сатысына.

Ұжымда тұлғааралық қатынастарды жіктеудің бірнеше түрі бар. Біздің ойымызша, оларда көрсетілген барлық қатынастар түрлері ұйымның еңбек ұжымына тән.

Бірқатар авторлар (В. В. Бойко, А. Г. Ковалев және В. Н. Панферов, Н. В. Гришина, Н. С. Данкин және Т. В. Кузьмина, Н. Н. Обозов, А. В. Петровский және К. К. Платонов Н. И. Шевандрин және басқалар) еңбек қызметінде қалыптасатын тұлғааралық қатынастарды іскерлік немесе "функционалдық-рөлдік" және жеке немесе "эмоциялық-бағалау" деп бөледі [41, 173 б.]. Іскерлік қарым-қатынастар индивидтердің бірлескен қызметімен байланысты, олар бірлескен еңбек қызметінде тіркелген және онда іске асырылады, "олардың мақсаттары әрдайым аспаптық, өзара байланысы немесе тікелей, немесе әртүрлі (адамдар, нұсқаулықтар, техника) факторлармен жанама түрде жүзеге асырылады [28, 3-4 б.].

Жеке қарым-қатынастар (немесе эмоционалдық-бағалау қатынастары) қарым-қатынастағы субъективті қажеттілігімен және оны қанағаттандыру қажеттілігімен детерминацияланады. Олар міндетті түрде бағалау және эмоциялық компоненттерден тұрады, өйткені оларда бірінші жоспарға дәл осындай мазмұндағы артықшылық көрінеді: симпатия-антипатия, серіктеспен және өзімен қарым-қатынастармен қанағаттанушылық, бауырмалдық және т.б. жеке қарым-қатынас әрдайым нақты еңбек ұжымының шеңберінде болады және өзара іс-қимыл жасайтын адамдардың жеке ерекшеліктерімен реттеледі. Алайда, н. В. әділ

атап өтті. Гришина, бұл формаларды тұлғааралық қарым-қатынастардың екі тәуелсіз құраушы ретінде қарастырмаған жөн, нақты өзара іс-қимылда олар тығыз байланысты[12, б. 46]. Іскерлік және жеке қарым - қатынастардың негізгі айырмашылығы олардың шарттылығының объективтілігі мен субъективтілігі, ұйымның ресми және ресми емес болуы, олардың өмір сүру мақсатының сипаты (аспаптық немесе эмоционалды-қажеттілік), олардың тікелей және жанама болуы болып табылады.

Н. Н. Обозовтың пікірінше, "қабылданған - жазылған" немесе "қолданылған" ұжымдағы өзара іс-қимыл ережелерін орындау сипатымен ерекшеленетін формальды және формальды емес қатынастар бірнеше өзге мағынаға ие. Сондықтан ресми және ресми емес тұлғааралық қарым-қатынастарға олар бірдей емес екені анық.

Тұлғааралық қатынастардың жіктелуі көбінесе келесі өлшемдерде құрылады: қарым-қатынастардың тереңдігі, серіктестерді таңдаудағы таңдау және қарым-қатынас функциялары. Н. Н. Обозов олардың келесі түрлерін атап көрсетеді: танысу, достық, серіктестік, туыстық, ерлі-зайыптылар конструктивті ретінде, сондай-ақ араздық, агрессия, деструктивті ретінде бәсекелестік. Біздің ойымызша, тұлғааралық қатынастардың барлық осы түрлері ұйым қызметкерлерінің ұжымында да кездеседі. Оларды шолу және дәйектілікпен қарастырайық, қызметкерлердің деструктивті, деформацияланған қарым-қатынастарына ерекше назар аударамыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Базарбаева К.К. Психологиялық тренинг және оны ұйымдастыру жолдары . Астана, 2010ж – 22 – 23 б. 2 Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. Москва, Педагогика 1986. - С.26 – 27
2. Ұстаздық еткен жалықпас. Психологиялық очерктері. Ұ.Жарықбаев Алматы: “Рауан” 2010ж, 46 б. 8 Психология здоровья . Под ред. Г.С. Никифорова. – СПб., 2015. -158 с.
3. Холмогорова А.Б., Гаранян Н.Г. Культура, эмоции и психическое здоровье . Вопросы психологии. – 1999. – №2. – С.61-74.
4. Қазақ психологиясының тарихы Қ.Жарықбаев – Алматы “Қазақстан” 2005ж – 112б.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы реализации будущего педагога по новой технологий обучения.

Symmaru

This article studies the problems of implementing a future teacher in the new learning technologies

ӘОЖ 372.8:738

ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАҒЫ КЕДЕРГІЛЕР

Жамеков Нуралы Анесович

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Психология және педагогика ғылымындағы зерттеу жұмыстарына сүйенетін болсақ, қарым-қатынастың төмендегі бірнеше стилдерін атап өтуге болады:

- авторитарлық стиль;
- өктемдік стиль;
- демократиялық стиль;
- дистанциялық стиль;
- немқұрайлық стиль;

- ойнақы-қалжыңға негізделген стиль;
- аралас стиль.

Тренинг – білімді дамыту немесе адамды оқытуда жоспарланған жағдайға жүйелі күш салу арқылы орындау. Жұмыс жағдайында тренинг адамның бір немесе бірнеше әрекет түрлерін нәтижелі орындауынан білім мен дағдыны меңгеру мүмкіншілігіне бағытталады. Тренингтік жаттығулар кейбір жағдайларда тұлғалық өзгеруге түрткі қызметін атқарады. Өзіндік сана тұлғаның даму процесін жанама түрде және мазмұндау арқылы қарым-қатынас үйлесімділігін орнатып және қарым-қатынастағы қиындықтардың себебін ұғыну динамикасына ықпал жасайды. Тренинг барысында мынандай жағдайларға да дайын болуы тиіс, олар: ыза, қатты дауыс, дөрекілік, өзімшілдік, қатыспаушылық, қажетсіз күлкі, ынтасыздық, шыдамсыздық немесе «сөзге керісу», қажетсіз сөзге араласу; тыныштық, селсоқтық; қылжақтық және т.б.

Жетекші, жаттықтырушы, ұйымдастырушы немесе жүргізуші мына төмендегі мақсаттарды негіз етіп алуы жүктелінді:

- жеке тұлғаны дамыту;
- қатысушылардың әлеуметтік – психологиялық компонентілігін, білімін көтеру;
- қатысушылардың белсенді әлеуметтік позициясын көтеру, қалыптастыру;
- өзінің және қоршаған адамдардың өмірінде маңызды өзгерістер жасау мүмкіндіктерін дамыту;

- өзін-өзі және басқаларды толық тану;
жеке тұлға құндылықтарын ашу, білімдерін көтеру, бәсекелестікті жоюға әсер ету

Қарым-қатынас қабілетін дамытуға арналған жаттығуларды қолданудың мақсаты мына міндеттерді шешеді:

- тиімді қарым-қатынасқа машықтау (байланыс құру, қосылып отыру, белсенді тыңдау, өз пікірін толыққанды білдіру);

- эмпатиялық дамыту;
- сенімсіздіктен, қобалжудан, қорқыныштан, қарым-қатынастағы қиындықтардан арылу;
- тиімді қарым-қатынасқа деген дайындығын дамыту;
- айналадағылармен қатынаста адамгершілікті дамыту;
- тыңдай білу, жанашырлық, дауды жеңу, іскерлігін игеру;
- қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру;
- байланыс жасау іскерлігін меңгеру;
- өз коммуникациялық ерекшеліктерін сезіну;
- өзгелердің қызығушылығымен санасу және оны есепке алу іскерлігін қалыптастыру;
- ашықтық сезімді, адамдарға деген сенімді дамыту;

Топтық дискуссия – ол үлкен топтарда коммуникативтік әрекеттегі пікірталас. Кез келген мәселені талқылау барысында ой-жүйесін біріктіруге, дамытуға жаңа ойлардың туындауына түрткі болады.

Іскерлік әңгімелер – көпшілік алдында тұлғаға сұрақ қою арқылы интервью алу болғандықтан диалогты қарым-қатынас орнатылады. Ал сұрақтар қоюшының қиялынан туындаған түрлі мазмұнда болуы тиіс және ол топта талқыланады. Сонымен интервьюдің құрылымы талқыланып, айтылу барысы, стилі, қатысушылар мен қарым-қатынасты ыммен ғана түсінуі, яғни әңгіме барысында ым-ишара, күлімдеу, мақұлдау және т.б. қарым-қатынас құралдары қолданылады.

Қарым-қатынас ұғымының мағынасы тереңірек.

Қарым-қатынас өзіне:

- топтар арасындағы, топтар мен ұйымдардағы әріптестер, әрекет субъектілері арасындағы ақпарат алмасуын;
- қатынас субъектілерінің бірлескен әрекет стратегияларының өнімін;
- бірлескен міндеттерді шешу процесіндегі адамдардың бірін-бірі қабылдауы мен түсінуін топтастырады.

Екі немесе бірнеше субъектілер арасындағы қатынастар барлық жағдайда олардың арасындағы қатынассыз байланыстар қатарына жатқызылмауы керек – бірлескен әрекетті жүзеге асырушы топтарда, олар бірлескен әрекеттің мақсаттары, құндылықтары және мазмұнынан алшақтап кете алмайды, бірлескен белсенді әрекет нәтижесінде ұжым құндылық-бағдарлы біртұтастыққа жете алады. Құндылық-бағдарлы біртұтастық – бұл әрекет мақсаты мен міндеттеріне деген бағыттарында, ұжым тіршілігі үшін маңызды болып табылатын адамгершілік және іскерлік аумақтарда, бағалау және сұрақтар позицияларында жақындасу.

Ұжымдағы қарым-қатынасты жақсартудың көптеген басқа нақты тәсілдері бар. Біз өз зерттеулерімізде оқыту үдерісінде оқытушы мен студенттердің қарым-қатынастарын қалай қалыптастыруға болатындығын тәжірибе нәтижелері бойынша жинақтап қорытындылап, оқытушыларға арналған тәжірибелік нұсқаулар түрінде ұсынамыз.

1. Бастапқы кезеңнен бастап жылы шырайлы қалыпты ұстануға тырысу.
2. Алғашқы сабақтарда қатарлардың арасынан жүрмеуге тырысу (студенттердің психологиялық кеңістігіне кірмеу).
3. Алғашқы сабақтарды өткізу кезінде, қолайлы сәттер болғанда, қолдарын екі жаққа жаюға болады, бірақ қолдарын кеудесіне қусыруға мүлдем болмайды.
4. Оқытушы оқу материалын тиянақты түрде және дауысынан шаршағанын білдірмей түсіндіру қажет.
5. Егер сабақ барысында қателік жіберсеңіз немесе студенттің сұрағына бірден жауап бере алмасаңыз, қатеңізді дереу жөндеуге тырысу керек немесе студенттерден ойлануға уақыт беруін өтіну қажет (келесі сабаққа дейін қалдыруға да болады).
6. Бірінші сабақтарда, сәті келген қолайлы жағдайда студентті тақтаға шығару керек, осы арқылы бірден тәртіп және дәрісханамен қарым-қатынас орнайды, бұдан кейін осы әдісті ұстануға болады.
7. Студенттердің жұмыс істеу қабілетін тиісті деңгейде ұстау үшін, сабақ барысында студенттің көңілін көтеретін әзілдер айтуға және тақырыптан уақытша ауытқуға болады. Педагог жақсы тыңдаушы да бола білуі керек.
8. Сабақтың аяғына қарай үзіліс уақыты жақындағанда, студенттердің назарын өзіне аударту үшін «Тағы бірнеше сөйлемді жазып қойыңыздар», «Енді мына мәселеге тоқталу қалды» деген сияқты сөйлемдерді қолдануға болады.
9. Егер студент сұраққа жауап беруде қателессе, оны қатал сынға алудың қажеті жоқ. Байсалды қалыппен «Жақсы» немесе «Болдыңыз, рахмет» деп айту жеткілікті болады. Студент оны сынамай-ақ түсінеді. Оның есесіне, студенттің дұрыс жауап беруге тырысқаны үшін оны мақтап қойған дұрыс.
10. Студент жауап беріп отырған кезде оның сөзін бөлмеу қажет.
11. Студенттің аты-жөнін атап, «сіз» деп сөйлеу қажет, бұл тәсіл арадағы қатынастың мәденилігін көрсетеді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, мынадай негізгі ойды тұжырымдауға болады: студентке әрдайым сыйластық көзқараспен қарау қажет.

Біз зерттеу жұмысын жүргізу барысында оқу топтарында тұлғааралық қарым-қатынасты қалыптастырудың тағы бір тәжірибелік нұсқауларына: оқыту үдерісіндегі дидактикалық қарым-қатынас саласындағы шиеленіс түрлерін; оларды жоюдың әдіс-тәсілдерін; оқыту үдерісіндегі студенттердің оқытушы қызметіне кері әсерін және оларды тиімді шешу тәсілдерін де жатқызамыз:

1. *Дидактикалық қарым-қатынас саласындағы шиеленістер.* Педагогтердің студенттермен қарым-қатынасы барысында кездесетін елеусіз оқиғалармен қатар, қақтығысқа түсетін екі жаққа да жағымсыз салдарлары болуы мүмкін шиеленістер де кездеседі. Қайталану жиілігі жағынан екінші орында оқытушының дидактикалық қателіктері, атап айтқанда, студенттердің білімі мен дағдыларын бағалау әдістемесіндегі қателіктері тұрады.

Бұл жерде педагог-зерттеушілер ұсынған студенттерде интуициялық педагогикалық кәсіпқойлықтың қалыптасу заңдылықтарына назар аудару қажет. Педагогикалық әріптестік нәтижесінде студенттерде оқытушы еңбегінің нәтижелілігін студенттердің оқу пәндерін

менгерудегі табысқа жету деңгейі бойынша бағалау критерийлері қалыптасатыны дәлелденген. Оқытушылардың кәсіби-педагогикалық еңбегінің стилі мен ерекшеліктерін бақылай отырып және әр түрлі оқытушылардың жетекшілігімен когнитивтік операцияларға қатысу барысында студенттер өз ісінің шебері болып табылатын білікті оқытушыларды, өз пәнін меңгерте алмайтын нашар оқытушыларды қатесіз анықтайды.

Басқа адамның жағымсыз эмоциясына қалай ықпал ету және өзінің эмоциясын қалай басқаруға болады?

Эмоция деп айналадағы заттар мен құбылыстарға жағымды, немесе жағымсыз қатынастың сәулеленуін айтамыз. Эмоциялар шындықтың жүйкеде сәулеленуінің айрықша бір түрі.

Сыртқы бір дүниенің әсері адамның миында тек қана сәулеленіп қоймай, адам оған толғанып, тебіреніп, өзінің қатынасын білдіреді. Бұған адамға жағымды, не жағымсыз сезімдер туып отырады. Эмоция адамның сыртқы келбеті, бет әжімі, қимылдары, даусы арқылы айқын көрінеді. Эмоция үшін адам организмінің ішкі мүшелері әрекетінің әсері зор. Адам эмоциялары хайуан эмоцияларымен салыстырғанда өте бай және мазмұнды. Әрине, адамдардың эмоциялары біркелкі болмайды, өйткені олардың айналадағы нәрселерге қатынасы бірдей емес. Әрбір адамның темпераментіне, мінезіне, олардың басынан кешкен тәжірибесіне қарай сыртқы дүниенің әсеріне жауап қайтаруы түрліше болады. Адам эмоцияларының бір-бірінен айырмашылығы сезімдердің күш жағынан әрекет ету мерзімінің уақыт мөлшері жағынан олардың сыртқы қимылдары, бет әжімі арқылы білініп отырады.

Эмоция адамның тұрмысында үлкен орын алады. Олар адамға адамдық сипат беріп оның әрекетін жылытып, көрік беріп отырады. Эмоциялардың аз мерзімде бұрқ етіп сыртқа шығырып, аз уақыт әрекет ететін түрін – аффект дейді.

Қарым-қатынас үрдісінде саналы және бейсаналы түрде адамдар өздерінің махаббатта, қорғануда, өзінің маңыздылығын сезінуде, ал кейде – басқа адамды билеуде де қанағаттануға тырысады. Ал қарым-қатынаста эмоциясыз әрекеттесуге мүлдем болмайды, міндетті түрде екінші адамға қандайда бір сезім болады. Олар жағымды, жағымсыз немесе бейтарап.

Жаттығу: «Құнсыз қарым-қатынас»

Жаттығу екі адам арасында ұйымдастырылады. Олар бір бірін кезекпен кезек бірнеше минут аралығында сыртқы келбеті туралы сипаттама береді. Бірақ бұл жаттығудың мақсаты бір біріне ешқандай бағалау айтылмайды. Мысалы: «көзің қандай әдемі», «ақылды көзқарас» және т.б.

Міне, осыдан бағалаумадың қандай атқаратын рөлі бар екенін байқадық. Әрине басқаға берілетін бағалау жағымды болса жақсы, ал кейде екінші адамға жағымсыз сипатта жасалынса оның тарапынан мінез құлқында ашу мен ыза көрінеді. Міндетті түрде екінші серіктесте эмоционалды қысым пайда болады.

Қарым-қатынаста бұл эмоционалды толысқан іс-әрекет және күшті эмоция екінші адамды дұрыс қабылдауға кедергі жасайды, оның шынайы мінез-құлқын түсінуге қиындық туғызады, сонымен қатар түсініспеушілік және қақтығысқа соқтырады. Мысалы: біреу сізге себепсіз айқайлап тұр. Оның себебі сізге түсінікті болса да, ол сізге жағымсыз әсер етеді. Сондықтан екінші ашулы адамға жауап қайтарудың үш тәсілі бар екен:

1. Агрессивті реакция /ашулы/ - егер айқайлап жауап берсек. Оны одан әрі өршітеміз және өзара қатынас бұзылады.

2. Басқа жаққа кету, бұл шегіну, мұндай енжарлық көбіне өзара қатынастың салқындап, кейде мүлдеп үзілуіне әкеліп соқтырады.

3. Өзіндік ұтымды бекітілуді қолдану: ол үшін қажетті жағдайды ойластыру керек. Неден бастау ұтымды нәтиже береді? Екінші адамды одан әрі ашуландырмайтындай, керісінше қорғаныс мақсатында жоспарлау маңызды. Мысалы: осындай болғанына маған да өкінішті.

Егер сізге біреу қарсы шағымданып қысым жасаса және сын айтса, яғни оның сәтсіздігіне сізді кіналаса, мұндай жағдайда сіздің мақсатыңыз – жауласуды басу және мәселені реттеуге жанқынды. Сіздің жағыңызға өкпелеу сөздері айтылған күнде,

ақиқаттың себеін түсінуге тырысыңыз, сіздің мінез құлқыңызды қай жеріне оның көңілі толмады /өкпелі, тітіркенулі/ және алғашқы реакцияңыздан ұстану керек /ашуға ашу.

Сезім мен эмоцияны басқару. Жоғары эмоционалды қысымды жағдайда өздеріңіздің эмоцияларыңызды басқаруға және қарым-қатынас серіктесіңіздің эмоционалды уайымына ықпал етуге арналған ережелер:

- басқаның сезімін сыйлау. Адам өзінің сезіміне құқылы, әрине кейде басқаның сол жағдайды қабылдауын түсіну өте қиын. Көбіне адамда ашу шақыратын сол мәселе емес, ол тек түрткі болып отыр, керісінше басқа бір бұрыннан жиналған түсініксіз жайлар болуы мүмкін. /Ашуын мен алды/.

- Егерде кім де кім орасан ашулы эмоционалды жағдайды басынан өткеріп жатса, онда сіз шыдамдылық көрсетіңіз.

- Билік үшін жүйкелі күрестен алшақ болыңыз. Кейде адам өзіндік бағалауды көтеру мақсатында сізді пайдалануы мүмкін. Онда сіз жай ғана басқа жаққа бұрмалап, оның нақты жақсы жақтарын мадақтауға әрекет жасаңыз.

- Жазалау, кек алу немесе кіналау, сонымен қатар сынау мен мысқылдаудан алшақ болыңыз. Мысалы, әсіресе әйел адамдар: «мен саған айттым ғой», «Өзің кінәлісің» деген сөздер керісінше қарсы өкпе мен ашуды туғызады. Кек алу қажеттігі, мұнда терең өкпеден пайда болады.

Мәдениеттің терең қабаттарындағы құндылықтар мен құнды бағыттардың қатарында жалпы қабылдаушы, стандартты әрекеттермен тәртіптерінде мәдени құндылықтарды жинақтайтын нормалар, және ол нормативтік жарлықтар мен заңдарды жіне қоғамдағы индивидтің тәртібін реттейді.

өнер,
заңдар,
салт-дәстүрлер,
ритуалдар,
ым-ишаралар,
киім стилі, тағам,
сөйлеу ритуалдары,
сәлемдесу стилі,
коштасу
мыналарға қатысты ережелер
және құндылық бағдарлар:
іс-әрекет, қарым-қатынас,
ситуативті қоршаған орта
уақыт, кеңістік, билік, даралық,
бәсеке, қоғам құрылымы, ойлау

Ережелер қоршаған ортадағы жүріс-тұрыстың дәл немесе дәл еместігін көрсететін критерий, яғни өз тұрғысынан алып қарағанда өзгелермен өзараәрекеттестік барысындағы мәдени-спецификалық жарамды немесе жарамсыз жүріс-тұрыстың «фильтрі», яғни белгілі бір жағдайларда күтілетін жүріс-тұрыс эталоны болып табылады.

Құндылықтардың негізгі мазмұнына бірнәрсеге деген, яғни заттарға, құбылыстарға, жағдайларға, процестерге, қоршаған ортаға деген қатынас, өзіне «жақсы» немесе «жаман» адам ретінде қарау қатынасы жатады. Шетелдік мәдениет зерттеушілерінің жұмыстарында құндылықтар ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отыратын әлеуметтік өмірдің өзіне қажетті нәтижелері мен оларға қол жеткізудің жолдары туралы ұғым ретінде қарастырылады. Жеке тұлға құндылықтарды қабылдаған жағдайда олар сол адамның санасында құндылық бағдарларға айналады да мәдениет өлшемінің критерийіне жатады (басқа мәдениеттермен салыстыру барысындағы оның ұқсастықтары мен айырмашылықтары). Олар адамның қарым-қатынас жасау барысында маңызды рөл ойнайды, солардың негізінде «әлеуметтік қарым-қатынас орнайды, эмоциялар және сезімдер (аффекттер), өзараәрекеттестік дағдылары қалыптасады». Серігіңнің құндылық бағдарларының ерекшелігін білу қарым-қатынастың табысты болуын

камтамасыз етеді, яғни серігінің жүріс-тұрысын, ұмтылыстарын және тілектерін болжауға мүмкіндік береді. Е.Холл үлгісінде белгілі бір қоршаған ортадағы сөйлеу іс-әрекеті мен қарым-қатынасқа, яғни контекстке көп мән беріледі. Ол мәдени контексттен тысқары айтылатын ойдың еш мағынаға ие бола алмайтынын атап өткен. Сонымен қатар автор мәдениеттің детерминдеуші рөлін құндылықтар, идеялар, көріністер, тіл көмегі арқылы ойды білдіру жолдары негізінде басқалармен өзара қарым-қатынас жасау барысында адам жүріс-тұрысына әсер ететін әлеуметтік өмірдің негізі деп атап көрсеткен.

Әдебиеттер тізімі:

1. Фрейд З. Психология бессознательного. — М.: Владос, 2000. — 396 с.
2. Краткий психологический словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского и М.Г.Ярошевского. — М.: Изд-во полит. лит., — 430 с.
3. Амбрумова А.Г. Роль личности в проблеме суицида // Актуальные проблемы суицидологии. — М.: Изд-во «Моск. НИИ психиатрии МЗ СССР», 1991. — 186 с.
4. Амбрумова А.Г., Тихоненко В.А. Суицид как феномен социально-психологической дезадаптации личности // Актуальные проблемы суицидологии. — М.: Изд-во «Моск. НИИ психиатрии МЗ СССР», 1991. — 186 с.
5. Игумнов С.А., Королев К.Ю. Суицидальные попытки в подростковом возрасте // Вопросы терапии и социальной реабилитации при психических заболеваниях у детей и подростков: Сб. науч. тр. — М., 1994. — 210 с.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы психологического значения воспитания в формировании личности.

Symmaru

This article points out the problems of the psychological value of education in the formation of personality.

ӘОЖ 897.8:78

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ РЕТІНДЕ ЖОБАЛАУЛАР ӘДІСІ

Жапсар Арайлым Асқарбекқызы

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: педагог, **жобалау**, білім беру процесі.

Жобалаулар әдісі әлемдік тәжірибеде түбегейлі жаңа болып табылмайды. Ол АҚШ-та осы жүзжылдықтың басында пайда болды. Ол сондай-ақ проблемалар әдісі деп аталды және ол американдық философ және педагог Дж. Жаспаған философия мен білім берудегі гуманистік бағыт идеяларымен байланыстырды. Дьюи, сондай-ақ оның оқушысы.

Жобалау әдісі 20 ғасырдың басында орыс педагогтарының назарын аударды. Жобалаулық оқыту идеялары Ресейде американдық педагогтардың әзірлемелерімен қатар пайда болды. Орыс педагогының басшылығымен 1905 жылы оқыту тәжірибесінде Жобалаулық әдістерді белсенді қолдануға тырысқан қызметкерлердің шағын тобы ұйымдастырылды.

Кейінірек, Кеңес өкіметінің жанында бұл идеялар мектепке кеңінен енгізіле бастады, бірақ жеткілікті ойластырылған және дәйекті емес және 1931 жылы ВКП/б ОК қаулысымен Жобалаулар әдісі сотталып, сол уақыттан бастап жақында Ресейде бұл әдісті мектеп тәжірибесінде қайта жандандыруға қандай да бір елеулі әрекет жасалмады. Сонымен қатар шетелдік мектепте ол белсенді және табысты дамыды. АҚШ-та, Ұлыбританияда, Бельгияда, Израильде, Финляндияда, Германияда, Италияда, Бразилияда, Нидерландыда және Дж. Дьюи,

оның Жобалаулар әдісі кең таралған және теориялық білімнің ұтымды үйлесімділігіне және оқушылардың бірлескен іс-әрекетінде қоршаған болмыстың нақты проблемаларын шешу үшін оларды практикалық қолдануға байланысты үлкен танымалдыққа ие болды. "Менің білгенімнің барлығы, мен бұл маған не үшін қажет екенін және осы білімді қайда және қалай қолдана алатынымды білемін" - міне, академиялық білім мен прагматикалық біліктер арасындағы ақылға қонымды тепе-теңдікті табуға ұмтылатын көптеген білім беру жүйелерін тартатын Жобалаулар әдісін қазіргі түсінудің негізгі тезисі.

Жобалаулар әдісі — бұл мәселені (технологияны) егжей-тегжейлі әзірлеу арқылы дидактикалық мақсатқа қол жеткізу тәсілі, ол нақты, практикалық нәтижемен аяқталуы тиіс, сол немесе басқа түрде ресімделген (проф.); бұл қойылған міндеттерге қол жеткізу үшін оқушылардың белгілі бір ретпен іс-әрекеттерінің жиынтығы-оқушылар үшін жеке маңызы бар және түпкілікті өнім түрінде ресімделген проблеманы шешу.

Жобалау әдісінің негізгі мақсаты оқушыларға әртүрлі пәндік салалардан білімді интеграциялауды талап ететін практикалық міндеттерді немесе проблемаларды шешу процесінде өз бетінше білім алу мүмкіндігін беру болып табылады. Егер педагогикалық технология ретінде Жобалаулардың әдісі туралы айтатын болсақ, онда бұл технология зерттеу, іздеу, проблемалық әдістердің, шығармашылық әдістердің жиынтығын көздейді. Жобалау шеңберінде оқытушыға әзірлеуші, үйлестіруші, сарапшы, консультант рөлі беріледі.

Жобалау әдісі-бұл белгілі бір пән аясында пайдаланылса, дидактика, жеке әдістемелер саласы. Әдіс-дидактикалық санат. Бұл практикалық немесе теориялық білімнің белгілі бір саласын, белгілі бір қызметті меңгеру тәсілдерінің, операцияларының жиынтығы. Бұл таным жолы, таным процесін ұйымдастыру тәсілі. Сондықтан, егер біз Жобалаулар әдісі туралы айтатын болсақ, онда мәселені егжей-тегжейлі әзірлеу арқылы дидактикалық мақсатқа қол жеткізу тәсілін (технологиясын) есте сақтаймыз, ол нақты, сол немесе басқа түрде ресімделген практикалық нәтижемен толықтай аяқталуы тиіс. Дидактикалық тапсырмаларды шешу үшін осы әдіске жүгінді. Жобалаулар әдісінің негізіне "Жобалау" ұғымының мәнін құрайтын идея, оның нәтижеге прагматикалық бағыттылығы алынған, оны нақты немесе теориялық маңызы бар мәселелерді шешу кезінде алуға болады. Бұл нәтижені нақты практикалық қызметте көруге, түсінуге, қолдануға болады. Мұндай нәтижеге қол жеткізу үшін оқушыларды немесе ересек студенттерді өз бетімен ойлауға, мәселелерді табуға және шешуге, осы мақсатқа әр түрлі салалардан білімді, нәтижелер мен шешудің әр түрлі нұсқаларының ықтимал салдарын болжай білуге, себеп-салдарлық байланыстарды орната білуге үйрету қажет.

Жобалау әдісі оқушылардың жеке, жұптық, топтық қызметіне бағытталған, оны оқушылар белгілі бір уақыт аралығында орындайды. Бұл әдіс топтық әдістермен органикалық үйлеседі. Жобалаулар әдісі әрқашан қандай да бір мәселені шешуді болжайды. Мәселені шешу, бір жағынан, жиынтықты, әр түрлі әдістерді, оқыту құралдарын пайдалануды көздейді, ал екінші жағынан, білімді ғылымның, техниканың, технологияның, шығармашылық салалардың түрлі салаларынан қолдану, білім мен іскерлікті интеграциялау қажеттілігін көздейді. Орындалған Жобалаулардың нәтижелері "сезілетін" деп аталады, яғни бұл теориялық мәселе болса, оның нақты шешімі, егер практикалық - пайдалануға дайын нақты нәтиже болса (сабақта, мектепте, нақты өмірде). Егер педагогикалық технология ретінде Жобалаулардың әдісі туралы айтатын болсақ, онда бұл технология зерттеу, іздеу, проблемалық әдістердің, өзінің мәні бойынша шығармашылық жиынтығын көздейді.

Жобалау әдісін пайдалануға қойылатын негізгі талаптар:

1. Зерттеу, шығармашылық жоспарда интеграцияланған білімді, оны шешу үшін зерттеу іздеуді талап ететін маңызды мәселенің/міндеттің болуы
2. Болжанатын нәтижелердің практикалық, теориялық, танымдық маңызы
3. Оқушылардың өзіндік (жеке, жұптық, топтық) қызметі.
4. Жобалауның мазмұндық бөлігін құрылымдау (кезең-кезеңмен нәтижелерін көрсете отырып).
5. Зерттеу әдістерін қолдану

Жобалау барысында мұғалім үшін ең қиыны - Тәуелсіз Кеңесшінің рөлі. Әсіресе, егер мұғалім оқушылардың бірдеңені дұрыс орындамайтынын байқаса, кеңестерден қалу қиын. Бірақ кеңес беру барысында оқушыларда туындаған сұрақтарға жауап беру ғана маңызды. Семинар-кеңестер оқушылардың басым көпшілігінде туындаған мәселелерді ұжымдық және жалпылай қарау үшін өткізілуі мүмкін.

Оқушылар Жобалауны орындау барысында өздерінің ерекше қиындықтары мен жеңістері пайда болады және Жобалау әдісінің жетекші педагогикалық мақсаттарының бірі болып табылады. Жобалау негізінде жаңа ақпарат беру жатыр, бірақ бұл процесс белгісіздік саласында жүзеге асырылады және оны ұйымдастыру, моделдеу қажет, сондықтан оқушылар қиын:

- жетекші және ағымдағы (аралық) мақсаттар мен міндеттерді белгілеу;
- оқушыма болған кезде оңтайлы таңдау арқылы оларды шешу жолдарын іздеу;
- таңдауды жүзеге асыру және дәлелдеу;
- таңдау салдарын қарастыру;
- өз бетінше әрекет ету (кеңессіз);
- алынғандарды талап етілгенімен салыстыру;
- үдерісті (қызметтің өзін) және Жобалау нәтижесін объективті бағалау.

Жобалауларды орындау барысында мұғалімнің рөлі сапалы өзгереді

Педагог барлық кезеңдерде кеңесші және көмекші рөлінде болады.

Оқушылардың оқу барысындағы рөлі де өзгереді: олар процестің белсенді қатысушылары болып табылады. Жұмыс топтарындағы іс-әрекет оларға "командада" жұмыс істеуге үйретуге көмектеседі. Бұл жағдайда қарапайым "оқыту" формасында үйрету қиын сыни ойлаудың қалыптасуы орын алады. Оқушылардың ақпаратқа деген өз көзқарасы қалыптасады және "бұл дұрыс, ал бұл дұрыс емес" деген бағалау түрі әрекет етпейді. Мектеп оқушылары қойылған мақсатқа жету үшін қызмет түрлері мен тәсілдерін таңдауда еркін, оларға не істеу керектігін ешкім айтпайды.

Тіпті сәтсіз орындалған Жобалау да оң педагогикалық мәнге ие. Өзін-өзі талдау, содан кейін қорғау кезеңінде мұғалім мен оқушылар Жобалаушылар таңдаған логиканы, сәтсіздіктің себептерін, қызметтің салдарын және т.б. талдайды. Қателерді түсіну қайталанған қызметке мотивация жасайды, жаңа білімге жеке қызығушылық қалыптастырады, өйткені дәл осы сәтсіз таңдалған ақпарат "сәтсіздік" жағдайын жасады. Мұндай рефлексия қоршаған әлем мен осы әлемде өзін барабар бағалауды (өзін-өзі бағалауды) қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Ақпараттық технологияларды пайдалана отырып өткізілетін сабақтың бірнеше түрі бар: лекция- сабақ, есептерді қою мен шешу сабағы, жаңа сабақты түсіндіру сабағы, интеграцияланған сабақтар және т.б.

АКТ –ны пайдаланудағы тәжірибе көрсеткендей, геометрия, стереометрия, алгебра сабақтарындағы функциялармен графиктерді өтуде тиімді қолданылады. Компьютерлік сыныптар мен интерактивті тақтаны пайдалану сабақтың тиімділігін бірнеше рет арттыра түседі.

Мультимедиялық және интерактивті құрылғылармен өткізілетін сабақтар пәнге деген оқушылардың қызығушылығын арттырады, қызықты сабақ өткізуге мүмкіндік береді, ал ең бастысы кері байланыстың орнатуға мүмкіндік береді- материалдың түсінген- түсінбегені бірден көрінеді.

Қазіргі кезде АКТ –ны пайдаланудың болашағы зор, өйткені ол

- білім беру мен тәрбиелік және дамытушылық міндеттерді кешенді шешуге мүмкіндік береді;
- әр бір оқушыға оның мүмкіндігімен дайындық деңгейіне сай есептерді беру;
- білім беру әрекетін арттыруға мүмкіндік беретін білім беруге бағытталған әр түрлі электронды құрылғыларды пайдалану;
- мұғалімді ақпараттық, дайындықтық және бақылаушылық функцияларыдан біртіндеп босату;
- оқушыларға білімді өз бетінше меңгеру дағдысын қалыптастыру;

- Интернет желісінен ақпаратты жинау мен оны өңдеу дағдысын жетілдіру;

Осылайша АКТ-ны қолдану оқушылардың өздігінен оқыту барысын ұйымдастырудың белсенді әдісі болып табылады.

Ақпараттық –коммуникативті технологияларды пайдалануда мұғалім тек білім бере қоймай оның шекарамсын көрсетеді, оқушыларға ақпаратты өңдеудің әдістерін көрсетеді. Осындай жұмыстың арқасында оқушы барынша ашылып, өзінің барлық мүмкіндіктерін көрсете алады. Ең бастысы- өзін танып, өзінің ойлау, жаңа нәрсе жасауға мүмкіндігі бар жеке тұлға екендігін түсінеді.

Білім беруде ақпараттандырудың мақсаты- болашақ ақпараттық қоғамның болашақ мүшелерінің сапалы жаңа моделін қамтамасыз ету, олар үшін білімді белсенді түрде меңгеру, еңбекте өз функцияларының өзгерту мен шығармашылық ойлау өмірлік қажеттілік болады.

Ағылшынсабағында компьютерді пайдаланудың мақсаты: информатика мен ағылшынсабағының арасындағы байланыстың дамуы, компьютерлік сауаттылықтың қалыптасуы, сабақта оқушының өз бетінше жұмыс істеуінің дамуы.

Міндеттері:

- Оқушыларға математикалық дайындықпен қамтамасыз ету;
- Әдістемелік және ақпараттық мәдениетті, оқушылардың шығармашылық стилін қалыптастыру.

• Оқушыларды ақпараттық технологиялар мен басқа ақпараттық құрылымдарды пайдалануға дайындау.

Сабақта АКТ-ны пайдалану мұғалімге материалды оқуда көрнекіліктердің көмегімен уақытты қысқартуға, интерактивті режимде оқушылардың білімін тексеруге мүмкіндік береді[6,192].

Сабақта АКТ-ны пайдалану білім сапасының жоғарылауын болжайды. Оқушыларға АКТ-ны қолдана отырып оқыту барысы:

Процесс организации обучения школьников с использованием ИКТ позволяет:

• бұл процессті қызықты етіуге, компьютерлердің мультимедиялық мүмкіндіктеріне орай сабақты қызықты етуге;

• оқытуда көрнекілікті пайдалану мәселесін дұрыс шешуге, оқушыларға қажетті материалды телекоммуникация құралдарын пайдалана отырып оңай табуға,

• өз бетінше зерттеушілікпен айналысуға мүмкіндік береді.

Қазіргі ақпараттық қоғам барлық білім беретін мекемелер, соның ішінде мектептерге түлектерді дайындауда келесідей мақсат қояды:

- жылдам өзгеретін өмірлік әрекеттерге үйрену,
- өз бетінше ойлау,
- ақпаратпен сауатты жұмыс істеу,

Білім беруде ақпараттық технологияларды пайдалану адам физиологиясында: естіген мәліметінің $\frac{1}{4}$ есінде қалады, көрген нәрсесінің $\frac{1}{3}$, көріп және естіген нәрсесінің $\frac{1}{2}$, егер оқушы белсенді қатысып отырса мәліметтің $\frac{3}{4}$ қалады.

Ақпараттық технологияларды ағылшынсабағының әр түрлі кезеңдерінде пайдалануға болады:

- мұғалім қызметінсіз өз бетінше оқу;
- кеңесші- мұғалімнің көмегімен өз бетінше оқу;
- тренингтік (даярлық) бағдарламаларды қолдану;
- диагностикалық және бақылаушылық материалдарды пайдалану;
- шығармашылық, өздігімен үй жұмысын орындау;
- компьютерді графиктер сызумен есеп шығаруда пайдалану;
- зертханалық жұмыстармен тәжірибеге ұқсас бағдарламаларды қолдану;
- ойындар мен ойын-сауық бағдарламаларын пайдалану;
- ақпараттық –анықтамалық бағдарламаларды пайдалану.

Компьютер оқытудың барлық кезеңдерінде пайдаланылады: жаңа сабақты түсіндірген кезде, оны бекіткенде, бақылау жұмыстарында

Оқыту процесі – оқу процесіне қарағанда ұғымы өте кең. Бірінші жағдайда, оқушы мен мұғалімнің өзара іс-әрекетіндегі абстрактты көрінісі. Оқу процесі – бұл белгілі бір сыныптағы пән бойынша оқыту процесінің нақты жүзеге асырылуы.

Оқыту – бұл білім беру процесінің ұйымдастыру тәсілі. Бұл жүйелі білім білім алудың ең сенімді жолы болып табылады. Кез келген оқу түрінің немесе типінің негізінде жүйе қаланған. Олар - оқыту және оқу.

Оқыту – бұл мұғалімнің төмендегі бойынша қызметі:

Ақпаратты беру;

Оқушылардың оқу-танымдық ұйымдастыру қызметі;

Оқу процесі кезіндегі қиындықтарға көмек беру;

Оқушылардың қызығушылығын, дербестігін және шығармашылық қабілеттерін дамытып ынталандыру;

Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау.

Оқытудың мақсаты әр оқушыға ақпарат беру кезіндегі, бақылау және оны меңгеру бағалауын тиімді ұйымдастыруы болып табылады. Оқудың тиімділігі сондай-ақ, оқушылармен өзара іс-әрекеті және ұйымдасқан, сонымен қатар, бірлескен және дербес қызметін көздейді.

Оқу – бұл оқушының төмендегі қызметтері:

- Білімді игеру, бекіту және сол білімді, біліктілікті, дағдыны қолдану;

- Ізденіске, оқу тапсырмаларын шешуге өзі дағдылану, оқу жетістіктерін өзін-өзі бағалау;

- Тұлғалық мәнін, мәдени құндылықтардың әлеуметтік маңыздылығын және адамгершілік тәжірибесін және олардың процестері мен қоршаған құбылыстардың болмысын ұғыну. Оқудың мақсаты қоршаған орта туралы әлемнің ақпаратын тану, жинау және өңдеу болып табылады. Оқудың нәтижелері білімде, іскерлігінде, дағдысында және қарым – қатынас жүйесінде және оқушының жалпы дамуында көрсетіледі.

Оқыту – мұғалім мен оқушының екіжақты белсенділігінің процесі. Мұның нәтижесінде мұғалім оқушыға береді, ал оқушы білімді қабылдайды, білік пен дағды қалыптастырылады. Оқушының ғылыми дүниетанымы қалыптасады, шығармашылық күші дамиды [7,152].

Білім – адамзат жинақтаған тәжірибе.

Білік – іс-тәжірибеде ақыл бойынша білімді қолдану .

Дағды – автоматизм трінде хабарланған іскерліктер.

Сондықтан оқу процесінің формуласын былай тұжырымдауға болады:

Бұл дәйектілік міндетті және оқу процесінің дұрыс ұйымдастырылуы үшін бірде-бір компоненттері өткізілмеуі тиіс, әйтпесе, оқу процесінің мәні жоғалады.

Оқыту процесі күрделі және көпжақты болып табылады, бірақ, сонымен бірге, біртұтас және бірыңғай. Оның ерекшеліктерін түсіну үшін, ең алдымен, оқушылардың танымдық қызметінде оқыту қандай орын алатынын анықтау керек.

Жобалау-бұл мұғалім арнайы ұйымдастырған және оқушылардың өз бетінше орындайтын шығармашылық өнімді құрумен аяқталатын іс-әрекеттер кешені.

Жобалау әдісі-оқушылардың өз бетінше іс-әрекеттері нәтижесінде осы нәтижелерді міндетті түрде таныстыра отырып, қандай да бір мәселені шешуге мүмкіндік беретін оқу-танымдық тәсілдердің жиынтығы.

Жобалаулар әдісі бір жағынан, әр түрлі әдістерді қолдануды, екінші жағынан-ғылымның, техниканың, технологияның, шығармашылық салалардың түрлі салаларынан білімді, іскерлікті интеграциялауды көздейтін қандай да бір проблеманы шешуді көздейді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Надлер Г. Создание идеальных моделей при проектировании. — М., 2011. — С.
2. Котляров И.В. Теоретические основы социального проектирования. – Минск, 2010
3. Тощенко Ж.Т., Антонов Н.А. Социальное проектирование. – М., 2010

4. Арысбаева З. “Инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану ерекшеліктері”. // Қазақстан мектебі. № 1. 2007 ж. 69-70 б.
5. Әмір Шарапат. “Педагогикалық инновацияны іске асырудың жолдары” // Қазақстан мектебі. № 6. 2001 ж. 32-34 б.
6. Бейсембаева А. “Оқу-тәрбие үрдісін ізгілендірудің мүмкіндіктері”. // Қазақстан мектебі. № 4. 2001 ж. 12-13 б.
7. Көшімбетова С. “Оқыту тиімділігі – озық технологияларда”. // Қазақстан мектебі. № 7. 2005 ж. 16-17 б.
8. Б.М. Камзина. “Жаңа инновациялық технологияларды оқу-тәрбие үрдісіне енгізудің педагогикалық шарттары”. //

Резюме

. В данной статье рассматриваются сложности преподавания по новой технология обучения.

Symmaru

This article reviews the difficulties of teaching in the new learning technology.

ӘОЖ 372.8:738

ТҰЛҒАНЫҢ КОГНИТИВТІ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҚТЫҢ БҰЗЫЛУЫ

Жолдасбекова Макпал Абдикадировна

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: жарнама, жарнама психология, экономика.

Соңғы жылдары әлемнің көптеген елдерінде психикалық денсаулықтың бұзылуы жоғары көрсеткішпен сипатталады. Психикалық аурулардың, тұлға фрустрациясының, мазасызданулардың, стресстердің таралу көрсеткіштерінің өсу тенденциясы, әр түрлі суицидтердің, тұлғаишілік келіспеушіліктердің, тәуелділіктердің (нашакорлық, ішімділік, токсикомания, ойын құмарлық және т.б.) орын алуы байқалады. Сондай-ақ, әлеуметтік-экономикалық өзгерістер салдарынан халықтың басым көпшілігінде, психологиялық әдебиеттерде теңелу дағдарысы деп белгіленген психологиялық феномен қалыптасып қалған болып шықты. Ол өз-өзін сезіну сезімін жоғалтуынан, өзгерген қоғамдағы өзіндік рөліне бейімделе алмауынан (немесе қиналуынан) пайда болады. Бұл жағдай өзгеріп жатқан қоғамдық және экономикалық қатынастар мен тұлғалық мақсаттардың, мінез-құлық стереотиптерінің қайта қалыптасуы қиыншылығы арасындағы талаптардың айырмашылығына байланысты туындайды. Адам денсаулығына оның жасайтын таңдауы тікелей әсер етеді. Денсаулыққа жетелейтін таңдаудың алғы шарты болып өзіндік ішкі дүниесіне, яғни Мен «дауысына» сүйенуі саналады, бұл таңдау жасау барысында оны бөліп алуға, тыңдауға, соған еліктеуге мүмкіндік береді.

Психикалық денсаулық мәселесіне көптеген ғалым-философтар (В.Е.Давидович, В.М.Розин, И.Н.Смирнов, К.С.Хруцкий, А.Е.Чекалов және т.б.), валеологтар (Р.И.Айзман, Г.Л.Апанасенко, И.Н.Гурвич, В.П.Казначев, В.П.Куликов, А.Г.Кураев, В.А.Лищук, Т.Н.Маляренко, Л.А.Попова және т.б.), психологтар (А.А.Ананьев, Б.С.Братусь, О.С.Васильева, А.В.Воронина, И.В.Дубровина, И.В.Ежов, Р.Е.Калитеевская, Л.В.Куликов, А.Маслоу, Ю.И.Мельник, Г.С.Никифоров, К.Роджерс, В.Франкл және т.б.) зерттеулерінде қарастырылған /1/.

Қазіргі психологиялық әдебиеттерге талдау жасағанда көптеген зерттеушілер денсаулықтың психологиялық аспектілерін осыған ұқсас терминдерді қолдана отырып қарастырған: “психикалық денсаулық” (Б.С.Братусь), “психологиялық денсаулық”

(И.В.Дубровина), “тұлғалық денсаулық” (Л.М.Митина), “рухани денсаулық” (Ю.А.Кореляков), “жанның саулығы” (О.И.Даниленко), және т.б. /2/

Бүкіләлемдік денсаулық қорғау ұйымының пайымдауынша, психика саулығы дегеніміз адам ақыл-ойының, физикалық және эмоционалдық дамуының толыққанды жетілуіне ықпал етуші күй болып табылады /6/.

Адам психикасының саулығын білдіретін нормалар мен аномалиялардың көрсеткіштерін анықтау – аса күрделі мәселелердің бірі. Мәдени-әлеуметтік дәстүрлердің норма көрсеткіштері болып есептелетін жағдай тарихи түрде қалыптасып қалған. Бірдей психикалық көрініс барлығына ортақ норма ұғымына қатысты қалыпты да, аномальды да болып саналуы мүмкін. Қазіргі заманғы ғылым психика саулығын медициналық және психологиялық көрсеткіштер қосындысы, сондай-ақ әлеуметтік нормалар мен құндылықтар арқылы анықтайды.

Адам денсаулығының осы аспектісімен шектелетін жағдайлары психикалық көріністердегі ауқымды әрі зерттелуі қиындыққа соғатын топқа жатады. Клиникалық түрде нақты көрінбеген психикалық ауытқу мен психикалық саулық арасындағы шекараны айқын ажыратып көрсету қиынға соғады. Оларды өзара ажыратып, сондай-ақ өзара жалғастырып тұрған шекара аумағы айтарлықтай кең болады, ал ауруды денсаулықтан бөліп тұрған шекара тұрақсыз әрі белгісіз болып табылады. Кейбір авторлардың мәліметтері бойынша, зерттелген адамдардың 20-26 пайызынан психикалық ауытқулар, 40-62 пайызынан – шекаралық жағдай анықталып, 13-15 пайызынан ешқандай психикалық бұзылыстар байқалмаған /4/.

Психика саулығы дегеніміз – адам мен сыртқы дүние арасындағы тепе-теңдік жағдайы, оның әлеуметтік ортаға, физикалық, биологиялық және психикалық ықпалдарға қатысты реакциясының сай болуы, жүйкелік реакция күші мен сыртқы тітіркендіргіштер арасындағы сәйкестігі, адам мен оның айналасындағылар арасындағы үйлесімділік, адамның шынайы объективтілік жайлы пікірінің басқа адамдардың пікірлерімен ұштасуы, өмірдің кез-келген жағдайына сын көзбен қарауы.

Адам психикасының саулығын білдіретін үш деңгейді көрсетуге болады:

- Психофизиологиясының саулық деңгейі (орталық жүйке жүйесінің қызметімен, жағдайымен анықталады);
- жеке психологиясының саулық деңгейі (психикалық іс-әректің жағдайымен, қызметімен анықталады);
- тұлғасының саулық деңгейі (адам қажеттіліктері мен әлеуметтік орта талаптары, мүмкіншіліктері арасындағы қатынаспен анықталады);

Адам психикасының әрбір деңгейінде норма мен аномалиялар көрсеткіштерінің өзіндік медициналық-психологиялық және әлеуметтік құндылықтар жүйесі болатыны анық. Жағымсыз өзгерістердің бірінші деңгейде де, екінші деңгейде де, үшінші деңгейде де орын алуы мүмкін. Психофизиологиялық саулық деңгейіндегі ауытқулар орталық жүйке жүйесінде де, перифериялық жүйелерде де (мигрень, невралгия, неврит, полиневрит және т.б.) пайда болатын алуан түрлі жүйке аурулары түріне білінеді. Жеке психологиясының саулық деңгейіндегі ауытқулар бірқатар психикалық ауруларды (қабылдау, ойлау, есте сақтау және т.б. қабілеттіліктерінде ауытқулар) тудырады. Тұлға саулығының деңгейіндегі ауытқулар тұлғаның өзін қоршаған әлеуметтік ортамен қалыпты түрде өмір сүру бағытындағы өзгеріске (нашақорлық, ішімділік, қылмыскер және т.б.) әкеліп соғады /5/.

Психикалық аурулар мен ақыл-ой кемістігі түрлерінің бірқатары тұқым қуалайды. Баланы дүниеге әкелуді жобаламас бұрын, оның тұқымындағы психикалық аурудың орын алу-алмауын анықтау үшін медициналық-генетикалық кеңес беру пайдаланылады. Бұл белгілі бір ата-ананың ауру баланы дүниеге әкелуінің мүмкіндігін (тәуекелділігін) анықтайтын ерекше медициналық көмек түрі болып табылады.

Шизофрения, маникальды-депрессивтік психоз, эпилепсияның соққыдан болмаған түрлері, ақыл-ой кемістігі сияқты тұқым қуалайтын аурулардың пайда болуына қоршаған ортаның жағымсыз әсері мен генетикалық айғақтардың қосылысы себеп болады.

Мұндай тұқым қуалайтын өзгерістердің алдын алу шаралары ауруды ерте бастан зерттеу, медициналық-генетикалық кеңес беру және олардың дамуына кедергі болатын ортаны қалыптастыру әрекеттерінен тұрады.

Даун синдромы, сияқты хромосомдық аномалия пайда болған кезде генетикалық кеңес беру арқылы «қателік» қай жерде және қашан пайда болғанын анықтауға болады: әкесінің немесе анасының жыныстық жасушаларының қалыптасуы барысында ма, әлде аналық жыныс жасушасының немесе зиготаның пайда болуы барысында ма. Осы арқылы өзгерістері бар баланың тууының алдын алуға болады.

Тұқым қуаламайтын психикалық ақаулар да болады. Олардың болуына әйелдің жүктілік барысында жұқпалы ауруға ұшырауы немесе туу барысындағы психикалық және физикалық әсерлер немесе мидың зақымдалуы себеп болады /5/.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

1. Айзенберг М.Н. Менеджмент рекламы.- М.2010.
2. Артеменко В.Г. Реклама в торговле.- Новосибирск. 2016.
3. Бадалов Д.С., Кисмерешкин В.Г. Регулирование рекламной деятельности.-М.: Рекламный совет России, 2000.
4. Баженов Ю. Организация рекламы в магазине - М.: ИВЦ "Маркетинг", 2010.
5. Батра Р., Майерс Дж., Аакер Д. Рекламный менеджмент./ Пер.с. англ.5-е изд.- М., СПб., К. Издательский дом «Вильямс», 2010.

Резюме

В содержании данной статьи предусмотрено направление психического здоровья.

Summary

The content of this article provides for the direction of mental health

ӘОЖ 378:78

БОЛАШАҚ МАМАНДЫҚ ТУРАЛЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҰСЫНЫС ДИНАМИКАСЫ

Жумақанова Индира Токтарбековна

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: мамандық, сенімділік, маман, мектеп.

Мамандық таңдау – тағдырыңды таңдау десек қателеспейміз. Кейінгі өмірде өкінбейтіндей, өз қабілеті мен бейімділігіне сай кәсіп түрін таңдау. Бұл өте жауапкершілігі мол әрі маңызды іс. Мамандық – қарапайым өмір сүру көзі болып саналатын және қандай да бір дайындықты, жауапкершілікті талап ететін еңбек қызметінің маңызды бөлігі. Әлемде 40 мыңға жуық әр түрлі мамандықтар бар екен.

Статисттердің зерттеуі бойынша жыл сайын 25 млн адам өзінің жұмыс орнын ауыстырып, оның 12 %-ы қайтадан өз орнына қайтып оралады екен. Бұдан мамандықты таңдауда әр маман қателесіпті деуге бола ма? Әлде өзінің болашақтағы профессионалды қызметіне жан жақты дайындалу керек шығар?! Қоғамға, адамдарға пайдасын тигізетін мамандықтарды қалай таңдауға болады?

Мамандық таңдау жасөспірім шақтағы ең маңызды шешімдердің бірі. Үлкен өмірге енді ғана аяқ басқан жас ұланның алдында мыңдаған мамандықтан өзіне лайықты біреуін таңдау міндеті тұрады. Мамандықтың жаманы жоқ, бірақ мұның кез келгеніне икемділік қажет. Бұл жай күнелту, тамақ асыраудың жолы ғана емес, үлкен өнерді, зор шеберлікті қажет ететін

нәрсе. Кейбір жастар мамандық таңдау ережесін білмегендіктен өзі қызықпайтын мамандықты таңдайды. Осыдан өз мамандығына қанағаттанбаушылық, реніш сезімдері болып, тіпті алдарына жоспар да құрғысы келмейді. Әрбір адам өзін-өзі дамыту үшін білім алып, соған сай мамандыққа машықтану керек.

Журналист әр саладан хабары болу керек деген қағиданы ескере келе, өзімді халыққа жақын маман иесі болып көруді жөн санадым. Қазақ той десе қу басы домалайтын халық қой, барлығыз тойда дастархан басында отырғанда жүгіріп жүрген даяшыларға мән бермейміз. Көңіл бөлгеннің өзінде әлемдегі ең оңай жұмыс тек тұрасың, тойды тамашалап, қарында тойғызып қайтасың деген ойлар барлығының басынан өткен болар. Бірақ, көргеніңнің бәріне сене берудің қажеті жоқ. Олардың қызметі, жасаған істері, тіпті, даяшылардың көңіл-күйлерінің бәрі келген қонақтарға әсер етеді.

Зерттеу нәтижесінде, даяшының жұмысы қиын болғанымен төленетін ақысы төмен екен. Несімен қиын дейсіздер ғой, мен сіздерге даяшының бес күндік өмірінен сыр шертсем. Әрине, ол ресторан емес қарапайым тойхана. Таңмен бірге оянып жұмысқа дайындық жасайсың, көпшілік жерде талап түскі сағат 12:00 де жұмыс орнында болу. Келісімен столдардың барлығын жайғастырып олардың сыртын арнайы қаппен қаптап реттейсің. Кішкене тіс шұғығыштан бастап табақтағы етті әкелуде сенің мойыңда. Барлық керек заттарды қойып болғансоң, той уақыты жақындағанда әдемілеп киініп, боянып, шығуың міндетті. Бір тал шашың шығып тұрса қараушыдан сөгіс еститіңізге күмәнің болмасын. Мамандық таңдау кезінде нені ескеру керек? «Өскенде кім болғың келеді?», – бұл сұрақ үлкендердің кішкентай балаларға қойғанды жақсы көретін ең кең таралған сұрақтардың бестігіне кіреді. Мектептік өмір көзді ашып – жұмғанша өтті де кетті, ырқымызға бағынбай қоштасу кеші де, ҰБТ да жақындап келеді, ал “Кім болам” деген сұрақ түлекті де, оның ата – анасын да одан бетер алаңдатуға. Сол кезде адаспай өз мамандығымды қалай табуға болады деген сұрақ туындайды. Ең бірінші мамандықтан не қалайтыныңды жақсылап ойланып ал.

Саған қандай салада жұмыс істеген қызықты, қандай өмір салтын жоспарлайсың, жоғары жалақы саған қаншалықты маңызды, осындай сұрақтардың бәрін жақсылап ойланып ал. Әрине, ең бірінші өзінің қабілетінді ескер. Математикадан үш алып жүріп бағдарламалаушы болам деп армандаудың қажеті жоқ. Тағы бір пайдалы нәрсе – профориентацияға тестілер. Бұл не? Әдетте, бұл сен келісетін немесе келіспейтін түрлі пікірлер. Мұндай тестілерде көптеген пәндер бойынша – физика, химия, астрономия, әдебиет және басқалары – сұрақтар болады; сондай – ақ, олар саған өзіңнің қызығушылықтарың мен мінезінді, кейде зияткерлік дейгейінді бағалауға көмектеседі. Сондай – ақ, қазір жұмыс берушілер қандай мамандықтарға сұраныс жасауда, ал сен ЖОО – дағы оқуыңды бітіргенде, яғни бес жылдан кейін қандай мамандыққа сұраныс артатынын біліп алғаның жөн. Бірінші жағдайда ең жақсы көмекшің – газеттер мен жұмыс іздейтін сайттар, ал екінші жағдайда – интернет желісінен табуға болатын әлеуметтанушылардың болжамдары, өзіңнің жеке ойың.

Мамандық таңдаудағы негізгі мотивтер Ең бірінші қандай да бір мамандықты таңдауға итермелейтін себептерді ішкі және сыртқы деп бөліп қарастырайық. Сыртқы себептері қоршаған орта әсерлерімен: ата – аналардың, достардың, қатарластардың пікірі, сәттілікке қол жеткізуге деген құштарлықпен, сынаудан қорқумен байланысты. Ішкі себептерге сен өзің жауап бересің – оларды сенің қабілеттерің, икемдерің, әдеттерің мен мінезің, тек солар анықтайды.

1. Мотивтер тізімінің көшбасшысы – мамандықтың беделі. Бұл ойлап қарағанға жаман мотив емес, алайда онда тығулы қақпан жатыр. Біздің уақытымызда экономикалық және заңгер мамандықтары мәртебеге ие. Алайда, нарықты қазір бухгалтерлердің, әсіресе жоғары білімі жоқ бухгалтерлердің тым көп болып кеткені сезілуде. Болашақта заңгерлер мен экономистерге сұраныс қалай болатынын тек болжауға болады. Бұдан шығатын қорытынды – мамандық таңдау кезінде оның беделі басты фактор болмауы тиіс; оны ескеру керек, бірақ тек қана сол факторға тірелген дұрыс емес.

2. Мамандық таңдау кезінде мәртебелі екінші орынды жоғары жалақы алады: кім болып жұмыс істесең де, жақсы ақша алу. Мұнда үлкен қақпан жатыр, тек бұл мотивті басшылыққа алған кезде адамдар риясыз, кейде заңсыз қызметтер атқарады.

3. Қалыпты жағдайда жалақының өсуі квалификацияның жоғарылауына тікелей тәуелді. Жалақысы әуел бастан жоғары мамандықтар, әдетте, квалификацияның жоғарылауын қарастырмайды. Бес жылдан кейін даяшы мен бастапқы банк қызметкерінің табысы теңеседі, ал бірнеше жыл өткен соң – банк қызметкерінің табысы да даяшының табысын әлдеқайда артқа тастайды.

4. Мамандықтың өзіне деген қызығушылық, яғни оны таңдаудың ішкі себебі өкінішке орай төртінші орынды қанағат тұтты. Кімнің жұмысы өзіне қуаныш сыйласа, ол іс оның сүйіктісіне айналады және жұмыс істеу де нәтижелі, әрқашан жетілу үстінде болады. Сәтті жұмыстың ажырамас бөлігі ретінде оның қызмет бабы бойынша жылжуы және әріптестерінің сыйласымды қатынастары жүреді. Осылайша, бағдарламалаудың фанатына айналған жігіт түптің түбінде жаңа бағдарламалау тілін құрастырушыға және бағдарламалық камтамасыз етуді құрастырушы кәсіпорынның иесіне айналады. Оның басқарушы міндеттің сүйікті іске толығымен берілуге уақыт қалдырмайтынына ғана өкініші болады.

5. Еңбек шарттары да қандай да бір мамандық таңдауда өзінің рөлін атқарады. Кейде жұмыс орнын ауыстырып, еңбек шарттарын да айтарлықтай өзгертуге болады, – кейбір мамандықтар бұған мүмкіндік береді. Мысалы, далалық партиядағы геолог (палаткалар, тайга, тұрақты іссапарлар) және мұнай өндіруші кәсіпорындағы инженер – геолог лауазымындағы геолог (қала, кеңсе, ешқандай іссапар жоқ) – екеуі де бір геологиялық факультеттің түлектері.

6. Тағы бір себеп – оқудың қолжетімділігі. Өзің тұратын қалада жоғары білім алу – бір іс, ал жердің түбіне барып оқу – екінші мәселе. Ал егер барлық оқу орындары жоқ кішірек қалада тұрсаң ше? Онда Сен оқудың қолжетімділігін басшылыққа алып мамандықтар тізімін қысқартасың. Өкінішке орай, ЖОО – на грантқа түспей қалғандағы оқудың қолжетімділігі жайлы айтар болсақ, онда оқудың төлемақысы үлкен рөл атқарады. Әрине бұл мәселенің де шешімін табуға болады: банктан несие алу, кешке жұмыс істеп, сырттай оқу бөліміне тапсыру, бірақ қайткен күнде де қалаған мамандықтың иесі болу. Қандай да бір мамандықты таңдаудың көптеген мотивтері түптің түбінде қателіктерге апаратынын байқау қиынға соқпайды. Мамандық таңдаудағы ең кең таралған қателіктер

1. Мамандық таңдауға өзгермейтіндей қарау. Кез келген қызмет саласында адамның квалификациясының өсу шамасы бойынша жұмыстың, қызметтің ауысуы болып тұрады. Сонымен қатар ең үлкен жетістіктерге бастапқы баспалдақтардан жақсы өткендер жетеді.

2. Мамандықтың беделі туралы пікірлер. Мамандыққа қатысты қателіктердің бірі кейбір қоғамға пайдалы мамандықтар ұятты, төмен саналады (мысалы, қоқыс тазалаушы). Экономист немесе психологтың қоғамға пайдасы химик пен темір ұстасының пайдасынан артық емес. Мамандықтың беделі Сіздің қызығушылықтарыңыз бен қабілеттеріңізден кейін барып қана ескерілуі тиіс. Әйтпесе “сәнді”, бірақ сізге ләззат сыйламайтын маман иесі боласыз немесе негізгі жұмыс функцияларыңызды атқаруға жарамсыз боласыз...

3. Достарыңыздың әсер етуімен мамандық таңдау (солармен бірге болу үшін, қалып калмас үшін). Біз мамандықтың киім немесе аяқ киім сияқты “ұнағанын” “мөлшері сәйкес келетінін” таңдаймыз. Топ, қатарластарға бейімделу – сенің жасындағы балалардың өте жағымды ерекшеліктері. Олар қоғамда өзінді ұстау нормаларын меңгеруге, “МЕН” образының және өзіндік бағанның қалыптасуына қажет. Сондақтан басқаларға өзінді олармен САЛЫСТЫРА отырып қара, көз жұмып олардың істерін қайталай берме. Өзіңнің олардан айырмашылықтарың мен ортақ ұқсастықтарыңды көруге тырыс. Бұл, мысалы Болат өрт сөндіруші (ол – тәуекелге баратын адам) мамандығына барса, ол мамандықтың саған жарамайтынын (сен өте сақ және парасатты адамсың) көрсетеді.

4. Қандай да бір маман иесі – адамға қатынастың мамандыққа қатынасқа ауысуында. Мамандықты таңдау кезінде сол қызметпен айналысатын адамның саған ұнамайтынына емес, берілген қызметтің ерекшеліктеріне назар аудару қажет. Әсіресе мұғалімді ұнату қауіпті (егер саған физика ұнаса, ол саған “комплектсіз” тек физика пәні ұнайды деген сөз емес). Сондай-

ақ, балалар өздерінің кумирлерінің мамандығын аламыз деп шатасып қалады – спортшы, саясат, журналист, әртіс. Спортшылар – бәрі ондай емес.

5. Мамандықтың сыртқы немесе басқа бір бөлігін ғана ұнату. Актердің сахнадағы оп – оңай образының артында ауыр, күнделікті еңбек жатыр. Ал журналисттер әрдайым телехабарларға шықпайды, олар көбінесе басқалар хабарлайтын (телевидениедегі диктор) 10 минуттық хабарды дайындар алдында көптеген ақпараттарды, мұрағаттарды ақтарады, ондаған адамдармен сөйлеседі.

6. Оқу пәнін мамандықпен теңестіру немесе бұл ұғымдарды нашар ажырату. Ағылшын тілі деген пән бар және тілге деген қабілет керек мамандықтар көп – аудармашы, экскурсия жетекшісі, халықаралық байланыс телефонисі және т.б.. Сондықтан мамандық таңдау кезінде бұл пәннің әрі жағында қандай істер мен мамандықтар жатқанын ескеру қажет. Ол үшін ең жақсысы мамандықтар сөздігі мен профессиограммаларды ғана жаттап алмау керек. Еңбек биржасындағы вакансиялар бар газеттерді талдау қажет (әдетте, оларда нақты бір вакансия үшін қандай білім талап етілетіні көрсетіледі). Мысалы, лингвистикалық білімі (мектептегі “орыс тілі мен әдебиеті”, “шет тілі” пәндері) бар адам мұғалім болып, аудармашы болып, редактор болып және хатшы болып жұмыс істей алады. Мамандықтың мектеп пәндеріне қарағанда көп екенін ұмытпа. Заңгер, маркетинг, аппаратшы болуға болады. Мамандықтар көбінесе бірнеше мектеп пәндерімен байланысты болады (әдетте, осы мамандық бойынша ЖОО – ға түсер кездегі емтихан пәндеріне сәйкес келеді). Мысалға, болашақ экономистке мектепте математика да, география да ұнауы мүмкін.

7. Материалдық өндіріс саласындағы еңбек сипаты туралы ескірген ойлар Барлық мамандықтарға, соның ішінде бірінші кезекте жұмысшы мамандықтарға күрделі және қызықты техника енгізіледі, еңбек мәдениеті көтеріледі (ал компьютер барлық салаларға – тіпті мал шаруашылығына да енгізіледі).

8. Өзінің жеке қасиеттерін ажырата алмау (оған ықылассыз болу). Өз – өзінді тануға профкеңескерлер, ата – аналар, мұғалімдер, әріптестер көмектеседі. Психологиялық тестілер, сондай – ақ, мақалалар және танымал психология тақырыбындағы публикациялар да пайдалы болуы мүмкін.

9. Мамандық таңдауда өзінің физикалық ерекшеліктерін, кемшіліктерін, білмеу (дұрыс бағаламау). Денсаулық жағдайларына байланысты тыйым салынған мамандықтар болуы мүмкін. Мұндай мамандықтар көп емес, оларға негізінде қандай да бір физиологиялық жүйеге ұзақ ауыртпалықты талап ететін мамандықтар жатады. Компьютер мамандары көздеріне ауыртпалық түсіреді, ал ұшқыштар – жүректеріне ауыртпалық түсіреді...

10. Мамандық таңдау кезіндегі мәселені шешу, ойластыру кезінде негізгі әрекеттерді, операцияларды білмеу. Сен математикадан есеп шығарған кезде сен белгілі бір кезектілікпен амалдарды орындайсың. Мамандықты таңдау кезінде де дәл солай ету керек. Таңдалған шешімге жеті қадам

1. Сәйкес мамандықтар тізімін жасау Өзіңізге ұнайтын, жұмыс істегіңіз келетін, сәйкес келетін мамандықтар тізімін жасаңыз.

2. Таңдалған мамандықтар талаптарының тізімін жасау Өзіңіздің талаптарыңыздың тізімін жасаңыз: таңдалатын мамандық және болашақ қызмет аясы; таңдалатын мамандық және өмірлік құндылықтар; таңдалатын мамандық және өмірлік мақсаттар; таңдалатын мамандық және бүгінгі өзекті мәселелер; таңдалатын мамандық және мамандық бойынша жұмысқа тұру; кәсіптік даярлықтың қажетті деңгейі; таңдалатын мамандық және менің қабілеттерім мен икемдерім; ойымдағы жұмыс сипаты мен шарттары.

3. Әрбір талаптың маңыздылығын анықтау Барлық талаптардың қаншалықты маңызды екенін анықтаңыз. мүмкін, ескермеуге болатын, маңызы аздау талаптар да бар шығар.

4. Әрбір сәйкес келетін мамандықтың талаптарына өзіңіздің сәйкестігіңізді бағалау Сіздегі мамандыққа қойылған талаптардан басқа, мамандықтың өзінің де талаптары бар. Сіздің кәсіби сапаларыңыз дамыған ба, сіздің зияткерлік қабілеттеріңіз, психологиялық ерекшеліктеріңіз, денсаулық жағдайларыңыз мамандықтың талаптарына сәйкес келе ме, соны талдаңыз.

5. Нәтижелерді есептеу және талдау Барлық пункттер бойынша Саған тізімдегі қай мамандық сай келетінін анықтау.

6. Нәтижелерді тексеру Сенің ойларыңның дұрыстығына көз жеткізу үшін өз шешіміңді достарыңмен, ата – анаңмен, мұғалімдермен, психологпен, профкеңесшімен талқыла.

7. Сәттілікке бастайтын негізгі тәжірибелік қадамдарды анықтау Сонымен, Сіз шешім қабылдадыңыз, енді: Саған қай оқу орнында кәсіптік білім ала алатыныңды, кәсіби маңызды қасиеттерді қалай дамытуға болатынын, еңбек нарығында өзіңнің бәсекеге қабілеттілігіңді қалай арттыруға болатынын анықтау маңыз.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Алдамұратов Ә. “Жалпы психология”, Алматы 2010ж. 6-33 бет.
2. Жарықбаев Қ. “Жалпы психология”, Алматы 2013ж. 4-10 бет.
3. білім беру тұжырымдамасы. Педагогика мәселелері.//Вопрос педагогики. №1-2.3.
4. Потошник М.М. «Качество образования проблемы и технологии управления» -М., 2002. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника. –М., «Знание», 1974.
5. Бершадский М.Е., Гузеев В.В. Дидактические и психологические основания образовательной технологии. –М.:Педагогические основания образовательной технологии. – М: педагогический поиск. 2003.
6. Әбиев Ж., Бабаев.С.Б., Құдиярова А.М. Педагогика., Дарын. Алматы 2004. Дайрабаев Е. Педагогика пәнінің негіздері, Алматы, 2005.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы реализации педагога в методической работе.

Symmaru

This article discusses the problem of the implementation of the teacher in the methodical work.

ӘОЖ 372.8:738

ПСИХОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫНЫҢ САЛАЛАРЫ МЕН ТАРМАҚТАРЫ

Жунисбаева Майра Болысбекқызы

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: мотивация, психология, мотивтер, концепция.

Қазіргі кезде психология ғылымы — көптеген салалар мен тармақтарға бөлініп, ілгері дамып отырған өрісі кең ғылыми тән. Бұл салалар мен тармақтар дамуы мен қалыптасуы жағынан адамның түрлі тәжірибелік іс-әрекеттерін қамтитын әр қилы сатыда тұр. Оларды топтастырып, жік-жікке ажырату жіктеу (классификация) деп аталады. Енді осы мәселенің сырын ашуға кірісейік, Біз психиканың дамуын жіктегенде, ең бірінші, осы пәннің, зерттейтін объектісін, екінші. адамның іс-әрекет түрлерін негіз етіп аламыз. Үшінші, адамның өзін даму мен іс-әрекет несі деп санап, оның әлеуметтік ортаға қатынасын алып қарастырамыз. Адамның нақты іс-әрекеттеріне сүйене отырып, оның психикасының дамуын темендегіше жіктейміз. I. Тәлім-тәрбие (педагогикалық) психологиясы, Бұл пәннің зерттейтіні — адамды оқыту мен тәрбиелеу ісіндегі психологиялық заңдылықтар. Ол оқушылардың ақыл-ойы мен ойлау жүйесін, дағдыларын қалыптастырудың, олардың тиісті оқу материалдарын меңгеруі мен ұстаз-шәкірт арасындағы өзара қарым-қатынастарды зереттеудің түйінді мәселелерін қарастырады. Сөйтіп, оқушылар ұжымындағы өзара қатынастармен, олардың психологиялық даралық ерекшеліктерімен санасып отырудың мүмкіндіктерін іздестіреді. Оқу-тәрбие жұмыстарын және балалардың психологиялық ерекшеліктерін қарастырып, бірқалыпты даму

зандылықтарынан ауытқыған балалармен тәлім-тәрбие жұмысын жүргізу әдіс-тәсілдерінің психологиясын зерттейді. Сондай-ақ, ересек адамдармен жұмыс істеудің ерекшеліктерімен және оларды қалай оқыту мәселелерімен де шұғылданады. Тәлім-тәрбие психологиясының мынадай тармақтары бар: а) Оқыту психологиясы — дидактиканың психологиялық негіздерін оқыту мен білім берудің жекелеген әдістеме мәселелерін, бағдарлап оқыту мен балалардың ақыл-ойын қалыптастыру сияқты өзге де мәселелермен шұғылданады. ә) Тәрбие психологиясы — гуманистік және әлеуметтік тәрбие мәселелерінің психологиясын зерттеп, оқушылар ұжымының, еңбекпен түзету педагогикасының психологиялық негіздеріне қатысты мәселелерді іздестіреді. Бұлардан басқа мұғалімдер психологиясы кемтар балаларды (ересектерді де) оқытып тәрбиелеу мәселелерін қамтиды. II. Жас кезеңдерінің психологиясы — әр қилы психикалық процестердің табиғи негізі мен үнемі дамып отыратын азаматтық қасиеттерін, психологиялық сапаларын зерттейтін бұл сала мынадай тармақтардан құралады: балалар психологиясы, жеткіншектер психологиясы, жастар психологиясы, ересектер психологиясы, қарт адамдар психологиясы. Бұл сала оқыту мен ақыл-ойдың дамуын және олардың өзара байланысы мен іргелі мәселелерін зерттеп, оқыту ісіндегі адамның ақыл-ойын, сана-сезімін жетілдірудің тиімді жолдарын нендей әдістер арқылы өрістетуге болады деген мәселелерді іздестіреді. III. Арнаулы психология. Бұл адам дамуының бірқалыпты даму жолынан ауытқуын, ми ауруына ұшырағандардың психикалық күйзелістері мен осы саладағы ер қилы аурулардың себептерін қарастырады. Арнаулы психологияның мына тармақтары, атап айтқанда: олигофренопсихология — ми зақымы ауруымен туған адам психологиясының дамуын, сурдопсихология — саңырау не керек болып туған балалар психикасын, тифлопсихология — нашар көретіндер мен соқырлардың психологиялық дамуын зерттейді. Ал туа пайда болған ауру адамдар психологиясын зерттейтін тармақ патопсихология деп аталады. Бұл сөз грек тілінде “патос” — зардап шегу, ауру деген мағынаны білдіреді. Патопсихология медицина ғылымы мен оқу-тәрбие істерін зерттейтін пән-педагогика мен жан дүниесінің сырын қарастыратын психология ғылымының түйіскен торабына жатады. IV. Еңбек психологиясы — адамның іс-әрекет түрлерінің психологиясын, еңбекті ғылыми негізге сүйене отырып ұйымдастыру мәселелерін қарастырады.

Еңбек психологиясының мақсаты — әр түрлі еңбектегі мамандық ерекшеліктерін, еңбек дағдыларының қалыптасуын, өндірістік-кәсіптік жағдайдың адамға тигізетін әсерін, құрал-аспаптардың құрылысы мен орналасуын, хабар жүйелерінің қажетті заттарын қарастыру. бұл салалардың әрқайсысының өзіндік ерекшеліктерінен бірге бірімен-бірі байланысты болып келетін мынадай тармақтары бар. инженерлік психология — бұл негізінен, автоматталған жүйелерді басқару мен әр түрлі операторлардың жұмысын зерттейді. Инженерлік психологияда ең өзекті мәселе эргономика деп аталады.

Бұл термин гректің “эргон” — жұмыс және “номос” — заң деген екі сөзінің бірігуі нәтижесінде пайда болған. Бұл орайда, өндіріс пен адам арасында қатынас орнатудың түйінді мәселелері болып саналатын еңбек әрекетіндегі адамның өнімді ісі, оның психологиялық ерекшеліктері, жүйке жүйесінің қызметі мен еңбек гигиенасы, адамның өнім өндірудегі жетекші ролі, техникалық құрал-жабдықтар эстетикасы және автоматтанған тетіктер теориясына қатысты мәселелер қарастырылып, олардың сыр-сипаты зерттеледі. Эргономика, негізінен, “адам — машина — орта (еңбектену) жағдайын” қарастыра отырып, олардың неғұрлым өнімді болуы мен нәтижелерін жүйелі түрде үйлестіруді басты міндет етіп қояды. Авиациялық психология ұшқыштарды оқыту мен ұшу кезінде орындалатын істердің жай-жапсарын, жалпы, адам психикасының әуе кеңістігіне бейімделудегі ерекшеліктерін зерттеп, жоғары дәрежеде ысылған мамандар мен кадрларды даярлап шығару мақсаттарын көздейді. Ғарышкерлік психология — адамның салмақсыздық пен әсем кеңістігінің айдынында бағдарсыз жағдайда жұмыс істеу сәтіндегі аса қиыншылық жағдайлардағы психологиясын, оның шектен тыс әсерден кейінгі кейпін, көңіл-күйі мен төзімділік көрсету шараларын зерттейді. Еңбек психологиясында арнайы зерттелуге тиісті күрделі тармақтар да бар. Олар ауыл шаруашылығына (шопандар мен малшылар, диқандар мен егіншілер т. б.) қатысты болып келеді. V. Медициналық психология дәрігерлердің қызметі мен аурулардың мінез-

күлкын зерттейді. Бұл сала бірнеше тармаққа бөлінеді, әрбір тармақтық адам психикасын зерттеуге қатысты мақсат-міндеттері бар.

а) Нейропсихологическая психикалық құбылыстар мен жоғары жүйке құрылысының физиологиясын және олардың өзара қатынасын зерттейді;

ә) Психофармакология дәрі-дәрмек-тердің адам психикасына әсері мен күшін қарастырады;

б) Психотерапия — ауру адамға психикалық әдіс-айла және емдік тәсілдер қолдану мәселелерін қарастырады;

в) Психопрофилактика және гигиена адамның денсаулығы мен оны нығайтуға арналған шараларды жүзеге асыру жүйесін, оның әдіс-тәсілдерін айқындау-мен шұғылданады. VI.

Әскери психологияның ең басты міндеті — азаматты ел-жұрты мен Отанын қорғайтын қалқан болуға психологиялық тұрғыдан даярлау. Мұнда жауынгердің мінез-күлқы мен отаншылдық қасиетін тәрбиелеп қалыптастыру жағдайлары, бастықтар мен бағынушылар арасында қарым-қатынастар, үгіт-насихат жұмыстарын жүргізу, дұшпанға дейген өшпенділік сезімдерінік оянып, оған қарсы барлау істерін ұйымдастыру және соғыс техникасын меңгеру мен басқару әдістері зерттеледі, VII. Әлеуметтік-психология адам мен қоғам арасындағы қатынас мәселелерімен айналысады. Бұл сала адамдардың белгілі бір негізде ұйымдасқан топтары мен кездейсоқ топтары арасындағы өзара қарым-қатынастағы психологиялық құбылыстардың сырын зерттейді. Қазіргі кезде әлеуметтік психология шеңберінде мынадай үш түрлі мәселе қамтылады: а)

Үлкен, ірі топтардағы психологиялық-әлеуметтік жағдайлар. Бұл проблеманың құрамына жалпы бұқаралық байланыстар: радио, теледидар, баспасөз т. б. кіреді.

Әр түрлі топқа жататын адамдарға осы құралдар арқылы алуан түрлі хабарлар, көпшілікке тән талғамдар, әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер, иланулар мен сенімдер, қоғамдық көңіл-күйлер жайлы әсер етудің психологиялық астарлары жеткізіледі. Бұған таптық психологияға қатысты мәселелер, этностық, және ұлттық психология сипаттары, дін психологиясының өзекті мәселелері зерттеу де жатады. ә) Кіші (шағын) топтардағы психологиялық-әлеуметтік жағдайлар.

Оңашаланып тұйықталған топтардағы адамдардың бірігуі, олардың өзара қарым-қатынастарының сыры мен хал-жағдайы, топ ішіндегі жетекшінің, алатын орны, әр түрлі топтық типтер болып саналатын ассоциациялар, корпорациялар, ұжымдар, ресми және бейресми топтар арасындағы қатынастар, сол топтардың, шеңбері, олардың бірігуінің себептері мен мақсат-мүлделері, шоғырлау деңгейі зерттеледі. Бұл мәселеге отбасындағы ата-ана мен баланың өзара қарым-қатынасы, үлкендерді сыйлау сияқты мәселелер де енеді. б) Қоғамдары адамның қасиеті мен әлеуметтік-психологиялық орны, Азамат — әлеуметтік психологияның зерттеу объектісі. Осы ретте олардың жоғарыда аталған топтарда қандай рөл атқаратыны және соларға бейімделу ерекшеліктерде зерттеледі.

Сондай-ақ, қоғамдағы азаматтың өзін-өзі бағалай білуін, оның ұстамдылығы мен бағыт-бағдарын, табандылығы мен көнбістігін, ұжымшылдығы мен менмендігін, тұрақтылығы мен болжампаздығын зерттеуге мән беріледі.

Әрине, бұл аталған үш топқа қатысты күрделі мәселелер әлеуметтік психологияда біріне-бірі қарама-қайшы не бір қатарға қойылмайды. Азамат пен қоғамның тұтастығы тұрғысынан бұл мәселелер барлық қарым-қатынастардың жиынтығы деп қарастырылады және адамның азаматтық бейнесі мен оның ішкі мәнін ашып көрсетеді. Әлеуметтік психологияның тармақтары: этностық психология, ұлт психологиясы, таптар психологиясы және дін психологиясы әлеуметтік өмір тынысын жан-жақты қамтиды. VIII. Спорт психологиясы спортшылардың іс-әрекетіндегі психологиялық ерекшеліктерін қарастырады,

Спорт жетекшілері мен бағынушылардың өзара қарым-қатынасын, оларды даярлаудың жағдайын, құрал-жабдықтармен қамтамасыз етілуін, психологиялық даярлығын іздестіре келе, оларды жаттықтыру және күш-қуатын жинақтау деңгейін, жарыстарды ұйымдастыру, өткізу мәселелерінің психологиялық факторларын зерттейді Әрбір ел мен халықтың спорт өнеріндегі ерекшеліктерін де ескере отырып, оларды жаттықтыру міндеттері анықталады. IX,

Сауда психологиясы — қазіргі заманда кенінен дамып отырған сала. Бұл сала бойынша әрбір елдің саяси-экономикалық және мәдени-материалдық қажеттіліктерін өтеу мақсаттарына қарай дамыту шаралары белгіленеді. Сонымен қатар, әсіресе, жарнамалардың психологиялық ықпалы, елдегі адамдардың жас ерекшеліктері, сатып алушылардың мұқтаждығы, оларға қызмет көрсетудің факторлары қарастырылады. X. Ғылыми-шығармашылық (творчество) психологиясы — соңғы кездерде зерттеле бастаған сала. Бұл салада шығармашылық адамның жасампаздық қызметі, өзіндік ерекшеліктері, белсенділігі айқын көрініп, ғылыми жаңалықтарды ашудағы интуициясы, сезімдік рөлі т. б. сипаттары зерттеледі. Осы бағыттағы ерекше маңызды заңдылық — эвристика тәсілі. XI. Көркемөнер, әдебиет пен шығармашылыққа қатысты психология. Бұл сала бойынша қарастырылатын мәселелер — әсемдікті қабылдау және оның адам жан дүниесін байытуға ықпал ету факторлары. Бұл саланың өзекті мәселелері әлі күнге дейін жүйелі түрде өз дәрежесінде зерттеле қойған жоқ. XII. Салыстырмалы психология психиканың филогенетикалық түрлерін қарастырады. Мұнда адам мен хайуанаттар психикасын салыстыра отырып зерттейді. Олардың психикасындағы айырмашылықтары мен ерекшеліктері ажыратылады. Бұл саланың жануарлар психологиясын зерттейтін тармағы әрбір түр мен тектің, олардың тобындағы жан-жануар, жәндіктердің құлқыш. арқылы механизмдерін қарастырады. Мысалы, өрмекші, құмырсқа, ара, ит, құс, жылқы және маймылдың психикасы едәуір деңгейде зерттелген. Қазіргі кезде бұл тармаққа биология мен психологияның тоқайласқан жерінде этология деп аталатын тармақ қосылып отыр. Бұл орайда, кінтер сияқты дельфиндердің де қылықтары бақылауға алынып, хайуанаттар құлқындары туа пайда болатын механизмдер зерттелуде. XIII. Заң психологиясы хұқыққа қатысты мәселелерді реттеу және оларды тәжірибе жүзінде қолданудың психологиялық мәселелерін зерттейді. Бұл сала сот психологиясы, қылмыс психологиясы, еңбекпен түзету психологиясы (пенитендиарлы) деп аталатын тармақтардан құралады. Сот психологиясы сот, айыпталушылар, куәлар, сот тергеуін жүргізу, олардан жауап алу тәрізді т. б. жайттардың психологиялық астарларын қарастырады. Қылмыс психологиясы қылмыскердің жеке басы мен оның зиянды әрекеттерінің сырын ашады. Еңбекпен түзету психологиясы тұтқындағы адамдарды сендіру не күштеп істету арқылы қайта тәрбиелеудің жолдарын іздестіреді. Тұлғаның ішкі құрылымының байлығы көп жағдайда адамның іс-әрекетіне байланысты, іс-әрекет оның негізгі бағыттылығын анықтайды. Сондықтан да біздің өмір сүретін қоғамымызда бұл өзекті мәселе болып тұр. Кәсіби әрекет тұлғаның дамуына үлкен әсерін тигізіп қана қоймай, адамның саналы өмірінің үш бөлігінің екеуін құрайды. Кәсіби-іс әрекет тұлғаның көптеген әлеуметтік іс-әрекеттері түрлерінің ішінде ерекше маңызға ие. Тұлғаның өмірінде Кәсіби әрекетке көп уақыт бөлінеді.

Е.А. Климовтың айтуына сүйенсек, «Кәсіпкерлік – іс-әрекеттің белгілі бір саласында еңбек ететін адамның білімділік, іс-әрекет пен іскерлігінің нәтижесінің жоғары деңгейі болып табылады, сондай-ақ адамның психикасының ерекше жүйелі болып ұйымдастырылуы». Осы жүйенің келесі жақтары бар: біріншісі, адамға тән іс-әрекет пен тұлға субъектісі сипатындағы қасиеттері (зейіннің кәсіби өзгешелігі, қабылдау мен түйсіну, ес, ойлау, қиялдың кәсіпке байланысты ерекшеліктері, өзінің мінез ерекшеліктері, дағдылар, әрекеттер, іскерлік, ерекше оқиғаларда амал табу); екіншісі, кәсіпкердің мәдениеттілігі, білімділігі, тәжірибелілігі; үшіншісі, кәсіпкердің психодинамикасы (психикалық күйзелістерінің жылдамдығы, ауысуы, өзгергіштігі), кәсіби жұмыс атқаруда салаларына байланысты психологиялық қиыншылықтар; төртіншісі, әрбір қызмет саласына байланысты кәсіптің талаптарындағы өзінің гендерлік және жастық ерекшеліктерін ұғыну, сондай-ақ, денсаулық пен физикалық қасиеттердің рөлін ұғыну [1].

В.Д. Шадриков кәсіби әрекеттің мотивациясы схемасын көрсетіп, еңбек іс-әрекетіндегі мотивтердің пайда болуын сол кәсіптің қажеттіліктерін қанағаттандырумен байланысты деп түсіндірген. Белгілі бір салада кәсіби қызмет атқаратын қызметкер, кәсіпке деген қажеттіліктерін қанағаттандыру барысында тұлға іс-әрекет саласында өзінің орнын табады, осымен байланысты кәсіби мотивтердің құрылымы қалыптасады [2].

А.К. Маркованың пайымдауынша, мотивациялық және операциялдық жүйелердің қосындысы ретінде кәсіпкерлікті қарастырған. Кәсіпкерлік – кәсіби ерекше психикалық қасиеттердің керекті жиынтығы [3]. Әрбір маманның мотивациялық, эмоциялық, еріктік аумағына жататын мынадай ерекшеліктері бар: мотивтер, мақсаттар, міндеттер, қажеттіліктер, қызығушылықтар, қарым-қатынастары, бағыттар; кәсіби тырысушылықтары, өзін-өзі кәсіби тұрғыдан бағалауы, өзін белгілі бір кәсіптің өкілі ретінде сезіне алуы; психологиялық қалыптары мен күйлері, Кәсіби әрекет кезіндегі тұлғаның еңбек үдерісінен және нәтижесінен қанағат алуы, эмоциялық ерекшеліктері, кәсіби туралы білімдері, әрекеттері мен тәсілдері, психотехникалары, іскерліктері; кәсіптік қабілеттері, кәсіби біліктілік деңгейін жоғарылатуға талпынуы; кәсіби тәжірибе мен кәсіби ойлауын жоғарылатуы, шығармашылық деңгейін арттырауы; кәсіппен жұмыс атқарудағы кәсіпке сәйкес келмейтін психикалық қасиеттердің кедергілері, маман тұлғасының кәсіби өсуі және маманның кәсіби әрекеттері мен маман тұлғасының арасындағы қарама-қайшылықтар, оларды орнына келтіру жолдары [4].

Кәсіпкерлікпен байланысты сұрақтарын талдауда еңбек психологиясында, инженерлік психологиясында, кәсіби психология салаларының еңбектерінің авторларының жұмысына сүйенеміз: Е.А. Смирнова, Н.В. Кузьмина, Ю.В. Котелова, А.А. Маркова, Е.А. Климов, В.Д. Сименко, А.А. Деркач, Р.Д. Каверина, С.Н. Чистякова А.А. Бодалев, В.Г. Зазыкин және т.б.

Кәсіби әрекет – Кәсіби әрекет субъектісінің кәсіпқойлығына байланысты, сондықтан, кәсіби әрекеттің тиімділігін арттыруды қамтамасыз ететін психологиялық механизм ретінде мотивация мәселесі өзекті болып отыр. Ал, осы мотивация мәселесі туралы айтқанда В.Г. Асеев, Н.К. Маркова, А.С. Мельничук, Е.А. Климова, Н.В. Кузьмина, Е.А. Скриптунова және т.б. ғалымдардың еңбектеріне сүйенеміз⁷

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Юрчук В.В. Современный словарь по психологии. – М.: «Современное слово», 1998 г.
2. Кордуэлл М. Психология. А-Я.: Словарь – справочник. – М.: Фаир-Пресс, 1999 г.
3. Маркова А.К. Мотивация учения и ее воспитание у школьников. – М.: Педагогика, 1983 г.
4. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельности. – М.: Наука, 1998.
5. Дубовицкая Т.Д. Методика диагностики направленности учебной мотиваций. Психологическая наука и образование, 2002. - № 2.
2. Маркова А.К. Формирование мотиваций учения в школьном возрасте. – М.: Просвещение, 1983 г.
3. Немов Р.С. Психология. – М.: ВЛАДОС, 1995 г.
4. Каиров И.А., Богданова О.С. “Адамгершілікке тәрбиелеу әліппесі”. Алматы, Мектеп, 2013.
5. Келжанова Ж.,Өтемова А. “Тәрбие сағаттар жинағы” І-жинақ. Шымкент қаласы.2000 ж.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы психологического значения воспитания в формировании личности.

Symmaru

This article points out the problems of the psychological value of education in the formation of personality.

ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАҒЫ КОНФЛИКТ

Жұбанов Ғазиз Ікрамұлы

Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының

2-курс магистрі

Кілт сөздер: дау – жанжал, диалектика, элемент, ұйым.

Конфликт – (лат.тіл. conflictus- қақтығыс) – күрделі қайшылықтардың пайда болуы, қарама-қарсы қызығушылықтардың қақтығыстары, күшті эмоциялық күйлермен байланысты әр түрлі мәселерге бойынша өзара түсіністіктің болмауы.

Кез-келген конфликтінің астарында қандай да бір мәселеге байланысты қарама-қарсы позициялардан, мақсаттардан тұратын ситуация жатады. Яғни конфликтілі ситуация конфликт субъектілері мен объектілердің міндетті түрде бар болуын талап етеді. Дегенмен де конфликт ары қарай даму үшін инцидент болу керек. Егер қарама-қарсы жақ тура солай жауап қайтарса, онда конфликт болашақта тікелей және жанама, деструктивті және конструктивті болып дамуы мүмкін.

Конфликті анықтамасының бір варианты оның философиялық мағынасына негізделген, осыған сәйкес ол «қарама-қайшылықтардың асқынуының шарықтау шегі» деп сипатталады. Онда әлеуметтік конфликт «қызығушылықтарының, мақсаттарының, даму тенденцияларының қарама-қайшылықтарына немесе арасындағы айырмашылықтарына байланысты әр түрлі әлеуметтік бірліктердің – кластар, ұлттар, мемлекеттер, әлеуметтік топтар мен әлеуметтік институттардың қақтығыстарынан көрініс беретін әлеуметтік қайшылықтардың асқынуының шарықтау шегі». Әлеуметтік конфликті мәселесіне байланысты фундаментальді отандық монографияның авторы А.Г.Здравомыслов «конфликт – қоғамдағы адамдардың өзара әрекеттерінің маңызды жағы, әлеуметтік тұрмыстың клеткасы», - деп жазған. Бұл әлеуметтік іс-әрекеттің потенциалды және актуалды субъектілерінің арасындағы қатынастардың формасы, қарама-қайшы құндылықтар және нормалар, қызығушылықтар мен қажеттіліктерге негізделген мотивация. Осы пікірден келесідей сұрақ туындайды: бұл қарама –қайшылық объективті ме, немесе қатысушы жақтардың бағалауларынан туындаған субъективті болып табылады ма? Әлеуметтік конфликтіні зерттеуші, танымал, батыстық Р.Дарендорф оған «объективті («латентті») немесе субъективті («айқын») қарама-қайшылықтар арқылы сипаттауға болатын элементтер арасындағы кез келген қатынас» деген анықтама береді. Яғни, қарама-қайшылықтардың объективті-субъективтілігі, саналы-санасыздығы маңызды емес, дегенмен де «кез келген қатынас» деген түсініксіздеу.

«Психологиялық сөздік» конфликтіні «өткір эмоциялық уайымдармен байланысты, қиындықпен шешілетін қарама-қайшылық» деп анықтайды. Оның тұлғаишілік, тұлғааралық және топаралық конфликтілер сияқты формалары бар. Психологиялық конфликтілерді анықтау ары қарай да біздің зейініміздің пәні болмақ, дегенмен де жоғарыда келтірілген пікірлер конфликтінің мазмұны туралы мәселеге жауап бермейді, керісінше, жаңа сұрақтар тудырады: «қиындықпен шешілетін» немесе «өткір уайымдар» дегендер нені білдіреді? А.Я.Анцупов және А.И.Шипилов келесідей анықтаманы ұсынады: «Конфликт дегеніміз конфликті субъектілерінің қарама-қарсы әрекеттері мен әдетте негативті эмоциялармен жүретін өзара әрекеттерінің үрдісінде пайда болатын қарама-қайшылықтарды шешудің өткір жолдары». Егер қарсы әрекеттер болып, негативті сезімдер болмаса, немесе керісінше негативті эмоциялар болып, қарсы әрекеттер болмаса, онда мұндай ситуациялар конфликтінің алды болып саналады.

Кез келген конфликті құндылықтардың, мақсаттар мен мотивтердің қайшылықтарын көрсетеді. «Конфликтология» ұғымымен «конфликтолог» ұғымы тығыз байланысты. Конфликтілерді конфликтологтар басқарады.

Б.И.Хасанның айтуынша, мәдени-тарихи психологияның дәстүрінде конфликт маңызды орын алғанмен де зертеу пәні болып табылмайды. Осы терминнің мәдени-тарихи концепцияда пайдаланылуына байланысты үш негізді бөлуге болады.

Конфликт диагностикалық және қалыптастырушы тәсіл ретінде – конструктивті және продуктивті қызметті педагогикалық және психологиялық құрылым ретінде қарастырады. Сонымен қатар конфликттің оқуда жетістікке жетудегі қажеттігін көрсетеді.

Конфликт диагностикалық ситуация ретінде – осы контексте ол ерекшеліктер мен заңдылықтарды анықтауда психологияда қолданылатын термин ретінде емес, белгілі бір жетістіктерді тіркеп отыруға мүмкіндік беретін термин ретінде қолданылады.

Конфликт үйрету - оқыту ситуацияларының негізі ретінде – мұның позитивті мәні бала үшін оның өзінің мүмкіндіктерін ашып беруінде. Мінез-құлықтың қалыптасқан формасы «қажеттіліктер және мотивтер-нақты объект» байланысына сәйкестігін жоғалтқан кезде балаларда конфликт пайда болады.

Конфликт бір жағынан, жасқа байланысты қайшылықтар ретінде (Л.С.Выготский) көрсетілсе, екіншіден-үйренудегі шынайы қайшылықтар ретінде (Л.С.Выготский, Д.Б.Эльконин) көрінеді. Екі қайшылықтар да бала мінез-құلقىның табиғи және мәдени формаларының қосындысындағы қозғаушы күш ретінде қарастырылады.

Конфликтолог – конфликтіде делдалдық жұмысшеберлігін меңгерген, конфликтілі ситуацияны конструктивті басқара алатын шебер.

Конфликтология тек қана ғылым ғана емес, ол сонымен қатар қақтығыс пен диалог жүргізу шеберлігінен тұратын өнер. «Өнер» термині тұлғалық-шығармашылық фактордың маңыздылығы мен конфликтология аймағындағы кешенді білімдер жүйесінің практикалық іске асуын білдіреді. Себебі, тіпті идеалды білімнің өзі практикада конфликтілі ситуациялардың кері салдарын жою технологиясын шеберлікпен қолданусыз іске аспайды. Жасөспірімдердің өзін субъект-лидер-тұлға ретінде танытуы үшін немесе қарсылыққа бағытталған белсенділік, өзара қарым-қатынас пен өзара қарама-қайшылықтың бірі мезетте тууынан болатын құбылысты конфликт деп жатамыз. Оның туу себептеріне орай, әртүрлі баға беруге болады. «Ер шекіспей, бекіспейді» дегендей, дұрыс шешіліп жатса, арты жақсылыққа да ұласуы мүкін. Сондықтан да отбасында, мектепте, аулада балалар арасында туған конфликттіге педагогикалық тұрғыда көмек беріліп, теріс бағыт алып кетуінен сақтандырған жөн. «Басқа пәле- тілден». Тіл арқылы байланысу, қарым-қатынас жасау- адамға ғана арналған басты байлық, ұлы сыйлық. Бірақ осы байлықты жақсылыққа ғана емес, жамандыққа да қолданатынымыз жасырын емес. Кейде «аңдамай сөйлеп, ауырмай өлеміз». Қызбалыққа салынып, былапыт сөз сөйлеп, артынан ұятқа қалып жататын жандар балағат сөз үшін заңмен жауапқа тартылатынын, әрине, біледі. Әйтсе де осы жаман әдеттен адамдар айығып кеткен жоқ. Керісінше, жас балаларды байқатпай баулып, теріс ықпал етіп барады. Балалар арасындағы аулада ойын барысында, мектепте сабақ арасында қарапайым түсінбеушіліктен басталған конфликтіде жаман сөзбен бірін-бірі сыбап, былапыт сөздермен балағаттасуға дейін барады. Мысалы: Чукчалар мен эскимостарда ұрысқанда айтылатын «сен- олақсың» деген сөз, ең намысқа тиетін жаман сөз болып саналады. Қытайлықтар әбден ашуланып, арына тигісі келсе: «жасыл тасбақа» немесе «қоян» дейді. Кей халықтың мәдениетінде сиыр киелі жануарлар саналғандықтан, оның атын мәртебе көреді. Орыстар жақтырмаған әйелді «сиыр» деп қорлайды. Ал, мұсылман халқы үшін «шошқа» деген өте ауыр сөз. Оның есесіне, папустар шошқаны үй жануары деп қарағандықтан, қыз балаларына «Борома» деген (қазақтың «Ақбота, Ботагөз деген аттары сияқты) ат қояды екен. Бұл өз тілдерінде шошқа деген сөз. Қай тілде айтылса да балағат сөздер әлеуметтік қызмет атқарғанымен, еріксіз жаман әрекетке итермелейді. Мұндай сөздер қорланған адамның теріс сезімін қоздырады, намысын таптап, жанын күйзелтеді. Балағат сөз ұяттан аттап кетеді. Сондықтан екі жақиан конфликт туып, дөрекі сөздер айтылады. Кейде өздерін ұстай алмай оғаш қылықтар жасалып, жаға жыртылып, бас жарылып дегендей, өте жаман көріністерге ұласады. Осыған қарап отырып, бұлардың әдеп пен мәдениетің аулынан алыстап кеткенің көреміз.

Конфликтідегі мінез-құлықтың 12 ережесі:

1. Егер серігің соншалық ашу-ызаға берілсе, оның ішкі сезім күштерін төмендетуге көмектесу керек. Өйтпейінше, онымен келісу өте қиын немесе мүмкін емес. Оның ашулы сәтінде өзінді сабырлы, сенімді ұста. Бірақ өзінді жоғары қойма. Егер адам ашуға қатты берілсе, ойы теріс пікірлер мен сезімдерге толады. Сондықтан, қалайда оның өз-өзіне келуі үшін әрекет ету керек.

2. Серігіңнен өзінің тілек, талабын сабырмен түсіндіруін талап ет. Осы жағдайға байланысты тек қана нақты дәлелдер мен мысалдарды ғана негізге алуын түсіндір. Адамдарға тән қасиет дәлел мен сезімді шатастырады. Сондықтан, серігіңнен «айтып тұрғаның нақты дәлел ме, әлде пікірің бе?»-деп сұрап ал.

3. Ашуды күтпеген әдістермен қайтар. Серігіңнен сенімді түрде басқа бір кеңестер сұра, бірақ бұл кеңестер оған маңызды болуы тиіс. Оған әр түрлі әзіл-қалжыңдар айт. Ең бастысы, сенің өтініштерің, еске түсірулерің, қалжыңдарың оның ашуын қайтаратындай болу керек.

4. Серігіңе қарсы баға берудің орнына өз сезімдеріңді айт. «Сен мені алдап тұрсың-ау?» дегеннің орнына «Мен өзімді алданғандай сезініп тұрмын».

5. Қиындық туғызған мәселе мен өзің қалаған соңғы шешімді мақұлдауын сұра. Шешілмеген мәселенің қалайда шешімін табу керек. Серігіңмен бірге қандай мәселені шешу керегін анықта, одан соң бірге күш салыңдар. Өзінді сезімге, ашуға билетпе.

6. Серігіңе шешімін таппаған мәселелер жөніндегі ойын және одан шығудың жолдарын айтқызып көр. Бұл жағдайда кінәлі адамды іздеп, болмаса түсіндіріп әуре болмай, одан шығудың жолын ізде. Бір ғана нұсқамен тоқтап қалма. Ең соңында көңіліңдегі бірнеше пікірдің біреуіне тоқта. Алайда, серігіңмен келісуді есіңнен шығарма. Өйткені жетістікке, жеңіске бірге жетулерің керек.

7. Қандай жағдай болмасын серігіңе өз пікірін сақтауға мүмкіндік бер. Өзінді еш уақытта өз қолыңнан шығарма, ашуға ашумен жауап беруге мүлде болмайды. Оның ар-намысына тиме. Тіпті сенімен амалсыздан келіскен жағдайдың өзінде сені еш уақытта кешірмейді. Сондықтан оның өзіне емес, іс-әрекетіне ғана жауап бер.

8. Оның талап-тілектері мен айтқандарының мағынасын дұрыс қабылда. «Сіз осыны айтқыңыз келді ме? Мен сізді дұрыс түсіндім бе?-деп жиі-жиі сұраңыз.» Бұл әдіс дұрыс түсінбей қалудан сақтандырады және оны ықыласпен тыңдап отырғаныңызды көрсетеді.

9. Өзінді тең ұста. Өзінді сенімді, сабырлы ұста. Ол серігіңді ашу-ызаға берілуден сақтап, екеуіңді де абыройсыз жағдайға қалдырмайды.

10. Кінәлі болсаң, кешірім сұрауға ұялма. Біріншіден, ашудың алдын аласың. Екіншіден, саған көзқарасы өзгереді. Өзіне сенімді, өзін жетілдірген адам ғана кешірім сұрай алады.

11. Қарама-қайшы ойлар шешімін тапқан соң, ол адаммен қарым-қатынасыңды сақтауға тырыс.

12. Серігіңе сыйластық сезіміңді көрсете отырып, түсініспеушіліктен болған арадағы жағдайға қиналатыныңды айт. Егер арадағы қарым-қатынасты дұрыс сақтасаң, оның сенімен алдағы уақытта да бірге жұмыс істейтіні даусыз.

Конфликтті түрлерін дәстүрлі түрде бөлу конфликтіге түскен жақтардың ерекшеліктеріне негізделуі мүмкін. Мысалы, ол К.Боулдингтің топтастыруындай болуы мүмкін, яғни жеке тұлғалар арасындағы, тұлға мен топ арасындағы, тұлға мен ұйым арасындағы, топ пен ұйым арасындағы, әр түрлі типтегі топтар мен ұйым арасындағы конфликтілер. С.Чейз 18 деңгейлі құрылымдық топтастыруды ұсынған, ол тұлғааралық және тұлғаішілік конфликтілерден басталып, мемлекет, ұлт және т.б. арасындағы конфликтілерді қамтыған. А.Г.Здравомыслов Н.Смелзердің еңбектеріне сүйене отырып, конфликтіге түскен жақтардың келесідей қатарын келтіреді: 1. Индивидуаралық конфликт. 2. Топаралық конфликт. 3. Ассоциациялар (партиялар) арасындағы конфликт. 4. Институтішілік және институтаралық конфликтілер. 5. Еңбекті қоғамдық бөлу секторлары арасындағы конфликтілер. 6. Мемлекеттік білім беру арасындағы конфликтілер. 7. Мәдениет пен мәдениет типтері арасындағы конфликтілер.

Конфликтінің түрлері. Авторлар конфликтінің негізгі үш түрін анықтауды ұсынады: тұлғаішілік, әлеуметтік және зооконфликтілер. Әлеуметтік конфликтілердің негізгі түрлеріне:

тұлғааралық конфликтілерді, кіші, орта және үлкен әлеуметтік топтар арасындағы конфликтілерді, мемлекет арасындағы ұлтаралық конфликтілерді жатқызады.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1.Афанасьева А.В Этика и психология профессиональной деятельности.-М.,2004 2)
- 2.Анцупов А.Я ,Шипилов А.И Конфликтология. М. ЮНИТИ-ДАНА ,2002
- 3.Букреев В.И Этика права: от истоков этики и права к мировоззрению.Учеб.пособие .М,1998
- 4.Габитов Этика Юриста.Учебное пособие.Алматы; 2003.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы психологического значения воспитания в формировании личности.

Symmaru

This article points out the problems of the psychological value of education in the formation of personality.

ӘОЖ 372.8:78

ЕС ТУРАЛЫ ЖАЛПЫ АҚПАРАТ

Жұмаділ Балнұр Түкібайқызы

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: мнемикалық әрекет, қозғалыс ес, бейнелі ес, сезімдік ес, сөз логикалық ес.

Есте сақтау-адамның өткен тәжірибені сақтау қабілетіне, сондай-ақ оны өз өмірі мен қызметінде қайта пайдалану мүмкіндігіне ие болатын психикалық процесс. Ес – бұл следовое психикалық көрініс өткен [5].

Есте сақтау – адамның сыртқы және ішкі, субъективті әлемде бағдарлануының психикалық механизмі, уақыт пен кеңістіктегі оқиғаларды оқшаулау механизмі, тұлғаның құрылымдық өзін-өзі сақтау механизмі және оның санасы [16].

Барлық уақытта адамдар есқа үлкен құндылық ретінде қарады. Грек мифологиясы Мнемозиннің қамқорлығына ие болған Құдайлар сыйы ретінде еске алды. Адам өміріндегі есте сақтаудың маңыздылығын атап өтіп, И. Сеченов адамдардың есында болмайынша, олар өмір бойы жаңа туған нәрестелер ретінде сезінер еді. Әр секунд сайын олар қоршаған әлемді қайтадан танытын еді. Өліктің адамдар, танымал бүкіл әлемде өздерінің кәсіби жетістіктерімен, игеруді жақсы есы бар [6, 45].

Есті адам үнемі пайдаланады. Ол оның жеке-жеке және іскерлік сипаттамаларын сақтауда үлкен рөл атқарады. Өткен тәжірибеңізді сақтап, сақтап, танып-білуге және жаңғыртуға қабілеттілігінен толық айырылған адам іс жүзінде тұлға болуды тоқтатады. Ес ерекше процестерге жатады, оған басқа психикалық танымдық процестерге қатысты өзіндік "интегратор" рөлін береді. В. Гжегорчиктің анықтамасы бойынша, " жалғыз уақыт өлшемі-есы... Егер есте сақтау болмаса, өмір мүмкін емес еді; егер ұмытпаған болса, өмір төзімсіз болар еді" [23, 24].

Ақпаратты сақтау және оны іріктеп өзектендіру, мінез – құлықты реттеу үшін пайдалану қабілеті-адамның ортамен өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін мидың негізгі қасиеттері. Есте сақтау өмірлік тәжірибені біріктіреді, адам мәдениеті мен жеке өмір сүрудің үздіксіз дамуын қамтамасыз етеді. Адам естің негізінде қазіргі таңда бағдарланады және болашақты болжайды[16].

Естің кез келген нашарлауы адамның жеке уайымдылығын тудырады. Ол өзінің жалпы психикалық және физикалық жағдайын, өзінің жұмысқа қабілеттілігінің деңгейін, кәсіби міндеттерін орындау мүмкіндігін есымен байланыстырады [7].

Ежелгі Шығыс ілімдері барлық адамдарды шығармашылық қабілеттері бойынша екі түрге бөлуге болатынын анықтады. Мидың жұмысын зерттеумен айналысатын орыс физиологы И. П. Павловтың терминологиясы бойынша, бұл ойшылдардың түрі және суретшілердің түрі. Ойшылдар логикалық ақпаратты жақсы есте сақтайды.

Бас миы жұмысының ғалымдарымен заманауи зерттеулері Шығыстың ежелгі мұғалімдері назар аударатын құбылыстарды ғылыми тұрғыдан түсінеді және оларды растайды [19].

Ми жарты шар мамандандырылған екен: олардың әрқайсысы белгілі бір функцияларға ие. Сол (логикалық) жарты шарда сөйлеу, оқу, жазу, есеп, сондай-ақ логиканы қолдануды талап ететін міндеттерді шешу сияқты қызмет түрлері көрінеді. Осылайша, сол жақ жарты шарушылық ұтымды, аналитикалық, вербалды (логикалық) ойлаумен айналысады. Демек, егер адамда сөздік-логикалық есы жақсы дамыған болса және оны сол жарты шарға апарса, онда бұл адамды ойшылдардың түріне жатқызуға болады. Оң жақ жарты шарда шындықтың бейнелі, синтетикалық, "тұтас" қабылдануына тікелей қатысы бар, оны ұсатпай. Осылайша, оң жақ жартышария интуициямен, кеңістіктік-бейнелі ойлаумен айналысады. Демек, егер адамда көру және есту бейнелі есы жақсы дамыған болса және оны оң жақ жарты шарға апарса, бұл адамды суретшілердің түріне жатқызуға болады [3, 19].

Әртүрлі адамдарда естің әртүрлі түрлері басым. Ақпаратты сақтау ұзақтығы бойынша ес түрлерін бөлу жалпы қабылданған. Әдетте суретшілерде көру есы жақсы дамыған, музыканттарда — есту қабілеті бар, спортшыларда қозғалыс есы басым, ал ойшылдар, философтар, саясаткерлер, дипломаттар — ауызша-логикалық [38].

Естің тиімділігі оны ойнату арқылы анықталады. Одан әрі сапалы жаңғыртуды қамтамасыз ету үшін ақпаратты қабылдау, жазу, сақтау процестерін сауатты ұйымдастыру қажет. Бұл мәселенің күрделілігі неде? Кейбір ес процестері тікелей, тікелей басқаруға берілмейді.

Адам басына ақпаратты сақтау уақытының өлшемі бойынша естің келесі түрлерін бөледі:

- * жылдам (сенсорлық);
- * қысқа мерзімді;
- * жедел;
- * ұзақ мерзімді;
- * генетикалық [20, 25, 33].

Жылдам немесе сенсорлық деп, адам сезім органдарының көмегімен тиісті ақпаратты қабылдаған кезде ғана жұмыс істейтін ақпаратты сақтау уақытының ең қысқа есы деп аталады. Қабылдау механизмі тоқтаған соң, осы есте сақталған ақпарат бірден ізсіз жоғалып кетеді. Бұл есыны саналы түрде басқару немесе онымен байланысты процестерді бақылау мүмкін емес [21, 28].

Жылдам есы түрлері:

* иконикалық (бейнелері нысанды қысқаша көрсеткеннен кейін қысқа уақыт аралығында сақталатын бейнелі есы; егер көзді жабсаңыз, содан кейін бір сәтке ашып, қайтадан жабылса, онда 0,1-0,2 с уақытқа сақталған көрінген сурет және осы ес түрінің мазмұнын құрайды);

* эхоикалық (қысқаша есту тітіркендіргішінен кейін 2-3с бойы сақталатын бейнелі есы) [26, 30].

Қысқа мерзімді (жұмыс) есы-бір рет, қысқа емес қабылдағаннан кейін және дереу (қабылдағаннан кейін алғашқы секундта) ойнату арқылы бейнелерге есы. Естің бұл түрі қабылданатын символдардың (белгілердің) санына, олардың табиғи табиғатына, бірақ олардың ақпараттық мазмұнына емес, жауап береді.

Қысқа мерзімді есте ақпаратты ұстап тұру орта есеппен 20-30с құрайды [11, 14]. Ол адам естің ең маңызды, үнемі жүктелген түрлерінің бірі болып табылады[29]. Ол арқылы адамның

сезім мүшелерінің көмегімен қабылдайтын барлық ақпарат міндетті түрде өтеді. Бұл ақпарат қысқа мерзімді есте сақталған уақытта, адам өзі үшін бірнеше маңызды міндеттерді шешуге үлгереді.

Біріншіден, ол осы ақпаратты өзінің өзекті қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін тікелей пайдалана алады.

Екіншіден, ол 25-30 секундтан асатын уақыт ішінде оған бұл ақпарат қажет пе деген шешім қабылдай алады. Егер солай болса, онда көрсетілген уақыт ішінде адам тиісті ақпаратты жедел есыға аударуға үлгереді.

Үшіншіден, бұл уақыт осы ақпарат болашақта қажет болуы мүмкін бе, шешім қабылдау үшін жеткілікті. Егер ол қажет болса, оны ұзақ мерзімді есқа аудару керек.

Адамның қысқа мерзімді есы белгілі бір сандық сипаттамаға ие – қысқа мерзімді есы көлемі. Ол адам қысқа мерзімді есте сақтауға қабілетті ақпарат бірліктерінің ең көп саны ретінде анықталады.

Ересек адамның қысқа мерзімді естің орташа көлемі 7 ± 2 бірлікке тең (әріптер, сөздер немесе сандар) [34, 35].

Жедел есы-осы қызметтің мақсатына жету үшін ғана қажетті ақпаратты іріктеп сақтау және өзектендіру. Жедел естің ұзақтығы тиісті қызмет уақытымен шектеледі.

Жедел естің өнімділігі адамның есте сақтау материалын ұйымдастыру, тұтас кешендер – жедел есы бірліктерін құру қабілеттілігімен анықталады. Оперативтік бірліктердің түрлі блоктарын қолдану мысалдары әріптер, буындар, тұтас сөздер немесе сөз комплекстері бойынша Оқу болып табылады [18, 32]. Егер адам жеке емес, әр түрлі жағдайлардың жалпы қасиеттерін көрсе, Оперативтік есы жоғары деңгейде жұмыс істейді, ұқсас элементтерді ірі блоктарға біріктіреді, материалды бірыңғай жүйеге ауыстырады.

Жедел естің жұмыс істеуі айтарлықтай жүйке-психикалық кернеумен байланысты, өйткені ол бір мезгілде бірқатар бәсекелес қозу орталықтарының өзара әрекеттесуін талап етеді [22].

Ұзақ мерзімді есы-үлкен маңызы бар мазмұнды ұзақ мерзімге есте сақтау. Ұзақ мерзімді есқа кіретін ақпаратты іріктеу оның болашақ қолданылуын ықтималдық бағалаумен, болашақ оқиғаларды алдын ала болжаумен байланысты.

Ұзақ мерзімді есы көлемі ақпараттың релеванттығына байланысты, яғни ақпараттың осы индивид үшін, оның жетекші қызметі үшін қандай мағынаға ие болуына байланысты [8, 16].

Генетикалық (биологиялық) есы – есте сақтаудың ең ерекше түрі. Ол генетикалық аппараттың жұмысымен және тұқым қуалаушылық механизмімен байланысты. Адамның генетикалық естелігі арқылы адамға адам жынысын сипаттайтын барлық нәрсе беріледі. Естің бұл түрі арқылы тұқым қуалаушылық бойынша қарапайым туа біткен психикалық құбылыстар мен мінез-құлық түрлері, соның ішінде инстинктар, сөзсіз рефлексдер беріледі [31].

Қызметте басым психикалық белсенділік сипаты бойынша есте сақтау:

- * қозғалыс;
- * эмоциялық;
- * бейнелі;
- * сөздік-логикалық [27].

Қозғалыс (моторлы) есы әр түрлі қозғалыс операцияларын (жүзу, велосипедпен жүру) есте сақтау, сақтау және ойнату қабілеттілігінде көрінеді. Естің бұл түрі еңбек дағдыларының және кез келген мақсатқа сай қозғалу актілерінің негізін құрайды [43].

Эмоционалдық есы-сезімге естелік. Эмоциялар әрқашан біздің қажеттіліктеріміз бен мүдделеріміз қалай қанағаттандырылатынын, қоршаған ортамен қарым-қатынасымызды қалай жүзеге асыратынын көрсетеді. Эмоционалдық есы әр адамның өмірі мен қызметінде маңызды. Есыда сақталған және сақталған сезімдер сигнал түрінде әрекет етеді, немесе әрекетке итермелейді, немесе бұрынғы теріс уайымдауды тудырған әрекеттен ұстап қалады. Сонымен қатар, екінші сезімдер өзінің түпнұсқаларына (бастапқыда сыналған сезімдерге) күш пен

мағыналық мазмұны бойынша сәйкес келмейді, сонымен қатар өз белгісін қарама-қарсы белгіге ауыстыра алады [44].

Бейнелі есы – бұл түрлі сенсорлық жүйелер арқылы қабылдау үдерістерінің көмегімен қалыптасқан бейнелерге арналған есы [49]. Осыған байланысты бейнелі естің келесі түрлері бар:

- * көру;
- * есту;
- * осязательная;
- * обонятельная;
- * вкусовая.

Аталған есы түрлері адам үшін функционалдық бірдей емес. Адам естің басты түрі – көру есы. Көру органы арқылы адам өмірлік қажетті ақпараттың ең көп бөлігін алады. Екінші орынға функционалдық маңыздылығы бойынша есту есын қоюға болады, ал одан әрі жоғарыда көрсетілген тізбектегі естің қалған түрлерін қоюға болады.

Кейбір адамдарда жоғары дамыған және жұқа сараланған есту, дәмді және сүйкімді есы бар. Бұл жағдайда адамда бар ерекше пікірлік тапсырмалар туралы айтады [15].

Ауызша-логикалық естің мазмұны-біздің ой. Ойлар әртүрлі тілдік формада жүзеге асырылуы мүмкін болғандықтан, оларды қайта шығару материалдың тек негізгі мағынасын немесе оның әріптік сөздік безендірілуін ғана беруге бағыттауға болады, яғни ойлаудың ауызша-логикалық есына қатысу дәрежесі бойынша бөлінеді.:

- * механикалық есы;
- * логикалық есы [20, 27].

Ақпаратты есте сақтау, Сақтау, есте сақтау және тану процестері тиісті материалдың бірнеше рет, механикалық, ақылсыз қайталануына ғана негізделген есы механикалық деп аталады.

Мұнда келесі екі заң бар. Бірінші заң: материалды қайталаусыз ес процестері жұмыс істемейді. Екінші заң: материал көп рет қайталанса, соғұрлым жақсы есте қалады, ұзақ сақталады, оңай есте қалады және жылдам біледі. Бұл есте сақтау түрі ерте жастағы балаларда бар, және дәл осы есте сақтау түріне негізінен балаларды мектептегі оқыту кезіндегі оның процестері сүйенеді. Материалды механикалық есте сақтау мүмкіндігі ұлғайған сайын нашарлайды және 30-40 жылдан кейін адамның механикалық есы дамуды тоқтатады, ал 50-60 жылдан кейін адамдардың көпшілігінде ол біртіндеп нашарлай бастайды.

Жоғарыда көрсетілген барлық процестер есте сақтау материалын терең түсінуге және ұғынуға негізделген есы логикалық деп аталады. Бұл жерде қайталау қажет емес, есте сақтау қажет екенін түсіну жеткілікті – және тиісті материал бірден адамның ұзақ мерзімді есында болады. Бұл есте сақтау Түрі адам өмір барысында пайда болады. Осы есте сақтау түрін ақыл-ой еңбегімен айналысатын ересектер пайдаланады [14].

Сөздік-логикалық есыда басты рөл екінші сигналдық жүйеге жатады. Естің басқа түрлерінің дамуына сүйене отырып, сөздік-логикалық есы оларға қатысты жетекші болады және оған естің барлық басқа түрлерінің дамуы байланысты. Сөздік-логикалық есы оқу үрдісінде оқушылардың білімін меңгерудегі негізгі рөлге жатады [2].

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Аксенова, Якубовская «Дидактические игры во вспомогательной школе» М., 1986г.
2. А.К.Аксенова, Э.В. Якубовская «Дидактические игры на уроках русского языка в 1-4 классах вспомогательной школе» М., 1991г.
3. Гришвина А.В. и др. Игры-занятия с детьми раннего возраста с нарушениями умственного и речевого развития. М.: Просвещение, 1988.
4. Гуровец Г.В., Ленюк Я.Я. Коррекционно – развивающие игры как метод обучения в специальной педагогике. Дефектология . 1996. № 2.

5. Катаева А.А., Стребелева Е.А. Дидактические игры в обучении до-школьников с отклонениями в развитии. М., 2001.

6. Степанова О.А. и др. Методика игры с коррекционно-развивающими технологиями. М., 2003.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы формирования педагогической основы у школьников в познавательном процессе.

Symmaru

This article researches the problems of forming the pedagogical basis of students in the cognitive process.

ӘОЖ 372.8:78

ДАМУ ОЙЫНДАРЫ ЖӘНЕ ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ӘРЕКЕТІН АРТТЫРУ

Ибрагимова Сабира Кулбаевна

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: мотивация, сиқырлы жазу, сызу, «Таным», «Коммуникативтілік», «Шығармашылық», «Әлеумет», «Денсаулық».

Мотивациялық жоспардағы қиыншылықтан өту үшін балаларға қызықты оқу сабақтарын жүргізу, яғни арнайы оқу-дидактикалық түрде, дамушы ойындар арқылы, болған сабақ арқылы баланың оқуға деген қызығушылығының тууы және баланың шеберлігі көзделген.

Берілген әдістемелік құралда мектепке дейінгі балалардың дамуына берілген: кіріспе, техникалық карта, болашақ жоспар, сабақ дәрістері толық (барлығы 24 интегралды сабақ). Курс сабағы мектепке дейінгі балаларды өмірге дайындайды, баланың біліктілігін қалыптастырады. Тәрбиелеудің және оқытудың басты түрі ойын болып табылады, яғни бұл баланың шынайы қалпы. Мысалы, қабылдауды дамытуға арналған ойындар – «Кілем дүкені», «Өзін ақтару», «Сиқырлы бояу езетін тақтайша», елестетуді дамыту үшін – «Сиқырлы жұмыртқа», «Болады-болмайды», «Сиқырлы орман», «Жазу (сурет салу)?», зейінді дамыту үшін – «Үздіксіз іздеу», «Түйме» және т.б. Оқу-дидактикалық ойынға бірінші талап, балалармен өткізілген, олар танымдық қызығушылығын дамыту үшін қолданылған. Осы көзқараспен балаға ойынның аса пайдалы, келесі талаптармен жауап қайтарады:

- баладағы қызығушылықтың өз бетімен қабілетінің тууы;
- өзінің қабілетін көрсету үшін балаға мүмкіндік беру;
- жарыстарға баланы еліктіру;
- дағды мен икемін қалыптастыру және өздігінен білімді іздестіруге жағдай жасау;
- ойын арқылы жаңа білім қайнар көзі мен икем және дағдыны бала үшін қол жетерлік болуы;
- жетістік үшін еңбегі сіңген мақтау қағазын алу, онда сен қанша рет ойынды жеңгені туралы емес, онда қанша дағды, икем және жаңа білім алғаны туралы деманстрация.

Балаларға ең алдымен мынандай ойындар керек, онда олар өздеріне жаңа білім алу үшін ашады, елесі, зейіні, ойлауы және баланың сөйлеуі, шығармашылық қабілетін дамытуға көмектеседі.

Негізгі дамытқыш ойындарда келесі қағидалары бар:

- Баланың қызметін ойын элементтерімен сәйкестендіріп және ойыннан оқуға өту, ойын-тапсырма арқылы ізденіс қызметі.
- Ойынның шартын және тапсырмаларын ақырындап күрделендіру (бірте-бірте).
- Баланың ішкі және сыртқы қызметімен байланысы және ойдың әрі қарай дамуына енуі.
- Оқу мен тәрбие жұмысының бірізділігі.
- Барлық баланың шығармашылығының дамуы, әр бала өз алдына жеке дарын иесі, оны табиғатына байланысты анықтау.

Осы дағдыларды қалыптастыру арнайы орталықтарда, осы қасиеттерді дамытады, онда білім беру аймағы анықталады: «Таным», «Коммуникативтілік», «Шығармашылық», «Әлеумет», «Денсаулық».

- баланың қабылдау жүйесін дамыту
- есте сақтау қабілетін дамыту (көру, есту, сипап-сезу, т.б.). Арнайы және арнайы емес назар.
- ойлау қабілетін арттыру (өз еркімен ойлау қабілеті, өз шығармашылық қасиетін көрсету, қиындықтарды оңай жеңу, салыстыру, жалпылап және талдай білу қасиеті).

Қиялдау қабілетін дамыту: ертегі жаза білу, жұмбақтарды шеше және таңғажайып бейнелерді ойлап таба білу.

Қолдың және саусақтардың бұлшық етін және денсаулықты дамыту.

Ойын арқылы қызығушылықпен танымдылықты ояту.

Еңбек қорлыққа тәрбиелеу.

Өзін-өзі бағалау және ұстамдылық қасиеттерін қалыптастыру.

Тәжірибелік маңыздылық баланы дамытудан тұрады:

- қоршаған ортаны тандап өткізу.
- қиялдан әртүрлі образдарды қалыптастыру.
- тапсырмаларды шығармашылық жолмен шешу.

Технологиялық карта бес бөлікті қамтиды, ойынды жаттығулар мен тапсырмаларды қосу; есте сақтау мен зейінді дамыту, мәдени ойлауды жоғарлату, шығармашылық қиялды жетілдіру, психогимнастика және сөздік қорды дамыту. Сабақ барысы қыркүйектен тамызға дейін айына екі реттен деп жоспарланған. Барлығы 24 сабақ. Сабақтың жекеленген бөліктері: ойындық жаттығулар және ойындар, т.б. Оны баланың тәуелсіз тапсырма ретінде қолдануға болады.

Мәселе: Мектепке дейінгі балалардың қызықты танымдық дамытушы ойындардың қалыптасуы.

Өзектілігі:

Дамытушы ойын – бұл бала үшін ой иелігінен өткен құбылыс, оған бала өз еркімен ойынға қатысып, даңа тәжірибе алмасып, одан алған білімі оның жеке байлығы болады, сондықтан оны басқа жағдайларда қолдана алады. Алған тәжірибесі балаға өз ойында қолдануға мүмкіншілік беріп, оның шығармашылық ұсынысының дамуы.

Адамның әрекеті екі түрлі болуы мүмкін: іске асыру және репродуктивтік, кіріктірілген және шығармашылық. Репродуктивтік түр біздің есте сақтау қабілетімен тығыз байланысты. Оның түпкі мағынасы бала бұрынғы білімін қайталап, еске түсіреді, сол арқылы бұрынғы білімін қайталап еске түсіреді, сол арқылы бұрынғы мәселелерін шеше алады. Бұл түр ешқандай жаңа түр болмайды. Оның негізгі бұрынғы білгенін толық және толық емес қайталау болып табылады. Бұндай тәжірибе бала үшін маңызы бар, ол қоршаған ортаға дағдылануды жеңілдетеді, күнделікті дағдыларды пайда болдыра отыра оны біркелкі жағдайларда қайталап отырады. Органикалық жадтың негізгі, репродуктивтік қабілеті өзгереді, бұрынғы өзгерістерді сақтайды. Олардың арақатынасындағы байланысты нығайта түседі. Баланың қиялы мен кіріктірілген жадқа қарсы болмайды, сондай-ақ жаңа сәйкестіктерді іздейді. Бірақ адам жеке жағдайға бейімделе алмаса ол тек бар тәжірибесі мен өмір сүрсе, онда ол қоршаған ортаға да бейімделе алмайды.

Қиял – бұл барлық шығармашылық жұмыстың негізі. Баланың жалпы дамуы үшін қиялдың маңызы зор. Ерте жастан бастап балалардың ойында шығармашылық үрдіс көріне бастайды. Ойын бала үшін тек қана алғашқы әсер емес, сонымен қатар оның комбинациясы.

Қиялдың негізі өте күрделі болып табылады және сыртқы қабылдаулар, баланың тәжірибесінің негізін құрайды. Бұл әр түрлі қабылдау, тапсырмаларды шешу, құбылыстар және тағы басқалар жатады. Оған есту және көру қабілеті де жатады. Ең қиыны қабылдау. Сондықтан тәрбиелеуші баланың қиялын дамыту үшін оған көмек беруі керек.

Бұл күрделі үрдістің құрылуы диссоциациялық талдау және ассоциациялық қабылдау болып табылады.

Бұл үрдіс баланың барлық даму жағынан маңызды, бұл түсінік пен абстракты ойлаудың қалыптасуының негізі. Сондықтан көптеген ойындарда ойлау қабілетін арттыру өте маңызды. Бұл ойын арқылы логикалық тізбекті жалғастыруға, ресурстарды таба білу және интеграция көмегімен ассоциация көмегімен жасауға көмектеседі.

Дамыту ойындарында балаға әдейі қиын жағдайларды тудырады, ол одан шығар жолды таба білу керек. Сол арқылы бала ойлау қабілетін артырады.

Дамыту ойындар баланың бойындағы өзін-өзі ұстау және жинақылыққа үйретеді. Бұндай ойындардың шарттары баланың басқалардың ойындағы қателігін көріп өзі жақсы ойнай бастайды. Ақырындап ол дұрыс ойнап, ұстамды болып, әдептілік нормаларын ұғынады.

Дамыту ойынның екі аспектісі бар:

1. Танымдық – баланы неге үйреткеніміз келеді, ол үшін қандай тәсілдер қарастырамыз.

2. Тәрбиелік – әріптестіктің түрі, балаға үйрететін басқа адамдармен қарым-қатынас жасау формасы.

Дамыту (жетілдіруші) ойынның мақсаты: нақты білім беру емес, белгілі бір психологиялық қасиеттерді дамыту.

Қорытынды: Дамыту ойынында баланың еске сақтау қабілетін арттыру, ойлау қабілетінің жұмыс істеу және т.б., сондай-ақ белгілі бір әрекеттер жасау қажеттілігі, салыстыру, жалпылау, көрген-білгеніне жауап беру және сөйлеу қабілетінің қалыптасуы.

Баланың қалыптасуын ойын арқылы және жаттығу, тапсырмалар арқылы қалай анықтауға болады.

Баланы мәселесі көп жағдайға әкелу. Оның іс-әрекеті жұмыс барысында өзіндік қанағаттандыруға әкелді, кейіннен ол сұрақтар тудырады, олардың өзіндік танымдық мағынасы болады.

Көптеген тәрбиелік әрекеттерден және баланы өзіне қарату үшін қорғағыштық, көңілдік, таңқаларлық және де аяушылық қасиеттерін талдап едім. Эмоционалдық тәрбиенің негізінде баланың қызығушылығын арттыру, оның бірденеге деген икемділігі. Мысалы, Нұраманға құстар қызықтырады: оның көп түрлілігі және ішкі түрі. Ата-аналарға «3 сұрактың моделі» атты жобада қатысу деген ұсыныс. Біз барлық балалармен қызықты ақпарат жинай бастадық. Ақбота ертегілерді ұнатады – кең үлгіні «Теремок білімі» оның күнделікті қызығушылығы.

Танымдық қызығушылық шарты балаларда әрине қалыптаса бастайды. Еризат, және Дариғаның әнге деген қызығушылық оянды, олар әнге, дыбысқа, өте оңай бейімделеді. Ал Ләйлә үй өсімдіктерін қорғағанды ұнатады. Ақбота, Рахат сурет салғанды қалайды. Оларды әр түрлі түстер қызықтырады.

Әр балаға деген жеке қатынас тәсілі өте маңызды. Актілек, Мерей, Алдияр ұялшақ болғандықтан, оларға көп назар аудару керек. Олардың жасағандарын қолдап бір-біріне деген қатынасын жақсартуға тырысады.

Оқу барысы өзіне көп назар аударғанды талап етеді. К.Д. Ушинский назар аударуды «Қоршаған ортаға деген қақпа» - деді. Назар аудару оқу барысына танымдық қызығушылықты арттырады. Баланың білімділігін арттыру үшін жұмбақ жағдайды да қолданады. Бірақ балалардың танымдық қызығушылыққа деген қызығуы кей жағдайда жоғалады, сондықтан мен бір бағыттық жаттығулар.

Басты шарт оның динамикалық білімді және дамытушы ойындарды жалғастыру болып табылады.

Дамытушы ойындар арқылы баланың қызығушылығын арттыру, балаларды ойлануға әкеп соқтырады, ой елегінен өткізу жұмбақтарды шешу. Балалар алдына маңызды тапсырма қойып, оны шешу жолы: салыстыру, ақылға салу, еске түсіру.

Тәрбиелеуде ең маңызды мағына «нәтижені тосу» болып табылады. Бұл нәтиженің жобасы баланың ойы мен қабілетінің артуына ықпал етеді. Ақырындап балаларда өз еркімен мақсат қойып, одан нәтиже алу қабілеті қалыптасады.

Шығармашылық ойының дамуы, қалыптасуы басты негізінде білімнің артуы арқылы жүзеге асады. Ол тәрбиешінің тікелей қатысы арқылы жүзеге асады. Ол тәрбиешінің тікелей қатысы арқылы жүзеге асады. Танымдық қызығушылықтың негізгі тәрбиесі, ол тәрбиешінің жарқын ойлары мен оның бала тәрбиесіндегі белсенді тәсілі.

Қорытынды: Дамыту ойыны барысында баланың есте сақтау қабілетін арттыру, болып табылады және оның ойлау қабілеті жұмыс істей бастайды. Күнделікті талдау, синтез, салыстыру, жалпылау, көргеніне жауап беру және қорытынды жасау, сондай-ақ сөйлеу қабілеті қалыптасады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Данашева А. *Заттық-дамытушы ортаның ұйымдастырылу тәртібі // Бастауыш мектеп.* — — № 10. — 14 б.
2. Петровский В.А., Кларина Л.М., Смывина Л.А., Стрелкова Л.П. *Построение развивающей среды в дошкольном учреждении.* — М.: Новая школа, 2010. — 346 с.
3. Нұсқабаев О. *Мектеп — жас ұрпақты әлеуметтендіру институты.* — Алматы: Қазақстан, 2011. — 156 б.
4. Мудрик А.В. *Социализация и смутное время.* — М.: Просвещение, 2015. — 250 с.
5. Крылова Н. *Детский сад — дом радости.* — СПб.: Библиотека для воспитания, 2012 — 144 с.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы формирования педагогической основы у школьников в познавательном процессе.

Symmaru

This article researches the problems of forming the pedagogical basis of students in the cognitive process.

ӘОЖ 372.8:78

НАШАҚОРЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ ПӘНІ РЕТІНДЕ

Ибраимова Бахыткул Кемалбековна

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: моральдық-этикалық нормалар мен мінез-құлық.

Әлеуметтік ортада есірткіге тәуелді адамның мінез-құлқының күрделі жүйесі ретінде нашақорлыққа көзқарас оңалту бағдарламаларын әзірлеушілердің алдына өте күрделі проблеманы қояды: ремиссия сатысындағы наркоманның "нашақор" мінез-құлқына қарағанда, әлеммен өзара іс-қимылда үлкен тиімділікті қамтамасыз ететін мінез-құлықтың қалыптасуы.

Психологиядағы нашақорлық мәселесі жетекші бағыттар мен бихевиористік бағыт, психоаналитикалық тәсіл, трансактілі талдау, жүйелі тәсіл сияқты неғұрлым әзірленген теориялар призмасы арқылы қарастырылады.

Бихевиористік тәсіл

Бихевиористік бағыттың жақтастары оның әлеуметтік ортасының адамға үздіксіз әсер етуі туралы ойды қорғайды. Осы тәсіл шеңберінде созылмалы нашақордың қоғаммен позитивті байланысы нашақор тобының мүшелерімен байланыс жасаумен шектеледі. Адамның психологиялық құрылымында нашақор оны ауырсынуға және эмоционалдық күйзеліске төзбеушілікке бөлейді, сондықтан егер ол қандай да бір себептермен оған ұқсас адамдармен байланысын жоғалтса, онда сенімділік сезімін жоғалтады. Нашар дамыған әлеуметтік байланыстардың себебі бойынша, әдетте, жауапкершілікті болдырмауға ұмтылады, күдікті және оның мүдделерін бөлмейтін адамдарға қатысты беймәлім. Сондықтан нашақорлардың Біріккен тобының мәні-есірткіні өндіру қажеттілігі және салыстырмалы түрде жайлы әлеуметтік жағдай болып табылады, онда барлығы бірдей құқықтар мен іс жүзінде ешқандай міндеттер бар.

Когнитивті тәсіл шеңберінде нашақорлықтың себептері мен салдарын түсіндіруде ең көп таралған бақылау локусының тұжырымдамасы табылды. Мәселен, Раттердің пікірінше, кейбір адамдар өзінің іс-қимыл бейнесін ішкі себептермен жазады, басқалары оны сыртқы мән-жайлармен түсіндіреді. Нашақорлар сыртқы жағдайларға өз әрекетін жазады. Олар басқа адамдардың кінәсінен немесе жағдайдың салдарынан есірткі заттарын пайдаланатынына сенімді. Сондықтан есірткіні тұтынуды тастай алмау себептерінің бірі ішкі бақылаудың болмауы болып табылады. Бұл тәсіл адам мен туындаған жағдайлар арасындағы өзара іс-қимыл қиындығын ашуға көмектеседі. Бірақ оның өкілдері, алайда, өз мінез - құлқының себебін неге көруге бейімді екенін, ал екіншісі-басқаларында айтпайды.

Сонымен қатар, соңғы уақытта жүргізілген зерттеулер нашақорлардың бақылау локусының сипаты туралы мәселені дәл және үзілді-кесілді шеше алмайтынын көрсетті [88].

Нашақорлардың когнитивтік процестерінің ерекшелігіне қатысты деректер сенімді және сенімді деп санауға болады. Мысалы, апиын нашақорлығы кезінде қиялдың нашарлауы, ойлау қабілеті, перифериялық көру қабылдауының кеңеюі байқалады [88], басқа адамдардың бейвербалды мінез-құлқын түсінуде барабарлықтың төмендеуі байқалады [60].

Психоаналитикалық тәсіл

Нашақорлықты зерттеудің психоаналитикалық тәсілі шеңберінде негізінен ауызша қанағаттанбауға әкелетін психосексуалды жетілудегі ақаулар ретінде тәуелділіктің пайда болуын түсіндіруге әкеледі [1].

Психоаналитикалық тәсіл шеңберінде нашақорлықтың басқа түсіндірмесі анальды сатыда немесе бір мезгілде дамудың анальды және оральды сатысында бекіту болып табылады [2].

Осылайша, есірткі тәуелділігі осы регрессияны жою арқылы тоқтатуға болатын регрессия ретінде қарастырылады.

Ол ешқашан толық қанағаттана алмайды, өйткені "жоғалған" тұлға дұшпандық жауап береді, егер ол өзіне жабысып қалса, онда ол психикалық қирауға әкеледі. Мұндай адамдар үшін есірткі эйфорияны шақыру жолымен фрустрациядан босататын құрал болып табылады. Есірткі тұтынумен қатар жүретін қоғамдық соттау тек қана дұшпандық күшейтеді және сонымен бір мезгілде кінә сезімінің күшеюіне әкеледі. Нашақор қоғамдық немесе экономикалық қызметтің бірде-бір саласында табысқа жетуге қабілетсіз жауапсыз адам болып табылады. Оның шынайы әлеммен байланысы бұзылған, ал қолайсыз әсерлерден қорғау тиімсіз. Тек қана есірткіні сатып алуға және пайдалануға мүдделі "бағдарламаланған" адамдар арасындағы қарым-қатынасты бағаламайды және осы препараттардың іс-қимылына тек өз ықыласымен қызығушылық танытады. Басқа адамдармен толық емес байланыс либидо "бұлыңғыр эротикалық түсінік" болып табылатын, толық емес "Мен" нашақордың салдары болып табылады.

Біздің ойымызша, нашақорлық ата-ана-балалар қарым-қатынасының және балалар жарақатының тікелей нәтижесі болып табылмайды. Нашақорлық ересек және бала арасында және/немесе жасөспірімдік ортада қарым-қатынаста туындайтын өзекті психикалық күйзеліс негізінде дамиды. Дәл осы қарым-қатынас саласында, біз алғаш рет нашақорлықты дамыту үшін топырақ пайда болады. Осылайша, психоаналитик "себептің алғышарты" жұмыс істейді,

бірақ себебі жоқ. Нашақорлармен жұмыс істеудің нақты тәжірибесі психоаналитиктердің амбициясын жоққа шығарады және психотерапияның тәуелділіктің басқа әдістерін әзірлеуді талап етеді.

Трансактний анализ

Э. Берннің теориясында нашақорлықтың мәнін айқын анықтау және түсіну жоқ. Оның теориясына сәйкес тұлғаның қалыпты дамуы ата-ананың, ересектердің және баланың маңызды аспектілері бір-бірімен келіскенде орын алады. Бұл мен үлкен ішкі қақтығыстар болуы мүмкін, бірақ ата-ананы, ересек адамды немесе баланы әр адамға өз функцияларын орындауға "мүмкіндік беру" үшін теңдестіруге қабілетті жақсы шекарадағы адамдар. Осыған байланысты көптеген зерттеушілер наркоманның бір эго-күйі, ең алдымен, бұл бала, не бір эго-жағдайы басқаларға жұғады деген болжам айтады [3].

Нашақорлық, сондай-ақ әрбір қатысушы (бұл отбасы мүшелері, қоршаған, "құтқарушы" ұйымдар болуы мүмкін) белгілі бір позицияға ие ойын ретінде де қаралуы мүмкін. Ойын-бұл шын мәнісінде, мінез-құлықтың ұшқырлығы, қол жетімділіктің мүмкін еместігі. Шынайылық болмаған кезде, - қалыптасқан және үйреншікті жағдайларды жеңу жүріп жатыр. Ойында әркім белгілі бір пайда алады, бірақ оның қатысушылары осындай жағдайларда дами алмайды, өзгере алмайды, демек, бұл мәселені шешуге, сауығуға әкелуі мүмкін нәрсе жасауға мүмкіндігі жоқ. Мұндай қарым-қатынастар есірткіден психикалық тәуелділікті білдіреді [4]. Осыған байланысты В. А. Петровскийдің "ойын өзін-өзі тану тәсілі ретінде әрекет етеді, бір мезгілде шынайылыққа ұмтылу және оған қол жеткізу мүмкін емес" деп ойлаудың терапевтік бағыты ретінде трансактілі талдау үшін өте өнімді екенін атап өту.

Ойындар сценарийлер деп аталатын кең және күрделі Трансакциялық ансамбльдердің бір бөлігі деп санауға болады. Сценарийлер психологиялық тасымал құбылыстарының аймағына жатады, яғни туынды, дәлірек айтқанда, инфантильді реакциялар мен тәжірибелердің бейімделуі болып табылады [5]. Бұл табиғатта циклдық трансакциялардың күрделі үйлесімі. Сценарийлердің психологиялық талдауы нашақор отбасында тәуелділік сияқты күрделі құбылыстың мәнін көрсетеді [6]. Әзірленген есірткі тәуелділігінің тұжырымдамасының трансактілі және құрылымдық талдауы шеңберінде болмауына қарамастан, осы бағыттың жоғары теориялық және практикалық әлеуетін атап өтуге барлық негіздер бар.

Жүйелік тәсіл

Нашақорлық жүйелі тәсіл тұрғысынан жүйелі кешен ретінде анықтауға болады, ол өз табиғаты, деңгейі мен динамикасы бойынша әр түрлі элементтерді қамтиды. Егер нашақорлықты жүйелі отбасылық психотерапия тұрғысынан қарайтын болсақ, онда бұл отбасылық ауру, "отбасылық проблема". Нашақор оған тәуелділік қалыптасатын барлық жақын адамдарды ауруға "тартады". Ол, өз кезегінде, шындықты адекватты қабылдауға кедергі жасайды, отбасы ішіндегі өзара іс-қимылдың сипатын бұрмалайды және осылайша, психикалық тәуелділікті белгілейді. Егер отбасының ересек мүшесі (әкесі немесе анасы) психобелсенді заттарға тәуелді болса, онда бұл бала оны қолдануды тікелей бастағанға дейін де зиянды көрінеді. Мұндай отбасында өсіп келе жатқан бала дисфункционалды жүйенің элементі болып табылады және аурудың дамуына әкелетін барлық факторлар кешенінің әсерін сезінеді. Ол өсе отырып, өзінің тәжірибесін ересек өмірге ауыстырады және, ең алдымен, химиялық тәуелді болады немесе өз өмірін химиялық тәуелді адаммен байланыстырады [7]. Әрине, жүйелі тәсіл күрделі және көп деңгейлі құбылыс ретінде нашақорлықты талдауда едәуір перспективаға ие.

Сонымен қатар, жүйелі талдау есірткі затына тәуелділікті қалыптастыру және бекіту факторларының шығу және жұмыс істеу тәсілі бойынша да, өзінің құрылымдық күрделілігі мен "бағыты" бойынша да әртүрлі екендігін көрсетеді. В. А. Петровскийдің ойынша, "жүйелі феномен ретінде нашақорлық ортақ телеологиялық негізі жоқ". В. А. Петровскийдің бұл ойы ол жасаған бақылаумен толық расталады, оған сәйкес нашақорлықтың "нәтиже беретін терапиясы жоқ". Осылайша, нашақорлық жағдайында-бұл ерекше ерекшеліктері жүйелі проблема бойынша зерттеулерде көрініс таппаған жүйелер.

Осылайша, бүгінгі таңда психологиядағы қазіргі бағыттар шеңберінде, біздің ойымызша, басқа теориялардан қарыз алуға жүгінбей, есірткіні пайдалануға байланысты феномендерді толық түсіндіре алатын бірде-бір теория немесе тұжырымдама жоқ, "қыңыр түсіндірілмейтінін" елемеге немесе қисынды немесе теориялық негізі жоқ бекітудің бастапқы ережелері ретінде пайдалануға. Нашақорлық ұғымы грек тілінен аударғанда - "оцепенение" және "ақылсыздықты, шаттықты" білдіреді, бұл есірткі заттарына патологиялық емдеуді толық көлемде көрсетеді.

Есірткі заттар әртүрлі тәсілдермен қолданылады: жұту, инъекция, дем шығару, тамшылар арқылы енгізу. Есірткі заттарға тәуелділіктің екі түрі бар: психикалық және физикалық тәуелділік. Физикалық тәуелділік үшін есірткі заттарын пайдалануды тоқтату кезінде сыну тән және кезекті дозада жағдайды қалпына келтіру. Психологиялық тәуелділік наркоманның жүйке жүйесінің ыңғайсыздық пен психоздарды жою үшін есірткі заттарын тұтынуға патологиялық тәуелділігімен сипатталады.

Нашақорлық туралы айтатын болсақ, бірден екі негізгі проблеманы белгілеуге болады, олар дәрігерлерге тап болады: есірткіні теріс пайдаланудың стереотипі және есірткіге тәуелділік синдромы. Олардың арасындағы айырмашылық тек стереотип туралы адамның уақыт өте келе есірткінің қандай да бір түрін қолданатынын, ал нашақор олардан бас тарта алмайтын синдромы туралы айтады. Бұл ретте стереотип мезгіл-мезгіл өзгеруі мүмкін, ал тәуелділік синдромы бір рет қалыптасып, мәңгі қалады. Бұл ретте қандай есірткіні пайдалану-іс жүзінде маңызды емес. Егер бұл өзгерсе, онда тек мөлшер.

Есірткілік тәуелділіктің келесі түрлерін атап өту керек: психикалық, физикалық, төзімділік.

Психикалық тәуелділік-жағымды сезімдерді сезіну немесе психикалық жайсыздық құбылыстарын жою үшін үнемі немесе мерзімді есірткі немесе басқа да психоактивті препаратты қабылдауға ауыр ұмтылу. Ол есірткіні жүйелі пайдаланудың барлық жағдайларында пайда болады, бірақ бір рет қабылдағаннан кейін де болуы мүмкін. Есірткіні немесе басқа да психобелсенді құралдарды тұрақты қабылдауға ықпал ететін ең күшті психологиялық фактор болып табылады.

Патологиялық психикалық тәуелділік наркотизация арқылы өз жай-күйін өзгертуге патологиялық емдеу арқылы берілген.

Екі түрі бар:

- * Психикалық (көңіл-күйдің көтерілуімен, оны қабылдау алдында жандандырумен, басылумен, қанағаттанбаушылықпен сүйемелденетін Есірткі туралы тұрақты ойлар);

- * Компульсивті (есірткіге деген жансыз ұмтылу, есірткі алуға ұмтылу, науқастың мінез-құлқын, әрекеттерін анықтайды);

Физикалық тәуелділік-психобелсенді заттарды созылмалы қолдануға жауап ретінде бүкіл ағза функцияларының қайта құрылу жағдайы. Есірткіні қабылдауды тоқтату немесе оның әсерін арнайы антагонистермен бейтараптандыру кезінде айқын психикалық және соматикалық бұзылулар байқалатын болады. Бұл бұзылулар абстинентті синдром, тоқтату синдромы немесе айыру синдромы ретінде белгіленеді. Олар сол есірткіні жаңа енгізген кезде жеңілдетіледі немесе толығымен шомылады. Әр түрлі наркомания кезінде абстиненттік синдромның клиникалық көрінісі әртүрлі. Физикалық тәуелділік барлық есірткі препараттарын (мысалы, кокаин) созылмалы қолдану процесінде дамиды.

Төзімділік-бұрынғы әсерге жету үшін препараттың неғұрлым жоғары дозасы талап етілетін кезде, есірткінің сол мөлшерін енгізуге азайған реакциямен сипатталатын, есірткілік немесе басқа да психобелсенді заттарға бейімделу жағдайы.

Есірткіні қолданудың стереотиптері әртүрлі. Ең " ауыр " нұсқа — героин, морфин, сондай-ақ қосымша тазартусыз пайдаланылатын қолдан жасалған опиаттарды қолдану болып табылады. Мұндай тәжірибе нашақорлар арасында әртүрлі жұқпалы аурулардың: гепатит, флебиттер, ЖИТС таралуына жиі себеп болады. Сондықтан есірткімен күресудегі негізгі міндеттердің бірі нашақорды тәуелділіктің инъекциондық емес түрлеріне ауыстыру болып табылады.

Осы мақсатта өткен ғасырдың соңында harm reduction тұжырымдамасы әзірленді (зиянды азайту). Оның негізінде есірткіге тәуелділік, маскүнемдік сияқты жазылмайтын деген идея жатыр. Ал аксиома үшін нашақорлар мен маскүнемдер өмірде ешқашан абстиненция синдромына төтеп бере алмайтындығы туралы фактіні қабылдап, мұндай адамдарды емдеуден бас тартқан жөн. Ал әр түрлі әлеуметтік зардаптарды болдырмау және жағдайды бақылауда ұстау үшін олардың күнделікті "дозаға" қажеттілігін мемлекеттік деңгейде қамтамасыз ету қажет. Мұнда әрбір тіркелген нашақор күн сайын морфинге жақын метадон — синтетикалық есірткінің тегін таблеткаларын алады.

Нашақорлықтың "жазылмаушылығы" туралы пікір қазіргі уақытта қоғамдық санада тереңдете түсті. Психологтардың айтуынша, есірткі көбінесе нашақор өз бетінше жұмыс істеуді үйренбеген жеке басының қасиеттерін немесе жан-жақты жағдайын ауыстыру үшін протезден артық емес. Болашақ наркоман есірткіні қабылдай бастайды, өйткені ол бастапқыда өзінің кешендерінен тұтас және толығымен тәуелді адам болып табылады, өйткені ол есірткіні қабылдай бастағанына байланысты емес.

Есірткіге тәуелділік процесі бірнеше кезеңнен өтеді, олардың әрқайсысы белгілі бір тәуелділік дәрежесімен сипатталады.

Есірткіге тәуелділіктің дамуының негізгі кезеңдері:

1 кезең. Есірткі заттарымен танысу.

Тән: тек көріңіз. Есірткіден Эйфория сыпайылық жағдайымен алмасады. Қатты "жоқ"деп айта алмау. Тәжірибелі құрдастарының арасында Ақ қарғадан қорқу. Өмірді қызықты және еркін етуге ұмтылу. Денсаулық жағдайы жақсы, психикалық өзгерістер жоқ.

2 кезең. "Қызғылт кезең»

Тән: есірткіге деген тұрақты қажеттілік. есірткі тәуелділігін қалыптастыру . Қолдану мөлшері мен жиілігінің өсуі. ПБЗ кезекті тұтынуды жоспарлау. Демалыс пен көңілді қажетті атрибут. Есірткіні тұтыну үшін орнықты компанияны қалыптастыру.

3 кезең. Терістеу кезеңі»

Тән: психикадағы қайтымсыз бұзылулар, зияткерлік тозу. Денсаулық және психика мәселелері. Мінез-құлық бақылаудан шығады. Оқу және үлгерім мәселелері. Есірткілерге үнемі ақша жетіспейді. Дозаны алудың заңсыз тәсілдері. Отбасымен және достарымен жанжалдар.

4 кезең. "Түбі»

Тән: есірткі затына деген тұрақты қажеттілік. Суицидке бейімділік. Ми кезекті есірткі дозасы жоқ жұмыс істеуге үйренді. Естен шығып кету. Бауыр метаболизмі және дисфункциясы. Денсаулықпен ауыр проблемалар.

Әдебиеттер тізімі:

1. Курек Н.С. Нарушение психической активности и злоупотребление психоактивными веществами в подростковом возрасте, 2011. - С. 200.
2. Горанский А.Н. Наркомания: причины, последствия, меры защиты. - Издательство Ю. Мандрики. - Тюмень. 2010. - 99 с.

Резюме

В данной статье рассматриваются важность роли исправительной работы в формировании эмоции детей.

Symmaru

This article describes the importance of the role of correctional work in shaping children's emotions.

Икматова Оразкүл Нығматиллақызы
Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі

Кілт сөздер: психология, эмпирикалық, критикалық, рационалды.

Аяқталған ХІ ғасыр адамзат болмысының құндылықтарын ұғыну проблемасын ғылыми танымның бірінші жоспарына алып, ғылымның қазіргі заманғы, аксиологиялық, даму кезеңін атап өтті. Алайда, адамның құндылықтары мен құндылықтық бағдарлары әрқашан философияны, этиканы, әлеуметтану мен психологияны зерттеудің барлық кезеңдерінде олардың қалыптасуы мен дамуының білім берудің жеке салалары ретінде ең маңызды объектілерінің бірі болып табылады.

Этиканың негізін қалаушы санайтын Сократ антикалық философтардың бірі осы ұғымдармен белгіленген іс-әрекеттерге немесе заттарға қарамастан, игілік, ізгілік және сұлулық деген не деген сұраққа жауап табуға тырысты. Оның пікірінше, осы негізгі өмірлік құндылықтарды анықтау арқылы жеткен білім адамгершілік мінез-құлықтың негізінде жатыр. Сократ тұрғысынан, игілік ("агатом") адам қойған мақсатына сәйкес келгенде анықталады. Г. П. атап өткендей Выжлецов, "кіріспе Сократом тиімділік принципі негізінде ортақ игілігі үшін және сұлулық, возводит оларды бағалау ұғымдардың ("жақсы", "тамаша") дәрежесіне идеал құндылықтар" [13].

Аристотель "үлкен этикада" игіліктердің жекелеген түрлерін қарастыра отырып, алғаш рет "бағалы" ("тимиа") терминін енгізеді. Ол бағалы ("Құдайдың", жан, ақыл) және білікті (бағаланған, мақтауға шақыратын) игіліктерді, сондай-ақ жақсылық үшін де, жамандық үшін де пайдаланылуы мүмкін игілік-мүмкіндіктерді (Билік, байлық, күш, Сұлулық) бөледі. Аристотельдің айтуынша, "игілік мақсаты болуы мүмкін және мақсаты болмауы мүмкін" [4, б.300].

Аристотельдің пікірінше, игілік жаны (жақсылық), денеде (Денсаулық, Сұлулық) немесе басқа (байлық, билік, құрмет) тыс болуы мүмкін. Аристотельдің ең жоғарғы игілігі-мейірімді ("аретэ"), яғни этикалық құндылықтар. Ол өз кезегінде Аристотельмен ойға (даналық, парасаттылық, ақыл-ой) және адамгершілік (жомарттық, парасаттылық) бөлінеді, оның ақылға қонымды және құмарлық бөліктерінің қарама-қарсы болуына сәйкес [4, б. 77]. Аристотельдің айтуынша, біріншісі оқыту арқылы, екіншісі — тиісті әдеттерді тәрбиелеу арқылы құрылуы мүмкін. Б. Расселлдің айтуынша, Аристотельдің әдепінде ойшыл адам мақсаты болып табылады, ал адамгершілік — оларға қол жеткізудің құралы ғана.

Еуропалық антикалық философтарға қарағанда, адам құндылықтары мен мақсаттарының арақатынасының әртүрлі аспектілеріне өз назарын аударған этикалық мәселелерді қарастыру кезінде Шығыс, ең алдымен конфуциандық философия этикалық құндылықтар мен нормалардың шығу тегінің ішкі және сыртқы көздерінің арақатынасына ерекше көңіл бөлді. Қытай философиясының ең маңызды этикалық санаты-адам өмірінің ең жақсы тәсілі ретінде түсінілетін ізгілік ("дэ") болып табылады [20, б.119]. Әлемдік әлеуметтік-этикалық тәртіптің жоғары түрі ("Дэ") барлық жеке сатылардың иерархиялық үйлесімділігімен ("дэ") құрылған. Сонымен қатар, діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2013-2017 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаны іске асыру шеңберінде діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2013-2017 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаны іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспары бекітілді. "Ли" категориясымен анықталатын сыртқы әлеуметтендіруші этикалық-салт-дәстүрлік мінез-құлық нормаларының және "жэнь" ұғымымен қамтылған адамның ішкі ниеттері мен моральдық-психологиялық ұстанымдарының арақатынасы мен өзара әрекеттесуін талдау Конфуций оқу-жаттығу орталығында болады.

"Ли" нормативтік ұстанымдары, әдептілік, этикет, салт-дәстүр, рәсім және т.б. ретінде анықталған, егжей-тегжейлі әзірленген ережелер, әдет-ғұрыптар, қатаң регламенттелген

мінез-құлық формаларының жиынтығы болып табылады, мұқият орындау үшін міндетті. И. И. Семеновның айтуынша, Конфуций ұғымдарында қабылданған нормалардан өзгеше адам мінез-құлқының ішкі критерийлерін жасауға бағдар жоқ, алайда ол дәстүрлі нормаларды адам ішіне аударады, оларды жеке, терең жыныстық уайымдау саласымен жасайды [38, б. 175]. Ол бір жағынан "адамдарға деген махаббат", ал екінші жағынан "өзін жеңу және салт — жоралғылыққа қайта оралу" деп анықтады [22, б.57]. И. И. Семеновның айтуынша, "жэнь" ұғымы адамгершілік құндылықтар мен этикет ережелерін интериоризациялауды, оларды ішкі табиғатқа айналдыруды, адамның табиғи және қалдықсыз қажеттілігін білдіреді. "Жэнь" адам еркіне ұқсас нәрсе ретінде, адамның белсенділігі ретінде түсіндіріледі [38,б.183]. Конфуциандық философия, осылайша, белгілі мағынада тұлғаның қалыптасу және оның құндылықты бағдарын қалыптастыру процестерінің диалектикалық сипатын түсінуді болжады. Орта ғасырлардың діни дүниетанымына да ықпал еткен сипатталған философиялық дәстүрдің орнына құндылықтардың идеалды сипаты туралы оны ұсына отырып, жаңа уақытта білімнің ғылыми негіздерін қалыптастыру кезеңі келеді.

Т. Гоббс бірінші рет құндылықтардың субъективтілігі, салыстырмалылығы туралы сұрақ қояды, өйткені "бір адам даналықты атайды, екіншісін қорқыныш деп атайды; біреуі қатыгездік, екіншісі әділдік және т.б. деп атайды" [13, б. 65]. Т. Гоббс құндылық ұғымдарын анықтаудың ғылыми негізі ретінде әлеуметтік-экономикалық тәсілдерді қолдануға тырысады: "... адамның құндылығы барлық басқа нәрселерге ұқсас, оның бағасы бар, яғни ол оның күшін пайдаланғаны үшін қанша бере алатындай етіп құрайды, сондықтан ол абсолютті емес, оған мұқтаждықтарға және басқаның бағалауына байланысты нәрсе болып табылады" [13, б.68].

Б. Спиноза, оның айтуынша, адамдардың өз бақытына қол жеткізуіне кедергі келтіретін "ақыл-ой" болып табылатын құндылықтық ұғымдарға аса сыни қарайды. "Ақылды адам өз мақсатын өз пайдасына таңдайды" [35, б.90]. Этикаға деген Осындай утилитарлық көзқарас әрі қарай деонтологияның негізін қалаушы И. Бентам еңбектерінде теориялық негіздеме алды. Оның пікірінше, пайда-адамның жалғыз мақсаты мен мінез-құлқының нормасы, адам бақытының негізі. Бұл ретте и. пайдасы бар. Бентам барлық рахат әкеледі деп санайды, оған ұмтылу адамгершілік көзі болып табылады. Оның айтуынша, моральдық өмірдің борышы, мақсаты және адам үшін жоғары құндылық "адамдардың ең көп санының ең көп бақыты" болып табылады, оған "моральдық арифметика" жолымен, яғни "рахат пен азап" шкаласы бойынша пайда есептеу және жинақтау арқылы қол жеткізуге болады [39, б.23].

Жеке тұлғаның этикалық құндылықтарына ғылыми мән беру әрекетін И. Кант қабылдады, оның іліміне қандай да бір жоғары көзден моральдық құндылықтардың "автономиясы" туралы түсінік тән. Айырмашылығы-көпшілігінің өз предшественников мойындайтын діни шығу тегі құндылықтарды, Кант деп ұйғарса, мораль мен борыш бар ойына қажет етеді қандай да бір божественной мақсаттары. Керісінше, моральдан "абсолютті құндылық" — әрбір жеке адамның жеке тұлғасы бар мақсат туындайды. Кант кез келген ақылға қонымды құру біздің еркімізге емес, табиғатқа байланысты болатын заттарға қарағанда, "егер олар ақылға қонымды болмаса, тек қана құрал ретінде салыстырмалы құндылыққа ие" деп Айтады [20, с.269].

Адамгершілік, моральдық заң және Канттың борышы адамның сезімтал табиғатына, оның бейімділігі мен бақытына қарсы, ол оларды қанағаттандырудан тұрады. Мәселен, "қайырымдылықтан бейімділікке емес, борыш сезімінен моральдық және салыстырудан тыс жоғары құндылық басталады". Алайда, оның айтуынша, қанағаттанғысыз қажеттіліктер болған жағдайда, адамның қарызды бұзбауы мүмкін, одан ол "өзіне өз бақытынды қамтамасыз ету парыз" деген тұжырым жасайды [20, б.234]. Моральдық құндылықтарды түсіну, шын мәнінде утилитаризмге қайтып келе жатқан, бәлкім, к. Маркс атауға Канттың "приукрашивающим мүддесін білдіруші неміс бюргеров" [20, с. 52], ұқсас өз сипаттамасында И. Бентама, ол атады "бәрін білетін-педантичным, тоскливо-болтливый оракулом пошлого буржуазиялық ес" [39,с. 23].

Орыс діни философиясында, атап айтқанда В. С. Соловьев, Н. А. Бердяев, Н. О. Лосскийдің еңбектерінде құндылықтар саласының мінсіз және абсолютті сипаты Құдайдың

шығу тегі бар руханият ұғымы арқылы анықталады. Мысалы, н. О. Лосскийдің құндылықтардың негізі - бұл "Құдай және Құдай Патшалығы". Ол абсолюттік құндылықтың келесі анықтамасын береді: "бұл — Құдай жақсылық ретінде, болмыстың абсолюттік толықтығы, өзі Бар мағынасы бар, оны ақтайтын, оны мақұлдаудың заты болатын, жүзеге асыруға және басқа бір нәрсеге артықшылық беруге сөзсіз құқық беретін" [30,б.266]. Абсолюттік құндылыққа қатысты барлық қалғандары туынды сипатқа ие. Н. О. Лосский туынды құндылықтарды олардың болмыстың абсолюттік толықтығын жүзеге асыруға немесе одан аластауға бағытталуына байланысты оң (жақсылық) және теріс (жамандық) құндылықтарға бөледі. Құндылықтар полярлығы, сондай-ақ олардың "рахат пен қайғы сезімінде" сыртқы өрнегінің полярлығымен байланысты. Сонымен қатар, "полярна және емдеуде немесе жек көруде көрінетін құндылықтарға ерік реакциясы". Алайда, "құндылықтың сезім мен ерік-жігерге деген ықтимал қатынасы құндылықтардың психологиялық теориясын құруға құқық бермейді", өйткені "құндылық олардың салдары емес, белгілі бір сезімдер мен тілеулердің шарты болып табылады" [30, б.287]. Анархо-коммунизм жетекші теоретигі П. А. Кропоткин түрдің сақталуына ықпал ететін "өзара көмек заңы" барлық тірі тіршілік үшін ортақ жануарлардың табиғи ерекшеліктеріндегі мораль мен адамгершіліктің негізін көрді. Оның айтуынша, "адамға туған қоғамдық инстинкт, барлық қоғамдық жануарлар сияқты, - міне, барлық этикалық ұғымдар мен адамгершілік дамуының көзі" [24, б.55]. Тиісінше, П. А. Кропоткин өзінің әдеп бойынша шығармаларында негізінен биологиялық ұғымдарды қолдана отырып, құндылықтарға мүлдем жүгінбейді.

Бірнеше иронически аңғармай Б. Рассел, жалпыға мәлім, "идеалисты добродетельны, ал сондай-ақ материалистер — безнравственны" [35,с. 175].

Батыс гуманистік дәстүрдің көптеген ұстанымдарымен үндес отандық психологияда, көп жағдайда құндылықтарды түсінудің ұқсас тәсілдері тұлғаның қасиеттерін зерттеудің түрлі аспектілерінде қарастырылады. Б. Ф. Ломовтың айтуынша, "жеке тұлға" ұғымының айырмашылығына қарамастан, барлық отандық тәсілде оның жетекші сипаттамасы ретінде бағыттылық бөлінеді. С. Л. Рубинштейн, А. Н. Леонтьев, Б. Г. Ананьева, Д. Н. Узнадзе, Л. И. Құдайұлы және отандық психологияның басқа да классиктері, оның барлық психикалық қоймасын анықтайтын тұлғаның жүйе құраушы қасиеті ретінде әрекет етеді. Ол: "Аллаһтың елшісі (Аллаһтың оған игілігі мен сәлемі болсын): "Аллаһтың елшісі (Аллаһтың оған игілігі мен сәлемі болсын) былай деп айтқаны жеткізіледі:" Аллаһтың елшісі (Аллаһтың оған игілігі мен сәлемі болсын): "Аллаһтың елшісі (Аллаһтың оған игілігі мен сәлемі болсын):" Аллаһтың елшісі (Аллаһтың оған игілігі мен сәлемі болсын): "Аллаһтың елшісі (Аллаһтың оған игілігі мен сәлемі болсын), Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын:" Осылайша, бағыттылықта тұлғаның шындықтың әр түрлі жақтарына субъективті құндылық қатынастары көрініс табады. Жеке тұлғаның бағыттылық объектісі ретінде құндылықтардың психологиялық сипатын атап көрсете отырып, В. П. Тугаринов "құндылық бағдарлары" ұғымын қолданады, ол жеке тұлғаның сол немесе басқа құндылықтарға бағытталуы ретінде анықталады [43].

А. Г. Здравомыслов құндылық бағдарларды "адамның материалдық және рухани игіліктер мен идеалдардың жиынтығына қатысты тұрақты, таңдау қатынасы ретінде қарастырады, олар жеке адамның өмір сүру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін заттар, мақсаттар немесе құралдар ретінде қарастырылады. Адамның жеке дамуында жинақталған барлық өмірлік тәжірибесі құндылықты бағдарларда жинақталғандай "[46].

Д. И. Фельдштейннің "құндылық бағдарлары-бұл интегралдық (ақпараттық-эмоционалды-ерік) қасиеті және жеке тұлғаның табиғи және әлеуметтік ортаның уақыты мен кеңістігіндегі өз орнын саналы түрде анықтау және бағалау үшін дайындығының жағдайы, мінез-құлық стилі мен қызмет бағытын таңдау мүмкіндігі. жеке тәжірибеге сүйене отырып және тұрақты өзгертін жағдайдың нақты шарттарына сәйкес " [34].

В. Г. Алексеев құндылықты бағдарлар – бұл адамның санасында стратегиялық өмірлік мақсаттар мен жалпы дүниетанымдық бағдарлар ретінде танылған құндылықтардың көрінісі деп санайды [2].

Немов Р. С. құнды бағдарлар деп адам өмірінде ерекше бағалайтынын түсінеді, ол ерекше, оң өмірлік мағына береді [32].

Е. С. Волков құнды бағдарларды тұлғаның әлеуметтік мінез-құлқын саналы реттеуші ретінде анықтады. Ол құнды бағдарлар мотивациялық рөл атқарады және қызмет таңдауын анықтайды деп айтты [12].

А. Н. Леонтьевтің қызмет теориясына сәйкес, мағыналы бағдарлар (мақсаттар ретінде) жоғары уәждер негізінде қалыптасады және өз кезегінде мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған іс-әрекеттер мен операциялардың белгілі бір тәсілін туындатады [26].

А. Н. Леонтьевтің тұжырымдамасына негізделі отырып, В. Ф. сержанттар кез келген құндылық екі қасиетпен — мәнімен және жеке мағынасымен сипатталады деген қорытынды жасайды. Құндылықтың мәні қоғамдық маңызы бар қасиеттердің, заттың немесе идеялардың функцияларының жиынтығы болып табылады, ал құндылықтардың жеке мәнін адамның өзі анықтайды [40].

Өз жұмысында біз осы с. Л. Рубинштейннің анықтауын ұстанатын боламыз, бұл құндылық-әлемдегі адам үшін маңызды нәрсе, тек мойындалған құндылық маңызды құндылық функциясын — мінез-құлық бағдарының функциясын орындауға қабілетті. Құндылықты бағдар анықтаса, өзіне белгілі бір бағыттағы сана мен мінез-құлық, проявляющихся қоғамдық маңызы бар істер мен поступках [37, с. 148].

Осылайша, құнды бағдарлардың дамуы жеке тұлғаның бағыттылығының дамуымен тығыз байланысты. С. Л. Рубинштейн: "қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыру бойынша адам қызметінде құндылықтардың қоғамдық шәкілі не екенін көрсетті. Жеке және жеке қажеттіліктерді қанағаттандыруда қоғамдық пайдалы қызмет арқылы индивидтің қоғамға деген қатынасы және тиісінше жеке және қоғамдық маңызы бар арақатынасы жүзеге асырылады". Сонымен қатар, "құндылықтардың болуы әр түрлі жақтардың маңыздылығынан, адам үшін, оның өмірі үшін әлемнің аспектілерінен туындайтын әлемге қатысты адамның немқұрайлылығы емес" деген сөз бар.

XX ғасырдың екінші жартысындағы теориялық тұжырымдамалар, ең алдымен, отандық дәстүр құндылықтардың психологиялық табиғатын "жеке тұлғаның құндылық бағдарлары" және "жеке құндылықтар" ұғымдарын енгізу арқылы ашады, олар мәні бойынша, тек құндылықтарды уәждемелік немесе мағыналық салаларға жатқызу арқылы ғана ерекшеленеді. Тұлға құрылымының маңызды функционалдық компоненті ретінде қарастырылатын құнды білім беру Жалпы психологияны талдаудың пәні болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Юрчук В.В. Современный словарь по психологии. — М.: «Современное слово», 2003.
2. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельности. — М.: Наука, 2001.
3. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент: учебник. — 3-е изд. — М.: Гардарики,
4. Айсмондас Б. Б. Педагогическая психология: учебное пособие. — М.: Московский городской психолого-педагогический университет, 2002.
5. Табиғаттануды оқыту және балап тәрбиесі: - А.: Мектеп, 1985
6. Богословский В.В. Жалпы психология / В.В. Богословский— А.: Мектеп, 1995
7. Қоянбаев Ж.Б Педагогика / Ж.Б Қоянбаев— Астана.:1998.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы психологического значения в формировании национальной культуры

Symmaru

This article studies the problems of psychological significance in the formation of a national culture.

ҚҰМ ТЕРАПИЯСЫНЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ҚОЛДАНУ ПРАКТИКУМЫ: ЮНГТИК ЖӘНЕ ИНТЕГРАТИВТИК ТҰРҒЫ

Каламбаева Марал Бегалиевна
Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі

Кілт сөздер: физиологиялық акселерация, ретардация, акселерация, эндогендік.

1. Шығармашылық белсенділік таныта отырып, бала өзін ыңғайлы әрі қорғалған күйде сезінетін табиғи ынталандыратын орта жасау.

Бұл үшін біз баланың мүмкіншіліктеріне сәйкес келетін тапсырмаларды тандаймыз; ертегі түріндегі ойындарға нұсқаулық құрамыз, оның нәтижесін, идеялары мен әрекетін жағымсыз бағалауға жол бермейміз.

2. Ертегі ойындарының кейіпкерлерімен бірге әртүрлі жағдаяттарды ойнау, шынайы «бірге тұру».

Осы принциптің негізінде қиялдағыдан шынайылыққа және керісінше өзара ауысу жүзеге асырылады. Мысалы, Ханшайымның құтқарушысы ролінде болып, бала жағдайдан шығатын жолды ұсынады, сонымен бірге оны құмда шағын фигуралардың көмегімен шынайы ойнайды. Сонымен, ол өзінің ісі мен таңдаған жолының дұрыстығы не қателігіне көз жеткізеді.

Құм – өте ұсақ ақ түсті, сары, қоңыр, сұр және қызғылт түсті болады. Құм бала үшін магнит сияқты өзіне тартымды зат. Бала құмды не екенің сезінгенше қолдары сарай, қоршау т.б. жасай бастайды. Ал оған ойыншықтар, кішігірім фигураларды қосса, онда баламен түрлі ертегілерді драмалау, ойын процесіне кіреді.

Құммен ойын - балалар мен ересектердің эмоционалдық хал-жағдайларына оң әсер етеді, бұл баланың өзіндік дамуы үшін тамаша құрал болып табылады.

Құмдағы ойындар - баланың табиғи әрекеті формаларының бір түрі. Сондықтан да мен құммен ойнайтын орындарды оқыту және дамыту сабақтарында қолданып отырамын. Құмнан суреттер салып, әртүрлі оқиғаларды ойлап тауып, біз бала үшін әлдеқайда қызықты түрде оған өзіміздің біліміміз бен өмірлік тәжірибемізді, қоршаған әлемнің заңдылықтары мен оқиғаларын жеткізе аламыз.

Құм терапиясына керекті құрал-жабдықтар:

Құм терапиясында стандартты өлшемде (50 x 70 x 8 см) ағаш тақтай, құм, су және ұсақ пішіндер жиынтығы қолданылады. Құмзардың түбі мен жиегі көгілдір түске боялады, ол аспан мен суды модульдеуге мүмкіндік береді.

- адам кейіпкерлері;
- жануарлар (үй, жабайы, тарихқа дейінгі, теңіз және т. б.);
- көліктер (құрғақта жүретін, суда жүзетін, ғарыштық және т. б.);
- өсімдіктер (ағаштар, гүлдер, көкөністер, жаңғақтар және т. б.);
- табиғи заттар (ұлутастар, бұтақтар, әр түрлі пішіндегі тастар және т. б.);
- лақтырым материалдар (пласмасс ыдыстар, тығындар және т. б.);

- Пластикалық немесе ағаш әріптер мен сандар, геометриялық пішіндер. Бір сөзбен айтқанда, қоршаған әлемде кездесетін заттың бәрі «коллекцияда» лайықты орынға ие бола алады. Егерде ойын кезінде қандай да бір бейнелердің фигуралары жетіспесе, оларды ермексаздан, қамырдан илеп, қағаздан қиып жасауға болады.

Бала құм терапиясында тек қана қиял, көрнекі – бейнелік ойлауды, сөздік – логикалық ойлауды, көрнекі іс-әрекеттік ойлауды, шығармашылық және сын тұрғысынан ойлауды дамыта отыра процесс барысында бала өзінің ішкі қобалжуларын ішкі сезімдерін сыртқа ойын барысында фигураларды таңдау барысында толығымен өз назарын салады. Бала ойын барысында өзінің терең эмоционалдық қобалжуларын айта алады.

Құм терапиясының маңыздылығы:

- сөзбен айтып жеткізе алмайтын ойлаумен қобалжуларды сыртқа шығаруға көмектеседі.

- Іште туындаған қиын жағдайларды, шығармашылық потенциалдарын босатады.

Құм терапиясын 3 жастағы балалармен бастауға болады. Кейбір адамдар бұл әдісті психоанализге әкеледі деп ойлайды, бірақ менің тәжірибемде терапияның еркін әдіс екені көрсетіледі.

Мысалы көгілдір түсті құмзар, онда бала мен ересек бірлесе ойнайды. Ойында ойыншықтар қолданылады.

Балабақшада тәрбиеші болып жұмыс істеу барысында балалардың байланыстырып сөйлеуі және сөздік қорларының кемшіліктері басым болуда. Осымен қатар оларда сөйлеу тілі өте төмен дамыған олар агрессивті, бір-біріне қайырымды болмауы және бір-біріне мейірімділік шыдамдылық танытпауы басым.

Экологиялық тепе-теңдіктің бұзылуы және қоғамда тудырылатын мәселелер: өмірдегі және теледидардағы қатыгездіктің өсуі, дұрыс тамақтанбау және ата-аналардың денсаулыққа қайшы келетін қылықтары, қиын отбасылардың көбеюі. Ата-аналардың көбі балалармен қарым-қатынас жасауға және тәрбиелеуге уақыт бөлмейді және ниеттері жоқ, оларда бірінші орында отбасын қаражатпен қамтамасыз ету. Балаларға ата-анасымен тікелей қарым-қатынасын компьютер мен теледидар алмастырады. Осындай келеңсіздіктердің нәтижесі балалардың тез және жиі шаршайтындықтары, сабаққа деген қызығушылықтарының төмендеуі, байланыстырып сөйлеуін және сөздік қорларының аздығын болдырады, коммуникативтік дағдыларының дамуын тоқтады. Тәрбиешіге түрлі мінездегі балалармен жұмыс істеуге тура келеді. Мен өзімнің тобымда балалардың сөздік қорларының дамуына және жалпы өзін-өзі ұстау жұмыстарына назарымды аударамын. Осы жұмыстарды шешудің бірден-бір жолы «Құм терапиясы». Біз топта жыл бойы құмды қолданамыз. Балалар құммен ойнауды өте жақсы көреді. Жазғы маусымда балалар шаршамастан бірнеше ай бойы құмзарда «еңбектенеді»: түрлі кеңсарайларды жасап, түрлі тоқаштар «қуырып», торттарды жасайды. Құм балалардың өзара түсінушіліктерін табуға көмектеседі. Құм агрессиялық қуатты шешеді, сондықтан құмзарда ойнап отырған барлық балалар бірге ойын жоспарлап оны жүзеге асырады. Балалардың бір-бірімен қарым-қатынас жасауға мүмкіндігі туады да, ол тілдік және коммуникативті дамуына жағымды әсерін тигізеді. Қыс мезгілінде де біз құммен ойындарымызды тоқтатпаймыз. Мен өзімнің тобымда шағын құмзар жасадым. Ол ағаш қорап ені мен ұзындығы 50x 70 см биіктігі 8 см. Құмзар топтын арнайы бөлінген орнында орналасқан, тудырылған жағдайға байланысты құмзарды басқа жерге қоюға болады. Біздің шағын құмзар кең қолданыста. Біз оны оқу әрекеттерінде, балалармен бірлескен әрекеттерінде, дербес ойындарда және шығармашылық жұмыстарда қолданамыз.

Әрекет үстіндегі құмды қолдану.

Тіл құзіреттілік дамыту сабақтарында мен келесі әдіс-тәсілдерді қолданамын:

1. Әңгімелесу «бөлмедегі құммен ойнау ережелері» бұл сабақта мен топтағы не істеуге болады және не істеуге болмайтының талқылаймыз (құмды шашуға, лақтыруға, басқа жерге тасуға т.б.)

2. Балаладың өз тәжірибесі туралы әңгімелесу «Құммен ойнағанда мен не сеземін». Балалар өз сезімдері, құммен ойнау барысындағы туындаған қиялдары туралы әңгімелейді.

3. Сусымалы құмды қарастыру (Құм сағаты) «Менің сезінулерім». Балалар сусымалар құмды, бірнеше рет аударып отырып бұл процесті өте ұзақ қарап отыра алады. Бұл көрініс оларды қатты қызықтырады. Содан кейін олар өз сезінулері туралы әңгімелейді.

Математика сабақтарында төмендегіндей жаттығуларды қолданамын:

1. «Өлше де сана». Балалар қасықпен құмды өлшейді және санын санайды.

2. «Түрлі өлшемдермен өлше». Бірдей мөлшердегі құмды балалар түрлі белгілері бар қасықтармен өлшеп салыстырылады және санын санайды.

Сурет сабақтарында келесі сабақ түрлерін қолданамын:

1. «Құммен сурет салуды үйренеміз». Осы сабақты балалармен бастапқы кезеңде әрқайсысымен жекелеп өткіземіз. Бір заттың бейнесін саламыз немесе көшірме қағаз арқылы бейнелейміз. Суреттің ортасына жіңішке қылқаламмен желім жағып үстіне құм себеміз, 1-2 минуттан соң артық құмды алып тастаймыз да, қайта өз ыдысына қалдық құмды саламыз.

2. «Суретті құммен саламыз». Сабаққа түрлі түсті гуашпен боялған және түрлі табиғи реңкі бар құмдарды қолданамыз. Түрлі түсті құмды біртіндеп желіммен әр түсті жеке алып отырып суретті шығарамыз.

3. «Бауырсақ және түрлі безендірілген қуыршақтар» дымқыл құмнан мүсіндеу.

Құм ойындары

Қыстың суық күндерін де сыртқа шығу мүмкін болмаған жағдайда балалармен құммен ойнайтын түрлі ойындар ұйымдастырылады.

Ойын түрлері:

1. «Ненің ізі».
2. «Келесіге бер»
3. «Сезімтал алақандар»
4. Еркін ойындар»

Бала тәрбиесінің басты ошағы отбасы десек, құм терапиясының маңыздылығы балабақша мен отбасы арасындағы қарым-қатынастың болуына үлкен үлес қосады. Бала құммен ойынды тек балабақшада ғана ойнап қана қоймай, үйге барғанда да сол ойынды жалғастырады. Осы орайда балабақша мен ата-ананың байланысын нығайту барысында ата-аналарға үйге төмендегідей тапсырмалар беріп отырамын.

Ұсақ моториканы дамыту жаттығулары:

1. «Коктейль трубочкалары»
2. «Моншақтар»
3. «Фасольды теру»
4. «Жіпті орау»
5. Сусымалы заттарды сапыру»

Қорытынды.

Қорыта айтқанда «Құм терапиясының» негізін қалаушы Карл Густав Юнг «Қиялдау - ол барлық мүмкіндіктердің анасы, онда қарама-қарсы сыртқы және ішкі дүние бірге қосылады» деген. Демек бала қиялындағы сөзбен айтып жеткізе алмайтын дүниесін құмға түсіре алатындығына көзім жетті.

Бала қолымен және табиғатпен жасалған шынайы, тартымды және тартымсыз пішіндерді қолданады, ал қолдан жасалған заттар шындықты қабылдауға көмектеседі.

Құм терапиясы арқылы баланың мынадай құзіреттіліктерін дамыттым:

- Шығармашылық
- Танымдық
- Интеллектуалдық
- қарым-қатынас

Құмзар ойындарды, жаттығуларды пайдалану балалардың эмоциясын, шығармашылығын, зейіндерін, қабілеттерін дұрыс көзқарастарын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Педагогикалық процестің негізгі бағыты әрбір жеке тұлғаның мәдениетін тәрбиелеу, әрбір баланың жеке дара ерекшелігін ескере отырып, қойылған міндеттерді іске асыруда жеке тұлғаны жан - жақты етіп қалыптастыру бірлікте шешімін табады. Заманауи инновациялық әдістерді мектеп жасына дейінгі балалардың дамуында қолдану арқылы, балаларды шаршатпай, жалықтырмай, жан - жақты дамуына «Құм терапиясының» тигізер үлесі өте зор.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Сабет Бап-Баба, 2007ж. (Бабаев). Психология негіздері: Оқу анықтамалық қолданба.
2. Алматы: Заң әдебиеті, 2007ж.
3. “Философия” Д. Кішібеков, Алматы, 2003

4. Столяренко Л.Д. «Основы психологии».- Ростов-на – Дону: «Феникс», 2006, 170-176 б.б .

Резюме

В данной статье рассматриваются значения психологического характера у детей

Symmaru

This article examines the meanings of a psychological nature in children.

ӘОЖ 374.8:9

НАУҚАСТЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУЫНА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ӘСЕРІ

Кененбай Бибігүл Нұрханқызы

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: демографтар, уайымшылдық, депрессия, ұйқысыздық, созылмалы ауырсынулар, ішімдікке тәуелділік.

Аурудың объективті мазмұны мен оны түсіну арасындағы өзара қарым-қатынас, егер оларды салыстырмалы түрде қарапайым үлгіге қарайтын болса, неғұрлым көрнекі түрде ашылады. Оң қолдың көрсеткіш саусағының соңғы фалангасының алақан бетінде кесілген жара. Оның беті таза, қан кету тез тоқтатылды. Жалпы алғанда, бұл өте қарапайым және әдетте, тіндердің зиянсыз зақымдануы. Сонымен қатар, мұндай жараның сыртқы біртектілігі әртүрлі науқастарда біркелкі емес бағалаумен қатар жүреді: толық жан тыныштығы мен оған бей-жай қарауынан, мұндай жараны елеусіз, өтпелі құбылыс ретінде қабылдау, оған зейінді шоғырландыра отырып үреймен қамтылғанға дейін және ілеспелі вегетативтік бұзылулардың көптігімен. Сол үрдістер аяқ-қол сүйектерінің жабық сынығы бар науқастарда сынықтардың жылжуынсыз байқалады. Осындай әртүрлі науқастарда аурудың көптеген жағдайлары бірдей: оларда болған оқиғаның күтпеген факторы бар, жағдайдың жаңашылдық факторы бар, жарақаттың биологиялық механизмі де түбегейлі бірдей болып табылады.

Ауруға әсер ету түрлері ешқашан дерлік бірегей емес. Бұл айырмашылықтар бірінші кезекте аурудың әртүрлі ұғынуымен, әртүрлі, атап айтқанда преморбидтермен, өз денесі туралы түсініктерді қалыптастыру ерекшеліктерімен байланысты екенін көру қиын емес. Дене туралы түсініктің генезін анықтайтын екінші критерий-индивидуумның психологиялық құрылымының күрделі интеграциясы. Дене моделінің топографиясы адамның өз денесіне деген аффектілік қарым-қатынасының негізін құрайды. Дене туралы түсініктерді қалыптастырудың үшінші принципі үнемі аутоконструкцияда және аутодеструкцияда орналасқан үлгінің икемділігі мен мобильдігінде ашылады. Бір рет қалыптасқан, Дене туралы түсінік салыстырмалы тұрақтылық тенденциясын алады. Аурудың санасында бірқатар маңызды өзара байланысты аспектілер бар. Біріншіден, индивидуум үшін ағзадағы барлық жаңа өзгерістер оның санасында көрінеді. Уақыт өте келе, ұқсас немесе жақын ауырсыну жағдайларының қайталануы немесе аурудың ұзаққа созылуы нәтижесінде, оның субъективті тәжірибесінде пайда болған ауру туралы Білім толық және егжей-тегжейлі сәйкес келеді.

Екіншіден, аурудың осындай көріну үдерісімен үздіксіз бірлікте науқастың санасында оның ағзадағы болып жатқан өзгерістерге, аурудың өзіне, оның мүмкін болатын жеке салдарларына жеке көзқарасы қалыптасады. Мұндай қарым-қатынас алдымен науқастың жалпы көңіл-күйінің ерекшеліктерін білдіреді. Ол бір науқастарда тек ішкі күйзелістер шегінде ғана сақталуы немесе түсінде білдірудің әртүрлі нысандарын (сөздер, өтініштер, шағымдар, кеңестер, өтініштер, әрекеттер, қылықтар, мінез-құлық) сатып алуы мүмкін.

Алғашқысында ауру санасы, науқас үшін жаңа тәжірибе көрсетіп, психиканың өзін өзгертпеуі мүмкін. Алайда, әдетте, ішкі органдарда, науқастың санасында болып жатқан ауырсыну өзгерістерінің (әсіресе созылмалы, мүгедек) ұзақ немесе аз уақыт көрінуі және оның ауруға деген қарым-қатынасының күрделенуі оның клиникасына өтпелі немесе тұрақты өзгерістер әкеледі. Бұл өзгерістер бір ауру кезінде және ағза жүйелерінде (мүшелерінде) бірдей объективті қозғалыстар кезінде екі басты жағдайға байланысты әр түрлі болады: біріншіден, науқастың психикасының преморбидті ерекшеліктеріне және екіншіден, оның жеке басының ерекшеліктеріне байланысты.

Ішкі мүшелерде пайда болған ауырсыну өзгерістерінің санасында көрініс науқастың оған қарым-қатынасын қалыптастырумен бірге жүреді. Сонымен қатар, әсер ететін объект пен оның бейнесі арасында ешқашан ұқсастықтар болмайды, себебі науқастың санасында көрініс тапқан ауру мен оның объективті сипаты туралы ұсыныстың арасында ешқашан толық сәйкестік пайда болмайды.

Аурудың сана-сезімі, оның ішкі көрінісі, осылайша, науқастың ауруымен байланысты барлық уайымдану көлемін қамтиды. Бұған аурудың алғашқы, ерте (бастапқы) көріністерінің маңызы туралы түсінік; бұзылулардың күрделенуіне байланысты көңіл-күйінің өзгеру ерекшеліктері; ауру биіктігіндегі жай-күй мен оның ықтимал салдарларын бастан кешіру; аурудың кері даму кезеңінде көңіл-күйінің басталған жақсаруы және оны тоқтатқаннан кейін денсаулық жағдайын қалпына келтіру туралы түсінік кіреді.; үшін, отбасы үшін, одан әрі нәтижелі қызмет үшін аурудың ықтимал салдарлары туралы түсінік беру; отбасы мүшелерінің, таныстарының, медицина қызметкерлерінің науқастануы кезінде оған қатысты түсінік беру. Науқастың санасының өзгермелі ауруларында көрініс таппаған өмірінің осындай жақтары жоқ. Әйтпесе, ауру-бұл өзгермелі жағдайдағы өмір.

Ауру санасының барлық ерекшеліктерін екі топқа бөлуге болады. Ауру санасының әдеттегі формалары тек науқас адамның психологиясының ерекшеліктерін білдіреді, ал ол дәрігердің күнделікті ақылға қонымды және ақылға қонымды тәсілін қажет етеді. Осы адам үшін тән шеңберден шығатын, сонымен қатар ішкі аурумен туындайтын, оған аномальды реакциялармен қоса жүретін ауру санасының жай-күйі негізгі аурудың клиникалық көрінісін толықтыратын және қиындататын психиканың ауыр жай-күйі болып табылады.

Науқас дені сау адамнан ерекшеленеді, ол ішкі ағзалардың жұмыс істеуінің өзгерістерімен және көңіл-күйімен қатар психикалық жағдайдың сапалы өзгеруімен. Ауру науқасты қабылдау мен айналадағы оқиғаларға, өзіне деген қарым-қатынасын өзгертеді, аурудың нәтижесінде оның жақын адамдары арасында ерекше жағдай, қоғамдағы өзге жағдай пайда болады.

Психосоматикалық науқастардағы психиканың ең жалпы өзгерістері сыртқы әлемнен өз сезімдеріне, өз денесінің функцияларына, мүдделерінің шектелуіне қарай мүдделердің қайта құрылуын санау керек. Бұл ретте тұлғаның барлық жақтары әртүрлі өзгерістер болады: аффектілік көңіл-күй, моторика, сөйлеу өзгереді. Өмірге және әл-ауқатқа елеулі қауіп төнген кезде уақытты тездету немесе баяулату түрінде қабылдау де өзгеруі мүмкін. Кейбір жағдайларда еске алу, айқындылығы және кейбір зорлығы ауру тудырған уыттанумен байланысты болуы мүмкін.

Науқас үшін әртүрлі мәліметтерге негізделген ауру туралы оның түсінігі үлкен маңызға ие. Ауру басталғаннан бері науқастың психикасы ерекше жағдайда болады, себебі ауруға байланысты өмірдің, еңбектің, демалыстың, ұйқының және сергектіктің әдеттегі ырғағы бұзылады. Сезім мағынасында қайта пайда болады. Науқастың ішкі әлеміне интерцептивті сигналдардың көптігі құлайды, олар оның барлық мүдделерін толтырады және бұрын-соңды болмаған мәнге ие болады. Бұл уақытта дәрігердің психотерапевтикалық әсері ерекше рөлге ие, ол науқасқа оның жағдайы мен денесінің әр түрлі бөліктерінен сезіну ерекшеліктерін түсіндіре алуы тиіс. Науқасқа психотерапевтік қатынас бірінші тексеруден және диагноз қойғанға дейін көрінуі тиіс.

Науқасқа, әсіресе, студенттерді қатар оқыту жүргізілетін клиникаларда аралау өте маңызды. Жиі науқастың қатысуымен оқушыларға аурудың кейбір ерекшеліктері туралы айту

керек, науқастың қандай реакциясын білмей, науқастар үшін түсініксіз терминдерді қолдану керек.

Науқаста аурудың салдарынан, мүгедектігі бар және осыған байланысты — отбасындағы, қоғамдағы жаңа жағдаймен өтемақы немесе ақаумен бітісуі тиіс сауығу кезеңі қиындық тудырмайды. Ауру жазылмайтын жағдайларда дәрігер күн сайын науқастың көзіне қарап, оның жағдайының барлық ерекшелігін түсінуі, симптоматикалық емдеу кезінде науқасты күту бойынша барлық ұсақ-түйекке мұқият болуы тиіс.

Әрбір дәрігерге біздің барлық біліміміз, емдік қызмет барысындағы біздің мінез — құлқымыз, сонымен қатар, егер оның негізіне адам ағзасын тұтас түсіну, оның физикалық және психикалық көріністерінің барлық күрделілігін есепке алу алынбаса, емнің өзі қанағаттанғысыз болатынын теориялық тұрғыдан жақсы біледі.

Науқастың жағдайына деген көзқарас оның ағзасын тұтас түсіну негізінде адамның психикалық жағдайы мен оның ауруы арасындағы күрделі қарым-қатынасты әрдайым ескереді. Психикалық шиеленіс, даулы жағдайлар науқастың соматикалық жағдайында көрініс табуы және психосоматикалық ауруларды тудыруы мүмкін. Соматикалық аурулар, өз кезегінде, адамның психикалық жағдайына, оның көңіл-күйіне, қоршаған ортаны қабылдауға, мінез-құлқына және жоспарларына әсер етеді. Соматикалық аурулар кезіндегі психикалық бұзылулар

Соматикалық аурулар кезінде аурудың ауырлығына, ұзақтығына және сипатына байланысты әртүрлі симптомдармен көрінетін әртүрлі психикалық бұзылулар байқалуы мүмкін. Соматикалық аурулар кезінде психикалық қызметтің өзгеруі көбінесе невротикалық симптомдармен көрінеді. Интоксикация және аурудың даму өткірлігінде өзгермелі сананың жай-күйімен қоса соматогенді психоздар болуы мүмкін. Бірқатар жағдайларда соматикалық аурулар (гипертониялық ауру, атеросклероз, қант диабеті) психоорганикалық бұзылулардың пайда болуына әкеледі. Ұзақ соматикалық ауру, айлармен және жылдармен стационарда болу қажеттілігі, "науқастың ерекше жағдайы" бірқатар жағдайларда тұлғаның патологиялық даму түріндегі өзгерістеріне алып келеді, онда бұрын осы адамға тән емес сипат пайда болады. Бұл науқастардың мінез-құлқының өзгеруі емделуіне кедергі келтіруі немесе қиындатуы, оларды мүгедектікке әкелуі, емдеу мекемелерінде жанжалдар жасауы, айналасындағылардың осы науқастарға теріс қатынасын тудыруы мүмкін. Дәрігер психиканың осы ауыр өзгерістерін тани білуі керек, олардың пайда болуын, дәрілік әдістермен және психотерапевтік әңгіме жүргізу жолымен алдын ала болжай білуі керек.

Соматикалық аурулар кезіндегі психикалық бұзылыстардың ерекшеліктеріне байланысты дәрігердің науқаспен әңгімесі, медицина қызметкерлерінің мінез-құлқы және медициналық іс-шаралардың барлық тактикасы құрылады. Уланудың өсуі кезінде науқастарда ұйқы мен тәбеттің бұзылуы, тітіркену, қатты ашулану және жылау пайда болады. Мұндай науқастарда ұйқы беткейлік болады - олар оңай оянады, Шу, Жарық, әңгіме, киімнің жанасуы жағымсыз болады. Кейде ұйқысыздық кезінде науқасқа ұйықтауға кедергі келтіретін естеліктер пайда болады. Науқастар үрейге ұшырап, қорқыныш сезеді, жиі түнде жарық өшірмеуді немесе олардың жанында отыруды сұрайды. Әрбір науқас дәрігерге психикасының бұзылуынан немесе мәйітті көргісі келмегендіктен қорқыныш сезгендерін айта алмайды.

Әдеттегі шулар төзімсіз, көшедегі шамнан Жарық — тітіркендіргіш. Дәрігер науқасты осындай жағдайда түсінуі керек, оның шағымдарына мұқият қарап, мүмкіндігінше тітіркендіргіштерді жою керек, оны тыныш палатаға, ыңғайлы орынға қою керек. Астениялық симптомдар аясында (тітіркену әлсіздігі) кейде өз денсаулығы үшін қорқыныш немесе бұрын тән емес истерикалық реакциялар пайда болады. Дәрігер әрқашан есірік реакция — бұл ауыр көрініс екенін есте сақтау керек және оған ауру ретінде қарау қажет.

Кейбір психосоматикалық аурулар депрессивті жағдаймен жүреді; бұл спастикалық ойық колит сияқты аурулардың бірі. Мұндай науқастар жиі басылады, мрачны, аз қозғалады. Бірақ кейде осы басымдылық пен әлсіздік аясында олар қалжыңдап, күліп, айналасындағыларға көңіл бөлгенде, тән емес болтливость пен жандылық пайда болады. Дәрігерлер мұндай жағдайлар жиі пайда болатынын білуі тиіс, бірақ бұл жағдайлар көңіл — күйдің

негізгі фонын емес, Ал көрінген көңіл-күй-уақытша құбылыс. Бұл жағдайда науқастар жиі оларға белгіленген емдеу режимін бұзады.

Ауыр соматикалық аурулар кезінде пайда болатын жіті психотикалық бұзылулар немесе психоздар, көбінесе делирия, мойынсұнушылық, сирек аменция түрінде сананың бұзылуы сипатында болады. Сананың түсінігінің алдын-ала белгілері жиі жабық көзде пайда болатын психикалық бұзылулар (психосенсорлық бұзылулар және гипнагогиялық галлюцинациялар). Осыған байланысты науқастар, әсіресе ұйқысыздыққа шағымданған кезде үлкен маңызға ие. Ұйқының бұзылуынан, гипнагогиялық галлюцинациялардан кейін дұрыс емес мінез-құлқымен сананың делириозды түсінуі дамуы мүмкін.

Әрбір соматикалық ауру психотикалық бұзылулармен бірге жүреді. Мысалы, ойық жара ауруы, колит, гипертониялық ауру, жүрек жеткіліксіздігі кезінде невротикалық бұзылулар және сипаттың патологиялық белгілері жиі байқалады, ал гипертониялық ауру, атеросклероз кезінде психоздың пайда болуы мүмкін.

Соматикалық аурулар кезіндегі психикалық қызметтің өзгеруінің айқындылығы мен сапасы көптеген себептерге, бірінші кезекте — аурудың табиғатына (ми қызметіне тікелей немесе жанама әсер ете ме), сондай-ақ аурудың ағымы мен даму өткірлігіне байланысты болады. Мәселен, жіті және қарқынды бастағанда, айқын уланудың болуы кезінде сананың бұзылуынан пайда болатын бұзылулар байқалады, қуысы немесе созылмалы ағымында невротикалық симптомдар жиі байқалады.

Психикалық қызметтің өзгеруіне соматикалық аурудың даму кезеңі де әсер етеді: егер жіті кезеңде сананың өзгеруі мен невротикалық симптомдар болса, онда оның дамуының шалғай кезеңінде мінез-құлықтың, тұлғаның, астения мен психоорганикалық бұзылулар байқалуы мүмкін. Соматикалық аурулар кезіндегі психикалық қызметке ілеспе зияндылық әсер етеді. Осылайша, пневмония немесе миокард инфарктісі алкогольді теріс пайдаланатын адамдарда психикалық қызметінің үлкен бұзылуымен өтеді.

Бірқатар науқастарда жеке адамның соматикалық ауруға реакциясы патологиялық сипатта болуы және психогенді невротикалық, үрейлі-депрессивті реакциялар түрінде көрінуі мүмкін. Басқа науқастарда бұл реакциялар ауру фактісінің психологиялық барабар уайымымен көрінеді. Соматикалық аурулар кезіндегі нервтік-психикалық бұзылулар әдетте психикалық соматогенді бұзылулардан және жеке адамның ауруға реакциясынан қалыптасады.

Психикалық бұзылулардың осы күрделі құрылымында көрсетілген факторлардың айқын көрінуі бірдей емес. Осылайша, қан тамырлары аурулары, әсіресе гипертониялық ауру, атеросклероз, эндокриндік аурулар кезінде шешуші рөл соматогенді факторларға, басқа аурулар кезінде — жеке реакцияларға (зарарсыздандыру операциялары, бет ақаулары, көру қабілетінің жоғалуы) жатады.

Адамның ауруға реакциясы көптеген факторларға тікелей тәуелді:

- аурудың сипаты, оның өткірлігі және даму қарқыны;
- науқастың өзіндегі бұл ауру туралы түсінік;
- емдеу және психологиялық жағдайдың сипаты;
- науқастың жеке басы;
- жұмыста туысқандары мен қызметтестерінің үйінің ауруына қарым-қатынасы.

Аурудың негізгі ерекшеліктері: астенодепрессивті, психастениялық, ипохондрикалық, истериялық және эйфориялық-анозогнозикалық.

Астенодепрессивті реакция

Астенодепрессивті нұсқада ауруға деген қарым-қатынас эмоциялық тұрақсыздықты, тітіркендіргіштерге қатысты аз төзімділікті, қызметке деген ниеттің әлсіреуін, сыну мен басылу сезімін, үрейленуді, үрейленуді байқайды. Мұндай жай-күйі ықпал етеді, дұрыс емес жол қатынасы ауру атаулыны да мрачных түстегі барлық оқиғаларды, бұл, әдетте, қолайсыз әсер етуі ми аурулары төмендетеді емдеу жетістігі.

Әдебиеттер тізімі

1. Аведисова А.С. Терапия расстройств сна: современные подходы к назначению гипнотиков. - М.: ООО «Медицинское информационное агентство», 2008. - 112 с.
2. Вестбрук Д., Кеннерлі Г., Кірк Д. Вступ у когнітивноповедінкову терапію. - Львів: Свічадо, 2014. - 420 с.
3. Лишневская В.Ю. Инсомния у больных пожилого возраста с артериальной гипертензией // Міжнародний неврологічний журнал. - 2011. - №5. - С. 99-101.
4. Пчелина П.В., Полуэктов М.Г. Возможности коррекции инсомнии (бессонницы) без применения снотворных препаратов // Лечащий врач. - 2014. - №5. - С. 152-158.
5. Рассказова Е.И., Тхостов А.Ш. Клиническая психология сна и его нарушений. - М.: Смысл, 2014. - 320 с.
6. Расстройства сна. - СПб.: Медицинское информационное агентство, 1995. - 160 с.

Резюме

В данной статье рассматриваются значения психологического характера у детей

Symmaru

This article examines the meanings of a psychological nature in children.

ӘОЖ 372.8:78

ҮЛГЕРМЕЙТІН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ

Керімбай Мөлдiр Қалмаханқызы

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: ойлау еңбегі, *жады, көңіл процестері, адам психикасы.*

Бүгінгі білім беру үрдісінде жеке тұлғаның қалыптасып, ой-өрісінің дамуы, өздігінен қоршаған ортаны танып білуі, белсенділігінің артуы, шығармашылық міндеттерді ойдағыдай шешуде мұғалім және мектеп психологының тарапынан көп жұмыс жасалуы тиіс.

Мектептегі оқытудың негізгі мәселелері- оқушылардың оқу үрдісіндегі танымдық қызығушылығын арттыру, танымдылық жан қуаттарының оятуына түрткі болу.

Денсаулығы дұрыс дамыған кез келген оқушы мектеп бағдарламасын толық игеруі керек. Оқушылардың көпшілігі оқу бағдарламасын қиындықпен, ал кейбіреуі негізгі пәндерден ұзақ уақыт бойы үлгермейді.

Үлгермеуші оқушыларды зерттеу кезінде ғалымдар екі мәселеге тоқталады: біріншісі – Оқытушы қалай оқытады?, екіншісі – Оқушы қалай оқиды және осы кезде оның дамуы қалай жүзеге асады?

Дидактикер бұның себептерін педагогикалық психологиялық жағдай, оқу- тәрбие үрдісі жағынан қарастырады. Ал психологтар үлгермеуші оқушылардың оқу үрдісіндегі оқу іс – әрекетінің жеке ерекшеліктеріне тоқталады. П.П.Борисов үлгермеушіліктің себебін айқындауда оны ірі төрт топқа бөлген:

— Педагогикалық себептерге: жеке пәндердің берілуі, былтырғы білімінде қалыс қалушылықтар, келесі сыныпқа дұрыс көшірілуі;

— Әлеуметтік –тұрмыстық себептер: өмір сүрудің жағымсыз жағдайы. Ата-анасының дұрыс үлгі бермеуі. Отбасының материалдық қамтамасыздығы, отбасы тәртібінің жоқтығы, баланың бақылаусыздығы.

— Физиологиялық себептер: ауру, денсаулықтың жалпы әлсіздігі тыныс алу жолдарының ауруы. Жұқпалы аурулар, орталық нерв жүйесінің қимыл функциясының бұзылуы, нерв жүйесінің аурулары.

— Психологиялық себептер: зейін, есте сақтау, ойлаудың даму ерекшеліктері, түсінудің нашарлығы, сөйлеу қабілетінің дамуының жеткіліксіздігі, танымдық қызығушылықтың қалыптасуы, дүниетанымының тарлығы.

Қазақстан бойынша үлгермейтін оқушылардың 20% йод жетіспеушілік, 12% бастың ішкі қысымының жоғары болуымен тікелей байланысты.

Сонымен қатар үлгермеуші оқушыларды үш топқа бөлуге болады: Барлық пәндерден үлгермейтін оқушылар. Негізгі пәндерден ұзақ уақыт үлгермейтін оқушылар. Кей кездерде үлгермейтін оқушылар. Оқушылардың ұзақ уақыт үлгермеуінің себебі, психикалық функцияның әлсіз, нашар дамуында оқушылардың есте сақтау мен зейін ерекшеліктерінің айырмашылығы айқын көрініс алады. Оқушының ойлау әрекеті сапасының жоғарылығы оқуға деген теріс қатынасының болуы және оқушының бағыттылығы толық емес жарым – жартылай болуы. Оқушының ойлау әрекетінің сапасының төмендігін, оқуға деген теріс қатынастың болуы және оқушының бағыттылығы жарым- жартылай емес толық жойылуы. Осы ерекшеліктер үлгермеуші оқушылардың типтерін анықтайды және үлгермеушіліктен құтылудың жолын көрсете алады.

Үлгермеуші оқушылардың танымдылық белсенділігін арттыруда мұғалім тарапынан шығармашылық пен ізденісті қажет етеді. Оқушылардың таным үрдісін тиімді ұйымдастыру арқылы оқу белсенділігін және танымдық қызығушылығын дамыту жөнінде зерттеулер қатарына психологиялық тұрғыдан: С.Рубинштейн, Л.Эльконин, В.Давыдов педагогикалық жақтан Ю.Бабанский, Г.Щукина, ал әдістемелік тұрғыдан Н.Хмель, А.Әбілқасымова жатқызуға болады. Үлгермеуші оқушыға көмек көрсетудің тиімді жолдарын айқындауда ең алдымен оқушының мектептегі проблемаларының себептерін және оқу – танымдылық іс – әрекеті мен жүріс – тұрысына тән ауытқулардың ерекшеліктерін түсіну қажет. Осының нәтижесінде баланың жалпы дамуына, бағдарлама талаптарына танымдылық мүмкіндіктерінің сәйкестігі оқушыға кешенді бағалау психо-педагогикалық және медициналық көмек көрсету жолдарын айқындайды. Оқудағы үлгермеушілікке апаратын ауытқушылықтар жеке дара дамуының бір немесе бірнеше аспектіде көрінуі мүмкін: физикалық және психикалық денсаулығы, баланың танымдылық деңгейінің қарқыны, оның эмоционалды- тұлғалық даму ерекшелігі. Сондықтан баланың даму қарқыны мен көмек көрсету бағдарламасын құруда көптеген мамандар қамтылуы керек (дәрігер, психолог, логопед, әлеуметтік педагог, пән мұғалімдері).

Мұғалім мен оқушының іс-әрекетіндегі өзара байланысының күрделі үрдісінде қалыптасатын оқуға деген субъект – объективтілік қарым – қатынасқа өтудің маңызы зор. Оқушының ойын ояту, түйінді сұрақ қою, оны таңғажайыптармен таңырқата білу, танымдық қызығуды тұрақтандыратын белсенді өзіндік іс-әрекеттерге қатыстыру шараларын ұйымдастырғанда мұғалім мен мектеп үлгермеуші оқушыны жоя алады. Үлгермеуші оқушының негізгі принциптері: Тиісті пән негізіндегі нақты және арнайы білімде қалыс қалулар, оның негізінде оқушы оқылатын түсініктердің, заңдылықтардың, теорияның негізгі элементтерін сипаттап бере алмайды және практикалық іс- әрекет орындай білмейді. Оқу – танымдық іс-әрекетінде дағдылардың қалыс қалуының салдарынан, берілген уақыт ішінде оқушы білім, білік, дағды көлемін меңгере алмайды, жұмыс қарқыны төмендейді. Даму деңгейі мен тұлғалық қасиеттердің тәрбиеленуінің жеткіліксіздігі негізінде, оқушы сәтті оқуға қажетті өзбетінділік, ұйымдастырушылық, шыдамдылық және басқа қасиеттерді көрсете алмайды. Үлгермейтін оқушыға көрсетілетін көмектің тиімді жүйесі: Оқу іс-әрекетін жоспарлау (қайталауды қалыс қалуды алдын алуға бағытталған жаттығуларды орындау, талдау және қатемен жұмыс жасау негізінде оқу іс-әрекетін жүйелеу); Оқу іс-әрекеті барысында нұсқау келтіру; Оқу іс-әрекетін ынталандыру (мадақтау, жетістік жағдаятын ұйымдастыру, белсенді еңбекке ұмтылдыру т.б.); Оқу іс-әрекетін диагностикалау (оқушыны жиі сұрау, барлық үй тапсырмаларын тексеру, оқу іс-әрекет барысында өзіндік бақылауды белсенді ояту т.б.); Өзара көмекті ұйымдастыру; Оқушымен қосымша сабақты ұйымдастыру; Кешенді психологиялық – медициналық қолдау көрсету Үлгермейтін оқушыны алдын алу шаралары:

Әрбір сабақтың тиімділігін жан-жақты арттыру; Оқуға танымдылық қызығушылықты және танымдылық мотивін қалыптастыру; Оқушыға жеке дара көзқарас ұстану;

Үй тапсырмаларының арнайы жүйесін құру;

Ата-анамен жұмысты күшейту;

Оқушының оқу жауапкершілігін арттыруда сыныптағы белсенді оқушылардың жұмысын қатыстыру.

Көптеген мектептерде физиологиялық себептердің алдын алуда йодомарин, дибазол, ценаризин дәрі – дәрмектерін таратумен қатар фитотерапиялық көмек көрсетілуде (балаларға дәрумендерге байытылған арнайы шай беріледі). Біздің елімізде мұғалімнің жеке тұлғасына үлкен талаптар қойылады. Мұғалімге өз оқушыларының арасында шынайы беделге ие болуы және оларға үлгі бола білуі қажет. Аталған талаптарды орындай отырып ол оқушыларды оқыту мен тәрбиелеуде оңды нәтижелерге қол жеткізе алады. Н.Добролюбов былай деген: «...нағыз тәрбиеші бәрін білуге тиіс, сонымен бірге ол тәрбиеленушіні ойландыратын барлық сұрақтарды алдын ала шеше білуге, бала жанын мазалайтын барлық ойлар мен пікірлерді, қиындықтарды, тұжырымдарды талдап, талқылай білуі тиіс». Ол үшін мұғалім қазіргі заманғы ғылым негіздері жайлы жан-жақты, терең біліммен қарулануға, оқу пәнінің мазмұнын мүлтіксіз білуге, өз мамандығымен байланысты басқа ғылым салалары жайлы хабардар болуы тиіс.

Оқыту тиімділігін арттыру үшін берілген психологтың нұсқаулары:

1. Әр түрлі жағдайларға сәйкес мұғалім өз жеке ережесін қолдануы керек
2. Мұғалім сынып тазалығын бақылауы керек
3. Мұғалім тәртіпті қадағалауы керек
4. Сыныпта мұғалім үнемі қозғалыста болуы керек
5. Мұғалім ашық және эмоционалды түрде жанжал жағдаяттарын сабақта шешпеуі керек (нұсқау: Көзбе-көз сөйлесу).

6. Мұғалім оқушымен жеке жұмыс жүргізген кезде, берген тапсырмасы оқушыны қызықтырды ма, соған көңіл бөлу керек

7. Мұғалім көбіне оқушыларға тапсырма берген кезде, белгілі бір ережелерге сәйкес, оқушыларға үнемі көмек бермеуі керек

8. Оқушының жіберген қателігі үшін қатты сөкпеуі керек

9. Сұраққа жауап беру кезінде оқушыға қателігін өзі дұрыстауы үшін уақыт беруі керек

Үлгерімі нашар оқушылардың мықты жақтары да болады:

— үйде олар оқшауланбай жұмыс жүргізе береді;

— олардың белсенділігі кеш пайда болады, әрі көпке дейін сақталады;

— олар бірізділік жұмысқа бейімделуі байқалады;

— олар өздері жеке өз жұмысын ұсынуға мүмкіндігі бар, тапсырмаларды орындау қабілеттері бар.

Мектеп психологтарының бұл істегі атқаратын міндеті қандай? Енді соған қысқаша тоқталсақ, ең алдымен, психологтар мұғалім мен сынып жетекшісінің жұмысымен танысуы керек (үлгермеу себептерін айқындау, біліміндегі олқылықтар сипаты) Оқушылардың үлгермеушілігінің себептерін зерттеу мақсатындағы мектепте педагогикалық дөңгелек үстелдер, семинар, тренингтер өткізілуі тиіс. Олардың тақырыптары: «Нашар үлгеретін және үлгермейтін оқушыларға білім беру үрдісін белсендіру», «Үлгермеушілікті болдырмау және алдын алу жөніндегі ұстаздар қауымының іс-әрекеті», т.с.с. бұл шараларда оқушыны зерттеудің жалпы бағдарламасы қарастырылып, пікірлер тыңдалып, үлгермеушілік себептерінің айқындалуы және жеке оқушыны оқыту мен тәрбиелеуді жетілдіру шаралары қарастырылуы қажет. Бұл жұмыстар оқушы үлгермеушілігінің себептерін білуге, алдын алуға бағыт береді, көмектеседі.

Үлгермеушілікті болдырмаудың әдістері мен түрлері:

бірінші жарты жылдық барысындағы мұғалімнің қойған бағаларын және олардың нормаларға сәйкестігін талдау (бақылау жұмыстарын, оқушылардың дәптерлерін, журналдағы, күнделіктердегі бағаларды талдау);

мұғалімнің сабақ барысында үлгермеушілікті болдырмау жөніндегі жұмысының түрлері (сыныптағы және үй жұмыстарының саралық сипаты, қателерінің алдын алу); қателермен жұмыс жүйесі және оқушылардың жадынамаларымен саналы түрде жұмыс істей білу;

оқушылардың үлгермеушілігіні болдырмау жөніндегі әкімшіліктің іс-әрекеті.

Нашар, жақсы үлгеретін оқушыларды бақылау түрлері.

Сабақтағы бақылау бағдарламасы. Оқушылардың үлгермеушілігін болдырмауға ағытталған шаралар жүйесі. Сынып оқушыларына төмендегідей сұрақтар қойылады:

сыныпта достық қарым-қатынастар жағдайы жасала ма? тақта алдында жауап беру

кезінде оқушыларға көмекші құралдар қолдануға рұқсат етіле ме?

тақырыптың негізгі бөлімдеріне ерекше мән беріле ме?

оқушылардың үнемі қайталанатын қателеріне назар аударыла ма?

оқушылардың жауабын көтермелеу тәсілі қолданыла ма?

жетістікке жетуге жағдай жасала ма?

Жаңа тақырыпты түсіндіру кезінде:

Нашар үлгеретіндерге жаңа тақырыпты баяндау жылдамдығы қиындық туғызбай ма?

Жаңа тақырыптың негізгі мәселелері ерекше айтылып көрсетіле ме?

Мұғалім нашар үлгеретін оқушылардың жаңа тақырыпты түсіну деңгейін анықтап ескере ме?

Тақырыпқа қызығу туғызатын техникалық, т.б. құралдар қолдана ма?

Нашар үлгеретін оқушылар әңгімеге тартыла ма?

Жаттығу кезінде:

Өз бетімен жұмысқа арналған жаттығулар дұрыс тандалды ма?

Нашар үлгеретіндерге өз бетімен жұмыс кезінде көмек көрсетіле ме?

Оқушылардың қабілеті ескеріле ме?

Өз бетімен жұмыс кезінде оқушылар өзін тексеруге дағдыланған ба?

Үй тапсырмасын түсіндіру кезінде:

үй тапсырмасының көлемі сол сыныпқа сай ма?

Үй тапсырмасына қатемен жұмыс енгізілген бе?

Мұғалім үй тапсырмасын нақты, жете түсіндіре ме, кездесер қиындықтар жөнінде ескерте ме?

Нашар үлгеретін оқушылар үшін жеке тапсырмалар қарастырылған ба?

Оқушының үлгеріміне ықпал етуші қоршаған орта дегенді кең мағынада қолдануға болады.

Оған табиғат, жан-жағындағы жолдастары барлығымен орнатылған тығыз қарым-қатынас жақсы нәтиже береді. Сол сияқты денсаулықтың да сабақ үлгеріміне әсері зор.

Оқушылардың үлгерімін жақсарту бағытындағы жүргізілетін жұмыс түрлері

Әлеуметтік жағдайы төмен

Ата-ана баланың жағдайын жасауға көмектесе алмайды. Өзі күнде ішкілікке салынып жүреді.

ГДН есебіне алып ата-аналық құқықтан айыру. Ішкіліктен арылу жолдарынан көмек көрсету.

Мектеп тарапынан көмекке келу.

Мұғалім мен ата-ана байланысының төмендігі

Мектепте ата-ананы қызықтыратын іс-шаралар ұйымдастыру. Ата-анамен жиі қарым-қатынаста болу жолдарын қарастыру. Айына бір-екі рет ата-ананың сабаққа қатысуына мүмкіндік жасау. Мұғалім өз талаптарын жете білу. Баланың төмендеу себептерін ата-анаға баласының іс-әрекет барысында ашып көрсете білу

Денсаулығының нашарлығы

Денсаулық – зор байлық. Ендеше денсаулығы дұрыс бала болмаса, баланың сабақты қабылдау деңгейіне кедергі келтіреді. Мектепке бала қабылданғанда әр мұғалім өз алдындағы баланың денсаулығын жетік білуі қажет. Мектеп дәрігерлерімен бірлесе отырып, балалардың денсаулық куәлігімен таныса отырып, ауру себептерін білу. Диагностикалық карта жасап, ауруды алдын ала пән мұғалімдеріне мектеп басшыларына ескерту.

Еріншектік пен жалқаулықтың қалыптасуы:

Бұл кемшілік ата-ана мен мұғалім тарапынан кетуі мүмкін. Бұл көбінесе ата-ананың тарапынан жиі қадағалаудың болмауынан туындайды. Мұғалім тарапынан баланың

психологиялық жағдайын жетік білмегендіктен, пәнге белсенділік пен қызығуын жоғалтады. Сондықтан кемшілікті алдын алып тез жою үшін оқушы бойында ерінбей еңбек етуге, кітап оқуға, оқығаннан жазбаша түрде жазып беруге, өлең, мақал-мәтелдерді жатқа айтуға, жұмбақтарды шешуге бала кезден қалыптастыру керек. Жалқаулықты бала бойында болдырмау үшін үнемі жасаған істеріне баға беріп, еңбекпен келген нанның тәтті болатынын сездіру керек.

Ата-ана қадағалауының төмендігі:

Ата-ана қадағалауының төмендігі оқушының оқу сапасының төмендеуіне әсер етеді. Ата-ана мен мұғалім арасындағы жиі қарым-қатынас ата-ана қадағалауына мүмкіндік ашады.

Сабақты себепсіз босатуы:

Ата-ана қадағалауының аздығы, ата-ана мен мұғалім арасындағы қарым-қатынастың төмендігі баланың жаман қылықтарға әуестенуіне жол ашады.

Сол себепті мұғалім баланың сабақтан қалу себептерін айқындап ашып, ата-анасымен кездесіп, пікір алысуы және мектеп басшысына осы жайында хабарлама түсіріп отыруы керек.

Қоғамдық ортадағы кері әсерлер:

Оқушының мектептегі және үй ауласындағы достарын біліп отыру. Жас жағынан үлкендермен араласпауын қадағалау. Баланың басқа ортаның адамдарымен араласуын болдырмау. Бос уақытын көшеде не аулада өткізуіне жол бермеу, баланың мектептен тыс уақытында үйірмелерге, спорт түрлерінің секцияларын сынып балаларымен бірге баруын қалыптастыру.

Жұмыс түрлерін ұйымдастыруда оқушылардың үлгерімін жақсарту барысында үш түрлі бағытты атап көрсетуге болады. Осы үш бағыттың бірлігінде жұмыс үнемі орындалса, мұғалімдер қиыншылыққа ұрынбас еді. Олар: психо-педагогикалық, медико-биологиялық және әлеуметтік бағыттар.

Бұл бағыттар оқушының даму дәрежесіне, сабаққа қатысуына, оқу үрдісіне жеке оқушының өз қабілеті мен мүмкіншілігін пайдалану жолдарын ашуға көмек береді.

Жады мен көңіл процестерінің даму ерекшеліктері

Адам психикасы тұтас болатыны мәлім, сол себептен жекелеген психикалық процестерді (қабылдау, жады, ойлау) жіктеу белгілі бір дәрежеде шартты. Десе де, бұл процестердің өздеріне тән ерекшеліктері бар. Осы жағы оларды оқушылардың танымдық қызметінің ішінен бөлуге мүмкіндік береді. Сезім мен қабылдаулардың артынан таным сезім шеңберінен шығатын және баланың таным шекараларын кеңейтетін ойлауға ұласады. Ойлаудағы инди-видуалды айырмашылықтар болса анық түрде көрінеді, сөйтіп мұғалім ұсынған оқу тапсырмаларының табысты орындалуын анықтайтын ойлау қабілеттері туралы айтуға мүмкіндік береді.

Жадының табиғатын аша отырып, оны сезім мен қабылдаудан бөлмеу керек. Есте сақтау – тура механикалық процесс емес, өйткені бала есте сақтай-тын материалға бей-жай қарамайды. Жады материалды елестету үшін жеткі-зеді. Ал елестету жады жеткізетін материалды қайта өңдеп, одан жаңа комби-нациялар жасайды, сосын олар жадыда қайта сақталып, елестетудің әрі қарайғы жұмысына негіз болып қызмет етеді. Жаксы дамыған көңіл, жады және елес-тету шынайы ойлауға әкеледі. Көңіл жақсылап бөлінбесе, ақыл күшті дамы-майды.

Әдебиеттертізімі:

1. Шнейдер Д.Б. Психология семейных отношений. – М.: Апрель-Пресс, 2000. – 236 с.
2. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В.В. Психология и психотерапия семьи. – СПб: Питер, 2010.– 112 с.
3. Гребенников И.В. Основы семейной жизни. - М.: Просвещение, 1991. –158 с.
4. Мацковский М.С. Социология семьи. Проблемы теории, методологии и методики.- М.: Наука, 2010. - 111 с.
5. Андреева Т.В. Семейная психология. – СПб.: Речь, 2015. – 96 с.

Резюме

В данной статье рассматриваются значения психологического характера у детей

Symmaru

This article examines the meanings of a psychological nature in children.

ӘОЖ 372.8:78

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СОЦИОМЕТРИЯЛЫҚ МӘРТЕБЕСІН АРТТЫРУ

Куланова Айнаш Шарибековна

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: социометрия, «ғажайып сызғыш», «Блоб ағашы», смайликтер.

Кіші мектеп жасы 6-7-10-11 жас аралығындағы өмір кезеңін қамтиды және бала өміріндегі маңызды жағдай – оның мектепке түсуімен анықталады [36]. Бұл қарқынды психикалық және физикалық даму кезеңі. Бұл уақытта балалар ағзасының (орталық және вегетативтік жүйке жүйелері, сүйек және бұлшық ет жүйелері, ішкі органдар қызметі) қарқынды биологиялық дамуы орын алады.

Бұл кезеңде жүйке процестерінің қозғалғыштығы артады, қозу процестері басым болады және бұл кіші оқушылардың жоғары эмоциялық қозу және әділетсіздік сияқты тән ерекшеліктерін анықтайды. Жалпы осы жастағы балалар үшін шаршағыштық пен жүйке-психикалық күйзеліс тән.

Физиологиялық өзгерістер баланың психикалық өмірінде үлкен өзгерістер тудырады. 7 жылға қарай мектепке дейінгі балаларға қарағанда, қозу және тежеу үдерістерінің үйлесімділігіне, мақсатты еркін мінез-құлықты дамытуға, адам мәдениетінің (ғылым, өнер, мораль) негізгі нысандарын меңгеруге және адамдардың дәстүрлері мен жаңа әлеуметтік болжамдарына сәйкес әрекет етуге қажетті негіз жасалады[60]. Дәл осы жаста бала алғаш рет оның және айналасындағылардың арасындағы қарым-қатынасты түсініп, мінез-құлықтың қоғамдық уәждерін, адамгершілік бағалауларын, даулы жағдайлардың маңыздылығын түсінеді, яғни біртіндеп жеке тұлғаның қалыптасуының саналы фазасына енеді. Бұл әсіресе "жаман" және "жақсы" мінез-құлық туралы ересектердің пікірі маңызды салаларда көрсетілген.

Кіші мектеп жасы оның басты жаңалығымен сипатталады, Л. С. Выготскийдің айтуынша, "төмен назар мен есте сақтау функцияларынан ерікті зейін мен логикалық жадының жоғары функцияларына көшу" [14].

Кіші мектеп жасында бірінші рет ойын мен еңбек, яғни баланың объективті маңызды және әлеуметтік бағаланатын нәтижеге қол жеткізуге бағытталған қызметі мен іс-әрекеті процесінде рахат үшін жүзеге асырылатын іс-әрекеті бөлінеді. Бұл ойын мен еңбекті, соның ішінде оқу еңбегін шектеу мектеп жасындағы маңызды ерекшелік болып табылады.

Кіші мектеп жасында бала мектепте де, отбасында да, нағыз еңбек ұжымының мүшесі болады, бұл оның жеке басын қалыптастырудың негізгі шарты болып табылады. Баланың отбасында және мектепте осы жаңа жағдайының салдары бала қызметінің сипатының өзгеруі болып табылады. Мектеп пен мұғалім ұжымдағы өмір баланың күрделі, әлеуметтік сезімдерінің дамуына және қоғамдық мінез-құлықтың маңызды нысандары мен ережелерін іс жүзінде меңгеруіне әкеледі. Кіші мектеп жасындағы жетекші оқу іс-әрекеті болып табылады. Ол осы жас кезеңінде балалардың психикасының дамуында болып жатқан маңызды өзгерістерді анықтайды. Оқу іс-әрекеті шеңберінде бастауыш сынып оқушыларының дамуындағы маңызды жетістіктерді сипаттайтын және келесі жас кезеңінде дамуды қамтамасыз ететін іргетас болып табылатын психологиялық ісіктер қалыптасады.

Психикалық даму орталығына еркіндікті қалыптастыру (жоспарлау, іс-қимыл бағдарламасын орындау және бақылауды жүзеге асыру) ұсынылады. Танымдық үдерістер (қабылдау, есте сақтау, зейін), жоғары психикалық функциялардың қалыптасуы (сөйлеу, жазу, оқу, есеп) жетілдіріледі, бұл кіші оқушыға мектепке дейінгі балалармен салыстырғанда күрделі ойлау операцияларын жүргізуге мүмкіндік береді [30].

Мектепте оқуға көшу-кіші оқушының тұлғасын қалыптастыратын және оның танымдық процестері мен эмоционалдық саласын қайта қалыптастыратын іргелі факт. Кіші мектеп жасындағы бала тәрбиелеу және оқыту жағдайында оған қол жетімді қоғамдық қатынастар жүйесінде жаңа орынға ие бола бастайды. Бұл, ең алдымен, балаға саналы және жауапты қарым-қатынасты талап ететін белгілі бір қоғамдық міндеттерді қоятын мектепке түсуге және жаңа міндеттер алатын отбасындағы жаңа жағдайға байланысты. Мектепке түсу-баланың өміріндегі мұндай оқиға, онда міндетті түрде оның мінез-құлқының анықтаушы екі уәжіне қарама-қайшы келеді: баланың өзіне келетін тілек ("қалаймын") мотиві және ересек адамдар жиі бастамашылық ететін борышқорлық ("керек") мотиві.

Мектеп өмірінің жағдайы баланы ұйымшылдықты, жауапкершілікті, тәртіптілікті, жақсы үлгерімді талап ете отырып, қатаң нормаланған қарым-қатынас әлеміне енгізеді. Оқытудың қолайлы жағдайында және ақыл-ой дамуының жеткілікті деңгейінде осы негізде теориялық ойлау мен сананы дамытуға алғышарттар пайда болады. Мұғалімнің басшылығымен балалар адам мәдениетінің (ғылым, өнер, мораль) негізгі нысандарының мазмұнын меңгере бастайды, адамдардың дәстүрлері мен жаңа әлеуметтік болжамдарына сәйкес әрекет етуді үйренеді. Осы жаста бала алғаш рет оның және айналасындағылардың арасындағы қарым-қатынасты түсініп, мінез-құлықтың қоғамдық уәждерін, адамгершілік бағалауларын, даулы жағдайлардың маңыздылығын түсінеді, яғни біртіндеп жеке тұлғаның қалыптасуының саналы фазасына енеді.

Бір жағынан, бастауыш сынып оқушыларының (әсіресе бірінші сынып оқушыларының) мектепке дейінгі балаларға тән, оларды, оқиғалар мен жағдайларға қоятын жеке әрекет ету қасиеті сақталады. Балалар қоршаған өмір жағдайларының әсеріне сезімтал, әсерлі және эмоционалды жауап береді. Олар, ең алдымен, тікелей эмоционалдық пікір, эмоциялық көзқарас тудыратын заттар немесе қасиеттерді қабылдайды. Көрнекі, жарқын жақсы қабылданады.

Екінші жағынан, мектепке түсу жаңа, ерекше эмоционалдық күйзелістерді тудырады, себебі мектеп жасына дейінгі еркіндік өмірдің жаңа ережелеріне тәуелділігімен және бағынуымен ауысады. Эмоциялар мен сезімдердің дамуы еркіндіктің және сөйлеу бақылауының дамуымен байланысты. Кіші мектеп жасына қарай балада өзінің эмоционалдық көріністерін сезіну және бақылау қабілеті өседі [15].

Бұл жастағы балаларда бұлшықет дамуы және оларды басқару тәсілдері синхронды жүрмейді. Физикалық төзімділіктің өсуі, жұмысқа қабілеттіліктің жоғарылауы салыстырмалы сипатқа ие және жалпы балалар үшін шаршағыштық пен жүйке-психикалық күйзеліс тән болып қала береді. Бұл сабақ басталғаннан кейін және екінші сабақтан кейін 25-30 минуттан кейін олардың жұмысқа қабілеттілігі күрт төмендейді. Балалар ұзартылған күн тобына келген жағдайда және сабақтар мен іс-шаралардың жоғары эмоционалды қанығуы кезінде шаршайды.

Осылайша, мектепте оқуға көшу-кіші оқушының тұлғасын қалыптастыратын іргелі факт. Қоғам қалыптастырған мінез-құлық нормаларын меңгеру балаға бірте-бірте өз, ішкі, өзіне қойылатын талаптарға айналдыруға мүмкіндік береді.

Біз әрқашан басқа адамның мінез - құлқын түсінуге тырысамыз: мұғалім-оқушы, ата – ана-бала, Үлкен-Кіші және керісінше. Біз әрқашан іздейміз себебін, сол немесе өзге де әрекеті, завуалированный мағынасы произнесенной сөз тіркестерін. Сондықтан сұхбаттасушымыз біздің сөздерімізді, үнді, дауысты немесе тыныш дауысты, күлімсіреуді қалай қабылдайтынын алдын ала болжау керек.

Жақындарымен, құрдастарымен, оқу немесе жұмыс бойынша жолдастарымен, үлкендермен байланыста бола отырып, кез келген әлеуметтік маңызды әрекет қарым-қатынас

бойынша әріптестер тарапынан белгілі бір реакцияны күтетінін есте сақтау қажет. Қарым-қатынаста табысқа жету үшін адамдардың үміттерін сезіну, тұлғааралық қарым-қатынастың оңтайлы тактикасын іздеу қажет. Әңгімелесушінің сөз тіркестері мен іс-әрекеттерін ойша таңдай отырып, одан әрі оның мінез-құлқын болжаған жөн, ал ол өз кезегінде, әңгімелесушінің қандай да бір ескертуіне, арызына, әңгімеіне, іс-әрекетіне, сұрағына қалай жауап беретіндігін болжауға тиіс.

Адамдар арасындағы қарым – қатынастың ішкі тетігі-зияткерлік және эмоциялық көңіл бөлу. Біріншісі белсенді және бірлескен қызмет барысында пайда болады және серіктестер бір-бірін сыйлаған, шынайы пікірлермен бөліскен, тәжірибе алмасқан, бірлесіп күрделі міндетті шешкен жағдайда мүмкін болады. Екінші түйісу қарым-қатынасқа қатысушының жеке тұлғасын тудырады; адамның қызығушылығы, оның белсенділігі, көрінбейтін арналар бойынша қарым-қатынас пәні серіктеске байланысты жалғастыруға, қарым-қатынас аясын кеңейтуге ниет білдіре отырып беріледі.

Өзара түсіністік тетіктерінің бірі тұлғааралық қарым-қатынас болып табылады, оның қызмет аясы – жақсы таныс серіктестер арасындағы өзара қарым-қатынас.

Қарым-қатынастың тұлғааралық механизмдері қатаң жеке. Оларға рефлексия, эмпатия және жеке сәйкестендіру жатады.

Рефлексия деп ойлаудың, логиканың, сөздің және Мен шын мәнінде басқалардың қалай қабылдайтынымды және бағалайтынымды түсінудің көмегімен өзін және басқа адамды түсіну деп аталады. Рефлексияны меңгерген тұлға өз мінез-құлқының тактикасын және қарым-қатынас бойынша Серіктестің мінез-құлқын бірнеше рет ұтады, қажет болған жағдайда өз мінез-құлқын оңай өзгертеді. Рефлексияның күрделі процесі кем дегенде алты позицияны қамтиды, ол қарым-қатынасқа түскен адамдардың өзара көрінісін көрсетеді: тұлғаның өзі, ол шын мәнінде қандай; бұл тұлғаны серіктес қалай қабылдайды; ол өзін қалай көреді. Және басқа әріптестің осы үш позициясына қатынасы.

Тұлғаның ішкі өмірі қиын болса, рефлексия толық. Адам кең және жақсырақ тәрбиеленген сайын, ол өзінің мінез-құлқының реттілігі мен қарама-қайшылығын түсінуге, өз кемшіліктерін сезінуге және оларды түзетуге тырысады.

Алайда мұнда ешқандай тәуелділік жоқ. Жиі дамыған интеллект объективті өзін-өзі бағалау кепілдігі емес. Өйткені, өзіне деген көзқарас ақыл-ойдың дамуына ғана емес, тұлғаның мінез-құлқының коммуникативтік қасиеттеріне, оның эмоциялық әлеміне байланысты. Жеке тұлға өздерімен бірге ішкі диалог жүргізеді. Ол оппонентті өзі табады және онымен қақтығысып, өз ойлауы мен қызметінің мазмұнын анықтайды.

Басқа адаммен қарым-қатынаста ауық-ауық, жеке белгілері бойынша толық емес, оның уайымдары туралы мозаикалық көрініс жасалады. Толық рефлексия кезінде басқа адамның тек қарым-қатынастың жекелеген эпизодтарында ғана емес, сонымен бірге ұзақ уақыт бойы қарым-қатынас жасау кезеңінде де ой-өрісін оятады.

Эмпатия деп ойға сүйенбестен басқа адамды сөздердің көмегімен түсіну, сезімдер, эмоциялар және оларды кейіннен ұғыну арқылы түсіну деп аталады. Эмпатия кезінде адам әңгімелесушінің психикалық жағдайына оның мимикасын, қимылдарын, позын талдау арқылы енеді. Эмпатия механизмі екі кезеңді қамтиды. Алдымен тұлға, мәнерлі қозғалыстарға сүйене отырып, мимик серіктес оған "тіреледі". Ол уайымдап, өзін өз орнына қояды. Содан кейін, екінші кезеңде, серіктестің уайымдарына талдау жүргізіледі. Екінші кезең болмаса, эмпатия толық емес. Ол кезде бөтен жағдайды "жұқтыру" орын алады, бірақ әріптесің уайымдауын айқын сезінбейді.

Эмпатия әдетте рефлексия толықтырады. Барлығы қарым-қатынас бойынша серіктеске өзі туралы әңгімелейді емес, көптеген нәрселер туралы айтуға болмайды. Бұл жағдайда сұхбаттасушы бейвербалды ақпаратты алады, оны алу көздері – поза, мимика, қаңылтыр, жорық, серіктес киімі.

Эмпатиялық адам ынта мен серіктес жағдайын ескереді. Онымен сөйлесу оңай және жағымды. Керісінше, төмен эмпатиясы бар адам зұлымдық, жансыз, сезімтал емес, белсенді емес деп санайды. Ол қалыпты қоршаған ортамен байланысқа түсе. Оны құрдастары жақсы

көрмейді, оның көптеген жаулары бар. Нехороша және тым жоғары эмпатия. Ол адамның көңіл-күйі мен мінез-құлқының айналасындағылардың психикалық күйлерінен жоғары тәуелділігіне әкелуі мүмкін.

Эмпатиялық адамға көрінбейтін арналар арқылы қорқыныш, қуаныш, реніш, әңгімелесушінің қанағаттанушылығы беріледі. Ол өз әсерлерін тексеру үшін адамдарға уақыт өте келеді. Қарым-қатынас бойынша серіктестердің эмпатиясы көптеген қақтығыстарды болдырмауға көмектеседі.

Эмпатияны дамыту үшін отбасында және мектепте қалыптасқан психологиялық климат маңызды. Отбасындағы ата-анасы мен әкесінің бір-біріне құрмет, қамқорлық, мейірімділік, қамқорлықсыз мектепте балаларда эмпатия даымайды.

Жеке сәйкестендіру-өзін басқа адамның орнына қою. Бұл өзін басқа адаммен, топтармен, үлгімен теңдестіру процесі. Бала кезінде қорқып қалған бала қорқыныш тудырған субъектімен жиі кездеседі. Балалар жиі үй, ведъм, сызу ойнайды. Мәселен, бессознательно срабатывает психологиялық қорғаныс механизмі. Бала жан-жақты әлемнің өкілімен тікелей бетпе-бет кездесіп, оған үйренген кезде, әрине, одан қорықпайды.

Үлкен бола тұрып, қандай да бір бастамада табысқа жете алмай, адам оның сүйікті әдеби немесе киногерінің осындай жағдайда да биіктікте болмағанын және соған қарамастан, табысты пайдаланғанын еске алады.

Ұлдардың идеалды таңдауының негізінде үлкендердің жеке бауырмалдығы, құрметі мен таңдануы жатыр. Қыздарды еліктеу үшін үлгі ретінде дарындылық, мейірімділік және адамдармен қарым-қатынаста тактпен берілген идеал тән. Адам ұстанатын адамгершілік нормалар нақты тасушы болмаса, жалпыланған идеалға көшу шынайы адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруға белсенді әсер етеді. Бұл жағдайда "идеал" нақты іс-әрекеттерді жасамайды, мінез-құлықтың белгілі белгілерін көрсетеді.

Жеке сәйкестендіру – жеке тұлғаны қалыптастырудың табиғи процесі. Адамның қалыпты психикалық дамуы үшін өте маңызды. Бұл үлкен және күрделі жұмыс оқытушылар тарапынан күнделікті ақылға қонымды басшылық пен бақылауды талап етеді. Баланы ішкі еліктеу жағын сыртынан ажыратуға үйрету маңызды, бірақ алғашқы кезде және тартымды, жүріс, дауыс, шаш, идеал костюмі көшірілген кезде.

Мектепке дейінгі жастағы балаларда туған-туыстарына, жақындарына деген махаббат сезімі, зардап шегушіге деген сезім дамиды. Жаңа психикалық білім – қоршаған адамдарға бағдар беру пайда болады. Өз іс-әрекеттерін олардың талаптары тұрғысынан, яғни қоғамдық тұрғыдан бағалай білу. Қарым-қатынастың барлық түрлері кеңейеді. Барлық үлкен салмақ моральдық себептер алады. Тұлғааралық қатынастар бай, бай болады. Құрдастарымен және ересектермен өзара қарым-қатынас өркениетті қоғамның дамуы мен өмір сүруінің жетекші факторына айналады.

Қарым-қатынас бойынша серіктестермен тұлғааралық қатынастар саласындағы сәтсіздіктер сенімсіздік, үмітсіздік және пессимизмнің іргетасын қалауы, өз болашағын анықтауда, алдағы уақыттағы қиындықтардан қорғалу дәрежесін төмендетуі мүмкін. Керісінше, баланың тұлғасын қалыптастырудың ерте кезеңдерінде табыс, өзара түсіністік, эмоционалды жақындығы оның қоғамға және мамандыққа табысты бейімделуіне себепші болады.

Адамдар арасындағы өзара қарым-қатынас өмірде көп нәрсені анықтайды, оның мәдени және зияткерлік дамуының өлшеміне айналады.

Білім алушылар арасында тұлғааралық қарым-қатынасты жақсарту үшін біз бөлген негізгі жолдар:

- әр оқушымен жұмыс жасауда жақын педагогикалық міндеттерді қою;
- * өзара мейірімділік пен өзара көмек атмосферасын құру;
- * балалар өміріне жалпыадамзаттық құндылықтарға деген құрметін күшейтетін құндылықтар шкаласын кеңейтетін оң факторларды енгізу;
- * мұғалімнің ұжым құрылымы туралы, сыныптағы әртүрлі жағдайдағы оқушылардың жеке қасиеттері туралы ақпаратты пайдалануы;

* балалардың қарым-қатынасын күшейтетін және жалпы эмоциялық уайымдататын бірлескен қызметті ұйымдастыру;

* оқушыларға оқу және басқа да тапсырмаларды орындау кезінде көмек көрсету, барлық оқушыларға әділ, тегіс қарым-қатынас жасау және қалыптасқан тұлғааралық қарым-қатынастарға қарамастан объективті баға беру;

* ұжымдық ойындарды және басқа да іс-шараларды ұйымдастыру;

* оқушы кіретін топтастықтың ерекшелігін, оның орнатуын, ұмтылысын, мүдделерін, құндылықты бағдарларын есепке алу. "Үлкен түсіндірме психологиялық сөздікте" Артур Ребермен берілген анықтау бойынша, тұлғааралық:

1) жалпы: екі немесе одан да көп адамдар арасындағы қарым-қатынас сипаттамасы, өзара қарым-қатынас;

2) осындай өзара іс-қимылдың нәтижесі болып табылатын құбылыстарға, қасиеттерге, әсерлерге және т. б. қатысты;

3) кең мән: әлеуметтік нәрсе.

М.Г.Ярошевскийдің редакциясымен қысқаша психологиялық сөздіктің анықтамасы бойынша тұлғааралық қарым – қатынас-адамдар арасындағы субъективті алаңдататын өзара байланыс, өзара әсердің сипаты мен тәсілдерінде объективті көрініс табады. Тұлғааралық қатынастар – бұл адамдар бір-бірін қабылдайтын және бағалайтын қондырғылар, бағдар, күту, стереотиптер және басқа да диспозициялар жүйесі. Бұл диспозициялар бірлескен қызметтің мазмұнымен, мақсаттарымен, құндылықтарымен және ұйымдастырылуымен айқындалады және ұжымдағы әлеуметтік-психологиялық климаттың қалыптасуының негізі болып табылады.

М.Г.Ярошевскийдің анықтамасы тұлғааралық қатынастар ұғымының мәнін ашады, оны кіші мектеп жасына қарай қолдануға болады. Топтар мен ұжымдарды әлеуметтік-психологиялық зерттеу барысында өзара қарым-қатынасқа ерекше көңіл бөлінеді. Олар, өз кезегінде, ресми және ресми емес, басшылық пен бағыныштылық қарым-қатынастарына (атап айтқанда, Көшбасшылық), іскерлік және жеке, ұтымды және эмоциялық болып бөлінеді.

Ресми деп лауазымдық негізде адамдар арасында туындайтын қатынастар аталады. Олар заңмен белгіленеді, ресми, тиісті ережелер мен нормалармен бекітілген ережелермен реттеледі. Оларға қарағанда ресми емес қатынастар адамдардың жеке, немесе жеке, өзара қарым-қатынасы негізінде қалыптасады. Олар үшін тиісті заң негіздері, жалпы қабылданған заңдар, белгіленген нормалар жоқ.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру курсының бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Үшінші (базалық) деңгей. III басылым. «Назарбаев Зияткерлік мектебі» ДББҰ, 2012.

2. Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты-Уикипедия — ашық энциклопедиясынан алынған мәлімет

3. Оқыту ізденіс ретінде, ізденіс оқыту ретінде. С.Мирсеитова.

4. Оқыту тәрбиелеу технологиялары

Резюме

В данной статье рассматриваются значения психологического характера у детей

Symmaru

This article examines the meanings of a psychological nature in children.

ПЕДАГОГТЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ ОНЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНІҢ ТАБЫСТЫЛЫҚ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Қатыш Әлия Қанатқызы

Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі

Кілт сөздер: бастапқы функция — әріптесті қарым-қатынасқа шақыру: ықылас білдіру, тілдесуге шығу, психологиялық қысымды түсіру.

Коммуникативтік құзыреттілік бірнеше компоненттерден тұрады.

1. Когнитивті компонент:

- қарым-қатынас процесі туралы түсінік, оның ерекшеліктерін, құрылымын, функцияларын білу;

- қарым-қатынастың вербалды және вербалды емес құралдарын білу;

- жанжал туралы түсінік, жанжалды шешу тәсілдерін, функцияларын, түрлерін, динамикасын, тәсілдерін білу, педагогикалық қақтығыстардың ерекшеліктерін түсіну.

2 мотивациялық-құндылық компоненті:

- коммуникативтік құзыреттіліктің мазмұнына құндылық-мағыналық көзқарас;

- педагогикалық қарым-қатынаста коммуникативтік құзыреттілікті іске асыруға дайындық, ниет;

3. Эмоционалдық-ерік компоненті:

- педагогикалық қарым-қатынаста коммуникативтік құзыреттілік көрінісінің қалыптасқан эмоциялық-ерік реттеуі.

4. Мінез-құлық компоненті:

- білім беру тәжірибесінде коммуникативтік құзыреттілікті жүзеге асыру тәжірибесі, педагогикалық қарым-қатынас дағдылары мен біліктері.

Аталған компоненттердің кез келгенінің даму деңгейінің өзгеруі, әрине, егер адам өзінің Коммуникативтік, сондай-ақ әлеуметтік құзыреттілігін саналы және мақсатты түрде арттыруға ниеттенген жағдайда, жалпы коммуникативтік құзыреттілікті арттыруға алып келеді. Мысалы, қақтығыстағы мінез-құлықтың неғұрлым тиімді стратегиясы туралы білім алған адам кейіннен оларды тәжірибеде қолдана алады және коммуникацияда бар проблемаларды шеше алады немесе коммуникативтік кедергілерді жеңе алады.

Сонымен, коммуникативтік құзыреттілікті "тұлғааралық тәжірибенің қалыптасуының осындай деңгейі, яғни жеке адамға өз қабілеттері мен әлеуметтік мәртебесі шеңберінде осы қоғамда табысты жұмыс істеуі үшін талап етілетін қоршаған ортамен өзара іс-қимылға үйрету" деп анықтаймыз. Ю. Н. Емельянов коммуникативтік құзыреттіліктің жеке қабілетіне, оның әлеуметтік ұтқырлығына тәуелділігін тексерді. Оған қоғамда болып жатқан өзгерістер әсер етеді және осыған байланысты коммуникативтік құзыреттілік индивидтің дайын сипаттамасы бола алмайды. Бұл табиғи әлеуметтендіру, оқыту және тәрбиелеу барысында адам алатын білім, тілдік және тілдік емес іскерліктер мен қарым-қатынас дағдыларының конгломераты. Бұл психологиялық білім, коммуникативтік қабілеттер, шеберлік пен дағды, сондай-ақ адамдармен қарым-қатынаста көрінетін жеке тұлғаның кейбір қасиеттерін (темперамент, мінез, эмоциялық жағдайлар) қамтитын күрделі жеке мінездеме.

Жоғарыда айтылғандардың барлығын ескере отырып, келесі қорытындылар жасауға болады.

Біз коммуникацияны бейресми әңгімелесу, топтық өзара іс – қимыл және іскерлік қарым-қатынас контекстінде кез келген контексте мағынаны құру және беру процесі ретінде анықтадық.

Коммуникация біздің өміріміздің кез келген аспектісінде маңызды рөл атқарады. Біріншіден, коммуникация бірқатар маңызды функцияларды орындайды. Адамдар өзі туралы

түсініктерді жақсарту және қолдау, өзара қарым-қатынас жасау, әлеуметтік міндеттемелерді орындау, ақпарат алмасу және басқаларға әсер ету үшін коммуникацияға қажеттілік үшін сөйлеседі. Екіншіден, коммуникация тұлғааралық, топтық өзара іс-қимыл, көпшілік алдында сөйлеу жағдайларында және электрондық құралдардың көмегімен өтеді.

Біздің коммуникацияға бірнеше қағидаттар басшылық етеді:

1. коммуникация целенаправленна;
2. тұлғааралық коммуникация үздіксіз;
3. коммуникациялық хабарлар саналы кодтау деңгейіне байланысты өзгереді. Хабарлар кездейсоқ, сценарийлік немесе құрастырылған болуы мүмкін;
4. тұлғааралық қатынас салыстырмалы, ол адамдардың күші мен өзара сезімдерін анықтайды. Салыстырмалылық тұрғысынан коммуникация комплементарлы немесе симметриялы болуы мүмкін;
5. коммуникацияның мәдени шекаралары бар;
6. коммуникацияның этикалық аспектісі бар. Коммуникацияға әсер ететін этикалық нормалар шындықты, тұтастықты, әділдікті, құрмет пен жауапкершілікті қамтиды.

Адамның нақты өмірінде әлеуметтік белсенділіктің ерекше түрі ретінде қарым-қатынас пен қызмет бірлікте болады, бірақ белгілі бір жағдайда бір-біріне қарамастан іске асырылуы мүмкін.

Адам өмірінде қарым-қатынас жеке процесс немесе өзіндік белсенділік түрі ретінде болмайды. Ол қарқынды және жан-жақты қарым-қатынаста бола алмайтын жеке немесе топтық практикалық қызметке енгізілген.

Қарым-қатынас коммуникативтік үдеріске қарағанда бай. Ол адамдарды ақпарат берумен ғана емес, практикалық әрекеттермен, өзара түсіністік элементімен байланыстырады.

Қарым-қатынастың коммуникативтік жағы серіктестер арасындағы қарым-қатынас, білім, идеялар, пікірлер, сезім беру және қабылдау бойынша өзара ақпарат алмасудан тұрады. Коммуникация мен қарым-қатынастың әмбебап құралы-бұл ақпарат берілетін ғана емес, сонымен қатар бірлескен қызметке қатысушылардың бір-біріне әсер ететін сөз.

Қызмет қызмет көрсету саласы қызметкерлерінің санатына жатады "субъект-субъектной" қызметін, өйткені оның мәні болып табылады тек материалдық объект, ал одушевленный субъект – адам.

Коммуникативтік қабілеттер диагностикалануы және дамуы мүмкін. Қарым-қатынас қабілетін практикада диагностикалау үшін, әдетте, басқа әдістерді қолдануға болмайды (бақылау, әңгімелесу және т.б.). Коммуникативтік қабілеттерін дамыту тренингтер, пікірталастар, ойын әдістері сияқты психологиялық әсер ету әдістерін қолдану арқылы жүзеге асырылады. Дәстүрлі түрде қызметтің негізгі және психологиялық түрде оның түрлеріне бөлінуі еңбек, ойын және оқу қызметін саралау болып табылады деп саналады. Әрбір қызметте субъектінің бірқатар жеке, жеке қасиеттері бар, олар осы қызмет түрін нормативтік іске асыру үшін қажетті және жеткілікті. Олар кәсіби маңызды қасиеттердің түсінігімен белгіленеді.

Кәсіби маңызды қасиеттер - бұл қызмет субъектісінің жеке қасиеттері, оны нормативтік берілген деңгейде іске асыру үшін қажетті және жеткілікті және олардың ең болмағанда бір (немесе бірнеше) негізгі нәтижелі параметрлерімен-сапасымен, өнімділігімен, сенімділігімен елеулі және оң түзетіледі [33; 190]. Кәсіби маңызды функцияда тек өз психикалық ғана емес, сонымен қатар субъектіден тыс қасиеттері - соматикалық, биологиялық, морфологиялық Конституциялық, типологиялық, нейродинамикалық және т. б. болуы мүмкін. Мысалы, қарапайым дене күші мен шыдамдылық-қызметтің көптеген түрлері үшін кәсіби-маңызды қасиеттер.

Кәсіби жарамдылық құрылымын құрайтын жеке қасиеттердің төрт негізгі тобы бар:

1. абсолютті кәсіби-маңызды қасиеттер - ең төменгі рұқсат етілген немесе нормативтік берілген-орта деңгейде қызметті орындау үшін қажетті қасиеттер
2. субъектінің жоғары "нормативтен тыс" сандық және сапалық көрсеткіштеріне қол жеткізу мүмкіндігін анықтайтын салыстырмалы кәсіби-маңызды қасиеттер»),
3. қандай да бір қызметті іске асыруға уәждемелік дайындық; жоғары уәждеменің басқа

да көптеген кәсіби-маңызды қасиеттердің (бірақ керісінше емес) дамуының жеткіліксіз деңгейін айтарлықтай өтей алатыны дәлелденді.);

4. кәсіби-маңызды қасиеттер: кәсіби жарамдылық құрылымы олардың дамуының ең төменгі деңгейін немесе тіпті болмауын болжайды. Бұл қандай да бір қызметке кәсіби қарсы көрсетілімдер болатын қасиеттер. Олар алғашқы үш топтың қасиеттеріне қарама-қарсы қызмет параметрлерімен түбіршектейді, бірақ теріс.

Кәсіби-маңызды қасиеттердің басқа сипаттамасын Е. А. Климов ұсынды [16]. Е. А. Климов жұмыстағы табысқа әкелетін тұлғаның он негізгі интегралдық қасиеттерін бөліп көрсетеді. Бұл: кедергі, төзімділік, жылдам әрекет, тепе-теңдік, белсенділік, ерік-жігер, еңбекқорлық, коммуникативтік, ізгілік, зияткерлік қасиеттер. Әрбір жағдайда жеке тұлғаның бірқатар нақты қасиеттері бар. Мысалы, тез әрекет ақыл-ой және моторлы іс-әрекеттерді орындаудың жоғары қарқынымен (жылдам әрекет ету, шешім қабылдау, тапқырлық және т.б.), жылдам жұмыс істеу, ауыстырып қосу, мінез-құлық стереотиптерін қайта құру, адамдармен қарым-қатынасты оңай орнату, жаңа жағдайларға тез үйрену, барлық үдерістердің қозғалғыштығымен сипатталады [16].

Осы шкалаға сәйкес әрбір қызмет саласына жеке қасиеттер жиынтығы тән болады, және де олардың барлығы кәсіби маңызды болмайды. Мысалы, тұлғаның ерік-жігері басқару қызметімен (басшы, менеджер) байланысты мамандықтарда үлкен маңызға ие және ДҚ операторы, программист және т.б. сияқты мамандықтарда едәуір аз. Гуманитарлық сала мен ИТҚ қызметкерлері үшін зияткерлік қасиеттер өте маңызды, бірақ физикалық еңбекпен айналысатын қызметкерлер үшін кәсіби-маңызды рөл атқарады (жүк тасушы, әр түрлі жұмысшы және т.б.).

А. А. Вербицкий СКҚ (кәсіби-маңызды қасиеттер), олар сондай-ақ өлшемдер болуы мүмкін, субъектінің қызмет процесіне енгізілген және өнімділік, сапа және сенімділік сияқты параметрлер бойынша оның орындалу тиімділігіне әсер ететін қабілеттерін түсінеді. Олар адамның кәсіби іс-әрекеттегі мүмкіндіктерін, оған жарамдылығын анықтайды.

Кәсіби коммуникативтік қызметті меңгеру деңгейі бойынша:

- * бастапқы іс-әрекет мақсатын ұғыну және оны орындау тәсілдерін іздеу болып табылатын, сынамалар мен қателердің сипаты айқын көрсетілген кезде;

- * жекелеген тәсілдерді, операцияларды орындау, қажетті білім жүйесін нақтылау, осы іс-әрекеттер үшін ерекше дағдыларды қалыптастыру, қызметтің шығармашылық элементтерінің пайда болуымен сипатталатын ішінара шебер іс-әрекет;

- * тек мақсаттарды ғана емес, сонымен қатар оған қол жеткізу тәсілдері мен құралдарын таңдау уәждерін (іс-әрекет тактикасы деңгейінде);

- * шеберлік-іс-әрекет стратегиясы деңгейінде іскерлікті меңгеру, әр түрлі іскерлікті (технологияларды) шығармашылық қолдану.

Жоғарыда айтылғандай, әрбір қызмет кәсіби маңызды қасиеттердің белгілі бір жиынтығын талап етеді. Әрбір адам өз уақытында өзін және өз ісін сәйкестік дәрежесін қоюға келеді. Мысалы, кәсіби қызметі "адам-адам" түріне жататын адам ақылдың өзіндік "Жантану" бағытына ие болуы тиіс. Мұндай кәсіпқойдың басқа адамның рухани іс-әрекеті, оның ақыл-ойы мен мінезіне ерекше сезімталдығы бар. Кәсіпті меңгеруіне қарай индивид кәсіптік міндеттерді шешудің белгілі бір, тек өзіне тән тәсілдеріне ие болады, бірақ басқа адамдармен өзара іс-қимыл жасау процесінде әрбір жеке адамның бірегейлігі мен қайталанбастығын әрдайым сезіну және өзінің жеке психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, онымен кәсіби қарым-қатынас жасау маңызды.

Қызмет көрсету саласы қызметкерлерінің кәсіби-маңызды қасиеттері-бұл басқару қызметіне шешуші әсер ететін жалпыланған, ең тұрақты сипаттамалар. Бұл көптеген факторларға: мінез-құлықтың ерекшеліктеріне, тұлғаның құрылымына, оның бағытына, тәжірибесіне, қабілетіне, қызмет жағдайларына байланысты психологиялық тұрғыда өте күрделі. Қызмет көрсету саласы қызметкерінің кәсіпқойлығы кәсіби маңызды болып табылатын көптеген психологиялық қасиеттермен анықталады. Субъект-субъект қызметінің көп қырлы сипаты қызмет көрсету саласы қызметкерінің өзіндік іздері мен жеке сипаттарына

салады.

А.Е.Климов әзірлеген жұмыста табысқа әкелетін тұлғаның интегралдық қасиеттерінің тізіміне қайтып келе отырып, жеке тұлғаның қандай қасиеттерінің қызмет көрсету саласының қызметкері үшін кәсіби маңызды екенін анықтауға тырысамыз.

Керек бірден оговориться, бұл осы санатқа кіреді, өте көп жұмыс. Бұл сатушы да, туризм жөніндегі менеджер де, қонақ үй бизнесінің қызметкері де. Олардың әрқайсысының қызметі ерекше және басқалардан ерекшеленетін белгілі бір дағдылар мен сапаларды талап етеді. Бұл жұмыста қызмет көрсету саласы қызметкерлерінің қызметі туралы айта келе, ең алдымен, клиентпен өзара іс-қимыл жасауға бағытталған оның бөлігі, яғни әңгіме субъект-субъекті қызметі туралы болып отыр.

Іскерлік байланыстар орната білу, өзіне адамдарды орналастыру мінез-құлық мәнеріне байланысты. Жақсы мәнерлер кез-келген жағдайға тез бейімделуге көмектеседі, байланыстарды орнатуды жеңілдетеді, адамдарға әсер ету мүмкіндігін кеңейтеді.

Қызмет көрсету саласындағы қызметке қатысты оны жүзеге асыру үшін қажетті маңызды қасиеттердің бірі коммуникативтік құзыреттілік болып табылады. Іс-әрекеттің осы түрінде коммуникативтік құзыреттілік кәсіби-маңызды қасиеттер қатарына жатады деп ойлаймыз.

Қызмет көрсету саласы қызметкерінің маман ретінде дамуының жалпы негізі интеллектуалды сапа болып табылады. Интеллект қызметкердің қандай ресурстары - зияткерлік немесе коммуникативтік оның қызметіне енгізілуіне байланысты қызмет көрсету саласы қызметкерінің табыстылық факторы ретінде әрекет етуі немесе әрекет етпеуі мүмкін.

Қызмет көрсету саласы қызметкерлерінің кәсіби маңызды қасиеттерінің мазмұнын аша отырып, кәсіби тұлғаның құндылық-мағыналық саласы мәселесін айналып өтпеу. Бұл тақырып терең зерттелген Т. М. Буюкас. Негізгі детерминант пен кәсіби қалыптасу жолының заңдылықтарын зерттеу кезінде автор е. А. Климовтың тұжырымдамасын ұстанады, оған сәйкес кәсіпқойлықты "білім мен біліктіліктің жоғары деңгейі ғана емес, сананың белгілі бір жүйелі ұйымдастырылуы ретінде түсіну керек" [1].

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. — Астана, 2003. — 26 желт.// [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: www.enu.kz/downloads/tyzhyrymdamasy.pdf
2. [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: [http:// rusnauka.com/36_ PVMN_2012/Pedagogica/2_123473.doc](http://rusnauka.com/36_PVMN_2012/Pedagogica/2_123473.doc).
3. Зимняя И.А. Педагогикалық психология: жоғары оқу орындарына арналған оқулық. — 2-ші толықт., түзет. және қайта өңд. бас./ Орыс тілінен аударған М.А.Құсайынова. — Алматы: TST-company, 2005. — 368 б.
4. Мирза Н.В. Профессиональная компетентность педагога. — М.: Московский Парнас, 2008. — 256 с.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы реализации педагога в методической работе.

Symmaru

This article discusses the problem of the implementation of the teacher in the methodical work.

ҚОЛДАНБАЛЫ ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ НЕЙРОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ БАҒДАРЛАМАНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ МЕН МАҢЫЗЫНА ҒЫЛЫМИ ТАЛДАУ

Мамбетова Гульдана Илесовна

Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі

Кілт сөздер: демографиялық-энциклопедия, егде», «қартай бастаған», «қарттық», «организм әлсізденетін, кемелдеген кезеңнен кейінгі өмір» және «қарт».

Қазіргі заманда әр адамның жетістігі өте маңызды орынға ие. Өйткені, Қазақстан азаматтары тек өздері жетістікке жетпей, Егеменді еліміздің дамуын, өсуін өрістетуге қажет. Сондықтан да, қоғамның міндеттерін орындау үшін бізге адамдарымыздың саулығы қымбат. Халықтың психологиялық саулығы өзара қарым-қатынастармен бірге, өзіндік қатынаспен де анықталады. Тұлғаның өзіндік және өзара қарым-қатынастарын реттеу үшін қазіргі кезеңде әр түрлі психотерапевтикалық техникалар қолданылады. Осы психотерапия және психологияның көптеген әдістерінің ішінен нейролингвистикалық бағдарлама әдісін көздей отырып, оның қолданбалы сипатына ғылыми-психологиялық талдау жасайық.

НЛБ әдісі белгілі қабілеттерді зерттеуге негізделеді. Ол саналы үрдіс сияқты пайымсыз үрдісті де зерттейді, олардың байланыстары адамға не істеу мүмкіншілігін береді. НЛБ әдісі мінез – құлықты және ойлауды басқару мүмкіншілігін көрсетеді. Әрбір ғылымның өзіне тән заңдары бар деп саналады. Олар:

- а) оның дамуын анықтайды;
- ә) оның негізін құрайды;
- б) оларға сүйенеді;
- в) бақылау мен тәжірибенің нәтижесін түсіндіреді.

Ал, НЛБ – да мұндай заңдар міндетті және өзгермейтін болып саналмайды. НЛБ – бұл нұсқаулы емес ғылым, сондықтан да, заңдарының атаулары да, нұсқаулы емес сипатта болады. Олар, яғни заңдары – алғышарт немесе болжам деп аталады. Бұл – ой-пікірлер, яғни оларды біз болжап, жорамал жасай аламыз; өз пікіріне сүйене кез – келген адам келісуі немесе келіспеуі де мүмкін, өйткені бұл оның жеке құқығы.

Алайда, осы алғышарттар адам қарым – қатынасының көп ғасырлық даму тарихы сияқты НЛБ-дың негізін салушы зерттеулері мен көзқарастарды жетілдірушілердің бақылауларына негізделген. Бұл жерде мына ой – пікір маңызды болып табылады:

“Табынатын адам жасама” деген сияқты нақыл ұғымды, ақылды сөздермен өзіңе тиісті жерін алған дұрыс. Ешкім толық шындықты көрмейді. Өйткені, өмірде қателік жасамайтын, аяғын ағат баспайтын және барлық жағынан дұрыс болып келетін адамды елестету өте қиын.

Әр түрлі халықтарда адамдардың ерекше қоғамдық топтары болады, яғни олардың шексіз ақиқаттың жақтаушысы болуына ықпал жасалады:

- ақсақалдар;
- қымбатты, сыйлы адамдар;
- заң қызметкерлері.

Бірақ олардың қателесуге құқықтары бар. Сонымен қатар, олар әр түрлі сұрақтар бойынша бір-бірімен келіспеуі мүмкін. Ал, бұл олардың ақиқатты шартты түрде жақтаушысы ретінде болуын тағы да дәлелдейді. Ақиқат – бұл әрбір жеке адам үшін шындықтың дұрыс, күдіксіз болып саналуы. Ол өзі үшін сыртқы немесе ішкі сындарға негізделген шындықты анықтайды.

Сыртқы сындарға мыналар жатады:

- тұлғаның беделі,
- қоғамдық пікір,

- көпшілік ақпарат тәсілі,
- маңызды адамдар (мұғалімдер, ата-аналар),
- сенім, наным,
- құндылықтар,
- өзін тұлға ретінде жете түсіну,
- ішкі дауыс,
- ішкі тәжірибе,
- белгілі өмірлік мақсаттар,
- ішкі түйсік,
- біреуге деген сезімі.

Аталған алғышарттар психотерапияда маңызды болып табылады. Өйткені, қабылдауға келген клиенттің психотерапевті де, мүлдем ақиқатты да меңгермеуі жорамалданады. Ол қандай да жағдай болмасын парыз болуға құқығы жоқ және адамға не істеу керек екендігіне кеңес беруде толық шындыққа үміттен алмайды. Мұның артында психотерапияның мүлдем басқа стратегиясы тұр. Психотерапевт адамның біліміне, әлемді түсінуіне, оның құндылық жүйесіне және өзінің қазіргі мен болашағы туралы көзқарасына сүйене отырып, оны өзіндік ақиқатына жолдаушысы болады.

Адамға өзіндік ақиқатқа жету жолында көмек көрсету, яғни онда жаңа ой – пікірлер мен мінез – құлық жолдары соңында жүріп, жаңа ойлар, сезімдер, қоршаған орта мен өзін-өзі қабылдауының жаңа шеңберлері пайда болады, ал бұл оған бейімді болуға көмек береді.

Клиент өзін асқақтату үшін ақиқатты іздеуі мүмкін. Мұнда клиенттің шындықты іздеуі, шынайы өмірден кетуін іздестіруге айналып бара жатпағандығын психотерапевтке түсіну маңызды болып табылады. Бірақ бұл қорытындыны да ойланып жасау қажет, ал клиент осыған өз бетінше жету керек. Әрбір адамда өзіндік әлем бейнесі болады. Осы жағдай алғышарттардың бірі ретінде НЛБ – ның құрамдас бөлігі болып енгізілді. Бұл алғышарттың арғы жағында келесі реттегі, яғни әлем, дүние кең аумақты деген түсінік тұр. Мұны қалай да бір үлгіге келтіру үшін, адам ол туралы ой – пікірлерін жеңілдетуге мәжбүр болады. Ол бұл жағдайда 3 жан-жақты үрдісті қолданады:

- топтап қорыту,
- төмен түсіру,
- бұрмалау.

Осылайша, өзін қоршаған үлкен әлемнің кішкентай үлгісін жасауға болады. Басқа адамдармен тиімді әрекеттестікте болу үшін клиенттің қоршаған әлем туралы түсінігі мүлдем басқа болатындығын психотерапевт те жете түсінуі қажет. Оның әлем үлгісінің негізінде жұмыс істей алуы өте маңызды болып табылады. Сонда ғана, клиент оны қалай және қайда апара жатқанын түсінеді. Сонымен қатар, сіздің қарым-қатынасыңыз, әрекеттестігіңіз сәтті және нәтижелі болады. Ықыласыңыз болса әлемнің 3 үлгісін табар едіңіз:

- әлемнің өзі және оны біз қалай түсінуіміздің арасындағы айырмашылықтар мәселе болып табылмайды;
- мәселе өзінің түсінуінен жасалатын қорытынды мен әлемнің өзінің арасындағы белгілі айырмашылықтарда пайда болады;
- адам әлемнің негізгі үлгісі, оның наным, сенімі мен құндылық жүйесі болып табылады. Олар ерте жастан қалыптасып, кейін өмір бойы өзгеріп отырады.

Әдетте, психотерапевтикалық әрекеттестік қандай да шамада болмасын наным, сенім және онымен бірге әлем үлгісіне сүйенеді.

Осыған орай 2 нұсқаны көрсетейік:

I. Адам бір мамандықты тандап, кейін ол туралы өз тәжірибесінен көбірек біліп, көңілі қалады. Бұл қателік ақпараттың жеткіліксіздігінен болады.

II. Өз-өзіне қол жұмсау, өзін-өзі өлтіру. Бұл адамның түңіліп, өмірден өш алу немесе есесін қайтару шешімін қабылдауы. Ол мұндай сәтте өзіне байланысты басқа

жеткілікті нұсқауларды көрмей немесе тығырықтан шығудың басқа жолы жоқ деп есептеп, осындай жан түршігерлік іске түседі. Адамға оның бұрын жасаған әрекеттері шын мәнінде өмірлік қателік еместігін жете түсінуі маңызды болып табылады.

1. Бұл адамның дүниетанымы, көзқарасы және өмірлік тәжірибесінің тек шектелуінің салдарынан болады.

2. Оның әрекеттері психиканың ауытқуын көрсетпейді, ал бұл ақпараттардың жетіспеушілігі мен қарапайым түрде адасу салдары.

3. Оның қорытынды жасауы маңызды болып табылады. Өз-өзіне көмек көрсетудің негізгі тәсілі мен мұндай қателіктерге жол бермеу келесі реттегілер:

- таңдауды көру шеберлігі;
- дәл осы секундтағы тілектері мен өзінің көңіл – күйі ғана емес, сонымен қатар, болашағы және оның салдарын бағалау қабілеттілігін пайдалану мүмкіндіктері.

Мінез-құлық – бұл өмірлік жағдайлармен сәйкес адам тұлғасының сыртқы көрінісі. Оның мінез-құлықтары өзіне елестеткендердің ішінен ең жақсы таңдау деп айтуға болады. Мінез-құлықтың артында тұрған белгілі мақсатқа осы мінез – құлықпен жетуге болатындығын есте сақтау маңызды болып табылады. Кейде мінез-құлық жағымсыз сипатта болады. Бірақ, бұл мінез-құлықтың артында жағымды ниет жасырынылады.

Мысалы: 1) өз - өзіне қол жұмсау – жағымсыз әрекет, бірақ жағымды ниеттері болады.

– Қандай?

- өз бейнетін доғару;
- басқа адамдарды азаптауын тоқтату;
- пайдасыз өмірді аяқтау;
- махаббат жолынан кету.

2) Қыз баланың бұрымын тартқан баланың әрекеті жағымсыз болып саналады (мұндай 2 – 3 тәртіптен кейін ата-аналар шақырылады). Бірақ, бұл кезде оған ауыр тигізгісі келмейді. Өйткені, ол өзінің сыныптасының назарын өзіне аударғысы келеді.

Міне, осылай психотерапевттің маңызды міндеттерінің бірі, ол пайдасыз, ақаулы мінез – құлықтарды өзгерту үшін дәл осы жағымды ниеттерге сүйену мүмкіншілігі болып саналады. Адамға өз пікірін білдіру кезінде құқықты болатындығын түсіну керек, өйткені жағымды ниеттер әрқашанда сыйлы, құрмет тудырады. Клиент, психотерапевт жағына өзінің тұлғасына осындай түсініспеншілік көрсетілгенін көрген соң, ол өз мінез – құлқын өзгертеді.

Біздің қарым – қатынасымыздың табысты болуы, адамның тұлғасы мен оның мінез-құлықтарын, қаншалықты айырып тануымызға байланысты болады. Тұлға – біреу, ол көп қырлы болып келеді, ал мінез – құлық болса көбінесе құрылымға байланысты болады. Бір адам түрлі жағдайларда, әр түрлі адамдармен өз-өзін әр түрлі ұстайды. Әр тұлға жағдайға байланысты мінез-құлықтың түрлі жиынтығына ие болады. Адам мен мінез-құлық арасында ешқандай теңдік жоқ. Егер, біз тұлғаның сыртқы көріністерін анық көруді қаласақ, онда әрі қарай тереңірек көз салуды психотерапевт есте сақтау керек. Психотерапевтке әр түрлі жақтан анықтап қарау өте пайдалы болып табылады. Өйткені ол дұрыс көзқарастың болашағы мен мүмкіншілігін береді.

НЛБ тарапындағы жетістік мына жағдайлармен анықталады: біріншіден, бұл клиент мақсатының анықтамасы; екіншіден, осы мақсаттың түбегейлі тексерілуі (Сіздің жетістіктеріңіздің ең жақсы мүмкіншіліктерінің болу жағдайы); үшіншіден, клиенттің мақсатына жетуі үшін қажетті (ішкі және сыртқы) қорларды анықтау; төртіншіден, мақсаттың ішкі тиімді тәсілдерін қолдану және меңгеру – ой мен сезімнің бірлігі; бесіншіден, мақсатқа жету үрдісін үнемі қадағалау; алтыншыдан, қажетті бейімділіктің жүзеге асуы мен икемділігі және жетіншіден, әр кезеңде клиенттің өзін марапаттауы.

Клиенттің жетістікке деген көзқарасы НЛБ-да аса маңызды. Әр бір жетістікке шаттанып отыру қажет (көңіл көтеру, демалыс ұйымдастыру, басқаларға әңгімелеу). Бірақ, әрбір ақиқатты мейрамның мәні – ол сіздің қандай да бір жақсы іс жасағаныңыздың дәлелі ретінде

өзіне ләззаттануға, таңдануға мүмкіндік беру болып табылады. Көп адамдарға мұндай қатынас оңай берілмейді. Ол тәжірибені талап етеді. Клиент келесі реттегілер жайлы жиі ойлануы шарт:

1. Өз қуанышыңыз бен жетістігіңізді мерекелеуге тілек болды ма?
2. Сіз қанша білім мен шеберлікке ие болдыңыз?
3. Қандай жоспарлар жүзеге асты?

Бірақ, өте таңдамалы және маңызды жетістік – ол клиенттің тұлғалық қасиеті болып табылады. Кейбір адамдар бұл ақпаратты өз естерінен өшіріп тастайды.

НЛБ-да маңызды болып табылатыны - адамдарға қошемет сөзді қалай қабылдауды үйрету:

1. Сіздің болмысыңыздың бөлігіне айналдыру қажет;
2. Сіз басқаларға көмектесуге бет бұрғаныңызды және бұл өзіндік сезім болып, күнделікті оқиғалардан дәлелін табатынын есіңізге салып жүріңіз.

3. Неге мен емес? Адамдардың көбі бір істі бастап жатып, өз-өздерін тоқтатуы дұрыс емес. Өзіңізге тыйым салмаңыз, өзіңізді қоршамаңыз. Өзіңізге сұрақ қойыңыз: «Неге?» «Неге олай болмасқа?» «Неге олай жасамасқа?»

4. Егер осындай бірдеңе болса, онда бізге оны сөзсіз білу қажет.
5. Егер бөгеттер болса, онда сізге оларды айналып кету қажет.

Егер сіз осы сұрақты қойсаңыз, онда сіз шынайы бөгеттердің жоқ екендігін байқап, бұл тек қорқыныш және онымен айналысу қажеттілігін білесіз.

НЛБ-ды өз жетістігі мен мақсатына қолдану барысында жетістікке әсер ететін ықпалдар: клиенттің қабілеті, үлгі жинағы, жеке теңестік, әлем және өзіндік «мен». Көбі олардың шешуші әрекет тәсілдері іске аспаған кезде өздерінің өмірлерін өзгерткісі келеді. НЛБ терминологиясында бұл қолайсыз жағдайлардан «арылу себебі» болып табылады. НЛБ-дың әдеттегі тезисі:

1. Егер жасаған іс «жүзеге аспаса», онда басқасын жасап көр!
2. Оған жүректілік пен сенімділік талап етіледі.
3. Сәтсіздікті кері байланыс ретінде қабылдауды үйрен!

Барлық адамдарда өз мақсатына жету үшін белгілі бір қорлар болады. Бірақ, адамдардың көбісі оған сенбейді, немесе ол қандай қорлар екенін білмейді, я болмаса оларды қалай белсендендіруді білмейді.

Жетістіктің күш қозғалысының екі қайнар көзі болады: өз қабілетіне сену және үйренуге дайындық. Осыған сәйкес, жетістіктің ықпалдарының бірі - жеке қабілеттілік, бұл белгіленген қасиет емес. Ол өсімдік сияқты қорекпен өседі. Клиентке осы қоректі өз бетінше алуды үйренуге көмектесу керек. Адам өзін тануға ұмтылуы тиіс. Өзіне тән жұмыс істеу тәсілдері сыртқы және ішкі болып бөлінеді. Біреуі бір жағдайда жақсы болады. Басқалары басқа жағдайда жақсырақ болады. Соларды анықтау қажет. Әрі қарайғы үйренулер пайдалы болуы мүмкін, мұның бәрі жеке үлгі. Клиентті өзінің теңдессіз екендігіне сендіру үшін оған өз өмірін бақылауға алуды үйрету керек. Ол неден тұрады? Күнделікті өмірді талдаудан және мына сұраққа жауап беріп үйренуден - «Бұл менің қалағаным ба?» Әр адамның өз әлемі бар. Сіздің әлеміңіз және онымен сіз қаншалықты тиімді әрекеттес боласыз (жұп, отбасы, топ, мәдениет). Бұл біздің физикалық, эмоционалдық, ақыл-ой үрдістеріміз және әрқайсысымыздың ішкі немесе сыртқы жүйеміз. Сіздің өз-өзіңізбен қарым-қатынасыңыз қандай? Біздің оқуымызда мұғалімнің орны маңызды болып табылатынын тәжірибемізден білеміз. Олар (жақсы мұғалімдер) тиімді, қолдаушы қатынасты белгілейді:

- нақты түсініктеме береді;
- оқу тапсырмасымен бөліседі;
- біздің нәтижемізді қабылдап, қолдау білдіреді.

Әрбір адамның алдында мынадай сұрақ туындайды: «Өз-өзіңізбен осындай қатынаста боласыз ба?» Өкінішке орай, көп адамдар туралы осыны айтуға болмайды. Кейбіреулерінде және өзімізде де қорлау, өзін-өзі айыптау, өкпе, жетістікті бағаламау - қоршаған ортаға көрінбей, басымызда айналып жүреді. Голуэй бойынша – бұл «Мен», ал З.Фрейд бойынша –

«ғажайып Эго», яғни бұл пікір шығару қабілеттілігі, өзіне байланысты ережелерді белгілеу. Кейде бұл қабілет өте пайдалы болады. Бірақ, ол зиян әсер беріп, біздің қабілетіміздің жүзеге асуын шектеуі мүмкін. Біздің ішкі сұхбатымыздың үнемі қатысушысы болады [36]. Осыған орай, маңызды қорытынды жасайық: өз-өзіңізге көңіл бөлудің нәтижесі сіздің жетістігіңізге және өміріңіздің сапалы болуына байыпты әсерін тигізеді. Осылардың салдарын түсіну клиентке келесі реттегілерді анықтауға көмектеседі: нені өзгерткісі келетінін білу және ол үшін қандай қажетті қорларға ие болу қажет? Егер клиент өзі туралы зерттеу жүйесін жүргізгісі келсе, онда бақылауды жазатын жұмыс дәптерін арнауға кеңес беру қажет. Сонда ғана НЛБ ол үшін пайдалы болады.

«Potential» - латын сөзінен шыққан «билік», «күш», «қабылет», яғни «қабілеті болу» деген мағынаны білдіреді. Демек, бұл әрбір адамның дүниеге келгеннен бастап, бойындағы қасиеттерін дамыту және үйрену қабілеттілігі. Бірақ, біздің қабілетіміз белгілі шектеуде болатынын есте сақтау керек. Алайда, ең бастысы адамда бірдемені жақсарту, соған жету тілегі болуы керек. Адам қабілеттілігіне мүмкіндік туғызатын не?

1. Бір нәрсені соншалықты қалау қажет, ол өзінің мақсатына айналады.
2. Әр адамда практикалық пайдалы білімдер мен оңай түрде ұйымдастырылған жеткілікті ақпараттар болуы қажет. Бұл белгілі сабақ кезінде, шеберлікке жеткен жерлерінде адамның сыртқы және ішкі жұмыс істеуі туралы ақпараттары.
3. Күнделікті іс жағдайымен қалаған нәтижені қосатын кезеңдер тізбегіне мақсатты бөлу.
4. Кез-келген тәсіл мен бағытты мақсатты ұстау (сыртқы қолдау, өз бетімен үйрену, өзін-өзі қолдау).
5. Нәтиженің әр кезеңінен немесе тізбекше үрдісінен марапат және ләззат алу тәсілдерін табу. Бұл келесі реттегі оймен болады: «мен ризамын, өйткені мен пайдалымын, ол басқаларға да пайдалы болады».

Егер арманды шектесек, онда жетістік те шектелетінін есте сақтау керек. Демек, біз өз қабілетімізді шектейміз! Сонымен қатар, айқын мақсат – бұл қол жетерлік мақсат! Клиент шын мәнінде не қалайтынын жете түсіну өте маңызды болып табылады. Сіз өз-өзіңізді шектемейсіз бе? Эксперименталды тұрғыда өз шамданушылығыңызды көбейтіңіз. Яғни, бұл сіздің санадан тыс шектеулеріңіздің қайнар көзі болып табылады. Бірақ, бұл көбінесе санын және сапасын білдіреді. Алайда, сан сапаға ауысуы мүмкін. Дәл осы жағдайда талаптану қажет болады. Егер сіздің қабілетіңіздің жүзеге асуының мүмкіндігінде дағдарыс тұрғанын сезінсеңіз, онда өз-өзіңізге 2 сұрақ қойып оған жауап іздеңіз.

1. Осы мақсатқа жету үшін сізді не ұстайды?
2. Егер сіз оған жетсеңіз не болатын еді?

Бізді не тоқтататынын жиі білеміз, бірақ бұл себепті жиі елемей немесе тіпті өз-өзімізден жасырамыз. Бізді не тоқтатады? Кейде бөгеттер практикалық сипатта болады. Мысалы, Парижге сапар жасау. «...Әзірге...» Бұл әрі қарай жылжу тәсілі. Егер мен осы мақсатқа жетсем не болады? Бір нәрсе тоқтатады. Ол сіздің мақсатқа жету механизмдерінің бейімделуіне көмек береді. Сонымен, өз қабілетімізді тежеуге болмайтынын біз байқаймыз, оны зерттеу керек, негізгі алғышарттарды табу, өткен тәжірибеден қорытынды жасау, жіберген қателіктерді талдау және біз неге, неден қорқатынымызды, яғни болашаққа байланысты мазасыздануды анықтау қажет. Әрекет жасаушы себептерді және өзінің қабілетінің даму жолдарын табу керек.

НЛБ-дың клиенттің тұлғалық стилін зерттеуге пайдалы болатын үш негізгі құралы бар. Олар сіздің де стиліңіздің шектеулері мен артықшылықтарын бағалауға мүмкіндік береді. 1 құрал – моделдеу деп аталады. Өзіңіздің тұлғалық стиліңізді түсіну үшін өзіңізді моделдеуіңіз керек. Сіз өзіңіздің әрекет жолдарының тіркеушісі және бақылаушысысыз. Сіздің міндетіңіз - өзіңіздің стиліңіздің бейнесін құру. Тәсіл: өзіңізді сөзбен бейнелеңіз. Сөйлемдерді аяқтаңыз. «Менің тұлғалық ерекшелігім – ...»

1. Мен шын мәнінде жақсы...
2. Маған жеңіл....

3. Менің алдымда бір мәселе тұрғанда, менің әрекетім келесіде....
4. Мен үшін қиын....
5. Маған ұнайды....
6. Мен жек көремін...
7. Мені мазалайды....
8. Мен аса жақсы емеспін...
9. Мен үшін... мақтады.

Табыскер адамдар өз силін білетіндігін есте сақтау керек. Ол күшті жақтарға сүйеніп, ал әлсіз жақтарға қысым жасаудан алшақ болады. Өз әлсіз жақтарымен жұмыс жасауға тырысады. Бұл – жаңа үйренудің қажеттілігінің белгісі ретінде. Сіздің қолыңыздан қандай іс келетінін және оны қалай жасайтыныңызды сезіну - өте пайдалы. Сол сияқты аса сәтсіз істеріңізді сезіну де пайдалы. Бірақ, бір шартты ескеру қажет: өзіңізге және өзгелерге кінә тақтау. Осылар өзіңіздің тұлғалық стиліңіздің күшеюіне және толығыуына жаңа ақпарат береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан Республикасының 2030 - стратегиялық даму бағдарламасы. / Егемен Қазақстан. 2004.
2. Уәлиханов Ш. Таңдамалы шығармалар жинағы. А., 2000.
3. Алтынсарин Ы. Таңдамалы педагогикалық мұралары. А., 1991.
4. Құнанбаев И. Қарасөздер жинағы. А., 2003.
2. Аймауытов Ж. Шығармалары., А., 1989.
3. Құдайбердіұлы Ш. Шығармалары. А., 1991.
4. Байтұрсынов А. Шығармалары. А., 1989.
5. Дулатов М. Шығармалары. А., 1991.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы памяти и способности в психологическом процессе у школьников.

Symmaru

This article points out the problems of schoolchildren's memory and ability in the psychological process.

ӘОЖ 897.8:78

МЕКТЕПТІҢ ЖЕТІЛУІН ЗЕРТТЕУ ТӘСІЛДЕРІ

Мирзахмедова Муслима Батыровна

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: түзетіп-теңестіру, коррекциялы – теңестіруі.

"Балалардың мектепке психологиялық дайындығы" ұғымын А. Н. Леонтьев алғаш рет ұсынды. Бастапқыда бұл ұғым балада мектепте оқыту үшін қажетті білім мен ұсыныстардың кейбір шеңберінің болуымен теңестірілді. Алайда көптеген зерттеулердің нәтижелері [Л. С. Выготский, А. Н. Леонтьев, А. В. Запорожец, З. М. Истомина, З. В. Мануйленко, Л. И. Божович, Д. Б. Эльконин және т. б.] балалардың мектептегі оқуға психологиялық дайындығы ұғымын өзгедей тұжырымдауға мүмкіндік берді. Мектепте оқуға психологиялық дайындық Білім Қоры мен ұғымын ғана емес, мектепке дейінгі жастағы психиканың сапалық ерекшеліктерін құрайды. Бұл сапалық ерекшеліктер 7 жыл дағдарысының өтуі нәтижесінде пайда болатын психикалық процестердің саналы мақсаттылығы мен басқарылуы (олардың еркіндігі, уәждердің сапалы жаңа иерархиялануы, жанама қажеттіліктердің және өзін-өзі бағалаудың пайда болуы) сияқты психологиялық жаңашылдықтардың туындауынан тұрады, бұл жеке тұлғаның белгілі бір даму деңгейінде ғана мүмкін.

Баланың мектепте оқуға дайындығы-отандық және шетелдік ғалымдардың көптеген зерттеулерінің пәні [Л. С. Выготский, Д. Б. Эльконин, А. В. Запорожец, В. В. Давыдов, Л. А. Венгер, М. И. Лисина, Л. И. Божович, Н. Г. Салмина, Е. Е. Кравцова, Е. О. Смирнова, Н. И. Гуткина, Г. И. Капчель, Г. Гетпер, А. Керн, С. Штребел, Я. Йирасек және т.б.]. Психологияда баланың мектепте оқуға дайындығы мектепке дейінгі ересек жастағы баланың морфологиялық және психологиялық ерекшеліктерінің жиынтығы ретінде анықталады.

Балаларды мектепке дайындау-бала өмірінің барлық салаларын қамтитын кешенді міндет. Мектепке психологиялық дайындық-бұл тапсырманың бір ғана аспектісі. Бірақ бұл аспектінің ішінде түрлі тәсілдер бар:

1. Мектепке дейінгі жастағы балаларда мектепте оқу үшін қажетті белгілі бір өзгерістер мен дағдыларды қалыптастыруға бағытталған зерттеулер.

1. Баланың психикасындағы ісіктер мен өзгерістерді зерттеу.

2. Оқу қызметінің жекелеген компоненттерінің генезисін зерттеу және оларды қалыптастыру жолдарын анықтау.

3. Баланың өзгерістерін зерттеу ересектердің сөздік нұсқауларын жүйелі орындағанда өз әрекеттерін саналы түрде бағыну. Бұл қабілет ересек адамның сөздік нұсқауларын орындаудың жалпы тәсілін меңгеру қабілеттілігімен байланыстырылады.

Қазіргі жағдайда мектепке дайындық, ең алдымен, мектепте оқуға немесе оқу қызметіне дайындық ретінде қарастырылады. Бұл тәсіл баланың психикалық дамуын кезеңдеу және қызметтің жетекші түрлерін ауыстыру тарапынан мәселеге көзқараспен негізделген. Мектептегі оқуға психологиялық дайындық мәселесі қызметтің жетекші түрлерін ауыстыру мәселесі ретінде өзінің нақтылығын алады, яғни бұл сюжеттік-рөлдік ойындардан оқу қызметіне көшу [7]. Мұндай тәсіл өзекті және маңызды болып табылады, бірақ оқу қызметіне дайындық мектепке дайындық феноменін толық қамтымайды.

Л. мен Божович 60-шы жылдары мектепте оқуға дайындық ақыл-ой қызметін дамытудың белгілі бір деңгейінен, танымдық қызығушылықтан, еркін реттеуге дайындықтан, өзінің танымдық іс-әрекетінен оқушының әлеуметтік позициясына қалыптасатынын көрсетті [13]. Ұқсас көзқарастар а. В. дамыды. Запорожец, мектепте оқуға дайын болу оның мотивациясының ерекшеліктерін, танымдық, аналитикалық-синтетикалық қызметтің даму деңгейін, ерікті реттеу механизмдерінің қалыптасу деңгейін қоса алғанда, бала тұлғасының өзара байланысты қасиеттерінің біртұтас жүйесін білдіреді.

Бүгінгі таңда мектеп оқуына дайындық – кешенді психологиялық зерттеулерді талап ететін көп компонентті білім беру болып табылады.

Дәстүрлі түрде мектептің кемелденуінің үш аспектісі ерекшеленеді: интеллектуалдық, эмоциялық және әлеуметтік. Зияткерлік жетілу деп фоннан фигураның бөлінуін қамтитын сараланған қабылдау (перцептивті жетілу); зейінді шоғырландыру; құбылыстар арасындағы негізгі байланыстарды ұғыну қабілетін білдіретін аналитикалық ойлау; логикалық есте сақтау мүмкіндігі; үлгіні ойнай білу, сондай-ақ қолдың жұқа қимылдарын дамыту және сенсомоторлы үйлестіру түсініледі. Осылайша түсінілетін зияткерлік жетілу ми құрылымының функционалдық жетілуін елеулі түрде көрсетеді деп айтуға болады.

Эмоционалдық жетілу негізінен импульсивті реакциялардың азаюы және ұзақ уақыт өте тартымды емес тапсырманы орындау мүмкіндігі ретінде түсіндіріледі.

Әлеуметтік кемелдікке баланың құрдастарымен қарым-қатынас жасау қажеттілігі және өз мінез-құлқын балалар топтарының заңдарына бағыну қабілеті, сондай-ақ мектептегі оқыту жағдайында оқушының рөлін орындау қабілеті жатады.

Берілген параметрлердің негізінде мектептің жетілуін анықтау тесттері жасалады [14].

Егер мектептік жетілудегі шетелдік зерттеулер негізінен тест құруға бағытталса және мәселе теориясына неғұрлым аз дәрежеде бағытталса, онда отандық психологтардың жұмыстарында Л. С. Выготскийдің еңбектерінен өз тамырларымен жүретін мектепке психологиялық дайындық мәселесін терең теориялық пысықтау бар.

Осылайша Л. И. Божович баланың психологиялық дамуының бірнеше параметрлерін бөледі, мектептегі оқытудың табыстылығына айтарлықтай әсер етеді. Олардың арасында –

баланың мотивациялық дамуының белгілі бір деңгейі, оның ішінде оқу-жаттығудың танымдық және әлеуметтік себептері, еркін мінез-құлықтың жеткілікті дамуы мен саланың интеллектуалдық деңгейі бар. Баланың мектепке психологиялық дайындығында ең маңыздысы мотивациялық жоспар деп танылды. Оқу мотивтерінің екі тобы бөлінді:

1. Оқу-жаттығудың кең әлеуметтік уәждері немесе баланың басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға, оларды бағалау мен мақұлдаудағы қажеттіліктерімен, оқушының өзіне қол жетімді қоғамдық қатынастар жүйесінде белгілі бір орын алу ниетімен байланысты уәждер»;

2. Оқу іс-әрекетіне тікелей байланысты мотивтер немесе балалардың танымдық мүдделері, зияткерлік белсенділікке және жаңа білімдерді, Дағдылар мен білімдерді меңгеруге қажеттілік. Мектепке дайын бала үйренгісі келеді, себебі ол ересектер әлеміне қолжетімділікті ашатын адамдар қоғамында белгілі бір позицияны алғысы келеді, себебі оның үйде қанағаттандыра алмайтын танымдық қажеттілігі бар. Осы екі қажеттіліктің қорытылуы Л. И. Божович "оқушының ішкі ұстанымы" деп аталған баланың қоршаған ортаға деген жаңа қарым-қатынасының пайда болуына ықпал етеді. Бұл жаңалық Л. И. Божович "оқушының ішкі ұстанымы" және оқытудың кең әлеуметтік себептері – тек тарихи құбылыстар деп есептей отырып, өте үлкен мән берді.

Мектепке дейінгі және кіші мектеп жасындағы шектерде пайда болатын және екі қажеттілік – танымдық және жаңа деңгейде ересектермен қарым-қатынас жасау қажеттілігінің қорытпасы болып табылатын "оқушының ішкі ұстанымы" жаңа пайда болуы баланың әлеуметтік қалыптасуында және ниеттер мен мақсаттарды орындауында немесе басқаша айтқанда, оқушының еркін мінез-құлқында көрінетін қызмет субъектісі ретінде оқу процесіне қосылуға мүмкіндік береді.

Мектепке психологиялық даярлықты зерттейтін барлық дерлік авторлар зерттелетін мәселеге ерекше орын бөледі. Озбырлықтың әлсіз дамуы-мектепке психологиялық даярлықтың басты мәселесі. Бірақ мектепте оқуды бастау кезінде еркінділік қандай деңгейде дамуы керек – әдебиетте нашар жұмыс істеген мәселе. Қиындық, бір жағынан, еркін мінез – құлық осы жастағы оқу (жетекші) қызметінің ішінде дамып келе жатқан кіші мектеп жасындағы жаңалық болып саналады, ал екінші жағынан-озбырлықтың әлсіз дамуы мектепте оқуды бастауға кедергі келтіреді.

Д. Б. Эльконин өз бетінше мінез-құлық бала ұжымындағы рөлдік ойындарда пайда болады деп санады, ол баланың даму сатысына көтерілуге мүмкіндік береді, ол оны жалғыз ойында жасай алады, өйткені бұл жағдайда ұжым болжанған бейнені еліктеуде бұзушылықтарды түзетеді, ал мұндай бақылауды өз бетінше жүзеге асыру өте қиын болады [15].

Е. Е. Кравцованың жұмыстарында балалардың мектепке психологиялық дайындығының сипаттамасы кезінде баланың дамуындағы қарым-қатынас рөліне баса назар аударылады [7]. Үш сала бөлінеді – ересектерге, құрдастарына және өзіне деген қарым-қатынас, олардың даму деңгейі мектепке дайындық дәрежесін анықтайды және оқу қызметінің негізгі құрылымдық компоненттерімен белгілі бір түрде сәйкес келеді.

Н. Г. Салмина [11] психологиялық дайындық көрсеткіші ретінде баланың зияткерлік дамуын да атап өтті.

Отандық психологияда мектепке психологиялық даярлықтың зияткерлік компонентін оқу кезінде игерілген білім сомасына емес, бұл да маңызды фактор емес, интеллектуалдық үдерістердің даму деңгейіне баса назар аударылуы қажет. "...бала қоршаған шындық құбылыстарында елеулі түрде ерекшелеуге, оларды салыстыра білуге, ұқсас және өте жақсы көре білуге тиіс; ол пайымдауға, құбылыстардың себептерін табуға, қорытынды жасауға үйренуі тиіс" (Л. И. Божович) [13]. Табысты оқыту үшін бала өз танымын бөле білуі керек. 1.1. Мектепте оқуға психологиялық дайындық компоненттері. "Ақыл-есі кем бала" ұғымы "олигофрен" ұғымына тең емес. "Ақыл-ой кемістігі" ұғымы жалпы болып табылады. Ол олигофрения және басқа да (эртүрлі себептер бойынша) айқын интеллектуалды дамымаудың жай-күйін қамтиды.

Балалардың ақыл-ой кемістігінің себептері мидың түрлі зақымдануы болып табылады. Мұндай зақымдануларға қабыну аурулары (энцефалиттер және менингоэнцефалиттер), уыттану (эндокриндік, алмасу және т.б.), бас миының зақымдануы (табиғи және тұрмыстық жарақаттар) және басқа аурулар жатады.

Әртүрлі аурулардың нәтижесінде жоғары жүйке қызметі әртүрлі бұзылады, психиканың әртүрлі бұзылулары пайда болады.

Ақыл-ой кемістігінің екі негізгі түрі бар: олигофрения және деменция.

Олигофрениялық синдром (олигофрения) психикалық толық емес дәрежесі ретінде ой-өрісінің мүмкін еместігінен көрінеді. Синдромның негізгі құрылымында-танымның шектеулі қоры және кедей өмірлік тәжірибе, ақыл-ой қызметі үшін қолма-қол білім мен тәжірибені уақтылы және дұрыс пайдалана алмау. Олигофрениямен ауыратын адамдарда қабылдау және түсінік түсініксіз, дәл емес, жады әлсіз, сөйлеу кедей және дұрыс емес, ойлау нақты, пәндік, назар тұрақсыз, эмоциялар кедей, қозғалыс баяу, дәл емес.

Олигофрениялық синдром өмірдің алғашқы жылында қозғалыс және сөйлеу қызметінің, эмоциялық сфераның және танымдық қызметтің дамуының баяулауы байқалады. Мысалы, өмірдің бірінші жылында олигофрениямен ауыратын балаларда басын ұстап, отыруға, түзеуге, жүре білуде артта қалушылық байқалады; олар көріністі бекітпейді, заттарды басып алмайды, басын дыбысқа бұрмайды, дыбыстарды айтуда қалып қояды, күлмейді, жақындарын танымайды.

Өмірдің екінші жылында іс-қимылға, танысу мен ортамен қарым-қатынас жасауға импульсивті ұмтылыстардың жоқтығы байқалады, сөйлеу нашар дамыған, жалпы моторика артта қалып, ұқыптылық дағдылары жоқ. Өмірдің үшінші жылында олигофрениядан зардап шегетін бала күнделікті өмірде жеке заттарды қалай және не үшін пайдаланатынын түсінбейді немесе оған айтқанын түсінбейді, осы жасына тән тірі және білімділік танытпайды, өз ойынын әртүрліле алмайды, дербестікке ұмтылмайды, оның фразасын айту қабілеті жоқ. Мектепке дейінгі жаста қате айтылу байқалады, кедей фразалар сөйлейді, қарапайым эмоциялар - қуаныш, ашу-ыза, қорқыныш басым.

Ақаудың айқын көрінуі тұрғысынан Олигофренияның үш дәрежесі бар: ауыр-идиотия, орташа - имбецильность, жеңіл - дебильность.

Идиотия өте ауыр дәрежеде толық дәрменсіздікпен және немқұрайдылықпен, сөзсіз рефлекторлық қызметтің бұзылуымен және тек қатты ауырсыну тітіркендіргіштеріне ғана мүмкін болатын реакциялармен сипатталады.

Имбецилер балалар өмір сүретін қоршаған ортаға жақсы бағдарланады, жеке оқиғалар үзілген болса да есте сақтайды, механикалық өлеңдерді, әндерді үйретеді, сөйлейді, бірақ грамматикалық дұрыс емес, кейбір қарапайым еңбек операцияларын меңгереді; сауатты оқи алмайды.

Дебильді балалар логикалық жады мен комбинациялық қабілеттерге ие, бірақ олардың ойлау қабілеті негізінен нақты, пәндік, өте шектеулі жалпылау, абстрагирлеу және барлық үйренген және сатып алынған Шығармашылық пайдалану мүмкіндіктері бар. Грамматикалық дұрыс немесе ақаулары бар, бірақ кедей сөйлеу қоры бар, жиі үйренген фразаларды пайдаланады. Дебильді балалар жазуды және оқуды үйренуі мүмкін, тіпті бірінші ондықтың шегінде кейбір арифметикалық әрекеттерді орындайды. Олар қарапайым Дағдылар мен білімді меңгере алады, егістікте жұмыс істей алады, жануарларды күте алады. Әдетте ұжымда бейімделуі қиын және қиын жағдайларда дұрыс емес және қарқынды жауап береді және күйзелу немесе депрессия жағдайына түседі.

Олигофрениямен зардап шегетіндердің танымдық іс-әрекеттерінен басқа темперамент, эмоциялар мен ерік бұзылған. Осы соңғы бұзушылықтар тұрғысынан эретикалық және торпидті түрлерге бөлінеді.

Олигофрения этиологиясы мен патогенезі бойынша 4 топқа бөлінеді:

Тұқым қуалайтын олигофрениялар-оларда зардап шегетін балалардың ата-аналарының генеративті жасушалары зақымдалған. Оларға Даун ауруы, шынайы микроцефалия және олигофрения жатады, олар сүйек және тері ауруларымен үйлеседі.

Эмбрио-және фетопатия, яғни ұрықтың кұрсақішілік дамуы кезінде себеп факторы болған аурулар. Оларға жүктілік кезінде ананың вирустық, бактериялық және паразиттік аурулары нәтижесінде пайда болған олигофрениялар, сондай-ақ жаңа туған нәрестелердің гемолитикалық ауруына байланысты олигофрениялар жатады.

Туылу кезінде немесе ерте бала кезінде әрекет еткен түрлі себептерге байланысты пайда болған олигофрениялар. Бұл топқа босану жарақатымен, босану кезіндегі асфиксиямен байланысты олигофрениялар, сондай-ақ ерте балалық шақтағы энцефалиттермен, менинго-энцефалиттермен, менингиттермен және бас сүйек-ми жарақатымен ауырғандар жатады.

Олигофрениялар, үдемелі гидроцефалиялармен, бас миының дамуындағы жергілікті ақаулармен, эндокриндік бұзылулармен және т. б. байланысты.

Қазіргі уақытта АХЖ-10-да "олигофрения" терминінің орнына "ақыл-ой кемістігі" ұғымы қолданылады.

Терең ақыл-ой кемістігінің себептерінің бірі хромосомалық аномалиялар болып табылады, олардың ең жиі бірі Даун синдромы болып табылады. Олигофренияның бұл түрінің болуы баланың өте тән сыртқы келбетіне қарай оңай орнатылады – бас сүйегінің өлшемдері кішірейген, бекітпелері қиылған және жалпақ, көз саңылаулары тар, беті тегіс. Бұл балалар үлкен қиындықпен жалпы түсініктерді, зейінді есеп, есте сақтау нашар. Сондықтан оларды жаңа нәрсеге үйрету өте қиын. Бірақ бұл балалар үлкендер тарапынан жеңіл әсер етеді.

Соңғы уақытта мұндай балаларды ерте оңалтуға көп көңіл бөлінеді. Психологиялық-педагогикалық түзету бағдарламалары, сөз сөйлеуге дейінгі және сөйлеу дамуын ынталандыру, кешенді емдеу әдістері мен тәсілдері әзірленеді.

Деменция (лат. dementia-ақыл-ой) - ақыл-ойдың пайда болған түрі, ол зияткерлік қабілеттердің әлсіреуіне, эмоционалдық тамақтануға, өткен тәжірибені пайдаланудың қиындықтарына байланысты. Психикалық қызметтің барлық түрлері бұзылған, сыншылдығы жоғалған, жеке адамның азып-тозуы орын алған және тұлғаның негізінен өзгермейтін, сыншылдығы сақталатын, бірақ интеллектуалдық қабілеттер мен есте сақтау деңгейі төмендейтін ошақтық деменцияны ажыратады

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Алдамұратов Ә.Қызықты психология. А, «Қазақ университеті», 1992 ж
2. Алдамұратов Ә., М. Мұқанов. Психология пәнінен лабораториялық практикалық сабақтар. Бірінші бөлім. А, 1978; Екінші бөлім. 1979 ж
3. Әбдірахманов А., Жарықбаев Қ. Психологиялық орысша-қазақша сөздік. Алматы, «Мектеп», 1976 ж
4. Жарықбаев «Жантану негіздері» Алматы, 2002 жыл.
- 5.

Резюме

В данной статье рассматриваются сложности преподавания по новой технология обучения.

Symmaru

This article reviews the difficulties of teaching in the new learning technology.

ТАҚЫРЫПТЫҚ БЕЙНЕЛЕУ САБАҚТАРЫНЫҢ МАЗМҰНЫ МЕН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Әнуарбек Айнақыз Серғазықызы

Шымкент Университеті «Бейнелеу өнері және сызу» маманығының

2-курс студенті

Ғылыми жетекшісі: Еркін Айтбай

Шымкент университеті «Педагогика» кафедрасының аға оқытушысы

Тақырыптық бейнелеу сабақтарының мазмұны қоршаған ортаның өмір шындығы, әдеби шығармалар желісіне байланысты сюжеттер немесе белгілі бар берілген тақырып бойынша оқушылардың өз қиялдарынан құрастырып бейнеленген суреттерге негізделеді.

Тақырыптық бейнелеу сабақтары оқушылардың бейнелеу құралдары арқылы әдеби шығармалардан, қоршаған орта өмір шындығынан алған сезімдік толғанысын, ой- пікірін немесе өзінше қиялды елестетуін, жазықтық бетінде көркемдеп бейнелеу дағдыларын қалыптастырады.

Тақырыптық бейнелеу шығармашылық қабілеттерін дамытып, оларды өз бетімен ойлауға, жұмыс істеуге, қоршаған орта туралы өзіндік ой- пікірді толықтыруға тәрбиелейді.

Тақырыптық бейнелеу мазмұны бағдарламаның заттан қарап бейнелеу тарауында меңгерген біліммен немесе сол тақырыпқа байланысты алдын ала өткен топ серуенмен (қала алаңдары, еңбек орындары, табиғат аясы т.б.) байланысты болса нәтижелі болады.

Тақырыптық бейнелеу тапсырмалары бірінші қарындашпен орындалып, содан соң акварель немесе гуашь бояуымен орындалады. Тақырыптық бейнелеу сабағының тағы бір ерекше мүмкіндігі – ол сабақты ана тілі, дүниетану, саз, еңбекке баулу т.б. пәндермен тығыз пәнаралық байланыста өтізуге болады.

Тақырыпқа байланысты музыка, өлең тыңдау оқуш. бейнелі ойлауын дамытып, эстетикалық қабілеттерін ұштайды, шығармашылық көркем туындыдан ләззат алады.

Тақырыптық бейнелеу туған ел табиғатына, ел тарихына, өз ауылының, қаласының, жалпы елінің ұлы тұлғаларына, еңбек ардагерлеріне деген сүйіспеншілік, мақтаныш көзқарасын қалыптастырып, отаншылдық тәрбие беретін құрал деп те айтуға болады. Мысалы, 2 сыныптағы «Менің Қазақстаным», «Көктем келді», «Наурыз - ұлы той», 3 сыныптағы «Мен Отанымды қорғаймын», 4 сыныптағы «Батырларымыздың ерлігіне арнап сурет сал» тақырыптарын атауға болады. Бұл сабақтарда тақырыпқа байланысты туған еліміздің шұрайлы табиғат көріністері, еліміздің рәміздері, тарихи жәдігерлер, ұлы тұлғалар т.б. бейнеленген суретшілер шығармаларын, фотосуреттер, кинофильмдер көрсетіп мұғалімнің өзі әңгімелеп, оқушылардың пікірін, ойын туындайды.

Тақырыптық бейнелеу барысында педагог өз жұмысының нәтижесін, тәрбиеленуші оқушылардың ішкі жандүниесін, әрбіреуінің мінез- құлқын танып, олардың образдық ой – қиялы, жеке дарындылығы қалай дамып келе жатқандығын қадағалай алады.

Сәндік сурет және көркем құрастыру сабақтарының мазмұны мен оқыту әдістемесі

Сәндік сурет және көркем құрастыру сабақтарының мазмұны қазақ халқының, сонымен қатар басқа да туысқан халықтардың дәстүрлі тарихи өнерімен танысып, олардың көркем безендірілу технологиясын меңгеруге және әр түрлі материалдар пайдаланып көркем құрастыру, безендіру, жапсырмалау, көркем бүктеу, дизайн жасау жұмыстарына негізделген.

Бұл жұмыстар оқушылардың эстетикалық талғамын, шығармашылық қиялын дамытып, ұлттық өнерге қызығушылық пен сүйіспеншілік көзқарасын қалыптастырады. Өзін қоршаған ортаны эстетикалы қабылдап қана қоймай, оны өз қолынан шығармашылық тұрғыда ұйымдастырып жасауға дағдыланады. Осы уақытқа дейін дәстүрлі бейнелеу өнеріне оқыту да көп орын алмай келген қағаздан көркем бүктеу (оригами), жапсырмалау (опликация, коллаж), өсімдік жапырақтарынан, гүлден композиция құрастыру (икебана), түрлі-түсті бояулармен

матаны безендіру, бейнелеу (батик) жұмыстарымен танысып, олардың жасалу ереже заңдылықтарын меңгереді.

Бұл жұмыстар баланың жеке басы тұлғасын қалыптастырып, жан-жақты тәрбие берудегі бейнелеу өнерінің мүкіндік аясын кеңейте түседі. Сонымен қатар оқушылар бейнелеу өнерінің күнделікті өмір салтымызда, тұрмысымызда, өндірісте үлкен орын алатындығын сезінеді. Өр істің маманы өз жұмысын көркемдік, шығармашылық тұрғыда орындау үшін бейнелеу өнерімен соның ішінде көркем құрастыру, дизайн өнері мен ұштастыра білу керектігін түсінеді.

Сәндік сурет және көркем құрастыру сабақтарында оқушылар сәндік қолөнер түрлерімен: ағаш өңдеу, металл өңдеу, тері өңдеу, тоқымашылық өнерлерімен танысып, осы аталған қол өнерінің көркемдік негізі болып табылатын ұлттық ою-өрнектерге, олардың шығу тарихына, мән-мағынасына байланысты бірнеше топтарға бөлінетіндегі жөнінде мәлімет алады.

Бұл сабақтарда жергілікті сәндік қолөнерін және оған байланысты ұлттық салт-дәстүрлерді пайдалану оқушылардың бойында отаншылдық сезімді оятып, өз ұлтының өнерін мақтанышпен қабылдайды. Ұлттық қолөнер шеберлерінің еңбегіне құрметті көзқарасы қалыптасады.

Бастауыш сыныптардағы сәндік сурет және көркем құрастыру сабақтарында оқушылар безендіру, өрнек композициясын жасаудағы симметрия, асимметрия, ырғақ (ритм), бояулар үндестігі жөнінде мағлұмат алады. Осы заңдылықтарды алға қоя отырып өздіктерінен көкөніс, жапырақтарды, гүл күлтелерін, әр түрлі нышандық белгілерді пайдаланып жолақтың, шаршының, шеңбердің үшбұрыштың ішіне композициялар жасайды, бұйымдарды безендіреді.

Осындай жұмыстар барысында оқушылардың ой-өрісі, әсемдік талғамы дамиды.

Бұл сабақтарда мұғалім әңгімеленетін қолөнер туындысын тек фотосуреттен немесе иллюстрациялардан көрсетіп қана қоймай, сол туындыны шынайы түпнұсқадан көрсеткені жөн. Безендіру ерекшелігі атауының мазмұнын оқушыларға ашып көрсету олардың келесі көретін ою-өрнектерге қызығушылығын оятып, сол белгілердің кездейсоқ алынбағандығын түсінуге жетелейді. Сабақты тарихи-өлкетану мұражайларына экскурсия жасап, ондағы ұлттық қолөнер жәдігерлерінің аса құрметпен сақтаулы тұрғандығын әңгімелеп өткізсе нәтижелі болады.

1 сыныптағы сәндік сурет және көркем құрастыру сабақтары қарапайым өзіндік жапырақтарынан үлгіге қарап шаршының немесе жолақтың ішіне өрнек құрастырудан басталады. Үлгі ретінде бірнеше бір-біріне пішіні жағынан ұқсамайтын жапырақтар қойылып, оларды симметриялы, белгілі бір өзіндік ырғақпен орналастырып, түстік үйлесімін оқушылардың өздігінен тауып бейнелеу тапсырылады.

Сонымен қатар, осы сынып бағдарламасында қағаздан, әр түрлі табиғи материалдардан, жылтыр жұқа фольгадан бүктеп, қиып, безендіру жұмыстары қарастырылады.

Дайын болған жұмысты безендіруге мұғалім бірнеше қарапайым ою үлгілерін ұсынғаны жөн, ол жекелеген оқушылардың өз мүмкіндік деңгейінде жұмыс істеуіне жағдай жасайды. Сол секілді «Анамызға сыйлық жасаймыз» тақырыбындағы сабақта машықтық жұмысқа әр түрлі бейнелеу материалдары мен (түрлі-түсті қағаз, акварель, гуашь т.б.) сыйлық жасау үлгілері көрсетіліп, жұмыс мазмұнын таңдап алу оқушылардың өздеріне қалдырылады. Жұмыс барысында тазалық, қауіпсіздік ережелерінің үнемі сақталуын қадағалап, ұқыптылыққа мән берілуі тиіс.

2 сыныпта «Қағаздан шахмат фигураларын құрастырайық», «Қағаздан қорапша құрастырайық» немесе «Қағаздан маска құрастырайық» деген тақырыптағы сабақтар құрастырылады. Бұл сабақтарда мұғалім бұйым жиегін шаблондар арқылы белгілеп, оқушыларға бұйымды шығармашылық тұрғыда безендіру жұмыстары міндеттеледі. Бұл безендіру жұмыстарында тепе-теңдік, түстік шешім, үндестік қағидалары сақталып, қылқаламмен бояу кезінде белгіленген өрнек жиегінен шығарып жібермей тегіс бояу талап етіледі.

«Жануарлар өрнегі» тақырыбында ою-өрнектердің мән-мағынасын, атауына қарай төрт топқа бөлінетіндігі жөнінде айтылып, жануар тектес өрнек элементтерінен жолақ ішінен өрнек құрастыру тапсырылады. Жолақ ішінен өрнектелген оюлар мен сәндік қолөнерге ыдыс-аяқ ернеулері, киім-кешектердің етек жөндері, төсеніш, түс киіздердің жиектері безендірілетіндігі көрнекіліктер арқылы көрсетіліп әңгімеленеді.

Оқушылардың көркемдік талғамын қалыптастырып дамытуда тірі гүлдерден немесе кепкен гүл келтелерінен, ағаш жапырақтарынан композиция құрап, икебана жасау өнерінің де рөлі зор. Ол эстетикалық тәрбиемен қатар табиғатты қорғауға, сүюге де тәрбиелейді. Бұл сабаққа алдын ала табаға материалдар жинақтап кептіріліп, тазартылып дайындалады. Заттан қарап бейнелеу кезінде 1-2 сынып оқушылары бейнеленетін заттың немесе құбылыстың ерекше бөліктеріне көп көңіл бөліп, оның тұтас бейнесін ұмытып, жұмысты ерекше бөліктерін бейнелеуден бастайды. Өйткені бұл жастағы балалар қоршаған ортадағы заттарды, құбылыстарды әлі де бір-бірімен байланыссыз жек-дара қарап қызықтайды. Заттан қарап бейнелеу тапсырмаларының негізінен екі түрі бар. Олар: ұзақ мерзімге есептелген (1-2 сабаққа) және қысқа мерзімді (5-15 минут). Қысқа мерзімді суреттер сабақтың басында немесе сабақтың ортасында, сабақтың аяғында, сол сабақтың жоспарланған мақсат, міндеттеріне байланысты өткізіледі. 3-4 сыныптарда заттан қарап қысқа мерзімді сурет, долбарлар орындауға толық бір сабақты жоспарлауға болады. Бұл сабақтарда оқушылардың көзбен мөлшерлеу қабілеттері, жалпы бейнелеу икемділіктері дамиды.

1-2 сыныптарда заттан қарап бейнелеуге көлемі қарапайым бір немесе екі заттан тұратын заттар қойылады. 3-4 сыныптарда екі, үш заттардан құралған натюрморттар бейнелей бастайды. Бұл жұмыстарда перспектива, жарық, көлеңке, композиция заңдылықтарын меңгеріп оқиды. Нәрсе бетіне жарық, көлеңке реңін түсіру арқылы оның көлемін көрсету міндеттері қойылады. Натюрморттарды ұйымдастырып қоюда оған қатысты заттардың түсі, көлемімен қатар олардың мағыналық, мазмұндық қатынасын да ескерген жөн. Мысалға, 3 сыныпта «Алғашқы оқу құралдары», «Ұлттық дастархан» тақырыбындағы натюрморттар секілді. Оқу натюрморттарын мазмұндық тақырыпта құрастырып қою. Оқушылардың сабаққа қызығушылығын арттырып, шығармашылық жұмысқа тәрбиелейді.

Пайдаланылған әдебиеттер.

1. Әбдуәлиева Ш. Халық қолөнері. Алматы 2002ж.
2. Марғұлан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. Алматы «өнер» 2006ж том1, том2, том3.
3. Нұрғалиев Н. Шаңырақ-үй тұрмыс энциклопедиясы. Алматы 2010.

Резюме

В данной статье при чтении поэтических произведений, сказок, связанных с темой, очень выразительное чтение в каждом образе, а в некоторых случаях игра учащихся в качестве отдельного героя влияет на их интерес к этой теме и фантазию в образном воображении.

Summary

In this article, when reading poetry, fairy tales related to the theme, very expressive reading in each image, and in some cases, the game of students as a separate hero affects their interest in this topic and imagination in the imaginative imagination.

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Баймаханова Аяулым Орынтайқызы
Шымкент Университеті «Бейнелеу өнері және сызу»
мамандығының 2-курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Еркін Айтбай

Шымкент Университеті «Педагогика» кафедрасының аға оқытушысы

Адам баласының қоршаған ортаны бейнелеуге ынтасы ежелгі дәуірлерден басталған. Оған алғашқы адамдардың сүйектерге, мамонт мүйіздеріне және үңгірлерге бейнелеген суреттері дәлел. Ол бейнелер сол кездегі адамдардың тұрмыс тіршілігін, қоршаған орта туралы көзқарасын көрсетеді. Біртіндеп осы бейнелер негізінде жазу пайда болды. Сөз жоқ, алғашқы адамдар жасаған бейнелеу өнерінің үлгілері аяқ астынан пайда болған жетістік емес, ол көптеген жылдар бойы дамып жетілген тәжірибе мен дәстүрдің жемісі болатын.

Алғашқы сурет салуға үйрену тікелей көргенді қайталау, яғни көргенді көшіру еді. Алғашқы бейнелер үлкендердің тіршілік үшін жасаған еңбек процесіне, тіршілік көзі болған табиғатқа, жануарларға байланысты болды.

Неолит дәуіріндегі (б.з. б. 5-3 мың .ж.) жер өңдеу мен қолөнердің пайда болуы адамдардың өнерге деген көзқарасын мүлдем өзгертті. Адамның суретсала білу шеберлігі, қолөнер бұйымдарын, соның ішінде қыштан жасалған бұйымдарды безендіру басталды.

Нағыз өнерге оқыту, мектепте ұйымдастыру тек өркениет дәуірінде пайда бола бастады. Оған дәлел ретінде ежелгі Мысырда (Египет) дамыған жоғары дәрежелі мәдениетті қарастыруға болады.

Тарихи деректер бойынша ежелгі Мысырда суретсалу мектепте сызу пәнімен қатар оқытылғанын білуге болады. Мектеп бітіруші жерді өлшеуді, бөлме жобасын, су құбырының кестесін сызуды білуге міндетті болды.

Мысыр мектептерінде оқушыларға суретсалуды оқытуға ерекше көңіл бөлінді, өйткені иероглифтік жазу әр түрлі заттар бейнелерінен тұрды. Мысалға А әрпі құс бейнесінде, Б әрпі адамның аяғының бейнесінде салынды.

Оқыту әдісі мен тәртібі барлық суретші педагогтарда бірдей болды. Алғашқы болып ежелгі мысырлықтар жас ұрпақты сурет салу дағдысына оқытуда белгілі бір жүйеге негізделген теориялық заңдылықтарды жасай бастады. Олар суретсалуға оқыту процесін қоршаған ортаны тануға, байқауға емес, сызбаларды, қағидаларды (канондарды) жаттау арқылы үлгілерді көшіруге негіздеді.

Ал Ежелгі Грек суретшілері оқыту мен тәрбие мәселесіне жаңаша тұрғыдан қарады. Олар қоршаған ортадағы өсімдікке, табиғи құбылыстарға көңіл бөлу қажеттілігін мойындап, бейнелеу өнерін оқытудың өзіндік ережелерін жасады. Гректер әдеміліктің мәні сымбаттылық, симметриялық, бөліктердің тұтастық үндестігі, дұрыс математикалық тепе-теңділік деп тұжырымдады.

Грекияда б.з.д. VI ғасырда бірнеше сурет мектептері болды. Олар-Сикиондық, Эфестік және Фивандық мектептер. Бұл мектептер әр түрлі әдістемелік бағыт ұстады. Фивандық мектеп жарық, көлеңке арқылы өмір шындығын және елесті көрсетуге бағытталды. Эфестік мектепте сыртқы сұлулыққа және табиғатты көркемдік тұрғыдан қабылдауға, соның ішінде шығармашылық, эстетикалық шабытқа мән берілді.

Сикиондық суретмектебі жаратылыстанудың ғылыми мәліметтеріне және табиғат заңдарына негізделді. Сикион суретмектебі оқыту әдістемесінің дамуына ғана емес, сонымен қатар жалпы бейнелеу өнерінің дамуына үлкен әсер етті. Бұл мектеп оқыту әдістемесін ғылыми негізде құрып, оқушыны табиғатты зерттеуге, оның заңдылықтарын ашуға жетелеп, табиғат сұлулығына деген сүйіспеншілік көзқарасын тәрбиеледі. Сикиондық мектептен Памфил, Мелантий Павзий және ұлы Апелес сияқты атақты суретшілер шықты. Сикиондық мектептің басшысы болған Памфилдың арқасында суретсалу Грекияның жалпы білім беретін

мектептерінің барлығына пән ретінде енгізілді. Супетсалуға оқытудың міндеті өмір шындығындағы заттарды тек көшіріп бейнелеу ғана емес, сонымен қатар, ол заттардың құрылысының заңдылықтарын зерттеп, тану екендігін алғаш рет Памфил дәлелдеді.

Ежелгі римде де өнерге, соның ішінде бейнелеу өнеріне өте үлкен сүйіспеншілікпен қарады. Ауқатты адамдар грек суретшілерінің туындыларынан коллекциялар жинап, тіпті ақсүйектер мен үкімет қызметкерлері сурет және кескіндемемен (живопись) айналысты. Суретке оқыту Римдегі жалпы білім беру мектерінде жүргізілді.

Бірақ Римдіктер грек суретші педагогтарының жасаған бейнелеуге оқыту әдістемесін одан әрі дамытып жетілдірмеді, керісінше, кейбір оқыту әдістерін олар сақтай алмады. Грек суретші-педагогтары бейнелеу өнерінің басты мәселелерін шешуге талпынып, өз шәкірттерін бейнелеуге оқуды ғылым арқылы игеруге шақырып, бейнелеуге ұсақ кәсіп ретінде емес үлкен шығармашылық ретінде қарау керектігін түсіндірсе, ал Рим империясының суретші – педагогтарын бейнелеу өнерін оқытуды одан әрі дамыту мәселелері көп алаңдатпады. Олар бейнелеу өнеріне ұсақ кәсіп ретінде қарап, бейнелеуге оқытуда тек үлгіден көшіру әдісімен шектеліп, ұлы грек шеберлерінің жұмыс тәсілдерін қайталады.

Сөйтіп римдік суретшілер гректер жасаған бейнелеуді оқыту әдістемелерін біртіндеп жоғалта бастады.

Ұлы Рим империясы құлаған соң орта ғасырда шынайы өнер жетістіктері мүлдем жоққа шығарылды. Суретшілері бейнені жазықтық бетінде тұрғызу ережелерін, гректер жасаған оқыту әдістерін (император Константин және папы Сильвестр тұсында) білмеді. Ағарту ісіне қарсы болған христиан шіркеулері грек шеберлерінің теориялық еңбектерін, сонымен қатар бейнелеу өнерінің аса құнды туындыларын аяусыз құртып талқандады. Өнерге деген сүйіспеншілік, өнерге табынушылық деп танылып қудаланды.

IX-XI ғасырлардағы дағдарыс-тоқыраудан кейінгі қайта өрлеу дәуірі бейнелеу өнерінің және оны оқыту әдістемесінің даму тарихына үлкен әсерін тигізді.

Бейнелеу мәселелерімен Ченнини Ченнино, Альберти, Леонардо да Винчи, Дюрер және т.б. бейнелеу өнерінің шеберлері айналыса бастады. Олар табиғи құбылыстар заңдылықтарын түсіну мақсатындағылыми зерттеу жұмыстарымен айналысып, бейнелеу өнерін ғылыммен байланыстырды. Жұмыстың нәтижелі болуына археологиялық қазбалардан табылған өнер үлгілері және Ежелгі Грекияның ұлы өнері жөніндегі тарихшылар қалдырған деректер көмектесті. Қайта өрлеу суретшілері антикалық өнерүлгілерін зерттеу барысында игерген теориялық білімдерін өздерінің шығармашылық жұмыстарында пайдаланды және перспектива, анатомия, пропорция ілімдерін зерттеп жетілдіруді басты мақсат етіп алды.

Бейнелеу өнерінің адам баласының заманнан заманға рухани, эстетикалық байлығы ретінде ұласып келе жатқан өнер саласы. Бейнелеу өнері жеке өнер саласы емес, бірнеше өнер саласының өмірге келуіне себепкер болған бейнелеу өнерінің атасы.

Сурет тарихы бұл адамзат тарихы. Оның айналасындағы ортаны тануына сана сезімінің жетілуіне эстетикалық тәрбие алуына ұрпақтан-ұрпаққа асыл мұралар қалдыруға үлкен. Үлес қосқан өмірмен өзектес өнер. Сурет-бұл шежіре. Ондағы ғасырбүкіләлем тарихын жеткізген бірден-бір куәгер. Осы куәгер сурет арқылы мыңдаған жылдар жемісіндегі тіршіліктің тынысын әдет-ғұрпын, кәсібін, мәдениетін, мың құлпырған бояуын жан-жануар дүниесінің алуан тірлігін танып білеміз. Өнер тарихы сабағының мақсаты студенттерге бейнелеу өнерінің тарихы және теориялық даму процесі жөнінде тереңірек білім алып көркем шығарманы талдауға және ол туралы өз пікірін сауатты жеткізе, үйрету. Өнер тарихы мен теориясы пәнінің негізгі міндеті бейнелеу өнерінің кеңістік пен уақыт аралығындағы көркемдік ырғақта форма мен образдың көріну сипатын ашу.

Кеңістік- біз үшін әлеуметтік рухани және мәдени орта. Уақыт тарихи кезең. Берілген пәннің міндеті заманның әлеуметтік рухани талап тілектерін еңгетуіндейтын мәселелер өнер шығармасы көркемдік образ және образды сомдаушы суреттер жөнінде көркем құбылыстар мен стильдік бағыттар туралы мағлұматтар беріп осылардың ішкі бірлігі мен үндестігіне өзара қатынасы мен табиғи байланысына деген теориялық танымды тереңдету болып табылады. Теориялық мәселелерді талдау барысында мынадай проблемаға көңіл бөле отырып міндеттер

Батыс мәдениеті мен Шығыс өнерінің түрлері арасындағы пластикалық тіл айырмашылықтары әсіресе бейнелі өнер живопись, графика, мүсін өнері, бейнесіз пластикалық кеңістік ажыратулы мен жіктеулі арасындағы сипаттық айырмашылықтарға мән беру және осы ерекшеліктерге жеке проблема ретінде қарастыра отырып салыстырмалы дәлелдеу жасау. Студенттерге мынадай талаптар қойылады. Теориялық материалды жете меңгеру, білімді тәжірибемен ұштастыра білу. Еңбек мақаланы дұрыс пайдаланып конспектілей білу. Ұстаздық мамандықты жете меңгеру, кәсіптік даярлығын өрістетіп отыру. Бейнелеу өнері басқа оқу пәндеріне ұқсамайтын өзіндік атқаратын міндеті мен тәрбиелік мүмкіндігі зор. Оның басты мақсаты өмір шындығының қос қағымдық ерекше бір мезетін көркем бейнелеу арқылы мәңгілікке тоқтаудың қыр-сырын балаларға үйрету содан эстетикалық тәлім тәрбие беру. Бейнелеу өнерін оқыту айналадағы өмір шындығын көркем бейнелеу ерекшеліктерін танытуды оқушылардың табиғат сұлулығын халық өмірінің көріністерін жүйелі қабылдауын оның мүмкіндігінше өзінің көркем бейнелеу жұмыстарында қолдана білу машықтарын қалыптастыруды көздейді. Бұл пәннің мазмұны мен мақсаты мектептің жалпы оқу тәрбие жұмыстарының негізгі талаптарымен де ұштасып жатады. Сол себепті әрбір сабақты оқыту мен тәрбие процесінің тығыз бірлігі осы өнерді меңгертудегі негізгі болып табылады. Бейнелеу өнері сабақтарында оқушылардың практикалық білімі мен көркемдікті түсінуін Үйлесімді ұштастыра білуге, шындық пен өнердегі әсемдікті дәл сезіне білуін шығарманың ынтасына өнерге деген ықыласы мен қызығушылығына және материалдың дүние танымының қалыптасуына ықпал етеді. Айналадағы өмір шындығын көріністерін көркем бейнелеу әдістері мен тәсілдерін меңгеру белсенді шығармашылық жұмыс.

Оқушылардың көркем мәдениет құбылыстарды олардың қоғам өміріндегі мәні. Айналадағы шындық объектілерді мен құбылыстарды эстетикалық тұрғыдан қабылдай білуге баулу. Балалардың көру мен есту байқампаздық қабілетін бояу түстерін ажырата білу түстерін дағдыларын қалыптастыру. Бейнелеу өнері сабақтары оқушылардың практикалық білім мен көркемдікті түсінуін үйлесімді ұштастыра білген, өнердегі әсемдікті сезіне білген. Шыңдалу биіктігіне көтерілді. Әсіресе мүсін өнері көне грек дәуірінде дамыды. Солардың бірі екі қанатты қыз баланың бейнесі апалы-сіңлілі оларды муза деп атады. Өнер мен ғылымды мәңгі жастық шақты паш ететін өнер туындысы болды. Жалпы бейнелеу өнері, суретші қауымы арасында үлкен дағдарысты әңгімелер туғызды. Суретші еңбектері енді жарамсыз оның ішінде құны төмендейтін болар деген тәрізді оған қарамай тіпті кейін түрлі-түсті бейнешығаратын техникалық құралдар пайда болса бейнелеу өнері оның ішінде живопись өнері өз құнын жойған бүгінгі күннің мыңдаған суретшілері көптеген өнер мектептері дәлел бола алады. Сәндік әсемдік өнері халықпен бірге туған өнер халыққа су мен ауадай қажет, деп орыстың ұлы философы Достоевский. Шынында адамзат өнерсіз болмайды. Негізінде адам баласы жазу сызу ілімі болмаған дәуірде сурет өнерімен айналысқан. Бұған дәлел жер үңгірлеріндегі тасқа қашап салынған ерте дәуірдің суретшілерінің туындылары.

Бейнелеу өнері – басқа оқу пәндеріне ұқсамайтын өзіндік атқаратын міндеті мен тарихы, тәрбиелік мүмкіндігі зор пән.

Оның басты мақсаты – өмір шындығының қос қоғамдық ерекше тәлім тәрбие беру. Бейнелеу өнерін оқыту айналадағы өмір шындығын көркем бейнелеу ерекшеліктерін танытуды, оқушылардың табиғат сұлулығын, халық өмірінің көріністерін жүйелі қабылдауын оның мүмкіндігінше өзінің көркем бейнелеу жұмыстарында қолдана білу қалыптастыруды көздейді. Бұл пәннің мазмұны мен мақсаты мектептің жалпы оқу тәрбие жұмыстарының негізгі талаптарымен де ұштасып жатады. Сол себепті әрбір сабақты оқыту мен тәрбие процесінің тығыз бірлігі осы өнерді меңгертудегі негізі болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер.

1. Алексеев С. О колорите.-М.: Изобразительное искусство, 2010.
2. Ағатаев А. Жаңа қазақ педагогикасы- қазіргі өмір талабы. // Ұлағат.- 2014.-№6
4. Аманжолқызы А. Жаңаша оқыту- уақыт талабы. // Ұлағат. 2015
5. Арай Т. Мектеп мұғалімдерінің кәсіби құзіреттілігі. //Бастауыш мектеп. 2006/8-9

Резюме

В этой статье дисциплина воспитания и обучения в этих школах была предельно строгой: школьник или ученик доходили до того, что избивали палкой мелких нарушителей правил, а в некоторых случаях, связав руки и ноги ученика, помещали на длительное время в темное помещение храмов. Школьный закон гласит: "будьте полны энтузиазма и энтузиазма в своей повседневной работе. Ни одного дня, ни одного дня, ни одного дня, ни одного дня."

Summary

In this article, the discipline of education and training in these schools was extremely strict: the school or student went so far as to beat minor violators of the rules with a stick, and in some cases, tying the hands and feet of the student, was placed for a long time in a dark room of the temples. The school law States: "be enthusiastic and enthusiastic about your daily work. Not a day, not a day, not a day, not a day, not a day."

ӘОЖ 372.147.312.

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ПРИНЦИПТІЛІК

Ботиршикова Дилсора Кадиршиковна
Шымкент Университеті «Бейнелеу өнері және сызу»
мамандығының 2-курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Сапар Шыңғыс Икрамұлы
Шымкент Университеті «Педагогика» кафедрасының
магистр оқытушысы

Мұғалім мектептегі педагогикалық қызметін сәтті жүргізу үшін, оған қазіргі дидактиканың негізгі қағидаларын жақсы біліп, оны практикада шығармашылықпен қолдана білуі тиіс.

Педагогика ғылымы оқыту мен тәрбиені танымдық, диалектикалық материализм тұрғысынан алғанда дидактикалық принциптер жүйесін анықтайды. Сондықтан тәрбиелей отырып оқыту және идеялық бағыттылық принципі басты орын алады.

Диалектикалық дүниетаным мен адамгершілік тәрбиесін беру қазіргі мектептің негізгі міндеттерінің бірі. Бейнелеу өнері тәрбиелеп қана қоймай адамға қоршаған ортаны тануға көмектеседі. Білім беру, жолы оқушыны ғылыми мәліметтерге негізделген лайықты білімге апаруға тиіс. Бұл жерден екінші принцип – ғылымилық принцип туындайды.

Мұнан соң көрнекілік принципін айтуға болады. Балаларға меңгертілетіндердің бәрі көру арқылы қабылдауға негізделуі тиіс. Бұл бізден заттар мен құбылыстарға таным негізі ретінде қарауды талап етеді. Оқушылардың білімінің шыншылдығына практика көз жеткізеді. Сондықтан да оқушылардың саналылығы мен белсенділігі принципі дидактикалық принциптердің маңыздыларының бірі.

Балалар өз, білімдерін нақты және берік меңгергенде ғана оларды қолдануға мүмкіндік алады. Осыдан келіп білімді меңгерудің беріктілігі принципі шығады.

Бейнелеу өнерін оқыту барысында қолданылатын принциптің бірі-жүйелілік принципі. Бейнелеу өнерін оқыту белгілі бір жүйеге құрылады. Заттардың суретін салудың өзі бірінші — заттың өлшемдерінің қатынастарын айқындау, формаларына талдау, кеңістіктегі орнына сипаттама беру; екінші зат құрлысын қағаз бетінде жобалау, зат құрлысын салу, формасын шығару, кеңістіктегі қалпын көрсету сияқты үлкен екі жүйеден тұрады

Оқыту барысында біз оқушыларды аз білімнен, көпке, жұмыстың қарапайым дағдыларынан күрделі, дағдыларын меңгертуге басшылық көрсетеміз. Бұл жерде біз жүйелік

пен бірізділік принциптерін басшылыққа аламыз, ал бұлар оқытудың лайықтылық принциптерімен тығыз байланысты.

Сонымен мұғалім өзінің педагогикалық қызметінде тәрбиелей отырып оқытушылық, ғылымилық көрнекілік, саналылық және белсенділік, меңгерген білімінің беріктігі, лайықтылық принциптерін басшылыққа алады.

Енді, бейнелеу өнерін оқытуға байланысты осы принциптерді қолдану мәселелеріне байланысты қарастырамыз.

Дидактика гректің “didaktikos” деген сөзінен шыққан. “Оқытамын” білдіремін деген мағынаны білдіреді. Дидактика — педагогиканың негізгі бөлімі. Бұл бөлімді оқыту теориясы деп атайды.

Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі болашақ мұғалімдерді, оқушыларға көркемдік білім беруге эстетикалық тәрбие беруге және олардың жеке тұлғалық қабілеттерін қалыптастыруға дайындау мақсатын көздейді.

Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесінің негізгі мәселелері: бейнелеу өнерін оқыту үрдісі; бейнелеу өнерін оқыту заңдылықтарын ашу; көркемдік білімнің мазмұнын ашу; бейнелеу өнерін оқытудың формаларын айқындау; бейнелеу өнерін оқытудың тиімді әдістерін айқындау; бейнелеу өнерін оқытуды ұйымдастыру жолдарын айқындауды талап етеді.

Бейнелеу өнерін оқытудың мақсаты оқушыларға көркемдік білім беру, эстетикалық тәрбие беру және олардың жеке тұлғалық қабілеттерін дамыту болып табылады. Бейнелеу өнерін оқытудың негізгі категорияларына, бейнелеу өнерін оқыту процесі (үрдісі); оқу үрдісі; оқыту үрдісі; оқыту принциптері; көркемдік білім беру мазмұны, оқытуды ұйымдастыру формалары кіреді. Бейнелеу өнерін оқыту үрдісі осы пән мұғалімнің оқушыларға көркемдік білім мен бейнелеу іскерліктерін, дағдыларын меңгертуге бағытталған іс-әрекеті болып табылады.

Бейнелеу өнері сабақтарында оқушыларға көркемдік білім беріледі. Көркемдік білім берудің мазмұнын бейнелеу өнері негіздерін құрайтын білімдер мен бейнелеу дағдыларының жүйесінен құралады.

Бейнелеу өнерін оқыту принциптері – оқыту үрдісінің тиімділігін арттыруға қажетті дидактикалық талаптардан құралады. Олар көрнекілік, ғылымилық, бірізділік, жүйелілік, өмірмен байланыстылық, лайықтылық, саналылық түрлеріне бөлінеді.

Бейнелеу өнерін оқыту әдісі дегеніміз — мұғалімнің бейнелеу өнері сабақтарында оқушылардың бейнелеу іс-әрекетіне басшылық ету тәсілдерінің жүйесі. Оқыту әдісі арқылы оқушыларды көркемдік біліммен, бейнелеудің іскерліктері мен дағдыларымен қаруландырады. Оқыту әдісі -мұғалім мен оқушы арасындағы танымдық – педагогикалық әрекет болып табылады. Бұл оқушы үшін танымдық — бейнелеу іс-әрекет болса, мұғалім үшін, оқушының көркемдік білімді меңгеруіне басшылық жасау мақсатын көздейтін қызмет. Оқыту әдісі арқылы мұғалім оқушының танымдық практикалық іс-әрекетіне жетекшілік жасайды.

Оқытуды ұйымдастыру формасы дегеніміз — мұғалім мен оқушының арнайы ұйымдастырған, тәртіп пен режимде жүргізілетін оқулық – танымдық іс-әрекет процесі.

Бейнелеу өнерін оқыту процесі – бейнелеу өнерінің негіздерін құрайтын білімдер жүйесін меңгерту мен бейнелеу икемділігі мен дағдыларын оқушыларға меңгертуге, жеке бастың жан-жақты дамуы мен ақыл-ой тәрбиесінің алдында тұрған міндеттерді шешуге арналған мұғалімнің іс-әрекеті деп түсінеміз. Бейнелеу өнерін оқыту процесі-мұғалім мен оқушының іс-әрекетінің қосындысы. Оқыту процесі оқушының танымдық іс-әрекетіне бағытталған процесс.

Оқыту процесі оқыту теориясына негізделеді. Оқыту теориясы өз дамуында үш негізге сүйенеді. Олар: 1) оқыту теориясының шартты заңдарының философия ғылымы негізінде дамитындығы. 2) өткен заманнан қалған педагогикалық прогресшіл ұлы мұраның осы күнгі оқыту теориясын дамыту үшін бірден-бір білімнің сарқылмайтын қайнар көзі болып табылатындығы; 3) мектептердегі мұғалімдердің озық тәжірибелерінің оқыту теориясының

дамуына ықпалы. Оқу процесі негізінде педагогтың өзіне тән даралық қолтаңбасы мен шығармашылығы қалыптасады.

Оқу процесі-ақиқат дүниені танып білу процесі. Ал танып білу ақиқат дүниенің адамның сана сезімінде бейнеленуі. Адамның сана-сезіміндегі ақиқат дүниенің бейнелену жолын мынадай формуламен көрсетуге болады: нақты пайымдаудан абстрактілік ойлауға және онан практикаға көшу, ақиқатты тану объективтік реалдық шындықты танудың диалектикалық жолы болады.

Бейнелеу өнерін оқу процесі бейнелеудің практикалық икемділіктері мен дағдыларын меңгеруге бағытталған оқушы мен мұғалімнің іс-әрекеті түрінде де қарастырылады. Оқу процесі ақыл-ой тәрбиесін беруге арналған оқушы мен мұғалімнің іс-әрекеті.

Оқу процесіндегі оқушылардың таным әрекетінің өзіне тән ерекшеліктері бар. Олар атап айтқанда:

1. Оқушылар ғылымдар зерттеген жүйені өздігінен оқу арқылы танып біледі. Олар ғылымның ашылған жетістіктерін игереді.

2. Оқушылардың таным қабілеттерін дамыту үшін бейнелеу өнері пәні бойынша маңызды білімдер негіздері іріктеліп алынады.

3. Оқу процесінің ерекшелігі оқушылардың оқуды әрі қарай жалғастыруға және өз бетінше еңбек әрекетіне дайындалуына қажетті іскерлік пен дағдыны игеру болып табылады.

4. Бейнелеу өнері сабағындағы таным процесі тек білім берушілік қана емес, сонымен қатар тәрбиелеушілік, дамытушылық сипатта болады. Білімді игеру барысында оқушылардың көзқарастары мен сенімдері қалыптасады.

5. Оқушылардың таным процесі олардың жастарына сай ұйымдастырылады.

6. Бейнелеу өнері сабақтарында таным процесі мұғалімнің бағыттаушылық рөлімен байланысты іс жүзінде асырылады.

Бейнелеу өнерін оқыту мазмұны, оқытудың мақсаты міндеттеріне байланысты анықталады. Бейнелеу өнерін оқыту заттар мен құбылыстарды бейнелеуге үйрету, белгілі тақырыптар бойынша композициялық суреттер салуға, сәндік безендіру жұмыстарының икемділік пен дағдыларын меңгерту, өнер шығармаларымен таныстыру бағыттарын қамтиды.

Бейнелеу өнері мектептегі оқушыларға көркемдік білім негіздерін бейнелеудің ептіліктері мен дағдыларын меңгеруге, эстетикалық тәрбие беруге, олардың әсемдік талғамдарын, дүниетанымын қалыптастыру, ақыл-ойын дамыту мақсатын көздейтін оқу пәні болып табылады. Бейнелеу өнерін мектепте оқытудың нәтижелі болуы бейнелеу өнерінің мұғалімнің қызметімен сипатталады.

Ғылыми педагогтардың әдебиеттерді сараптау мен тәжірибелік-эксперименттік зерттеу жұмыстары бейнелеу өнері мұғалімнің педагогикалық қызметке деген дайындығын жалпы педагогикалық-психологиялық, көркемдік – графикалық, өнертанымдық, әдістемелік дайындық түрлерін бөлуге болатындығын көрсетеді.

Бейнелеу өнері пәні мұғалімнің жалпы педагогикалық-психологиялық

дайындықтары, педагогика мен психология ғылымдарының теориялық білімдерін меңгергендігі мен тәрбиелік жұмыстарды ұйымдастырудың іскерлік пен дағдыларын педагогикалық практикада қолдана білуімен сипатталады.

Бейнелеу өнері пәнінің мұғалімнің көркем-графикалық дайындығы кескіндеме, графика, сәндік қолданбалы өнерден, мүсіннен көркемдік білімдер негіздерін меңгеруімен осылар бойынша бейнелеудің іскерлік пен дағдыларын меңгеру деңгейінен көрінеді.

Бейнелеу өнері мұғалімінің дайындығы өнертанымдық бейнелеу өнерінің тарихынан, бейнелеу өнерінің сынынан, бейнелеу өнерінің даңқты шығармалары, көрнекті суретшілердің, мүсіншілер мен сәндік қолөнер шеберлерінің өмірі мен шығармашылығынан білім жүйесін меңгергендігімен сипатталады. Сонымен қатар белгілі бір өнер туындысының көркемдік ерекшеліктеріне өнер тарихы мен сыны тұрғысынан талдау жасау, өнер туындысының композициялық құрылымы, орындалу техникасы, колориті тұрғысынан талдау іскерліктері мен дағдыларының қалыптасуынан көрінеді.

Бейнелеу өнері пәнінің әдістемелік дайындығы үлкен екі дайындық түрінен тұрады: біріншісі-бейнелеу өнерінің оқыту әдістемесінің теориялық білімдерін меңгерумен өлшенсе; екіншісі-бейнелеу өнерін оқытудың практикалық іс-әрекеттерін меңгеру деңгейімен айқындалады.

Бейнелеу өнері пәнінің мұғалімнің әдістемелік дайындығының теориялық мәселелерін құрайтын білімдер жүйесі бейнелеу өнерін оқыту мазмұны, оқыту формалары, әдіс-тәсілдері, бейнелеу өнерінің сабақтарын ұйымдастыру, бейнелеу өнері сабағынан сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру, бейнелеу өнерін оқыту принциптері ұғымдарын біріктіреді.

Бейнелеу өнері мұғалімнің әдістемелік қызметі бірнеше бағыттарға бөлінеді.

1.Оқушылардың көркемдік білімдерінің деңгейін алғашқы бейнелеу сауаттылығын, бейнелеудің іскерлігі мен дағдыларын меңгергендігіне диагностика жасау қызметі;

2.Оқушыларға көркемдік білім мен эстетикалық тәрбие беру мақсатындағы оқыту үрдісін жоспарлау қызметі;

3.Оқушыларға көркемдік білім мен эстетикалық тәрбие беру үрдісін ұйымдастыру қызметі;

4.Оқушыларға көркемдік білім беру мен эстетикалық тәрбие беру мақсатында ұйымдастырылған оқу — тәрбие жұмыстарына сараптау және талдау жасау;

Бейнелеу өнері мұғалімінің ең бірінші дайындық формасы, оның оқушылардың қазіргі кезеңде көркемдік білімдері, бейнелеу сауаттылығын, бейнелеу іскерліктері мен дағдыларын қай дәрежеде меңгергендігін айқындау болып табылады. Оқушылардың көркемдік білімдері мен бейнелеу іс-әрекеттері меңгергендігіне диагностика жасау мұғалімге көркемдік білім мен эстетикалық тәрбие беру жұмыстарын дұрыс жоспарлап, ұйымдастыруға жәрдемдеседі. Мұғалім тексеру негізінде алынған мәліметтерді сараптау нәтижесінде оқушылардың бейнелеу жұмыстары мен шығармашылық қабілеттерін дамытуды қандай бағыттарда жүргізуге болатындығына бағдар алады. Олардың әсемдік сезімі, талғамы, қызығушылығы қандай деңгейде екендігін біліп оларды дамыту үпіін қандай іс-әрекетке бару қажеттігін айқындайды. Оқушылардың өнертанымдық түсініктерінің деңгейін біліп, олардың деңгейін арттыру үшін қандай әрекеттерге бару керектігін айқындайды. Бұл іс-әрекеттер көркемдік білім беру мен эстетикалық тәрбиенің, оқушыны жеке тұлға ретінде дамытудың, сапасын арттыруға ықпал етеді.

Өнердің адамға деген әсерін, мектептегі оқу-тәрбие жұмыстарында қолдануға кең көлемде мүмкіндік туғызады. Біз балаларды өнерге тартуда, оларға өнердің мақсат міндеттерін, қоғамдағы өнердің орнын ашып көрсетеміз.

Бейнелеу өнері өмір құбылыстарын көркем образдар арқылы ашып көрсете отырып, өмірдегі әсемдікті танытудың сенімді құралына айналады. Адамның сезімдеріне әсер ете отырып, адам сезіміне қозғау салып, ақыл-ойын қалыптастырады, жеке тұлға ретінде дамуына ықпал етеді. Бейнелеу өнерінің осы қасиеттерін мұғалім оны оқу тәрбие мақсаттарына қолдануы тиіс.

Мұғалім бейнелеу өнері туралы әңгіме сабақтарда суретшілер Ә.Қастеевтің «Колхоз тойы», Қ.Телжановтың «Жамал», В.Крыловтың «Шахтерларды майданға шығарып салу», С.Айтбаевтың «Бақыт», К.Молдашевтің «Байқоңыр» атты картиналарының иллюстрацияларын қолдану арқылы оқушыларға еліміздің ерлік жолдарын көрсетеді. Өнер туындыларын таныстыру барысында еліміздегі колхоздастыру кезеңінен, Ұлы Отан соғысындағы ерліктерін сөз ету арқылы мұғалім балаларға аға ұрпақтың отансүйгіштігін, елжандылық сезімдерін үлгі етіп көрсетеді. Бұл жерде мұғалім суретшінің өмірдегі әсемдікті тауып, нені мұрат тұтқандығын, ненің шығармашылық ойына қозғау салғандығына назар аудару маңызды.

Идеялық эстетикалық тәрбиенің ұтымды болуы оқушылардың қоршаған ортаға деген сезімдерін бейнелеп көрсетуіне байланысты. Бұл мәселе өмірдің өзі тудырған мәселе.

Мұғалім эстетикалық тәрбиемен айналыса отырып өнерге деген оң көзқарасты қалыптастырады, қоғамдағы өнердің орнын ашып көрсетеді. Мектептегі бейнелеу өнерін оқыту балаларға қоршаған өмір шындығын танып, өнерді олардың санасына, сезімі мен еркіне әсер етеді. Мұғалім бұл міндеттерге көңіл бөлудің маңызын түсіне білуі қажет.

Бейнелеу өнерін оқытудағы ғылымилық принципі, оқушыларға оқудың әрбір кезеңінде, сатысында бейнелеу өнерінің ұғымдарын үйретуді талап етеді, ал осы ұғымдарды оқыту әдістері арқылы үйретіледі. Мұғалімнің оқушыларға ұсынатын білімдік материалдары осы заман ғылымының дәрежесіне сәйкес болуы керек. Ғылыми білімдердің шеңбері үнемі кеңі береді. Ал балалардың білім алу қабілеттілігі, өсіп отыратын ғылымның шеңберіндегідей кеңейе алмайды. Сондықтан ғылымның оқу мазмұны үстіндегі қажетті материалын іріктейтіндей принциптерді табу қажет.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Нағымжанова Бастауыш сынып мұғалімінің инновациялық іс-әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары. Автореферат. Алматы. 2003., 13 б.
2. Аманжолова С.А. Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесінің теориясы және технологиясы. – Астана: ЕҰУ, 2009. – 96.
3. Исмакова А. Шығармашылық психологиясы. /Қазақ әдебиеті. Энциклопедия. – Алматы: Баспа үйі, 1999. – 750 б.
4. Речицкая Е.Г. Социна Е.А. Развитие творческого воображения младших школьников в условиях нормального и нарушенного слуха: Учебно-метод. пособие. – М:
5. Гуманит.изд.центр ВЛАДОС 2010. 45-47 с.
6. Тәжібаев Т. Жалпы психология. Оқу құралы, Алматы, «Қазақ университеті», 2013 – 93 б.
7. Аманжолова С.А. Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесінің теориясы және технологиясы. – Астана: ЕҰУ, 2009. – 96.

Резюме

В данной статье методика преподавания изобразительного искусства опирается на сведения педагогической науки, чтобы выработать свои принципы. Но без педагогической науки, практики не может достичь результатов освоения искусства обучения. Она ограничивается только указанием общих принципов. Наоборот, единственная методика обучения без педагога не позволяет учителю правильно строить учебный процесс.

Summary

In this article, the methodology of teaching fine arts is based on the information of pedagogical science to develop its own principles. But without pedagogical science, practice can not achieve the results of mastering the art of learning. It is limited only to specifying General principles. On the contrary, the only method of teaching without a teacher does not allow the teacher to correctly build the educational process.

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Нұралы Мадина Мадалиқызы
Шымкент Университеті «Бейнелеу өнері және сызу»
мамандығының 2-курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Сапар Шыңғыс Икрамұлы
Шымкент Университеті «Педагогика» кафедрасының
магистр оқытушысы

Егеменді Қазақстанның қазіргі даму бағыты жалпы білім беретін мектепте жас ұрпақты нарықтық заман талаптары мен мәдениеттің даму деңгейіне сай дайындауды қажет етеді. Жалпы білім беретін орта мектептерде барлық оқу пәндерін оқыту, жеке пәндердің өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, еліміздің болашақ азаматтарын дайындау мен тәрбиелеу мақсатын қояды. Сондықтан бейнелеу өнері сабақтары, жас ұрпақтарды іс-әрекетке және іс-әрекет технологиясын түсінуге бағытталуы тиіс.

Еліміздің перспективалық бағыттарына сәйкес бейнелеу өнерінің оқу курсы өзінің мақсатын мынандай құрылымда айқындайды:

1. Еліміздің мемлекеттік, қоғамдық және шаруашылық өміріне белсене араласуына қабілетті, білімді, тәрбиелі азаматтарын дайындау;

2. Балалардың дүниетанымын қалыптастыра отырып, олардың эстетикалық көзқарасына дұрыс бағыт олардың эстетикалық талғамын дамыту, эстетикалық тәрбие беру.

3. Балаларға қоршаған ортаны тануға жәрдемдесіп, олардың байқампаздығын дамыту, логикалық ойлауға үйрету, көргендерін саналы ой елегінен өткізе білуге үйрету.

4. Бейнелеу өнерінің адам өміріндегі практикалық мәнін ашып көрсету, сурет өнерін еңбек қызметінде қолдана білуге үйрету.

5. Сурет өнерінің элементарлық негізі туралы оқушыларға білім беру. (Бейнелеу өнерінің алғашқы дағдылары мен ептейліктерін меңгерту) бейнелеудің негізгі бейнелеу тәсілдерімен таныстыру.

6. Оқушылардың шығармашылық қышқеттерін дамыту, өмір шындығын эстетикалық қабылдауға дұрыс бағдар беру, кеңістікті ойлауын, образдық елестетуін және қиялын дамыту.

7. Мектеп оқушыларын әлемдік және қазақ бейнелеу өнерінің данықты шығармаларымен таныстыру. Бейнелеу қызметіне деген сүйіспеншілігі мен қызығушылығын қалыптастыру.

Осы айтылған мақсат міндеттерді тереңірек таныстыратын болсақ олар мынандай бағыт бағдарларды қамтиды.

1. Бейнелеу өнерін орта мектепте оқыту ең бірінші жалпы білім, берушілік мақсаты көздейді. Негізгі міндет адамның ой өрісін кеңейту, қоғамның жан -жақты білімді мүшесін тәрбиелеу болып табылады.

Көпшілік қауым мектептегі бейнелеу өнерін жалпы білім беретін пән емес, ол арнаулы пән деп қарастырады. Бұл дұрыс емес. Жалпы білім беретін мектеп математиктерді, химиктерді, ақындарды композиторларды дайындамайтыны сияқты суретшілерді де дайындамайды. Мұндай мамандар арнаулы оқу орындарында дайындалады. Жалпы білім беретін мектептегі әрбір пән жеке -жеке және бірлесе отырып оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал етуге тиіс.

Бейнелеу өнері адамның дамуын өте бай мүмкіндік туғызады. Бұл істе әсіресе сурет салудың орны ерекше. Сурет салу заттардың формасын талдауға және оны ұқыпты бақылауға үйретеді, дүннені тануға жәрдемдеседі, ойлауға және эстетикалық дамуға көмектеседі. Сурет өнері көру есін, кеңістікті ойлауды дамытып, образды елестету қабілетін арттырады. Ол нақты есептеуге, табиғат әсемдігін тануға үйретеді, ойлау мен сезу икемділігін арттырады.

Өнер туралы әңгімеде оқушылар кескіндеме, графика, мүсін, сәулет ескерткіштерімен және сәндік қолданбалы өнер шығармаларымен танысады. Бұл аталған әрбір сабақ жеке

тұлғаның эстетикалық тәрбиесіне, шығармашылық қабілеттерінің дамуына, дүниетанымына, жан жақты дамуына ықпал етеді.

Мектептегі бейнелеу өнерін оқытудың теориясы философия, мен эстетикаға, педагогика мен психологияға, және бейнелеу өнерінің теориясы мен практикасына сүйенеді. Бұл жалпы білім беру мен тәрбиенің мақсаттары мен міндеттерінің орындалуын* әдістемесінің ғылыми негізделуін қамтамасыз етеді.

Кейде мектептегі бейнелеу өнерін оқыту сыңар жақты түсініледі. Барлық ықылас тәрбие мен шығармашылық қабілеттерді дамытуға аударылып, білім мен оқыту екінші кезекке шығарылады. Тәрбені оқытудан бөліп қарауға болмайды. Кейбіреулер мектеп суретшілерді дайындамайды сондықтан, көркемдік білім беру қажет емес деп ойлайды.

2.Бейнелеу өнерін оқыту мақсаттарының бірі көркемдік білім мен қатар эстетикалық тәрбие беру. Эстетикалық тәрбие-өмірдегі, табиғаттағы, өнердегі, ғылымдағы және қоғамдағы әсемдікті оқушылардың қабылдауын тәрбиелеу. Эстетикалық тәрбие – бұл адамды тек қана өнерге тарту емес, өмірдегі әсемдіктің барлық түрлері мен формаларына тарту болып табылады. Эстетикалық тәрбиенің мәні, әрбір адамның қызықты әдемі өмір сүруі, әсемдік қандай түрде кездесетіндігін түсініп, көре білуге үйренуі.

Эстетикалық тәрбие адамның шығармашылық қызметіндегі рөлі ете ауқымды. Өмірге деген эстетикалық қатынас адамға жігер беретін алғашқы негіз болып, еңбектің рухани қанағатқа жеткізетін қуаныш көзіне айналуына ықпал етеді.

Эстетикалық тәрбие үдерісінде адамның эстетикалық көзқарасы, сезімі, талғамы және идеалы қалыптасады. Эстетикалық тәрбие адамды игілікті істерге, әсемдікке, адамгершілік істерге бастайды. Орта мектептің міндеті-эстетикалық тәрбиенің әртүрлі әдістерімен эстетикалық эмоциясын тудыра отырып әсемдікке тарта отырып, шығармашылық мүмкіндік тудыра отырып, оқушылардың әсемдік талғамын тәрбиелеу болып табылады.

Әсемдіктің барлық қыр сырын түсіну мен сүйе білу әр бір адамға рухани байлығы үшін ғана емес, еңбекте де жаңа жетістекке жету үшін қажет. Ол қандай мамандық иесі болмасын ол әсемдіктің нәзіктігін түсіне де, көре де білуі тиіс.

Мектеп оқушысын белсенді өмірге дайындау жан -жақты білім және тәрбиемен қатар оның жеке қабілеттерін дамыту әсемдік заңдылықтары арқылы өмір сүріп, жаңаны жасауға үйренуін көздейді.

Балалардың әсемдікке деген талғамдарын ояту үшін бейнелеу өнері пәнінің мұғалімі балалардың назарын өмірдегі сұлулыққа аударып, оларды байқауға, сезуге, қабылдауға, сүйене білуге, қуана білуге үйретуі тиіс. Әсемдік талғам адамның туғанан пайда болатын қасиеті емес, ол дамиды. Оны мектепте дамытатын бейнелеу өнерінің мұғалімі.

Мұғалім балаларға табиғаттағы түстердің рендерінің формалардың сан алуандығын көрсетеді. Нұсқасына қарап отырып табиғатты, ағаш жапырақтарын, гүлдерді салу барысында, зат формасын оқып үйрену кезінде балалар табиғатқа, олардағы бөяулар мен формалардың алуан түрлігіне онан сайын қызыға түседі. Мектептегі сурет салу адамға өмірді жан -жақты көре білуге үйретеді. Сондықтан өмір шындығын көре білу де өз алдына бір өнер.

3.Сурет салумен айналысудың ең басты міндеті — балаларға қоршаған өмір шындығын тануға көмектесу, олардың байқағыштығын дамыту, оларды дұрыс көре білуге үйрету.

Сурет сабағында балалар қоршаған заттарды, олардың алуан түрлі формаларымен, түстерімен, өлшемдерімен және басқа да ерекшеліктерімен, танысуға тиіс. Бұл таныстық зат туралы елестетулерінің нақты және толық болуына ықпал етіп, көру әсерін кеңейте түседі. Бейнелеу процесі оқушыға бұрын бірақ рет шала көрген затты терең зерттеуге мүмкіндік туғызады. Сурет салу кезінде оқушы заттың формасын, құрылымын, пропорцияларын, түстер мен реңдік қатынастарын кеңістікте орналасуын зерттейді, сол арқылы оларды ұтымды да жан-жақты, терең де нақты қабылдауға үйренеді.

Мектептегі сурет салу балаларға өмірді кең көлемде және жан жақты көре білуге жаттықтырады. Сурет салуға оқыту өзара байлынды екі міндетті шешуге ықпал етеді; Олар: оқушылардың көру арқылы қабылдауын дамыту және олардың көргендерін ой елегінен өткізу дағдыларын қалыптастыру.

Баланың байқағыштығын дамыту – күрделі іс -әрекет сонымен бірге ол, оқыту әдістемесі үшін ең маңызды міндет. Баланың байқампаздығын дамыту жас кезінде, әсіресе адам қоршаған өмір шындығын жаңадан тани бастағанда маңызды. Ғылымдар қоршаған ортаны танудағы көру арқылы қабылдау басты орын алатындығын көрсеткен. Себебі олар 90% қабылданатын мәліметтердің көру арқылы алынатындығын дәлелдеген. Бұл адамға көрудің маңызды екендігін білдіреді. Сондықтан көруді дамытуды мектеп жасынан, жас шақтан бастап қолға алу қажет.

Ғалымдар бақылауды әлі де дұрыс кере білу, көргенін түсіне білу емес екендігін көрсеткен. Ересек адамдардың өзі заттың форма құрылысындағы ерекшеліктерді, оның ұсақ бөлшектерін, форма сипатын көбінесе аңғара бермейді. Мұғалімнің міндеті баларды осы қиындықтан шығару. Бейнелеу өнері сабақтарының міндеті нақтылы зейінге, ойлауға және зат формасына нақты талдау жасауға, үйрету. Сан түрлі әсерлерден байқағандардан дұрыс қорытынды жасап, оларды жалпы сипатқа біріктіру оқушылардың ойлауын дамытып, оларды жаңа білімге ұмтылдырады. Саналы көру зейінін ретке келтіру, басқа зейін түрлерінің дамуына ықпал етеді.

Сонымен мектептегі бейнелеу өнерін оқыту көптеген оқу-тәрбие міндеттерінің жүзеге асыру процесі, оқушылардың қоршаған орта туралы туралы елестетулерін жинақтап, тереңдетуге, дамытуға мүмкіндік тудырады, түптеп келгенде ғылыми дүниетанымының қалыптасуына ықпал етеді.

4. Мектептегі бейнелеу өнерін оқытудың бір мақсаты- сурет сала білу адамға кең көлемдегі іс-әрекет мүмкіндігін беретіндігін оқушыға ұғындыру. Мұғалім алғашқы сурет сабағында оқушыларға сурет өнерінің адам өміріндегі рөлі ашып көрсетуі тиіс. Сурет салу кез келген іс-әрекетке, кез келеген мамандыққа қажет. Сурет салудың қарапайым бағдарын меңгеру адамға машина деталдарының суретін салуға, үй құрылысының жоспарын жасауға, қарапайым заттардың формасын салуға жәрдемдеседі. Кейде біз біреуге таныс емес, бір жерге қалай беру керектігін түсіндіру үшін жолдың бағыттарын суретке салып көрсетеміз.

Сурет салу ғалымдарға да жәрдемін тигізген. Ғалым Ш.Уалихановқа сурет салу Қашқарияға барған сапарында көп жәрдемін берген. Ол бұл сапарда этнографиялық сипаттағы көптеген суреттер салғандығы белгілі. Бейнелеу өнерінің сауаттылығының негіздерін меңгеру әскерилерге, әскери барлаушыларға, космоновттарға да жәрдем беретіндігін олардың жазған естеліктерінен оқуға болады. Жау тылына барған барлаушы жаудың әскери күштерінің орналасу құрылымын суретін салу арқылы нақты да дәл өлшем бірліктерімен көрсете білген. Кеңес одағының батыры И.Кожедуб өзінің сурет сала білу қабілеті, сандаған әуе шабылуы кезінде көмек бергендігін айтқан.

Сурет салу сондай-ақ агрономға, шоферға, станоктағы жұмысшыға, хирургке де күрделі істер атқаруға жәрдемдескен. Бұлармен қатар сурет салудың жобасы архитекторларға, конструкторларға қажеттігі көпшілікке мәлім. Бұл жас ұрпақты өмірге дайындаудағы суреттің практикалық мәнін көрсетеді.

5. Бейнелеу өнерін орта мектепте оқытудағы басты тағы бір міндеті -оқушыларға реалистік суреттің қарапайым негіздерін, сурет салудың ептейліктері мен дағдыларын меңгеру болып табылады. Мұғалім балаға қарандашты қолға қалай ұстау керек екендігін, сызықты қалай жүргізу қажеттігін, қағаз бетіне заттардың көлемін қалай бейнелеу керектігін көрнекті түрде салып көрсетеді. Сонымен қатар ол сурет салуға қажетті әр түрлі материалдармен, құралдармен таныстырып, суретті қандай әдістемелік бірізділікпен орындау қажеттігі жайлы айтып түсіндіреді.

Жалпы білім беретін мектепте баланы сурет салудың техникалық тәсілдерін меңгертудің қажеттігі аз деп ойлау дұрыс емес. Шын мәнінде бала мектепте осы тәсілдермен танысуы тиіс.

Мектепте оқушы суреттегі тональдық қатынастар туралы түсінік алып, зат көлемін беруде тоналдық қатынастарды бере білуге қылқаламмен, қажетті бояу түсін алу үшін бояуларды араластыруға үйренуі тиіс.

Мұндай техникалық дағдылар адамға еңбекте қажет іс-әрекеттер. Түсті көре білу және оны бояумен қағаз бетінде бере білу, жазықтың бетін тегіс етіп бояу халық шаруашылығының барлық саласында қолданылады. Мысалы құрылысшыға қабырғаны бояу үшін колор дайындау қажет болса, химикке реакцияны жасау барысын байқау үшін түстердің түрлі рендерін жақсы ажырата білу керек. Бояғыш заттарды дайындау сонымен қатар текстиль және баспа қызметінің сапасын арттыруға жәрдемдеседі. Балқыған заттың түсіне қарап, металлург балқыған металдың дайын болғанын білуге мүмкіндік алады.

Мектептегі бейнелеу өнері сабақтарының міндеттерінің бірі—балаларға жұмысты ұйымдастыру, жұмыс жүргізу тәртібінойластыру, ойлау, саналы да жоспарлы жұмыс істеуге үйрету болып табылады. Сурет салу мақсатқа бағытталған жұмыс. Сурет сала отырып оқушы белгілі бір мақсатқа жетуге ұмтылады. Бірақ оның алдында көптеген кедергілер кездеседі. Олар кейде «Менің қолымнан келмейді»деп ойлайды. Бірақ ол бар қабілет мүмкіндіктерін жұмылдыру нәтижесінде белгілі үлгілерімге жететіндігін түсіне бермейді.

Оқушының жұмыс үрдісіне ұмтылысын дамыта отырып мектеп қабырғасында біз балаларды ертеңгі өмірге қажетті сапаларды тәрбиелеу іс -шараларын жүзеге асыруымыз қажет.

Мектептегі бейнелеу өнері зат формасы туралы анық та, нақты түсініктерінің жинақталуына жәрдемдесе отырып, айқын да нақты ойлауға ықпал етеді, сонымен қатар шығармашылық пен жаңадан ойлап табу қабілетін дамытуға көмектеседі.

Бейнелеу өнері сабақтарында оқушылардың образды ойлауын дамыту оқыту міндетнің бірі. Бұл көру арқылы қабылдауды дамыту, байқауға үйрету, көру есінің, образдық қиялынның дамуымен байланысты. Бұл қасиеттердің маман жұмысшыларда, техникте, инженерде болуы өте маңызды.

Авиоконструктор Еңбек ері А.С. Яковлов (Рассказы авиаконструктора. М, 1958.79 с) өз естелігінде «Мектепте сурет пәнін дұрыс жолға қойғандығы үшін ризамын, менің болашағыма сурет сала білу көп көмек берді. Инженер -конструктор қандайда бір машинаны ойластырысады «ол өз ойменен өзінің санасындағыны карандашпен қағазға түсіреді.Бұл сурет болашақ машина формаларын көз алдымызға әкеліп көрсетеді» деген

Бейнелеу өнері сабағында мұғалім оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мақсатын қою арқылы, ол балалармен дұрыс жұмыс әдісін тандап алуы тиіс. Көптеген мұғалімдер өздерін қинамай -ақ өз оқушыларының шығармашылық қабілеттерін бетімен жібереді, сонан келіп әрбір оқушы өзінің шығармашылық қабілеттерін дамыту мақсатындағы тапсырманы өз бетінше орындауға талпынады.

Сондықтан мектеп оқушының шығармашылық жұмыстарын басшылық жасауға болатын, бағыттауға болатын іс-әрекет деп тану қажет.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту барысында мұғалім балардың қиялын дамытуға көңіл бөлуі тиіс. Адам қиялы адамның көңіл күйімен байланысты, сонымен қатар өнердің өзі көңіл күйге әсер етеді. Сондықтан бейнелеу өнері мұғалімі оқушылардың елестетулерін жинақтау процесін реалдық өмір шындығынан бастап, қиялмен шығармашылықпен өмірмен байланысты жаңа елестетулерге дейін бағыттауға болады.

Жаңа ашылымдар, шығармалар жасау үшін қажетті маңызы бар балалардың таң қалу, ырзалық сезім қабілеттеріне қолдау көрсету және сақтау бейнелеу өнерін оқыту мақсатына кіреді.

Таң қалу ғылым мен өнерде жаңа ашылымдарға қозғау салатындығына ғылымдар мен суретшілер аса көп мән берген. Эйнштейн ересек адамдардың таң қалу қабілеттерінің жойылуына өкініш білдірген. Ол егер бұл қабілет адам өмірінің соңына дейін сақталғанда, ұлы ашылымдардың саны мұнанда көп болар еді, -деп есептеген.

7. Бейнелеу өнерін оқытудың маңызды міндеттерінің бірі -оқушыларды өнердің даңықты шығармаларымен таныстыру. Мұғалім өнер туралы әңгіме кезінде графика, кескіндеме, мүсін, сәулет, сәндік қолданбалы өнердің түрлері туралы әңгіме қозғайды. Өнер туралы әңгіме оқушыларды адамзат мәдениетінің даму тарихымен, өнердің даңықты

шығармалармен, ұлы суретшілердің өмірі мен шығармашылығымен, белгілі кезеңнің стилімен, бұрынғы және қазіргі даңықты өнер адамдарымен таныстырады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Болатбаев Қ., Е. Қоспармақов А. Еркебай «Өнер» Алматы. «Мектеп» 2006ж. 214 б.
2. Қастеев Ә. Альбом (Көркемдік жобаның авторы Әшірбек Көпішов). - Алматы: «Өнер», 2004.
3. Қазақ өнері: энциклопедия (бас редакторы Е.М.Арын). Алматы: «Қазақстан даму институты» 2002.
4. Қайдаров М.У. Живопись технологиясы мен техникасы: оқу құралы. Алматы: «Өлке», 2008.
5. Жаңбыршиев О. Кескіндеменің техникасы мен технологиясы. Орта кәсіптік білім беретін оқу орындарына арналған сынама оқу құралы. – Алматы: «МерСал» баспа үйі, 2004.

Резюме

В данной статье уроки изобразительного искусства разнообразны как по учебно-воспитательной работе, так и по видам. В школьной программе предусматривается четыре вида учебных занятий: рисование по варианту, декоративное рисование, тематическое рисование, рассказ об искусстве. Рисунок с вариантом предусматривает занятие живописными и живописными работами, декоративное рисование-художественное конструирование орнаментов, конструирование элементов орнамента и др.

Summary

In this article, the lessons of fine art are diverse in terms of both educational work and types. The school curriculum includes four types of classes: drawing according to the variant, decorative drawing, thematic drawing, and a story about art. Drawing with a variant provides for the occupation of paintings and paintings, decorative drawing-artistic design of ornaments, design of elements of ornament, etc.

ӘОЖ 372.147.312.

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНІҢ ТҮРЛЕРІ МЕН ЖАНРЛАРЫНЫҢ КӨПҚЫРЛЫЛЫҒЫ

Көпжасар Адина Бахытжанқызы
Шымкент Университеті «Бейнелеу өнері және сызу
мамандығының 2-курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Жақып Құттыбек Тыныбекқылы
Шымкент Университеті «Педагогика» кафедрасының
аға оқытушысы, ҚР мәдениет қайраткері

«Живопись, сурет, мүсін және сәулет өнердің биік шыңы, барлық ғылымның түп тамыры және живопись түрлерінің жанрлары руханилықтың қайнар көзі» (Микеланджело)

Кез келген қоғамның тарихи дамуы мен өркендеуі сол елдің өнері мен мәдениетіне тікелей байланысты. Оған дүниежүзілік деңгейге кеңінен танымал біртуар туындыларымен өз Отандарын әлемге паш еткен Леонардо да Винчи, Микеланджело, Пабло Пикассо, Ә.Қастеев сынды тағы басқа құдіретті өнер иелерінің қас шеберліктері мен атақ даңқтары дәлел. Сондықтан да өз халқының өмір тарихын, салт-дәстүр, әдет-ғұрпын нақтырақ зерттеп білу үшін, оның сан-салалы өнерін оқып үйренудің маңызы зор. “Ел болам десең, бегінді түзе” деген нақыл сөзді Мұхтар Омарханұлы Әуезовтей ғұлама текке айтпаса керек.

Бейнелеу өнері алуан қырлы да алуан түрлі. Онда жұмыс істеудің методтары мен техникасы туралы практикалық мағлұматтар берместен бұрын оның түрлері және жанрларымен танысқан жөн. XIX ғасырға дейін архитектура (сәулет өнері), скульптура (мүсін

өнері) және живопись (кескіндеме) өнердің басты бір үш түрі болып есептеледі. XIX ғасырдың аяғына қарай өнердің бір түрі – графика (сурет, гравюра, литография) қызметтік және қосалқы түрден өнердің жеке және мүлдем дербес түріне айналды. Соңғы жиырма жылдықта өнердің дизайн сияқты түрі де өте айқын бейнесін тапты.

Архитектура. Архитектура әрқашан да пластикалық өнерлердің ішінде ең бастысы болып келді. Ол дәуір идеясын мейлінше күшті білдірді және өз заманының басқа бейнелеу өнерлерінің – скульптура мен живописьтің стилін анықтап отырды. Мұның өзі әрі ұзақ жасайтын өнер: египеттік пирамидалар немесе американдық үндістерінің ежелгі храмдары сан мыңдаған жылдар тұрып, бізге дейін жетті.

Екіншіден, архитектурамен біз күн сайын және сағат сайын ұшырасамыз – архитектуралық ғимараттарда өмір сүреміз, оқимыз және жұмыс істейміз, барлық уақытта архитектура арасында жүреміз де оны біздің өміріміз өтетін үйреншікті, табиғи дерлік орта ретінде қабылдаймыз. Музыканы біз қалаған уақытта тыңдаймыз: киноға немесе музейге керегінде барамыз. Ал архитектура онымен өнер ретінде қарым-қатынас жасауға бізде қажеттілік бар ма немесе жоқ па – оған қарамастан бізді үнемі қоршап тұрады. Архитектура – бұл адам қызметінің ерекше түрі, мұнда техника мен өнер, пайда мен әсемдік бірге өрілген.

Және де архитектура тікелей ештеңені бейнелемегенімен және суреттемегенімен, ол, бәлкім, бейнелеу өнерінің барлық түрлерінің ішінде мейлінше әсерлі, біздің сезімімізге әсер етуге мейлінше қабілетті өнер болып табылады. Дарынды архитектор жасаған әрбір құрылыста, әрбір ғимаратта өзіндік бет-бейне бар, оған ерекше көңіл күй берілген.

Скульптура. Мүсін өнері – бұл еш толқымастан бейнелеу өнері деп атауға болатын өнер: ол шынында да адамдарды, хайуандарды, түрлі заттарды бейнелейді. Оның архитектурамен ортақ жайты бар: оның басты әсерлілік құралы – аумақты форма және ол да қатты әрі ұзақ сақталатын материалдардан – ағаштан, тастан, металдан жасалады. Бюст, статуя немесе бейнелер тобын жасау үшін көп уақыт және көп еңбек, әсіресе скульптураны тастан шапқан кезе, тіпті жай дене күшінің өзі көп қажет. Оның есесіне ол, архитектура сияқты, ұзақ сақталады, сондықтан көптеген скульптуралық туындылар ғасырды емес, мыңдаған жылдарды басып өтіп, мысалға, ежелгі Мысырдың патша әйелі Нефертитидің басы сияқты, күні бүгінге дейін біздерді толғандырып, тамсандырып келеді.

Скульптураның әсерлілік құралдары графикамен және әсіресе живописьпен салыстырғанда өте шектеулі: мүсінші композицияға қоршаған ортаны кіргізе алмайды, кеңістік тереңдігін бере алмайды, бәрі де фигуралардың өзімен – олардың формаларының жинақталуымен немесе өңделуімен, қимылымен, материалмен, фактурамен білдірілуі тиіс.

Живопись Живопись дегеніміз — әр түрлі бояу түрлерімен жазықтық, бетінде орындалатын көркем шығарма.

Живопись атауы орыстың «живой писать» деген сөзінен алынған, яғни көріністер мен нәрселерді өмірдің өзіндегідей жанды етіп жазу деген мағынаны білдіреді. Живопись бейнелеу өнерінің аса дамыған түрі болып табылады. Живопись суреттері қағазға, картонға, тақтайға, кенепке, т. б. салынады. Негізінен қолданылатын бояу түрлері: акварель, гуашь, темпера, майлы бояу, пастель, сангина және т. б.

Живопись — бұл майлы бояулармен жасалған және багет рамаға салынған, біз музейлерде қызықтайтын картиналар ғана емес. Кескіндеме ұғымы кең әрі мейлінше сан алуан техниканы қамтиды, мысалы, түрлі сулы бояулармен — темперамен, гуашьпен, акварельмен салынған ЖИВОПИСЬ болады. Тіпті аздап боялған суретке (пастель) ауысатын КЕСКІНДЕМЕ бар, жартылай гравюра КЕСКІНДЕМЕ (МОНОТИПИЯ) бар.

Жанрлар. Живопись — бейнелеу өнерінің неғұрлым бай әрі толысқан түрі, онда бейнелеудің сан алуан мол құралдары қолданылады. Суретшілер өнердің ұшы-қиырсыз осы саласына көбіне өздері сүйген әуендер мен тақырыптарды таңдап алады. Біреулер портреттер жазғанды ұнатса, екіншілері пейзаждарды, үшіншілері тарихи, соғыс немесе тұрмыстық көріністерді бейнелеуге құштар. Бейнелеу өнерінің бұлай сапталуы жанрларға бөлінуі деп аталады. Жанр сөзі француздың түр немесе тек сөзінен шыққан. Живописьте мынадай

жанрлар бөлінеді: натюрморт, пейзаж, портрет және тақырыптық картина. Айта кету керек, соңғы жанр көбінде жанр делінеді, ал картиналар жанрлық картиналар деп аталады.

Пейзаж (француз сөзіне шыққан) – бұл ландшафты, табиғатты бейнелеу. Пейзаж дербес жанр ретінде, Қытайда, Жапонияда және басқа Шығыс елдерде (VII-VIII ғасырларда) Европадағыдан ертерек қалыптасты. Европалық живописьте ол XVII ғасырда, алдымен Италияда пайда болды, ал содан кейін Голландияда ерекше жоғары дамыды. Орыс өнерлерінде пейзаждың гүлденуі XIX ғасырдың саңына тұспа-тұс келеді. (И.Левитан, К.Коровин, Н.Рерих және басқа да көптеген суретшілер).

Пейзаж – қайсыбір жерлерді жай айнытпай бейнелей салу емес, онда суретшінің сезімдері мен ойларын берудің үлкен мүмкіндіктері жатыр. Адым өмірімен салыстырып қарағанда табиғат өмірі мәңгілік сияқты болып көрінеді. Бұл торлаған аспан, теңіз толқындары, ормандар мен таулар жүздеген, мыңдаған жылдар бұрын қандай болса, сондай күйінде қалады. Бірақ осы бір өзгермейтін табиғатты алуан дәуір суретшілері түрліше көріп, түрліше бейнеледі.

XVII ғасырдағы голланд суретшілерінің картиналарында теңіз үнемі дерлік романтикалық сарынсыз болып келеді, олар табиғат сұлулығын іңкәрлікпен қызықтауға бейім емес. Олар үшін теңіз – сауда мен жұмыс орны, тіршілік қарекетін іздестіретін кеңістік.

Айвазовский жұмыстарында теңіз - әрдайым дерлік үрейлі дүлей күш, мөлдірлеу құпия сырлы тұңғыық. Орасан зор толқындар қия жартастарға лап қояды. Адамдар, тіпті кемелердің өзі де – осынау қаһарлы, өлшеусіз қуатты стихияда өте кішкентай, дәрменсіз де қорғансыз. Оның картиналары әсем стихияда деген тәнтілікке, романтикалық сүйіспеншілікке бөленген. Бір табиғи мотивтің өзі суретшінің қылқаламынан мүлде басқа толысуға, басқаша түске ие бола отырып, шебердің талғамын, көзқарастарын, көңіл күйін береді.

Портрет. Бұл жанр басқалардан бұрын пайда болды – үш мың жылдан астам уақыт бұрын жасалған скульптуралық египет портреттері, екі мың жыл бұрынғы мозаикалық Рим және темпералық фаюм портреттері белгілі. Адамдар әрдайым өз бейнемін көгісі келді, ал ежелгі египеттіктер тіпті қайтыс болған адамның жаны портретке көшеді екен деп есептеді. Үлкен шебердің шабытты қолымен жазылған әрбір портрет шынында да рухтанғандай болады, портретке түсірілген бет-әлпетте ой, қайғы-күйініш, қуаныш, күрделі және кейде қиын бүкіл өмір жолының көрінісі жатады.

Портреттің бірінші және қажетті сапасы – оның түпнұсқасымен ұқсастығы. Бірақ бұл, математиктер айтатындай, қажетті, бірақ жеткіліксіз шарт. Адамның сыртқы белгілерінің арғы жағынан біз бейнелеушінің ой-арманын, қуаныш-күйінішін, ішкі жан дүниесін тап басып, сезінуге тиіспіз. Біз суретшінің оған қатынасын да сезінуге тиіспіз.

Тақырыптық картина - өмірді, адамдардың өзара қарым-қатынасын көрсететін қандай да бір шын мәніндегі немесе фантастикалық көріністі бейнелейтін картинаны осылай атайды. Мұндай картиналар тарихтан бұрынғы замандардан өз бастауын алады – жартастар мен үңгірлерден алғашқы қауым адамның аң аулау сәтін және басқа да іс-әрекет түрлерін бейнелеген суреттер көптеп табылуда. Ежелгі Египет, Греция мен Рим заманына қабырғаға салынған живописьтің тамаша үлгілері бізге дейін жетіп отыр.

Бірақ станоктық тақырыптық картина (яғни архитектурамен байланысты емес картина) тек Ренессанс дәуірінде ғана пайда болып, кең өріс алды. Тақырыптық картина даму үстіндегі әрекетті көрсетеді: оған көз тастай отырып, бейнелеген сәтке дейін не болғанын және одан кейін не болатынын көрермен ойша сараптай алады немесе И. Крамской айтқандай, «холсты түсіндіру үшін екіншісінің қажеті жоқ».

Натюрморт та, пейзаж да, портреттер де тақырыптық композицияның құрамдас бөлігі болуы мүмкін.

Тақырыптық картина болмысты мейлінше толық және терең бейнелеп көрсетеді, оның мүмкіндіктері шексіз әрі әр алуан: ол тым үлкен және өте кішкентай болуы, сан қилы техникалық құралдармен жасалуы, аса ұлы әлемдік оқиғалар туралы тұлғалы баяндауы немесе тұрмыстық көріністі бейнелеуі мүмкін.

Графика. Бұл ұғым суретшілер іс-әрекетінің өте кең және сан алуан шеңберін қамтиды. Живописьтен ерекшелігі сол, графикамен біз барлық жерде кездесеміз. Кітаптағы иллюстрациялар, газеттегі суреттемелер мен карикатуралар, түрлі товарлардың орауыштарын безендіру, көшедегі плакаттар – осының бәрі графика неғұрлым шартты, ол түстер мен формалардың бүкіл байлығын бере алмайды, графика оларды жеңілдете отырып, ең негізгісін тандап алады.

Графика өнерінің живописьпен кейбір белгілері ортақ: онда да жазықтық үстінде бейнелеу орын алады. График, живописьші сияқты, перспективаны меңгеруге, анатомияны білуге, сурет сала білуге тиіс. Бірақ егер живописьте түс және ол жасаған колорит бірінші орында тұрса, ал сурет қажетті, бірақ әйтсе де көмекші роль атқарса, графикада суреттің рөлі шешуші, мұнда ол өнердің дербес түріне айналады. Графикада сызықтар, штрихтар, ашық және қара қоңыр дақтардың ара қатынасы жетекші маңызға ие болады. Рас, графика өнерінің кейбір түрлерінде түстер де пайдаланылады, бірақ оның рөлі, әдетте, шектеулі, қызметтік дәрежеде ғана болып қалады. Ең сараң графика – заттардың тек нобайы ғана беретін сызықтық сурет бірақ мұндай сараң сурет те көп нәрсені – адамның типін, характерін, қимылын бере алады.

Суретшінің көзбен дәл өлшеуі, мінсіз талғамы және сенімді қолдары сызықтарға болмашы ауытқулар бере отырып, оны аздап жіңішкерте немесе жуандата отырып, оған түрлі характер береді.

Форманы «пішіндеуге», жарық пен көлеңкені және бір жағынан заттың фактурасын беруге қабілетті штрихтық суреттің мүмкіндіктері үлкен. Сурет түстермен боялуы да мүмкін әдетте бұл акварельмен немесе пастельмен жасалады. Бұл живопись емес, заттардың түстік сипаттамасына жасалған ишара ғана, басты міндет форманы беру болып қала береді.

Графикаға гравюралардың барлық түрлеріне жатады, суреттерден айырмашылығы сол, оларды көп дана етіп көбейтуге болады. Гравюралар сондай-ақ ақ-қара және түрлі-түсті болады. Түрлі-түсті гравюралар бірнеше тақталардан басылады.

Гравюралардан басқа, графика өнерінің тағы бір түрі – литография да көбейеді. Бұл – бетіне тікелей сурет салынған ерекше жалпақ тастан басып шығару. Литография ақ-қара және түрлі-түсті болады.

Графикалық өнердің ең көп тараған түрі – плакат. Оның түрлері аз емес, бірақ олардың ішіндегі ең бастысы – қоғамдық өмірде елеулі роль атқаратын саяси, үгіт плакаты. Плакаттың аса маңызды ерекшелігі суреттің қысқаша жазумен мағыналық және композициялық жағынан бірігуі болып табылады.

Сатиралық графика – карикатура да бүгінгі өмірде айтарлықтай роль атқарады. Олармен біз, газеттің немесе журналдың кезекті санын аша отырып, күн сайын ұшырасамыз.

Графика үшін тұтас алғанда қолданылған түстің шарттылығы, образдың жалпылығы, әсірелеу мен символика тән.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Дүйсебаев С. Білім мазмұнын қайта қарау керек. // Қазастан мектебі.-№ 2
2. Жеделов Қ. Халық педагогикасымен ұлттық колөнеріміздің оқытылуы //Басауыш мектеп.-2007.-№27
3. Жұмахан К. Қолөнер материалдарын технология сабақтарында оқытудың теориялық негіздері. А, 2008
4. Жұмахан К. Қазақ сәндік - қолданбалы өнер түрлерінің иллюстративтік анықтамасы. А, 2006
6. Виппер Б.Р. Графика введения в историческое изучение искусства. –М.: Изобразительное искусство, 1985.

Резюме

В этой статье также нам трудно воспринимать архитектуру как искусство. Во-первых, он отличается от скульптур и картин очень много – он ничего не символизирует и ничего не описывает.

Summary

In this article, it is also difficult for us to perceive architecture as art. First, it differs from sculptures and paintings very much – it does not symbolize anything and does not describe anything.

ӘӨЖ 338

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ КӨПБАЛАЛЫ ОТБАСЫЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОЛДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫ ФАКТОРЛАРЫ.

Қ.Жұматай. – ЭК – 19 топ студенті.

Ғылыми жетекшісі: магистр – оқытушы Турсынкулова З.

Халықтың әлеуметтік жағдайын, тұрмыс сапасын жақсарту ешқашан күн тәртібінен түспейді. Көпбалалы аналардың жағдайы – әлеуметтік саланың барометрі. Дені сау анадан дені сау ұрпақ туады. Сапалы медициналық көмек, лайықты білім алған баладан отаншыл, мықты азамат шығады. Яғни, адам капиталын дамыту аналардың әлеуметтік жағдайын жақсартумен тікелей байланысты. Аналарымыз отбасының ғана емес, қоғамның да ұйытқысы екенін ұмытпауымыз керек. Нарықтық қатынастар аясының кеңеюі, экономиканы басқару жүйесіндесонғы уақытта жүргізіліп жатқан өзгерістер аймақтардың әлеуметтік-экономикалық жүйедегі орны мен рөліне айтарлықтай ықпалын тигізді. Осыған Көпбалалы отбасыларды әлеуметтік қолдау, олардың дамуын мемлекет тарапынан реттеу мәселелері өзекті бола түсері сөзсіз.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік көпбалалы отбасы саясаты тұжырымдамасы Көпбалалы отбасы жөнінде көптеген қаулы, бағдарлама және жобалар қабылданған болатын, бірақ бұл шешімдердің бас отбасымен әлеуметтік жұмыс — әлеуметтік саясаттың негізгі бағдары, мазмұны мемлекет пен оның органдарын, құжаттарда айтылғандай, отбасы тіршілігінің материалдық жағдайын жақсарту, кедейліктің алдын алу және аз қамтамасыз етілген отбасын қолдаумен байланысты қысқа мерзімдік, конъюнктура міндеттерді шешуге арналған қызметтерге бағыттайды. Көпбалалы отбасы саясаты тұжырымдамасында бірінші орында алғашқы кезектегі шаралар қаралған, бірақ онда ұзақ мерзімдік міндеттер мен шаралар туралы сөз қозғалмаған.

Қазақстан Көпбалалы отбасылардың проблемасы толығымен барлық әлемдік проблемаға сай келеді. Отбасындағы қазіргі заманғы қоғамға сай келетін, барлық әлеуметтік проблемалар көрініс табады. Әлем мен Қазақстанда болып жатқан, әлеуметтік-экономикалық, саяси үдерістер астарында отбасы әлеуметтік институты сияқты сондай – ақ маңызды өзгерістерді басынан кешірді. Қазақстан көпбалалы отбасында қозғалған, заманауи өзгерістердің мәні қоғамның әлеуметтік бақылауы мен көп балалы отбасының нысанды айқындамасының, атап айтқанда, институционалды белгілерінің барлығын жоғалтуына байланысты болды. Бұл үдеріс көп балалы отбасында толық іріткі салуға алып келмейді, ол қоғамды демократияландыру және оның батыстық түрі бойынша жаңғыру жағдайында табиғи болып табылады. Жаңғыру отбасының моделінің кең әр алуандығын туғызып, оның өмір сүруінің барлық саласын қозғады. «Көпбалалы ана» ұғымы Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаев 2005 жылғы 28 маусымда қабылданған «Балалы отбасыларға мемлекеттік жәрдемақылар туралы» №63 заңында көрсетілген. Заңның 1-бабы 1-тармағында «Алтын алқа», «Күміс алқа» алқаларымен наградталған немесе бұрын «Батыр ана» атағын алған, I және II дәрежелі «Ана даңқы» ордендерімен наградталған көп балалы аналарға тағайындалатын және төленетін ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақы» деп келетін ұғым бар. Яғни, «көп балалы ана» атану үшін кемі «Күміс алқа» болуы керек. Бірақ бұл ұғым 4 перзентті шаңырақтың «көпбалалы отбасы» болуына кедергі жасамайды.

Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаев 2018 жылдың 1 шілдесінен бастап Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша 18 жастан асқан бала кезінен

бірінші топтағы мүгедектің күтімі үшін жәрдемақы енгізілді. Балалар техникалық қосалқы құралдармен, арнайы қозғалыс жабдықтармен, шипажайда емделумен және міндетті гигиеналық құралдармен қамтамасыз етіледі. 2019 жылы бірінші, екінші, үшінші балаға арналған жәрдемақы және де төртінші және одан кейінгі балаларға жәрдемақы тағайындалды. Егер де баланың анасы жұмыс істеп, сол үшін әлеуметтік аударымдар жасалса, оған Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорынан әлеуметтік төлемдер бөлінеді. Жүктілік пен босану бойынша төлемдердің мөлшері соңғы 12 айдағы әйелдің орташа айлық табысына байланысты. Соңғы 2 жылда орташа айлық табыстан 40 пайыз мөлшеріндегі бір жасқа дейінгі баланы күтіп – бағуға арналған төлем. «Көпбалалы отбасы – құрамында бірге тұратын кәмелетке толмаған төрт және одан көп балалы, оның ішінде кәмелеттік жасқа толғаннан кейін білім беру ұйымдарын бітіретін уақытқа дейін (бірақ жиырма үш жасқа толғанға дейін) орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында күндізгі оқу нысаны бойынша білім алатын балалары бар отбасы», деп көрсетілген. Бес балыны дүниеге әкелген аналар және оларды 8 жасына дейін өзі тәрбиелегендерге 53 жаста мерзімінен бұрын зейнетке шығады. Көмек көрсетудің өлшемдері ең төменгі күнкөріс деңгейінен 40 пайыздан 50 пайызға дейін ұлғайтылды. Жаңа форматта беріледі және ақшалай төлеммен қатар, әлеуметтік қызметтер ұсынады. Жұмыс тұру, оқыту, шағын несие беру мен өзге де шаралар қамтылған.

Жоспарлау жүйесі қоғамда әлеуметтік экономикалық заң талаптарын жүзеге асыру негізінде қолданылатын ұйымдастыру формалары мен әдістерінің жиынтығы болып табылады.

Осы көрсетілген саладағы прогрессивтік өсулер жүйелі түрде еліміздің әлеуметтік жағдайын орта мерзімді жоспарлаудың жүзеге асырылу арқасында орындалады.

1 – ші кестеде Қазақстан Республикасының 1991 - 2020 жылдар аралығында Көпбалалы отбасыларға әлеуметтік қолдау көрсету бойынша қабылданған 401 дана нормативті - құқықтық актілерінің динамикасы көрсетілген.

1 кесте - Қазақстан Республикасының 1991 – 2020 жыл аралығында көпбалалы отбасыларды әлеуметтік қолдау бойынша қабылданған нормативті – құқықтық актілерінің динамикасы.

Кестені «Заңгер» анықтамалық жүйесі негізінде, құрастырған магистр - оқытушы Турсынкулова З.М., «Экономика» мамандығының I курс білімалушысы Жұматай Қ.С.

Динамикаға сүйене отырып, Көпбалалы отбасыларды әлеуметтік қолдау саласында 1991-2020 жыл аралығында қабылдаған нормативтік – құқықтық актілерінің 9 кезеңге бөле аламыз:

Динамикаға сүйене отырып, Ауыл шаруашылығы саласында 1991-2019 жыл I-тоқсан аралығында қабылданған нормативтік-құқықтық актілерінің 9 кезеңге бөле аламыз:

1 кезең – 1980-1992 ж.

2 кезең - 1996 -1997 ж. Экономиканы нарықтандыру, Қазақстанның тәуелсіздігін нығайтуға бағытталған саясат.

3 кезең - 1996-1998 ж. Республикада өндірістің құлдырау процессін тоқтату және оны тұрақтандыру мүмкіндіктері.

4 кезең - 1999-2005 ж. Өндірістің тұрақты өсуін және халықтың тұрмыс дәрежесін қалпына келтіру.

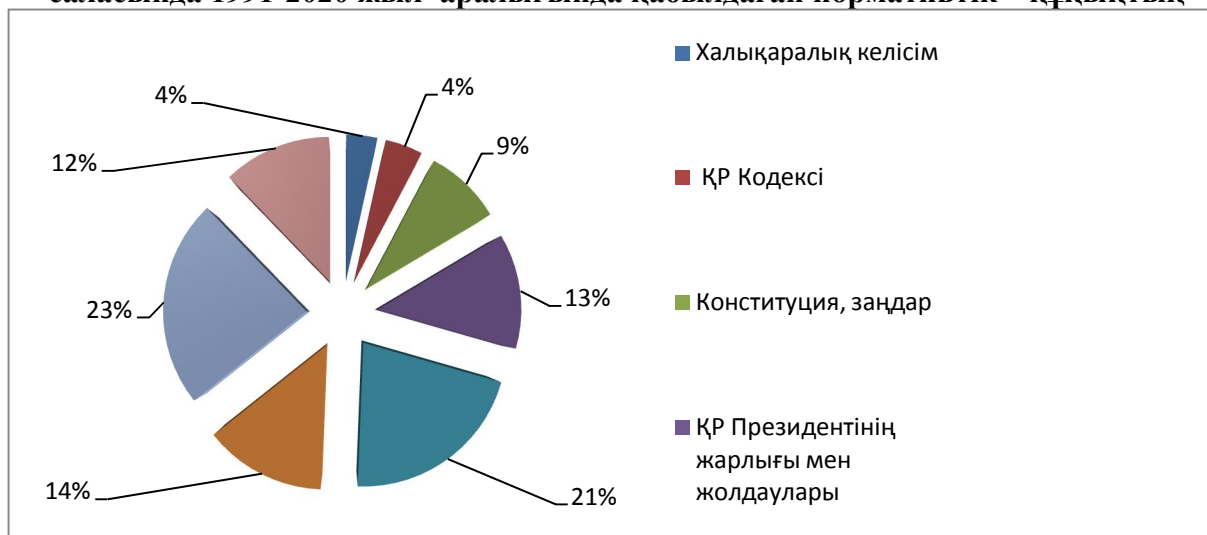
5 кезең - 2006-2010 ж. Экономиканың тұрақтылығын қамтамасыз ету және халықтың әлауқатын көтеру. Балалы отбасыларға берілетін мемлекеттік жәрдемақыларды тағайындау және төлеу

6 кезең – 2013-2015 ж. Қазақстанның экономикасын дамыту үшін сыртқы факторлардың нашарлауы.

7 кезең – 2017 ж. «Еңбек» нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың мемлекеттік бағдарламасы

8 кезең - 2018 - 2020 ж. Атаулы әлеуметтік көмек заңының күшіне енуі. Әлеуметтік көмек және арнаулы әлеуметтік қызметтерге қолжетімділікті арттыру

2 кесте – Қазақстан Республикасы Көпбалалы отбасыларды әлеуметтік қолдау саласында 1991-2020 жыл аралығында қабылдаған нормативтік – құқықтық

актілерінің құрылымы.

Кестені «Заңгер» анықтамалық жүйесі негізінде, құрастырған магистр - оқытушы Тұрсынқұлова З.М., «Экономика» мамандығының 1 курс білімалушысы Жұматай Қ.С.

2-ші кестеде Қазақстан Республикасы Көпбалалы отбасыларды әлеуметтік қолдау саласында 1991-2020 жыл аралығында қабылдаған нормативтік – құқықтық актілерінің құрылымы көрсетілген. 23% - ын мәслихат пен әкімшілік шешімдері, 21% - ҚР министрліктерінің қаулылары, бұйрықтарымен жауаптары, 4% - дан ҚР Кодексі және Халықаралық келісімдер құрайды.

Мемлекеттік жоспарлау негізінде салалық сот және министрліктер, аймақтық, жергілікті басқару органдары орта мерзімді жоспарлау мен бағдарламалар жасайды. Сонымен қатар көпбалалы отбасыларға жеңілдіктер мен жәрдемақы тағайындау туралы әр түрлі кезең – мерзімдерге арналған, тұрмыс жағдайы төмен отбасыларға көмек көрсету мен қатар жеңілдіктер арқылы әлеуметтік көмек жүйесінің мүмкіншіліктерін анықтайды.

Елімізде бүгінгі таңда әлеуметтік – экономикалық жаңа кезеңіне қадам басқалы тұр. Еліміз тәуелсіздік алған кезеңдер ішінде бір талай жетістіктерге қол жеткізе отырып экономикалық, саяси және әлеуметтік т.б. Негізі осы жетістіктер ретінде жоспарлау, оның ішінде қысқа, орта және ұзақ мерзімді жоспарлап көрсетуге болады.

Көпбалалы отбасылар мемлекеттен жеңілдіктер мен жәрдемақы алумен қатар «Алтын алқа» және «Күміс алқа» ордендерімен марапатталу мен қатар жәрдемақы беріледі. Соған

қарамастан бала бір жасқа толғанға дейінгі берілетін жәрдемақы қарастырылған. Тұрмыс жағдайы төмен отбасыларға қарастырылған көмекпен мүгедек бала бағып отырған отбасыға, әр бір мүшесінің жиындық айлық табысы күнкөріс деңгейінен аспайтын отбасыларға тұрмыстық жағдайы төмен болып саналады. Бала күтіміне берілетін жәрдемақы мен қоғамдық орындарында жеңілдіктер ұсынылды. Жоспарлау және болжау ғылыми тұрғыдан қоғамдық және әлеуметтік дамудың қарқыны мен өзара тепе – теңдігіне байланысты процесстер мен экономикалық заңдардың ерекше көріністерін зерттейді. Бұл ғылыми жобаның мақсаты экономикалық заңдарға сүйене отырып, Көпбалалы отбасыларға мемлекеттік әлеуметтік көмек көрсету саласын дамытудың жоспарына болжау жасау және оны жүзеге асыру жолдарын көрсету.

Қорыта айтқанда жоспарлаусыз әлеуметтік жағдай мен экономиканы жоғары көтеру, оны бірқалыпты деңгейге ұстап тұру мүмкін емес. Жоспарлаудың ғылыми негізделуі және оның механизмдерін ұштастыру арқылы жоспарлау процесі одан әрі сенімді қадамдар басуына себеп болады. Даму стратегиясы дұрыс айқындалып, оны жүзеге асыра білгенде ғана халқымыздың әл-ауқаты мен еліміздің күш-қуаты артып, дүние жүзінің көптеген мемлекеттерімен нық теңестіре аларымыз хақ.

Пайдаланған әдебиеттер

1. <https://7kun.kz/> Аймақтық әлеуметтік-экономикалық дамуының теориялық аспектілері.
2. <http://24kz.kz> Хабар 24 аппаратық анықтама жүйесі.
3. <https://online.zakon.kz/> «Заңгер» ақпараттық анықтама жүйесі.

Түйін

Мемлекеттік жоспарлау негізінде салалық министрліктер, аймақтық және жергілікті басқару органдары орта мерзімді жоспарлар мен бағдарламалар жасауға тиіс. Халқымыздың әл-ауқаты мен еліміздің күш-қуатын арту үшін осы салада қабылданған нормативті-құқықтық актілерді жоспарлау мен болжаудың маңызы зор.

Summary

On the basis of state planning, line ministries, regional and local governments should draw up medium-term plans and programs. To improve the well-being of our people and the strength of the country, it is important to plan and forecast the regulations adopted in this area.

ӘОЖ 367.25

ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ

Абибуллаева Балжан Ержанқызы –БО-117 топ студенті

Ғылыми жетекшісі: магистр оқытушы Бексултанова

Амина Абдуламитқызы

Шымкент университеті

Эта статья о педагогике, включая дидактику. Краткий обзор истории дидактики, трудов казахской интеллигенции и зарубежных ученых. О существующей системе образования сегодняшнего дня, требованиях к учителям

This article is about pedagogy, including didactics. A brief overview of the history of didactics, the works of the Kazakh intelligentsia and foreign scientists. About the current education system, requirements for teachers

Жалпыпедагогикадегенімізне? Педагогика бұл адамзат ғылымының ең ежелгі және қоғам дамуының ажырамас саласы болып табылады. Себебі педагогика оқытып білім берумен қатар ұрпаққа өнегелі тәрбие беру жағын қарастырады, яғни аға ұрпақтың жас ұрпаққа ізгі өнегелі қасиеттерінің берілуі. Педагогиканың ең негізгі айрықша саласының бірі Дидактика саласы. Иә өздеріңіз түсініп отырғандай бүгін қарастырып сөз қозғайтынымыз Дидактика тақырыбы жайлы болмақ, ең алдымен Дидактиканың шығу тарихына үңілейік...

Дидактика ежелгі Грекия да жас ұрпақты "оқыту-үйрету" тәжірибесінің негізінде пайда болды. Қайта өрлеу дәуірінде жалпы мәдениеттің, ғылымның дамуына, оқыту жүйесі мен тәлім тәрбие ісін жаңаша құру міндетіне байланысты, педагогика ғылымының негізгі саласы болып қалыптасты.

Дидактика – (грекше оқытамын, тәрбиелеймін) – білім беру, оқыту, тәрбиелеу теориясы педагогиканың үйренушілерге білімді машық пен дағдыны меңгерту және тәрбиелеу заңдылықтарын зерттейтін, әр кезеңде берілетін білім мазмұнының көлемі мен құрылымын айқындайтын, білім берудің әдістері мен ұйымдық формаларын жетілдіру жолдарын ғылыми негіздеумен айналысатын саласы.

"Дидактика" – терминін ең алғаш рет XVI-ғасырда Чех ғалымы Ян Амос Коменский өзінің "Ұлы Дидактика" деген кітабын жарыққа шығарды. Ол зерттеу кітабында білім берудің мазмұнын, дидактикалық принциптер мен көрнекілікті, дәйектілікті және табиғатпен сәйкес келуді негіздеп, сабақ өткізу жүйесін ұйымдастыруды ғылыми тұрғыдан тұжырымдап берді.

Коменскийдің дидактикалық идеялары XVIII-XIX ғасырлардағы Швецариялық педагог И.Г. ПЕСТАЛОЦКИЙДІҢ неміс ғалымы Ф.А. ДИСТЕРВЕГТІҢ, Ресейде К.Д. УШИНСКИЙДІҢ еңбектерінде одан әрі дамытылды.

Қазақстан да дидактикалық ой философиялық, әлеуметтік, этникалық әдеби шығармалар арқылы дамыды. Көне түркі жазуында "Қорқыт ата" кітабында ежелгі жыр аңыздарда, мақал-мәтелдерде, ертегілерде ұрпақ тәрбиесіне қатысты ойлар мен толғаныстар өте мол.

Әбу Наср Әл Фараби өзінің философиялық трактаттарында адамгершілігі мен білімі кемел адамды әділетті қоғам құрудағы шешуші тұлға ретінде қарастырады.

Қожа Ахмет Иассауи адамның өзін-өзі жетілдіріп, рухани кемелдену арқылы ақиқатқа жетуге болатынын өсиет етеді.

Қыпшақ тіліндегі "Кодекс-куманикус" сөздігі мен Махмұт Қашқаридің "Диуани-Лұғат ат -түрік" сөздігінде де тәлім тәрбиеге қатысты мақал-мәтелдер, өлең- жыр үлгілері көп.

Ал Жүсіп Баласағұни, Иүгінеки Ахмед, Сүлеймен Бақырғани т.б., дидактикалық дастандарында бала тәрбиесіне, оқу білімнің маңызына, адамгершілік негіздеріне жан-жақты тоқталған.

Отандық қоғамдық ойдың тарихында ұлттық үрдістерді әлемдік өркениет үлгілермен ұштастырған ғұлама Абай Құнанбайұлы болатын. Абайдың философиялық ойларында ұрпақ тәрбиесіне, жалпы тәрбие проблемаларына да қатысты тұжырымдар мол.

Отандық педагогика ғылымы тарихында таза ағартушылық қызметпен айналысып, тәрбие мен оқу ағарту ісін дамытуға кәсіби теориялық тұжырымдамалармен ат салысқан ғалым Ыбырай Алтынсарин. Оның мақалалары мен хаттарында "Қазақ Хрестоматиясы", "Қазақтарды орыс тіліне оқыту ісіне алғашқы басшылық" т.б. кітаптарында сол замандағы дидактика мәселелері әр қырынан сөз болды.

XX-ғасырдың басында балаларды оқыту, тәрбиелеу мәселелері Ахмет Байтұрсынұлы, Жүсіпбек Аймауытов, Міржақып Дулатұлы, Мағжан Жұмабаев т.б. кітаптарында жан-жақты талқыланды. Әсіресе Ахмет Байтұрсынұлының сол замандағы әлемдік дидактика ғылымындағы оқыту әдістерін талдаған мақалалары, әдістемелік "Баяншы" кітабы отандық кәсіби дидактика ғылымының дамуына негіз қалады.

Кейін оқыту теориясымен айналысқан педагог ғалымдар (Қ. Жұбанов, Т. Тәжібаев, Р.Г. Лемберг, Н. Көшекбаев т.б.) әлемдік дидактиканың заңдылықтары мен принциптерін отандық оқу ағарту ісіне қатысты тұжырымдар тәжірибеге енгізді.

Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты - бәсекеге қабілетті маман дайындау. Мектеп – үйрететін орта, оның жүрегі - мұғалім. Қазіргі кезеңде, ақпараттық қоғам дамыған замандағы жаңа формация мұғалімі – рефлексияға қабілетті, өзін-өзі жүзеге асыруға талпынған әдіснамалық, зерттеушілік, дидактикалық - әдістемелік, әлеуметтік тұлғалы, коммуникативтілік, ақпараттық және тағы басқа құзыреттіліктердің жоғары деңгейімен сипатталатын рухани- адамгершілікті, азаматтық жауапты, белсенді, сауатты, шығармашыл тұлға.

Нәтижеге бағытталған білім моделі мен басқарудың жаңа парадигмасы аясында жекелеген ұғымдар мен нормаларды және тиімді педагогикалық технологияларды меңгеру үшін педагогтардың кәсіби мәдениетін дамытуға бағытталған оқу қажеттіліктері туындылап отыр.

Біліктілік арттыру жүйесінде педагогтардың оқу қажеттіліктері нақты білімнің мәнін түсінуге, соның нәтижесінде өзіндік іс- әрекетке енуге және жеке өміріндегі тәжірибені жетілдіру мақсаттарына байланысты қалыптасады. Осы заманғы мұғалім оқуға үлкен потенциалдық мүмкіндіктермен келеді.

Сондықтан олардың функционалдық сауаттылықтарын кәсіби шеберлікпен ұштастыру үшін нәтижеге бағытталған білім беру үлгісінде мақсатты түрде білім беретін, қалыптастыратын, дамытатын андрогогикалық процесс қажет. Басқаша айтқанда ересектерге арналған, жалпы және кәсіби білімнің қажеттілігін дамыту, ғылым, білім мен мәдениет жетістіктері арқылы адамдардың жалпы мәдениеті мен әлеуметтік белсенділікті дамытуға бағытталған танымдық іс-әрекетке ынталандыру үшін білім беру. Қазіргі білім беру парадигмасы «білікті адамға» бағытталған білімнен «мәдениет адамына» бағытталған білімге көшуді көздейді. Бұл білім беру жаңаша ұйымдастыру- оның философиялық, психологиялық, педагогикалық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет етеді.

Сондықтан бүгінгі күні еліміздің білім жүйесінде оқыту үдерісін тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнын қамтамасыз ету міндеті тұр.

Француз қайраткері «Адамға оқып – үйрену өмірде болу, өмір сүру үшін қажет» дегендей оқыту процесін технологияландыру, осыған сәйкес оқу бағдармаларын жасау, ғалымдар мен жаңашыл педагогтардың еңбектерімен танысу жұмыстары мұғалімдердің үздіксіз ізденісін айқындайды. Жаңа педагогикалық технологиялардың негізгі мәні пассивті оқыту түрінен активті оқытуға көшу, оқу танымын ұйымдастырудағы бастамашылдығына жағдай туғызу, субъективтік позицияны қалыптастыру.

Білім сапасын арттыру және нәтижеге бағытталған үлгіге беталуы барысында мұғалімдер мемлекеттік стандарт берілген нәтижелерге жетуде кәсіби шеберлікпен меңгерген зерттеу біліктері мен дағдылары нәтижесінде проблеманың шешімін таба алатын, ақпараттық – коммуникативті мәдениеті жоғары тұлғалық - дамытушылық функцияны атқарады. Қазіргі заман адамның осы құзыреттілікті меңгере отырып тек « кәсіби икемділігін оңтайландыруды қамтамасыз ету ғана емес, іске асырылу мүмкіндігін «үнемі оқып – үйрену және өзін-өзі жасау талабын қалыптастыра алады.

Қазақстандағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы жобасында Қазақстанда оқитындарды сапалы біліммен қамтамасыз етіп, халықаралық рейтингілердегі білім көрсеткішінің жақсаруы мен қазақстандық білім беру жүйесінің тартымдылығын арттыру үшін, ең алдымен, педагог кадрлардың мәртебесін арттыру, олардың бүкіл қызметі бойына мансаптық өсуі, оқытылуы және кәсіби біліктілігін дамытуды қамтамасыз ету, сондай- ақ педагогтердің еңбегін мемлекеттік қолдау мен ынталандыруды арттыру мәселелеріне үлкен мән берілген. Осыған байланысты қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі реформалар мен сындарлы саясаттар, өзгерістер мен жаңалықтар әрбір педагог қауымының ойлауына, өткені мен бүгіні, келешегі мен болашағы жайлы толғануына, жаңа идеялармен жаңа жүйелермен жұмыс жасауына негіз болары анық. Олай болса, білімнің сапалы да саналы түрде берілуі білім беру жүйесіндегі педагогтердің, зиялылар қауымының деңгейіне байланысты. Дәстүрлі білім беру жүйесінде білікті мамандар даярлаушы кәсіби білім беретін оқу орындарының басты мақсаты – мамандықтарды игерту ғана болса, ал қазір әлемдік білім кеңестігіне ене отырып, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау үшін адамның құзырлылық қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну – қазіргі таңда негізгі өзекті мәселелердің бірі. Жалпы алғанда «құзырлылық» ұғымы жайлы ғалым К.Құдайбергенова «Құзырлылық ұғымы – соңғы жылдары педагогика саласында тұлғаның субъектілік тәжірибесіне ерекше көңіл аудару нәтижесінде ендіріліп отырған ұғым.

Құзырлылықтың латын тілінен аудармасы «компетенс» белгілі сала бойынша жан – жақты хабардар білгір деген мағынаны қамти отырып, қандай да бір сұрақтар төңірегінде беделді түрде шешім шығара алады дегенді білдіреді» деп көрсетеді. Бұл жайлы Б.Тұрғанбаева «... өзінің практикалық әрекеті арқылы алған білімдерін өз өмірлік мәселелерін шешуде қолдана алуын – құзырлылықтар деп атаймыз» деп анықтаса, Ресей ғалымы Н.Кузьминаның көзқарасы бойынша, «Құзырлылық дегеніміз - педагогтің басқа бір адамның дамуына негіз бола алатын білімділігі мен абыройлығы».

Қазақ мектебінің бүгінгі жайы мен ертеңі, оқушылардың білімділік және тәрбиелік деңгейі шешуші дәрежеде мұғалімге, ата-анаға және қоғам қауымдастығына жүргізілген жұмыстарға, ізденісіне байланысты. Бастауыш сыныптарға арналған бағдарламалар педагогикалық үрдісті жаңаша қарауды талап етеді. Педагогика ғылымында баланы оқыту мен тәрбиелеудің мақсаты – жан-жақты дамыған жеке тұлға қалыптастыру болса, оқытудағы негізгі мақсат - өздігінен дамуға ұмтылатын жеке тұлғаны қалыптастыру. Жеке тұлғаның дамуында маңызды роль атқаратын оқушының өз бетінше жұмысын тиімді ұйымдастыра білу; сол арқылы материалды саналы меңгерудің жүйесін жасау; оқушының түрлі дара қабілеттерін арттыру.

Өз бетінше жұмыс қазіргі жеке тұлғаны қалыптастыру және тәрбиелеуде, білім берудің приоритетін түбегейлі өзгертуде, яғни бұрынғыша оқушыны пәндік білім, біліктердің белгілі бір жиынтығымен қаруландыруды түбегейлі өзгертуде.

Өзіндік жұмыстың негізгі мақсаты оқушылардың танымдық міндеттерін қалыптастыру, шығармашылық қабілеттері мен қызығушылығын жетілдіру, білімге құштарлығын ояту. Мұғалім сабақта әдіс - тәсілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс - пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отыру қажет. Әдіс – тәсілдер арқылы өткізген әрбір сабақ оқушылардың ойлануына және қиялына негізделіп келеді, баланың тереңде жатқан ойын дамытып оларды сөйлетуге үйретеді. Түрлі әдістемелік тәсілдер пайдалану арқылы қабілеті әртүрлі балардың ортасынан қабілеті жоғары баланы іздеп, онымен жұмыс жасау, оны жан - жақты тануды ойлап, оқушылардың шығармашылық деңгейін бақылап отыру әрбір мұғалімнің міндеті.

Жаңа технологияны меңгеруде мұғалімнің жан – жақты, білімі қажет. Қазіргі мұғалім:

- Педагогикалық үрдісте жүйелі жұмыс жүргізе алатын;
- Педагогикалық өзгерістерге тез төселетін;
- Жаңаша ойлау жүйесін меңгере алатын;
- Оқушылармен ортақ тіл табыса алатын;
- Білімді, іскер, шебер болу керек;

Жаңа педагогикалық технологияның ерекшеліктері – өсіп келе жатқан жеке тұлғаны жан – жақты дамыту. Инновациялық білімді дамыту, өзгеріс енгізу, жаңа педагогикалық идеялар мен жаңалықтарды өмірге әкелу. Бұрынғы оқушы тек тыңдаушы, орындаушы болса, ал қазіргі оқушы – өздігінен білім іздейтін жеке тұлға екендігіне ерекше мән беруіміз керек.

Қазіргі оқушы:

- Дүниетаным қабілеті жоғары;
- Дарынды, өнерпаз;
- Іздемпаз, талапты;
- Өз алдына мақсат қоя білу керек;

Отбасының жетекшілік маңызы онда тәрбиеленіп жатқан адамның тән-дене және рухани дамуына әсер етуші ықпалдар мәні мен мағынасының тереңдігіне тәуелді келеді.

Ата-ананың ұйымдастыру және бағыттаушы ролін, ата-анамен бала арасындағы өзара қатынастың сипатын, бала тәрбиесіне әсер ететін жанұяның мақсатты адамгершілік бағыттарын, баланың жанұядағы араласатын іс-әрекетінің алуан түрлілігін, ата-ананың тәрбие құралдарын, тәсілдерін, әдістерін пайдалана алу қабілеттерін, баланың белсенділігінің дәрежесін көруге болады.

Ата-ана арасындағы, ата-ана мен бала арасындағы, балалардың арасындағы өзара қатынас педагогикалық процестің тәрбиелік механизмдері болып табылады.

Тәуелсіз ел тірегі – білімді ұрпақ десек, жаңа дәуірдің күн тәртібінде тұрған мәселе – білім беру, ғылымды дамыту. Өркениет біткеннің өзегі, сғылым, тәрбие екендігіне ешкімнің таласы жоқ. Осы орайда білім ордасы – мектеп, ал мектептің жаны – мұғалімдердің басты міндеті - өз ұлтының тарихын, мәдениетін, тілін қастерлей және оны жалпы азаматтық деңгейдегі рухани құндылықтарға ұштастыра білетін тұлға тәрбиелеу.

Қорытындыға келер болсақ дидактика тәрбиелеу мен білім беру теориясы болып табылады. Оның зерттеу пәні – оқытудың мақсаты, мазмұны заңдылықтары мен принциптері.

Дидактика өзінің алдына қойған мақсаттарға жету үшін белгілі бір дидактикалық принциптерге негізделеді.

Дидактикалық принциптер оқу тәрбие жұмыстарының заңды жүйесін көрсетеді. Оқыту ісінде табысқа жетудің қажетті шарты болып табылады. Олар бір бірімен тығыз байланыста құрылған.

Бәрімізге белгілі, біздің қоғам аса күрделі жағдайларды бастан кешірді. Өтпелі кезеңге тән өмірдің ауыртпалықтарын ешкім жоққа шығара алмайды. Бірақ адам қандай жағдайда да өзінің биік адамгершілік сипаттарын, кісілік қасиеттерін сақтап қалуға тиіс. Тәрбиенің осы жақтарын қазақ жастарының санасына кішкентайынан терең енгізу қажет. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында да мектеп оқушылары бойында адамгершілік және тұрмыс негіздерін қалыптастыру, азаматтыққа тәрбиелеу және олардың ақыл – ойын айқындау басты міндет екендігі айтылған. Олай болса, қоғам болашағы- жас ұрпақтың бойына адамгершілік, ізгілік, мейірімділік, ақыл-ой, сана-сезім қалыптастыратын салауатты тәрбие беру мазмұнын жаңаша құру қажет. Осы орайда, «Сабақ беру – үйреншікті жай шеберлік емес, ол – үнемі жаңадан жаңаны табатын өнер» деген, Жүсіпбек Аймауытовтың сөзін айта кету артық болмас.

Егеменді еліміздің ең басты мақсаты өркениетті елдер қатарына көтерілу болса, ал өркениетке жетуде жан-жақты дамыған, рухани бай тұлғаның алатын орны ерекше. Қазіргі білім берудің басты мақсаты да сол жан-жақты дамыған, рухани бай жеке тұлға қалыптастыру болып табылады.

Рухани бай, жан-жақты дамыған жеке тұлғадағы ең басты қасиеттердің бірі - тіл байлығы, өз ойын нақты, терең мағыналы әрі көркем жеткізе білетін, шешен де ойлы сөйлей білетін, Абайша сөйлегенде сөзі жүрекке жылы тиетін, сөз құдіретін игерген адамдарда да тұлғалық қасиет болады. Рухани адамгершілікке тәрбиелеудің басты мақсаты оқушылардың белсенді өмірлік жолын, қоғамдық борышқа саналы көзқарасын, сөз бен істің бірлігін қамтамасыз етіп, адамгершілік нормаларынан ауытқушыларға жол бермеуді қалыптастыру болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
2. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия/Бас редактор Ә.Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998 ж.
3. Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. Алматы 2007ж.

BLOG RESOURCES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

TynymbayNazerkeErgazykyzy

**2nd year undergraduate student, Kazakh University of International Relations and
World Languages named after Abylay Khan, Almaty**

**Scientific advisor: Candidate of Pedagogy,
Associate Professor: Zhumabekova G.B.**

Түйін сөздер: блог; ғаламтор; өзара әрекеттесу; ақпараттық-коммуникациялық технологияла; шетел тілінде білім беру.

Аннотация

Данная статья посвящена вопросу применения блог ресурсов в процессе преподавания английского языка для учащихся старших классов профильных школ. В статье описано использование блог ресурсов в процессе овладения иностранным языком. Актуальность блог ресурсов в последние годы нашло применение и в образовательной среде. Использование блогов для овладения английским языком является одним из инструментов для развития коммуникативных навыков.

Ключевые слова: блог; интернет; взаимодействие; информационные и коммуникационные технологии; иноязычное образование.

Abstract

This article is devoted to the use of blog resources in the process of teaching English to the senior stage of secondary school students. The article describes the use of blog resources in the process of mastering a foreign language. The relevance of blog resources in recent years has found its application in the educational environment. Using blogs to learn English is one of the tools for developing communication skills.

Keywords: blog; Internet; collaboration; information and communication technologies; foreign language education.

Introduction. In the conditions of informatization of education, the professional activity of a teacher is directed to modernizing the methodical systems of education based on the realization of the possibilities of communication and information technologies. According to S.S. Kunanbayeva, "Modern education should be focused not so much on the transfer of knowledge, but on an independent search and its acquisition by the student himself, in order to solve certain professionally significant tasks. Consequently, education becomes as pragmatic and creatively developing as possible in nature, and in order to ensure the professional flexibility of specialists that is adequate to modern requirements, it should also become more advanced in its direction. The demand for modernity dictates the need to shift the focus from teaching to the organization of students' activity" [6, p. 25]. Currently, there is a great demand to integrate information and software resources into the educational process. Therefore, it becomes paramount to teach students how to use information and communication technologies in a particular subject area; use of blog resources and expert evaluation of their quality; realizing the potential of a distributed information resource; self-learning techniques for the use of information and communication technologies in the educational process. [8, p. 20].

The use of blog resources in particular, in the process of learning foreign languages, is an indispensable resource for the formation of students' communication skills. Thus, it contributes to the development of knowledge and skills of all types of speech activity of students, actively include them in learning process and effectively develop the communicative skills. [3, p. 26-27]. All these are mandatory for a successful life in the modern world. The current generation of school students have a high degree of interest in applying modern technologies in their practical and educational activities, and have a more developed information culture. [1, p. 25]. The changed conditions require updating the methods and forms of educational activities, taking into account the trends in the development of the information society, the interests and needs of modern students. Moreover, blog resources allow not only learning, but also real communication in the target language, increase interest in the learning

process.[4, p.15]. They manage the process of their learning by themselves, actively seeking the information they need in a foreign language and receiving comments from other people.[3,p.30].

The modern concept of education is the transition from knowledge to competency-based approach. The purpose of teaching in profile school is to develop not only practical, but also information competence, involving the ability to navigate the modern information space, search for information, select, critically evaluate Internet resources, communicate using modern forms of communication. This means that the change in organizational forms and methods of education in this case is based on the formation of the main ability - to independently extract knowledge, as well as on the development of students' critical thinking, its autonomy [7,p.100].According to some Russian academics (D. A. Ivanov, V. K. Zagvozdkin, I. A. Zimniaia, A. G. Kasprzhak), the competency-based approach is a means for achieving a new level of quality within a new model of education.It determines the direction of change in the educational process and as regards priorities and content. This is no accident for it is a new way of measuring an individual's educational level. The traditional system of knowledge/ability/skills no longer adequately fulfils this task and cannot demonstrate or measure the level of educational quality.[6,p.102].

Main body.A blog is a frequently updated website in which content (text, pictures, sound files, etc) is posted on a regular basis. P.V. Sysoev is concerned that, a "blog technology is one of the technologies of the Web 2.0 service, which enables to create a personal page or blog,and presented in the form of a diary or journal, open the possibility for recording oral presentations, commenting blog visitors "[8,p.11].Blogs are updated at any time using software that allow users with little or no technical background to create, design and maintain the blog [8, p.19].As a rule, blog is moderated by one person, who uploads photographs,texts,audio – and video material, links to other sources of Internet on his/her own page.[4, p.17].The blog features are quite extensive: students post any multimedia material (video, audio recordings, illustrations), upload electronic text, and use external links to the necessary Internet resources. S.V. Titova claims that blogs are organized according to a linear structure [9, p.78]. They are structured by the time of creation and publication on the Internet. At the current stage, blogs are one of the most well-known social services, as they allow site visitors to interact in direct virtual communication with each other, integrate in interest groups, and retrieve something in common with each other.

Thus, a web blog is the social network that is best suited for the use in didactic purposes. It enables to publish, store, process, classify, transmit information of various kinds of contents, create open or closed communities to discuss some problems, to implement group projects, control the learning information through online tests, questions, discussions, reviews and so on.[4,p.27].On the basis of this software platform, the teacher succeeds in engaging members of the study group in discussions, demonstrating that students acquire knowledge and certain skills not only by remembering complicated information, but, more importantly, by obtaining as a result of searching, answering questions, discussions, critical evaluation of proposals and analysis [3, p.29].

Depending on their goals, blogs are divided into several types. According to A.Campbell educational blogs are divided into teacher's blogs, student blogs, and group blogs. A teaching blog includes a curriculum , necessary course information ,exercises, assignments to perform in the classroom as well as personal information about himself /herself and his/her family in the blog.One of the significant feature of teacher's blog in FLE is that teacher shares impressions about the culture of his/her country and the country of the studied language , as well as draw students' attention to linguistic and socio-cultural phenomena in the native and foreign languages.Especially, blog is also a platform for professional communication , thanks to which the teacher improves the lesson by participating in discussions , sharing experiences and useful links with colleagues .Studying the teacher's blog posts provides students with information that is used in English classroom.[2].

Campbell indicates several advantages of the teacher's blog:

- 1) through the teacher's blog, students get a daily practice of reading . With the help of links , the teacher draws students' attention to authentic materials on the Internet,gives links to definitions of unfamiliar words, unobtrusively introduce new phrases and grammatical constructions into his / her messages ;

2) teacher attaches students to the study of the Internet and in particular to the quality of English-language resources;

3) teacher promotes online verbal communication through the comment function . Therefore, the teacher asks questions, and provoke them to cause a dialogue;

4) students post a schedule of classes , announcements ,assignments and tests with links to network resources;

5) teacher publishes a list of links to sites for independent work of students (quizzes , news sites, audio and video files , etc.).[2].

Campbell refers student blogs as individual blogs or blogs of small groups working on a joint project where every student has a personal space on the Internet. These blogs are ideal for classes where the priority types of speech activity are reading and writing. Foreexample, the teacher tracks how each student on their blog performs tasks on the material read or passed . Students turn their blog into an online diary in which they will record their observations and reflections , which will allow them practice writing skills.[2].

Campbell is concerned that the collective blog is considered as a joint space of both teacher and students that allows to use as a platform for discussions started in the classroom . At the same time, students are given more freedom of expression in the blog due to the fact that collective blogs are not limited to the time frame of the classroom. In this case, the teacher encourages students to delve into a particular problem, prompting students to a lively discussion . Additionally, S. Downes classifies three types of blogs: a) class web-space to post home tasks, announcements and etc; teachers use blogs to replace the regular class web page and post materials such as class rules and timetable, assignment notifications, exercises, etc; b) personal space, devoted to student's reflection, may be asked to create their own blogs in which they post the essays, exchange opinions on each other's work, and etc.[2].

Implementing blogs in the process of teaching foreign language is conditioned by the several needs:

- ensuring space for exchanging opinions and studying the problem with a large number of people.

- realization of the ability to make students' own conclusion based on their point of view, rather than using universal answers, as the discussion is conducted from different points of view;

- continuous process of education and self-education. The presence of the archive is a peculiarity of blogs as social services. This provides an opportunity for reflection and self-evaluation as well as allows to trace the change in the study of the topic;

- increased motivation, as students more responsibly approach both the choice of language tools and the content of the message if they aware that these messages are available to all Internet users. Students will be motivated to express themselves in different ways and express their actions and feelings using various manners of speech, thereby providing the process of forming skills and abilities that are components of sociolinguistic competence;

- group work. Students have the opportunity to read blogs of their colleagues or other users, to conduct a joint blog;

- organizing the interactive nature of learning, as using blogs in the learning process increases the effectiveness of students;

- ensuring the possibility of communication of students with specialists in interested topics, as well as the formation of knowledge, ability and skills of the types of speech activity (writing, reading, speaking and listening);

- attracting students to a comprehensive discussion topic in the learning process. Students, supporting their own blog, constantly use foreign language in various situations of authentic communication, which, as noted earlier, is a fundamental condition for the formation of intercultural communicative competence. [5,p.41].

It would be logical to assume that the blog technology is used effectively for didactic purposes. Indicating the main benefits of blog technology in the process of learning a foreign language, T. U. Pavelyeva characterizes the following didactic characteristics of blogs:

- the ability to make direct changes to the content and structure of the blog;
- the ability to express own author's vision, personal assessment or opinion about current events in the blog space;
- the possibility of filling the blog with the necessary multimedia content, which will have a positive impact on the improvement of language competence through text, illustration, video or audio recording.[1, p.25].

Conclusion. These didactic properties of blog-technology allow on its basis to develop such types of speech activities as writing and reading. It should be highlighted that, of all the widely used Web 2.0 technologies in teaching foreign language, blog technology is the most described and discussed in the scientific methodological literature. Thus, it is reasonable to conclude that, the blog technology combines the features of a social network, as it allows secondary school students to create personal profiles and engage in virtual communication through various resources, and include tools for the training scenario, placing the necessary training materials and programs on blogs. Therefore, teaching students a foreign language using blog technologies can be done through various types of blogs, especially through the creation and operation of a teacher's blog, students' personal blogs, and group blogs. Orientation to communication, as well as the use of linguistic means of a foreign language to resolve the necessary questions form in students an idea of the importance of learning a foreign language as a means of direct interpersonal communication.

References

1. Bloch J. Abdulah's Blogging: a Generation 1.5 Student Enters the Blogosphere /Language Learning and Technology. 2007. Vol. 11/2. p. 25-37.
2. Campbell A. P. Weblogs for use with ESL classes. <http://iteslj.org/Techniques/Campbell-Weblogs.html> (2015).
3. Dieu B. Blogs for Language Learning // Essential Teacher. 2004. Vol. 7 (4). p.26-30.
4. . Downs, S. (2004). Educational blogging. Educause Review, 39(5), p.15-27.
5. Kameneva N. A. Smeshannayatekhnologiyaobucheniya inostrannymyazykam /Sovremen nyeyissledovaniyasotsial'nykh problem (elektronnyynauchnyy zhurnal). 2013. № 8 (28). p. 41.
6. Kunanbayeva S.S. Theory and practice of modern foreign language education.- Almaty, 2010. p.25.
7. Kunanbayeva S.S. The Modernization of Foreign Language Education: the Linguo-Cultural Communicative Approach. - United Kingdom: Hertfordshire Press. – 2013. - p.100-102.
8. Sysoyev P.V. Tekhnologiya Veb 2.0: Sotsial'nyy servis blogov v obuchenii inostrannomu yazyku // Inostrannyye yazyki v shkole.- 2009. № 4. S. 11-20.
9. Titova S. V. Integratsiya sotsial'nykh setey Interneta 2.0 v obucheniye inostrannym yazykam // Yazyk. Kultura. Obshcheniye: sb. nauch. tr. M.: Gnozis, 2008. S. 78-84.

Аңдатпа

Бұл мақала бейіндік мектептің жоғары сынып оқушыларына ағылшын тілін оқыту үдерісінде блог ресурстарын қолдану мәселесіне арналған. Мақалада шетел тілін меңгеру процесінде блог ресурстарын пайдалану сипатталған. Соңғы жылдары блог ресурстарының өзектілігі білім беру ортасында қолданыла бастады. Ағылшын тілін меңгеру үшін блогтарды пайдалану - қарым-қатынас дағдыларын дамыту құралдарының бірі болып табылады.

ОТБАСЫ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ГЕНДЕРЛІК ҚҰНДЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ашимова Айгуль Сериковна – магистрант
Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., доцент., Жумадиллаева А.А
Аймақтық әлеуметтік инновациялық университет

Отбасындағы гендерлік әлеуметтенудің маңызды агенттері – ата-ананың жеке және гендерлік сипаттары, сонымен қатар жынысына сәйкестілігі мен рөлдік модельдері, туылған бала жынысы, сол жыныстағы баласының қандай болу керектігі туралы ата-ана түсінігіне, соның ішінде ата-ананың баланың психологиялық жынысының қалыптасуына тигізетін әсеріне егжейтегжейлі зерттеу жүргізейік. Психологтар бұл жерде ата-ананың бала жынысының қалыптасуына тура және тікелей қатысы барын анықтап алды. Ата-ананың бала жынысына деген қатынасы ол жарық дүниеге келмей тұрғаннан басталады. Ата-ана болашақ туылатын баласының жынысын анықтауға тырысып, оған қатысты көптеген жоспарлар құрады, оған ат таңдайды, болашақта туылатын баланың бейнесін көз алдына елестетеді. Бала туылды. Баланың ата-анасына дүниеге ұл немесе қыз келегенін айтады.

Одан әрі баланың отбасында әлеуметтену процесі жүзеге асады. Баланы тәрбиелегенде, ата-ана өзінің ер адам қандай болу керек, әйел қандай болу керек деген түсініктеріне сүйенеді. Бұл түсінік көп адамдарда өте ұқсас. Яғни, ол – гендерлік таптаурындардан тұрады: кімнің рөлі жоғары және т.б. Дүниеге келген баланың жынысы анықталды. Отбасы, білім беру жүйесі, мәдениет міне, бұның бәрі біртіндеп балалар сана-сезімінен гендерлік нормаларды енгізеді, «нағыз ұл» немесе «нағыз қыз» деген түсініктерді қалыптастырады. Жаңа туылған нәрестенің сырт-бейнесі туралы ата-аналары, әже мен атасы, достары, туыстары сөз қозғағанда гендерлік таптаурындар кездеседі: «Қандай үлкен, ол спортсмен болады!», «Қандай сүйкімді! Қуыршақ тәрізді!». Кейде ата-анасы баласын жынысына байланысты тәрбие берсе де, бала өзін басқаша сезінеді, мұндай кезде «табиғаттың қателігі» деп жатады. Ал кей кездері ата-аналардың баласына жынысына сәйкес тәрбие бермейтін кездеріде болатыны белгілі.

Қазіргі кезде қалай өмір сүру, бала тәрбиелеу керектігіне аналардың түсініктері көбінесе әр түрлі боп келеді.

Әлеуметтанушылар отбасылық тәрбиенің тұрақты бірнеше таптаурындарын бөліп алып көрсетеді:

1. Детерминизм немесе балаға деген алдампаз сүйіспеншілік. Мұндай отбасындағы балалар өте шолжаң өседі, тыйым салуды сезінбейді, немесе мүлдем ата - аналары алдында парыздар екендіктерін түсінбейді. Бұрынғыдай, оларға толығымен отбасы мүшелерінің үлкендері қызмет етеді. Мұндай жағдайлар көбіне көп отбасында бір ғана бала болғанда немесе баланың тәрбиесі әжесі немесе атасына жүктелгенде сипат алады.

2. Жұмыс бастылығының таптаурынында ата - аналары балаларын тәрбиелеуден қашқақтайды. Олардың ойынша бала тәрбиесімен бала -бақшадағы тәрбиешілер, педагогтар шұғылдануы керек. Мұндай ата - аналар өз міндеттерін бәрінен бұрын балаларын материалдық жағынан қамтамасыз ету деп санайды. «Тәрбиелеу» әрекетіне баласы оларға «кедергі» жасағанда немесе олардың алдында кінәлі болғанда ғана жүгіреді. Олардың тәрбиелеу формасы қатаң тыйым салудан, өтірік айтып, тіпті денесіне таңба салуға дейін барады. Осылайша ата - аналар мен балалар бірінің өмірінен бірі бейхабар өмір сүреді, бір - біріне деген сенімі, араласуы өте төмен болады. Мұндай отбасындағы балалардың

үлкендермен сөйлесу тәжірибесі аз, үлкендермен араласуға деген қажеттіліктері нашар болады, келешекте бұл оның әлеуметтік белсенділігіне кедергісін тигізеді.

3. Прагматистік көзқарас тәрбие мақсаты – балаға «өз жұмысын жылдам жүргізуге», бәрінен бұрын өз мүддесін ойлауға, материалдық пайда табуға үйретуге, іскерлікке бағыттауға бейімдеу деп түсіндіреді. Дегенмен мұндай прагматистік көзқарасты бала тәрбиесінде бір жақты қолдану қазіргі нарықтық қатынасқа өту кезеңінде өте қауіпті. Жалпы отбасында балаға дұрыс тәрбие берілуі олардың адамгершілік қадір - қасиеттерінің биік, мінез - құлықтарының қалыпты қалыптасуына ықпал етеді.

Сондықтан әрбір кезеңнің ішінде отбасын зерттеудің әртүрлі тұжырымдамалық тұғырлары сараланып, талдау жасалады. 1. Отбасы тұжырымдамасы дамуының дәстүрлі деп аталатын бірінші кезеңі б.э.д. V ғасырдан XIX ғасырдың ортасына дейінгі уақытты қамтиды. Бұл кезеңде отбасының әлеуметтік-философиялық тұжырымдасында отбасы концептуалды тұрғыдан (тәсіл) зерттеледі. Сондықтан осы кезеңге тән сипаттаманың бірі - патриархалды отбасы қоғамының бастапқы «клеткасы» ретінде отбасында адамның өз ұрпақтарын жалғастыруы қарастырылады. Антикалық дәуірден Жаңа кезеңге дейін отбасы тұжырымдамасы метафизикалық тұғырға сүйене отырып талқыланады. Отбасы педагогикасы философия ғылымымен тығыз байланысты. Философия табиғат пен қоғам дамуының жалпы заңдылықтарын зерттейді, өмір шындығын танып білу жөніндегі көзқарастың негізгі жүйесі.

Ежелгі философ Платон (б.э.д. 428-347жж.) отбасы, құндылық мәселесін алғаш қарастырып, патриархалды теорияның негізін қалаушылардың бірі болды. Ол «отбасылық қатынастар табиғи үрдіс емес жасанды, дәстүр адамдарды отбасын құруға мәжбүр етеді, болмаса адам некеге тұрмай-ақ қойса да болады» - деп есептейді. Философтың пікірінен біз, өмір салтының, соның ішінде құндылықтарды қайта қараудың қажет екендігін түсінеміз [1].

Аристотель (б.э.д. 384-322жж.) өз еңбектерінде: «әйел адамның табиғаты аса эмоционалды, ал ер адамның табиғаты рационалды дей отырып, олардың табиғатын бөліп қарастырады. Сондықтан қоғамда ғана емес, отбасында да еркек пен әйелдің рөлі гендерлік белгілері бойынша ажыратылуы тиіс. Отбасы адамдардың ұрпақтарын жалғастыруына талпындыратын, одақ құруының мемлекеттік әрі табиғи қажеттілігі» - деп тұжырымдайды. Бізге белгілісі, Аристотель отбасы адам табиғатына жауап беретін және мемлекеттің алғашқы құрылымы деген идеяны дамытқандығында болып отыр[1, 64б.].

Гегель «Философиялық пропедевтика» деген еңбегінде отбасын табиғи қоғам ретінде мүшелері сүйіспеншілікпен, сеніммен және табиғи бағынушылықпен байланысқан деп көрсетеді. Ойшыл отбасын табиғи тұтастық, ал некені діни акт ретінде ұсына отырып, отбасының рухани, әлеуметтік негізіне, оның даму және қызмет ету үрдісіне ерекше мән беріп, адамгершілікті нақты түрде көрсететін қоғамдық және жекелік қажеттілік ретінде анықтайды [2].

XIX ғасырдың екінші жартысында отбасының теориялық мәселелері антропологтар мен социологтар назарында болды. Соның ішінде, Л.Г.Морган, М.М.Ковалевский, т.б. эволюциялық теорияларында отбасын тарихи категория ретінде сипаттаса; К.Маркс пен Ф.Энгельстің формациялық теориясында отбасы қоғамдық институт, қоғамдық құбылыс ретінде қарастырылады. Л.Морган «Ежелгі қоғам» (1877) еңбегінде отбасының қоғам мен мемлекеттің дамуымен бірге өзгертін тарихи құбылыс екенін айқындап, отбасылық қауымдастық мүшелері арасындағы өзара қарым-қатынас, отбасылық қатынастардың дамуы мен қалыптасу тарихы бойынша деректі материалдар жинақтап қорытындылаған [3].

У.Гуд «Отбасы үлгілері мен әлемдегі индустриалды төңкеріс» деген кітабында классикалық дәстүрлі отбасын нақты бейнелейді: «Отбасының шаруашылығы, экономикалық дербестігі, мүлкі секілді көп қызметтері бар. Отбасының негізгі мүшесі әке қатал әрі байсалды, өйткені шешімді ол қабылдайды. Ана әсершіл және тұрмысты ұйымдастыруда

дана, отбасында ауызбіршілік бар, бірақ өмір қиындыққа толы. Жастар ерте отау құрады, некеге адал, сондықтан ажырасу жоқ», деп түсіндіреді. Ғалымның бұл пікірінен отбасылық өмірде ана мен әкенің нақты атқаратын функцияларын бөліп көрсеткендігін аңғарамыз [4].

М.М.Ковалевский (1851-1916) «Отбасы мен меншіктің пайда болуы және дамуы очеркі» кітабында адамзаттың ежелгі тарихындағы некелік-отбасылық қатынастарға терең талдау жасап, отбасы қалыптасуының алғашқы кезеңдерін зерттейді. Өйткені, отбасы мемлекет ұяшығы ретінде қоғаммен бірге дамиды, онда адамдар арасындағы жаңа өзара қатынастардың пайда болуы жаңа қозғаушы күштердің туындауына, оның мәселелерін шешудің қажеттілігіне алып келеді. Бұл әлеуметтік институт ретінде заманауи жеке отбасын зерттеу маңызды деп есептейді [5].

Г.Спенсер және басқа ғалымдардың позитивизм теорияларында отбасы жалпыадамзаттық құбылыс ретінде зерттелінді. Бұл теория тарихи даму тұжырымдамасын сақтай отырып, жалпыадамзаттық құндылық ретінде отбасының әмбебаптығын дәлелдейді. Ғалымдардың тұжырымы бойынша отбасы үлгі бойынша барлық қоғам қалыптасатын негізгі әлеуметтік элемент - индивидтер ассоциациясының формасы деп танылды [6].

О.Конт «отбасы тұжырымдамасында қоғамды отбасы арқылы тану керек, өйткені отбасы - адамзат тегін жалғастырушы. Адамзаттың сақталуы әлеуметтік ұйымдасу әрекетінің қорытындысы, әлеуметтік жүйенің табысты нәтижесі. Сондықтан адамның өндірістік әрекетін түсіну үшін отбасын зерттеу қажет» - деп тұжырымдайды. О.Конттың тұжырымын талдай келе, әлеуметтік ұйымдасу әрекеті нәтижесінде тұлғаның әлеуметтену үрдісі отбасында басталатындығын байқауға болады [7].

2. Классикалық сциентистік кезеңде отбасы тұжырымдамасының дамуында нақты ғылыми, алдымен әлеуметтік, сосын психологиялық тұжырымдамалар басымдылық көрсетеді. Бұл кезең XIX ғасырдың ортасынан басталып XX ғасырдың 20-шы жылдарын қамтиды. Осы тұста философиялық бағыт ретінде сциентизмге анықтама беруді жөн көрдік. Сциентизм – бұл ғылымға тұрақты бағдар ретінде ғылым барлық туындаған мәселені шеше алады деген сенімге жүгінуді білдіреді. Ол он тоғызыншы және жиырмамыншы ғасырларда ғылымның қарқынды дамуына байланысты реакция ретінде пайда болған. Сондықтан отбасы тұжырымдамасының дамуының классикалық сциентистік кезеңі осы уақыттардағы ғылымның жетістіктеріне негізделді, отбасын зерттеудің әртүрлі эволюциялық, эмпирикалық (қолданбалы) және функционалдық тұғырлары қалыптасты.

Э.Гидденс нақты-тарихи формадағы отбасы институтының динамикасын, тенденциясын, перспективасын құндылықтардың әлеуметтік-мәдени сабақтастығын, отбасының рөлін, некелік-отбасылық қатынастың дәстүрлі және альтернативті арақатынасы мәселелерін зерттеді. Оның пікірінше, «отбасы - бұл бірін-бірі әлеуметтік, экономикалық немесе психологиялық (махаббат, қамқорлық, бауыр басу) тұрғыдан үнемі қолдайтын, құрамы бірнеше адамдардан тұратын қоғамның ұйытқысы» болмақ. Э.Гидденстің пікіріне сүйенсек, отбасын қоғамның ұйытқысы ретінде санап, онда бір-бірін қолдаушылардың болуының өзі, дұрыс қарымқатынас жасау, жақсы көңіл-күйдің, психологиялық денсаулықтың, шығармашылық іс-әрекеттің негізі екендігін аңғарамыз [30, 596.].

3. Классикалық емес сциентистік кезең XX ғасырдың екінші және үшінші жартысын қамтиды. Бұл кезеңде отбасын зерттеудің бұрынғы концептуалды тұғырлары түрлендіріліп, жаңа тұғырлардың пайда болуына алып келеді. Сондықтан отбасы мәселесі классикалық эволюциялық тұрғыдан өзіндік ерекшелігі бар жалғасы ретінде қалыптасқан әлеуметтік-психологиялық, құрылымдық-функционалдық, институционалдық-тарихи тұғырлар негізінде зерттелінді. А.И.Антонов пен В.М.Медков аномия жөніндегі Э.Дрюкгеймнің ілімін қолдана отырып, қазіргі заманғы дағдарысты отбасылық аномияның – отбасылық тепе-теңдіктің бұзылуы, әлеуметтік қатынастардың ыдырауы, құндылық бағдарды жоғалтуы, тәрбиенің

отбасылық әлеуметтендіруді жоғалтуы, т.б. нәтижесі ретінде талдау мүмкін деп есептейді. Ғалымдардың пікірінше, Ресей «фамилистік өркениет» дағдарысын басынан кешуде [8].

А.И.Антоновтың пікірінше, отбасының әлеуметтік статусы қоғамның талап етуімен, әлеуметтік институт ретінде саяси, экономикалық және әлеуметтік саласындағы отбасы «жұмысының» тиімділігімен анықталады. Өкінішке орай, бүгінде отбасының қызметтері қоғамдық қажеттіліктерге сәйкес емес, ұрпақтар сабақтастығын қамтамасыз етуде, әлеуметтік-мәдени және экономикалық – кәсіптік капиталды беруде отбасы мүмкіндігі әлсіреді [9].

Зерттеушілердің пікірінше, отбасының институционалдық дағдарысы дамушы елдерде XX ғасырдың екінші жартысында отбасының негізгі қызметінің орындалмауымен байланысты көрініс тапты деп есептейді. Отбасының құлдырауының тұлға мен отбасына, маңызды әлеуметтік институттарға ықпалы, алдымен, қоғамдық пікірдегі отбасылық өмір салтының беделінің, маңызының шұғыл төмендеуімен, мемлекеттік, коммерциялық, қоғамдық, діни ұйымдар үшін іс-әрекеттердегі құнды басымдылықтардың түбегейлі өзгерістерімен, өмірлік құндылықтардың жеке жүйесінің трансформациялануымен байланысты. Көптеген ғалымдар А.Г.Вишневский, М.С.Мацковский зерттеулерінде отбасы институтының «модернизациялық» парадигмасы тұрғысынан өзгерістері, қоғам өміріндегі отбасының рөлі қарастырылады, онда отбасылық - некелік қатынастағы күрделі құрылымдық, демографиялық, әлеуметтік-статустық өзгерістерді өркениеттің жаңа типіне өтуін сипаттайтын индустриалды дамыған мемлекеттерге тән деп белгілейді. Біздің көзқарасымыз бойынша А.Г.Вишневский заманауи отбасының идеологиясы мен саясатын зерттей отырып, отбасының жаңаруы тұлғалық бостандық құндылығының өсуі, тұлғалық қажеттіліктердің толық қанағаттандырылуы және серіктестік тепе-теңдікке жету есебінен өтуде деп тұжырымдайды [10].

М.С.Мацковский отбасы институтының дағдарысын емес, жаңа сапалы деңгейге өту трансформациясын, әлеуметтік нормаларын реттейтін өзгерістерін анықтайды. Оның пікірінше, отбасының трансформацияның осындай формасына біртіндеп өтуі тұлғаның, тұтас алғанда, қоғамның, ерлізайыптылардың, ата-ана мен балалардың сүйіспеншілігіне, өзара сыйластығы мен өзара көмегіне негізделген қызығушылықтарына жауап береді. Сананың өзгерісі адам өмірінің әлеуметтік-экономикалық жағдайының жаңаруына қарағанда баяуырақ жүретіндіктен, неке мен отбасындағы өзара қарымқатынастың жаңа формасының бекітілуі біршама ұзақ кезеңді қамтиды. Көптеген ғалымдар (О.И.Воложина, С.И.Голод, т.б.) еңбектерінде отбасы феномені әлеуметтік-мәдени құндылық ретінде қарастырылды, онда отбасылық функционалдық-рөлдік өзара әрекеттестіктің әлеуметтік-мәдени аспектісі зерттелді, сонымен бірге қоғамның құндылығы ретінде отбасы тұжырымдамасы жасалды және оның негізінде қазіргі қоғамдағы отбасы құндылықтарының трансформациялану үрдісінің негізгі бағыттары ашып көрсетілді [11].

С.И.Голод отбасын «кем дегенде қандық туыстық, туған нәрсе, қасиет сияқты үш түрдің бірінен тұратын индивидтердің жиынтығы» ретінде қарастырды. Ғалымның зерттеуіне сүйенсек, қоғамның әлеуметтік-экономикалық, саяси және рухани-мәдени өмірі жағдайларының мәнді өзгерістері жаңа бейімделу механизмдерін қажет етеді. Соның ішінде, әлеуметтік институттар жастардың әлеуметтену үрдісінің жаңа бейімделу тетіктерін қоғамдық құрылым ерекшеліктерімен қатар зерттеуде. А.Г.Харчев өз зерттеуінде «... отбасын ерлізайыптылар, ата-аналар мен балалар арасындағы өзара қарым-қатынастың тарихи нақты жүйесі, некелік немесе ата-аналық қатынастармен, тұрмыс-тіршілік пен моралдық жауапкершіліктің ортақтығымен байланысқан кіші әлеуметтік топ, халықты физикалық және рухани өндірудегі қоғамның сұранысымен негізделген әлеуметтік қажеттілік ретінде» анықтауға болады деп түсіндіреді. Сондай-ақ, А.Г.Харчев неке мен отбасының әлеуметтік

мәнін айқындап, некелік отбасылық қатынастың дамуындағы дәстүрлі эволюциялық тұғырдың орнына отбасын функционалдық тұрғыдан зерттеуді ұсынған ғалымдардың бірі деуге болады. Дж.Мердок отбасына биологиялық тұрғыдан: «бір шаңырақтың астында тұрып, шаруашылықты, өндіріс саласын бірге жүргізетін әлеуметтік топ. Оның құрамында ересек жастағы екі жыныстың өкілі бар, бір немесе одан да көп туған не асыранды балалары болуы мүмкін» деп анықтама береді. Ғалымның пайымдауынан байқайтынымыз, отбасын құрудағы кезеңдердің барлығы дерлік қарапайым деңгейден, күрделі әлеуметтік және тұлғалық мәнге дейін бітімгершілік, қолдаушылық сынды құндылықтар ескеріліп отыруы тиіс екендігінде болып отыр. Э.Муньенің пікірінше, «отбасының мәні қоғамдық және жеке өмірді байланыстыратын орта ретінде болуы керек. Осындай делдалдық рөлінің арқасында отбасы тұлға әлемінің өзегіне айналады. Отбасының маңызды сипаты оның рухани-адамгершілік негізі, ерлі-зайыптылар мен балалардың өзара шығармашылығын жүзеге асыруға бағытталған қоғам құру. Мұндай қоғам, егер адамдар оған бар ынтасымен талпынған жағдайда қалыптасады, сондай қоғамның сәулесімен нұрланған жағдайда ғана отбасы рухани қауымдастық болып саналады» делінген. Ендеше біз, отбасы үшін адамгершілік құндылықтардың маңызын жоғары деп санаймыз. Өйткені, отбасындағы адамгершілік құндылықтар және психологиялық ахуал бала үшін адамдармен қатынастың алғашық мектебі екені анық.

Ғалымның пікірінен, отбасылық тәрбиедегі өмірлік іс-әрекеттер: интеллектілі танымдық, еңбектік және қоғамдық, құндылық бағдарлау, көркем шығармашылықты болмақ деп қорытынды шығарамыз.

Пайдаланылғын әдебиеттер тізімі

1. Г.И. Колесникова, И.А. Кабарухина, В.Н. Мирошниченко. Социология и психология семьи. – Ростов-на-Дону, 2007. – С. 387-395.
2. Касьянов Н.Р. Семья и социализация индивида: Сб. статей. Семья и социальная структура социалистического общества. - М., 1980.- С.42.
3. Гафизова Н.Б. Роль средств массовой информации в формировании и поддержании традиционных ролей мужчин и женщин // Практикум по гендерной психологии / Под ред. И.С. Клециной. - СПб, 2003.-С. 115.
4. Жаназарова З.Ж. Современная семья в Казахстане и ее проблемы. Алматы, 2003.-192 с.
5. Добрыньенко В.И. Гендер: мужчина и женщина. – М., С.
6. Клецина И.С. Гендерная автобиография как метод изучения механизмов гендерной социализации // Практикум по гендерной психологии /Под ред. И.С. Клециной. - СПб., 2003.-С. 133.
7. Кваша Б.Ф. и др. Ценностные основы семьи: монография. - СПб., 1997.- С.31.
8. См. подр. Шурыгина И.И. Жизненные планы подростков.// Социологические исследования. - 1999. - №5. - С.52-61.
9. Американская социологическая мысль: Тексты. - М., 1996, - С. 213-257.
10. Научно-методический журнал Воспитание школьников. 2003. № 2, - С. 46.
11. Молодушкина И.В. Учимся общаться. Теория и практика эффективного взаимодействия родителей и детей. – Харьков. (Серия для заботливых родителей). – С. 234-238.

Резюме

В статье рассмотрены методы исследования основных агентов гендерной социализации в семье – индивидуальные и гендерные черты родителей, соответствие пола и ролевых моделей, родившегося ребенка, родительское представление о том, каким должен быть ребенок данного пола, в том числе влияние родителей на формирование психологического пола ребенка.

Summary

The article considers the methods of studying the main agents of gender socialization in the family – individual and gender traits of parents, the correspondence of gender and role models, the born child, the parent's idea of what a child of this sex should be, including the influence of parents on the formation of the child's psychological gender.

ӘОЖ 37.013:372.41-057.874

ӨЗІНДІК ЖҰМЫС НЕГІЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Крыкпаева Жанара Смагуловна – магистрант

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., доцент., Жумадиллаева А.А

Аймақтық әлеуметтік инновациялық университет

Білім беру жүйелерін гуманизациялау шарттарында адамның даралығы – ең жоғарғы құндылық, ал болашақ маманды кәсіби дайындықтан ткізу – ең маңызды мақсат [1]. Білім беру жүйесінің теориялары мен тәжірибесінде болашақ маманның, яғни студенттің жеке тұлғасын немесе даралығын дамыту әрі қалыптастыру механизміне сәйкес келетін кескінді өңдеу дәрежесіне психолог-педагогтің даралығын қарастыруға белгілі бір сілтемелер пайда болды.

«Студенттің жеке тұлғасы немесе даралығы – болашақ психолог-педагогтың» ұғымы «психолог-педагогтың даралығы», «студенттің даралығы» ұғымдарымен тығыз байланысты. Аталған ұғымдар мен байланыстардың арасын блу адамның әлеуметтік ұстанымдарына байланысты оның жеке тұлғалық ерекшеліктеріне сипаттама беруге, әрі болашақ психолог-педагогтардың жеке тұлғалық қалыптасуының механизмі мен шарттарын талдауға мүмкіндік береді.

Бұл құбылыстардың барлығы жоғары білім беру жүйесінің ең маңызды мақсаттарының бірі студенттің жеке тұлғасына арнайы назар салу қажеттілігін крсетеді. Екінші жағынан, ЖОО-ның бүгінгі уақыттағы тәжірибесінде болашақ маманның жеке тұлғалық немесе даралығын қалыптастыру кзқарасынан алғанда, кәсіби дамыту үдерісі мен оның мазмұнын қайта жасауға бағытталған бетбұрыстар қазірге жоқтың қасы.

«Студенттің даралығы немесе жеке тұлғасы» ұғымы жоғары білім беру жүйесіндегі теория мен тәжірибесінде психикалық басқа дәрежелердің қатарында мәртебелі орынға ие болуы қажет[2,3]. Бұл қарастырып отырған ұғымның құрамында қандай ерекшеліктер бар?

Студенттің жеке даралығы немесе жеке тұлғалығы қоғамдағы қағидалармен шарттасып жатыр, айталық, ЖОО-дағы адамның атқаратын міндеттері мен қызметтер аясы. Бұл жағдайлар уақытша болғанымен арнайы белгілерді сипаттайды: оқу үдерісіне қатысу, оқу жұмыстарының ең аз шамасындағы қажеттіліктерді орындау және т.б.

Студенттің жеке даралығы оқу барысында психикалық ортасы ерекше түрлері (дамыту деңгейінің әртүрлі болуына байланысты) байқалғанда белгілі болады. Әсіресе оқу үдерісінде интеллектуалды, пәндік-тәжірибелік және психиканың мотивациялық ортасы студенттің жеке даралығын айқындайды, студенттер алуан түрлі оқу-танымдылық қабілеттерді және алуан түрлі мотивациялық күйлерді немесе дағдыларды меңгереді. Сонымен бірге, бұл орталардың сипаттамалары кптеген жағдайларға ортақ (осы саладағы

зерттеулерден, болашақ кәсіби қызметіне қатысты барлық жаңалықтар мен қоғамдағы жаңа орны – әлеуметтік статусы немесе әлеуметтік мәртебесі).

Студенттің жеке тұлғалығы немесе даралығы психологиялық дәреженің бірі ретінде «адамның жеке тұлғалығы немесе даралығы» ұғымының бір түрі. Адам зін қоршаған ортамен белгілі бір әлеуметтік қағидаларда зiнiң жеке психикалық сапасымен қарым-қатынастар жасайды [4,5,6]. Сол психикалық орталардың негiзiнде әрбiр адам басқа адамдардан ойлау қабiлетiмен, iс-әрекеттерiмен, қарым-қатынастарымен, кзқарастарымен ерекшеленедi. Алайда қоғамдық (моральдық, құқықтық және т.б.) талаптар мен ықпал етушi тағы осы сияқты факторлардың әсерiнен әлеуметтiк ортада адамдардың жеке тұлғалық дамуы жойылып отырады.

Әсiресе, бiлiм беру жүйесiнде психиканың жеке тұлғалық немесе даралықтағы крiнiстерi үнемі шiп отырады, бұл құбылыс оқу үдерiсiндегi оқу бағдарламасының бiрыңғайлығы немесе бiржақтылығы, сабақты ұйымдастыруүдерiсi тек дәстүрлi тәсiлдермен шектелуi, дамытуға бағыттаудан алыстап кеткен, әрбiр студентке жеке тәсiлмен назар салу туралы ақпараттарды оқытушылардың здерi де меңгермегендiктен және әрбiр студенттiң психикалық ортасын дамыту деңгейi жнiнде оқытушылардың ақпарат алмауынан екенi айқын байқалады.

Мотивациялық ортаның кейбiр ерекшелiктерiн қарастырайық. Студенттердiң здерiнiң пiкiрлерi бойынша, олардың жоғары бiлiм алу мақсаты бiлiм, бiлiктiлiк, дағдыларды жинақтау, зiнiң құқығын қамсыз студенттiк жылдарда жүзеге асыру. Қыздар үшiн қосымша оқу еңбек ету кезеңiмен бiрдей дәрежеде есептеледi екен, сондықтан жоғары бiлiм алуға кез келген қыздың психологиясы дайын емес, олардың қаншалықты бiлiмдi жылдам меңгерiп, ұлдарға қарағанда тәртiптi болғанымен, әскер қатарына шақырылмайтын шектеулерi болса да, олардың бiлiм алуға құштарлығы туралы айту қиын. Қыздар үшiн оқу әдеттегi жағдай әрi ол қосымша қызмет түрi болып есептеледi.

Мамандық таңдау тәсiлi ЖОО-дағы оқу барысына белгiлi бiр ықпал жасайды, бiрақ арнайы зерттеулердiң нәтижесiнде кзжеткiзгенiмiз, бейiмделу кезеңi мотивация аясында те күрделi тетiнi анықталды [7]. Оқу мотивацияларының қоғалыс жылдамдығы мен згергiштiгi кптеген себептерге байланысты. Бұл мамандықтың алғашқы жүйесiз мотивациялары, оның салдарынан мамандыққа қызығушылығы тмендейдi, әлсiз құрылымдағы топта немесе топтағы барлық студенттердiң кңiлiнен шығатын орта жасалмаған топта оқып, күнделiктi бiлiм алудың психикалық тұрғыдан қиындығы, яғни мұндай ортада оқуға да, кәсiби қызметiне де ешқандай айқын мотивтер байқалмайды. Әрi те жоғары бейiмсiздiк – жаңа оқу шарттарына, ол жердегi күнделiктi мiрге үйрену қиындығы тмен баға алуға әрi жетiстiкке жетуге жағымсыз эмоцияларды жасауға алып келедi.

Болашақ маманның шығармашылық даралығын дамыту әрi жетiлдiрудiң психологиялық-педагогикалық шарттары кәсiби қалыптасуда, қарама-қайшылықтарды сезiнгенде, оларды мақсатты бағыттарда және бiрегей шешу жолын жасағанда, зiн-зi зектi ету үдерiсiнде жасампаздығы мен шеберлiгi байқалып отырады [11].

Креативтiлiктi акмеология саласынан зерттеу жасау арқылы шығармашылық даралықты дамыту әрi зiнiң бiлiмiн жетiлдiру мақсатында шығармашылық үдерiстi ұйымдастыру әрi басқарудың тиiмдi жолдарын анықтауға мүмкiндiк бередi: инновациялық тәжiрибеде (жасампаздық iс-әрекеттерде тұлғаның креативтi мүмкiндiгi дамиды) шығармашылық үдерiстiң моделiн жасауға болады. Бұл жердегi күрделi үдерiс тұлғаның шығармашылық даралығын сипаттайтын үдерiстер санаасты немесе астарлы ойлау мен саналы ойлау үдерiстерi қалыптасу арқылы олардың шығармашылық туындылар жасау қабiлетi де талапқа сай реттеледi әрi ұйымдастырылады [12].

Креативтілік тұлғаның шығармашылық тұрғыда зін-зі дамыту шарты болып табылады, ол – тұлғаның зін-зі зекті етудегі маңызды қоры. Креативтілік мәселелер сезімталдығы мен жылдам қабылдаушылық қабілетімен белгіленеді, жаңа идеяларды қабылдағыштығы мен ескіні жойып, одан жаңаны жасауға мақсаттылыққа бейімділігі, мірдегі мәселелерге ерекше, біртума шешімдер жасауға қабілеттілігі.

Педагогикада мұғалімнің шығармашылық даралығы тұлғаның мірдегі бағдарламасы ретіндегі күрделі әрі ашық жүйенің үнемі қозғалысы ретінде сипатталады [13]. Бүгінгі күннің шығармашыл мұғалімі педагогикалық қызметі мен шығармашылығын қайта жасау тәсілдердің арасында таңдау жасау арқылы зіннің мір мәнін және зін жүзеге асырумен бірге, ол зін қайта жасайды, зіннің психологиялық кедергілерін зі жеңіп, зіннің кәсіби шеберлігінің дәрежесін қайта талдап, ой елегінен ткізеді, кәсіби маңызды сапасын дамытуға жол іздейді, зіннің педагогикалық тұжырымдамасын әзірлейді. Жалпы алғанда, мұғалімнің шығармашылық қызметінің сипаты, біріншіден, инновациялық бағытталғандығы, екіншіден, шығармашылық қызметтегі үдерісте зін дара тұлға сапасында дамытуға бағытталғандығымен сипатталады. Шығармашылық мұғалім зін-зі жетілдірусіз, зіннің жеке тұлғасын дамытпай шығармашылық жұмыстарға қолжеткізе алмайтынын түсінеді. Сондықтан құндылықтарға бағытталғандығына толық сенімділікте болу үшін ғылым мен техникадағы соңғы жаңалықтарды меңгермей, әрі зіннің жеке технологиясын жасамай, мір ұстанымдары санатындағы ең негізгі кәсіби шеберлігін дамытуы мүмкін емес. Осы негізгі бағыттарды педагогтың шығармашылық негізгі межелері деп қарастыруға болады.

Болашақ педагог немесе студенттің даралығы ұғымы оның кәсіби шеберлігі мен психикалық жағымды үдерістермен сипатталады. Бұл сапалардың қалыптасуы тұлғалық дамудың даралылығының дамуының – жеке тұлғасының дамуының сипаты болып табылады. Студент болашақ педагогтың психикалық жаңа бағыты оқу-үдерісінде ғана қалыптасып, оның педагогикалық қызметке сенімді қадам басуына зор ықпал жасайды [14,15].

- интеллектуалды-педагогикалық ойлау (педагогикалық деректерді, құбылыстарды, үдерістерді, жүйелерді талдауға қабілеттілігі; педагогикалық жағдайларда ой қорытындысын жылдам жасауға, жүйелілігін, шыншылдығын, икемділігін, креативтілігін қрсетуге қабілеттілігі), педагогикалық эрудиция, педагогикалық интуиция, педагогикалық шеберлігі, педагогикалық мергендігі мен ептілігі, педагогикалық болжағыштығы, педагогикалық байқағыштығы, педагогикалық қиялшылдығы, педагогикалық жорамалдағыштығы, педагогикалық шығармашылдығы, саногенді ойлау – сауықтырушы ойлау қабілет (зіннің педагогикалық іс-әрекетін, қателіктерін, кемшіліктерін жағымды ортаға шоғырландыру қабілеті);

- жігерлілік – педагогикалық қарым-қатынастарда тзімді болу, педагогикалық іс-әрекетердің іске асуына бар күшін салу, педагогикалық мақсаттарға жету, зін-зі дамыту әрі зін-зі зектілендіру мақсаттарына жету;

- педагогикалық – тәжірибелік-педагогикалық қабілеттері, педагогикалық біліктілігі, кәсіби-этикалық немесе кәсіби-әдептілік мінездері;

- экзистенциялық-рефлексивті үдерістер, зіне дара тұлға әрі педагог деп қарауы, кәсіби қызметі барысында зіннің даралығын еркін танытуы, зін үнемі шыңдауға, зін-зі дамытуға, зіннің кәсіби беделін жасауға үнемі ынталану, мамандығын тандауда сенімділігі, зіндік кәсіби ұстанымдары (тұжырымдама, идеялары);

- эмоциялық күйі – эмпатиялық күйде үнемі болуы, бұл – педагогикалық үдерісте зін қоршаған ортаға жан дүниесімен жанашырлық таныту қасиеті, кңілді болуы,

толеранттылығы, зiнiң эмоцияларын тiзгiндей алуы немесе басқаруы, педагогикалық жүйеде эмоциялық атмосфераны басқауға қабiлеттi болуы;

- педагогикалық рефлексия – зiн ретеу ортасында зiне педагог сапасында және зiнiң кәсiби қызметiне зi баға беруi әрi зi талдау жасауы, зiнiң қызметiн және жеке даралық қарым-қатынас мәнерiн әлеуметтiк кәсiпқой тәжiрибемен байланыстыра алу қабiлетi, зiнiң жеке тұлғалық даму бағыты ретiнде зiнiң беделi мен кемшiлiктерiн мiнез-құлқы мен қызмет барысында анықтай бiлу бiлiктiлiгi, болашақтағы даму бағытына қажеттi дамыту қорын анықтай бiлу бiлiктiлiгi, зiнiң педагогикалық қызметi мен зiнiң оған қатыстылық дәрежесiн реттеу бiлiктiлiгi.

Педагогтың шығармашылық даралығы оның әрiптестерiнiң алдындағы ерекшелiгiмен айқындалады, ол ерекшелiктерi оның кәсiби қызметi барысындағы жаңа, бiртума әдiс-тәсiлдер мен құралдарды жасауымен (ғылыми негiзде ойлауы, қызметiне немесе жұмысына шығармашылық кзқарасы, зiн жүзеге асыруға талаптануы және т.б.) белгiленедi [16]. Қызметтiң жеке шығармашылық мәнерi жалпы педагогикалық және әлеуметтiк жоғары дамыған бiлiмдерi, бiлiктiлiгi, дағдылары, сонымен бiрге жеке тұлғалық мүмкiндiгiнiң (ең алдымен, мотивациялық дайындығы, рефлексиясы, ойлауы, қабiлеттiлiгi) жоғары дамығандығымен сипатталады. Шығармашылық даралықтың тұрақты сипаттамасы шығармашылық тұрғыда зiн жүзеге асыру. Педагогтар арасындағы ең озық үлгiдегi шығармашылық даралық кiлдерi – жаңашыл-мұғалiмдер.

Даралықтағы шығармашылық бағыт бүгiнгi уақыт кезеңiнде мектептерде ерекше орын алатын инновациялық бiлiм берумен байланысында ерекше мазмұнға ие. Бұл бағытты қалыптастырмай әрi дамытпай болашақ педагог креативтi-педагогикалық технологиялардың нақты мәнiн терең түсiне алмайды, сонымен бiрге, зiнiң оларға қатынасын шыңдап, оларды болашақта үздiк пайдалана алмайды.

Болашақ педагог-студенттiң шығармашылық даралығы бұл мұғалiмнiң шығармашылық даралығы емес. Студент алғашқыда оқу барысын жүзеге асырады, сонан соң оқу-тәжiрибелiк қызметiн жүзеге асырады [17,18]. Оның шығармашылық даралығын бiрнеше бағыттарда анықтауға болады: бiрiншiден, жалпы ғылыми пәндердi (студент танымдылық субъектiсiнiң бағытын алып, зiнiң болашақтағы мамандығымен оқу пәнiнiң мазмұнын байланыстыруға талпынады) меңгеру үдерiсiнде, екiншiден, студент кәсiби теориялық және тәжiрибелiк дайындық үдерiстерiнде (зiнiң ұстанымын құрастыруға, зiн мұғалiм ретiнде кескiндеуге ұмтылуы керек, сонымен бiрге, теориялық қағидаларға сүйенбей, з кескiнiн зi ойлап табуды мақсат етуi керек). Теориялық және әдiстемелiк пәндер студентке тек алғашқы кмек құралдары ретiнде қызмет етедi. Ол оқу барысындағы педагогикалық мәселелердi зiнiң тәсiлдерiмен шешедi. Бұл жердегi шығармашылық даралық тек жоғары нәтижелердегi оқу барысы ғана емес, сонымен бiрге, креативтiлiк психиканың бiр бүтiн құрамы санатында жұмыс жасайды.

Пайдаланылғын әдебиеттер тiзiмi

1. Джакупов С.М. Психология познавательной деятельности. Алматы, 1992.-195с.
2. Ильин Е. П. «Психология творчества, креативности, одаренности».М.2006
3. Петровский В.А. Психология неадаптивной активности. – М., 1992.
4. Иванова, И.П. Развитие творческого мышления студентов в условиях проблемно-деятельностного обучения / И.П. Иванова. – Ставрополь, 2002.
5. Булынин А. Актуализация ценностного подхода в педагогическом образовании №// 1997, №6, с.22-26.
6. Басова Н. В. Педагогика и практическая психология. – Ростов н/Д:«Феникс»,2000.

7. Пузеп Л.Г. Креативность как аспект деятельности педагога / Л. Г. Пузеп // Социальная роль образования в современном обществе - сб ст - Тара, 2005. - С 96-98
8. Педагогический процесс как объект профессиональной подготовки учителей./ под ред. Н.Д.Хмель./Алма-Ата: Мектеп, 1984.-124с.
9. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: Метод. Пособие.- М.: Высшая школа, 1991.- 207 с.
10. Маркова А.К. Психология профессионализма. М., 1996.
11. Жолдасбеков А.А.,Оспанова Б.А., Жолдасбекова К.А. Креативті психология. Оқулық. – Алматы, 2013. – 420 б.
12. Оспанова Б.А. Университетте білім беру шарттарында болашақ маманда креативтілікті қалыптастыру технологиясы. – Түркістан,2006.
13. Кузьмина Н.В. Профессионализм преподавательской деятельности. М., 1993.
14. Казакова А. Г. Модульное обучение. М.: ИПК СК, 1997.
15. Оспанова Б.А. Роль деловой игры как активного метода обучения в подготовки творческого специалиста // Вестник высшей школы Казахстана. – Алматы. – 1999. -№2
16. Поварёнков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека. – М.: Изд-во УРАО, 2002.
17. Басова Н.В. Педагогика и практическая психология. – Ростов/н/Д: «Феникс», 2000.
18. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: Метод. Пособие.- М.: Высшая школа, 1991.- 207 с.

Резюме

В статье рассмотрена процесс формирования у студентов опыта творческого мышления заключается в целенаправленном взаимодействии, сотворчестве педагога и учащихся в адекватных специально организованных условиях с применением необходимых механизмов, форм и методов организации занятий.

Summary

The article considers the process of forming students experience of creative thinking consists in purposeful interaction, co-creation of the teacher and students in adequate specially organized conditions with the use of the necessary mechanisms, forms and methods of organizing classes.

МАЗМҰНЫ

1-СЕКЦИЯ

Жаратылыстану ғылымдарын дамытудағы жас ғылымдар мен студенттердің ғылыми зерттеулері

Naurazbekova A., Bibinur M. LINEARIZATION OF AUTOMORPHISM OF TWO GENERATED FREE LEFT SYMMETRIC ALGEBRAS.....	3
Сайдикаримов У.А. СЫЗЫҚТЫ ДИФФЕРЕНЦИАЛДЫҚ ТЕНДЕУЛЕР ЖҮЙЕСІ.....	7
Максумова Ж., Байдуанова Д.А., Жәнділла М. Н. БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	12
Мамирова А.Н., Қабиден А. ЖАЗЫҚТЫҚТАҒЫ ГЕОМЕТРИЯДА КООРДИНАТАЛЫҚ ӘДІСТІ ҚОЛДАНУ....	14
Медетбекова Р.А., Таушаева Г.Б ЖАРАТЫЛЫСТАНУ-МАТЕМАТИКАЛЫҚ БАҒЫТТАҒЫ МЕКТЕПТЕРДЕ ЭЛЕКТИВТІК КУРСЫҢ КЕЙБІР ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	18
Өтеубек А.А. ГЕОМЕТРИЯЛЫҚ ФИГУРАНЫҢ АУДАНЫН ОҚЫТУДАҒЫ МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР.....	22
Мавланов А.А. ЭЛЕКТОМАГНИТТІК ТОЛҚЫНДАР ТЕНДЕУІ ТУРАЛЫ.....	25
Калдығозов Е., Изтлеуов Г., Абдикеримов Б.А. Темирбекова Е.М. ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ПРИСАДКИ НА ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА МОТОРНОГО ТОПЛИВА.....	29
Е.Калдығозов., Б.А.Абдикеримов, Э.С.Тлеубаева, Атибек Н., Ибраев Ж. ПРОИЗВОДСТВА УГЛЕВОДОРОДНЫХ РАСТВОРИТЕЛЕЙ И НЕФТЕПРОДУКТОВ НЕФТЯНОГО СЫРЬЯ.....	32
Muhanbet A., Dauletbay M. BIOGEOCHEMISTRY OF TERRESTRIAL PLANTS.....	37
Райымбек Б. Аширбаева С., Анарбаева С. SCLEROPODIUM PURUM МҮГІН БИОИНДИКАЦИЯЛАУ ҮШІН ҚОЛДАНУ....	40
Тутаева А., Изтлеуов Ғ.М., Жумадуллаева А.И., Даулетбай М. БАЛДЫРЛАРДЫҢ ЭКОФИЗИОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ МЕТАЛДАРҒА ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ.....	43
Изтлеуов Ғ.М., Жумадуллаева А.И., Камалова Г., Қошқарова А. ЖАРАТЫЛЫСТАНУ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БАҒЫТЫ БОЙЫНША ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	46
Турысбек А., Изтлеуов Ғ.М., Аширбаева С., Биғазы А. САҢЫРАУҚҰЛАҚТАРДЫҢ БИОМОНИТОР РЕТІНДЕГІ МАҢЫЗЫ.....	51

Стамкулов Е., Изтлеуов Ғ.М., Аширбаева С., Даулетбай М.	
ӨСІМДІКТЕРДІҢ АУЫР МЕТАЛДАРҒА БИОИНДИКАЦИЯЛЫҚ ҚАСИЕТІ.....	54
Медетбекова Р.А., Султанова С.Ф.	
ПАРАМЕТРМЕН БЕРІЛГЕН ТЕНДЕУЛЕР ЖҮЙЕСІН ШЕШУ АЛГОРИТМІ.....	57
Р.А. Медетбекова., Даулетов Е.И.	
СПЕКТРАЛЬДЫ ТЕОРИЯДАН КЕЙБІР МАҒЛҰМАТТАР.....	60
Медетбекова Р.А., Мавланов А.А.	
БІРІНШІ РЕТТІ ДИФФЕРЕНЦИАЛДЫҚ ТЕНДЕУ ҮШІН КОШИДІҢ ЕСЕБІ ҚОЙЫЛУЫ ТУРАЛЫ.....	63
Медетбекова Р.А., Мамырхан Ә.Н.	
КОШИ ЕСЕБІНІҢ ҚОЙЫЛУЫ ТУРАЛЫ ЖАЛПЫ МӘЛІМЕТ.....	66
Медетбекова Р.А., Өтеубек А.А.	
ОҚУШЫ БІЛІМІН ТЕСТІЛЕУ ЖОЛЫМЕН БАҒАЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ....	70
Байдуанова Д.А., Максумова Ж.	
12 ЖЫЛДЫҚ МЕКТЕПТЕ МАТЕМАТИКА ПӘНІ БОЙЫНША ЭЛЕКТИВТІ КУРСАРДЫ БЕЙІНДІК ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	72
Медетбеков М.М., Мамирова А.Н.	
ОҚУШЫЛАРДЫҢ МАТЕМАТИКАДАН БЕЙІНАЛДЫ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТЕОРИЯСЫ.....	76
Медетбеков М.М., Қабиден А.	
МАТЕМАТИКАДА САН ҰҒЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖАЙЛЫ ДЕРЕКТЕР..	79
Жәнділла М. Н., Сайдакаримова Ш.Д., Максумова Ж.	
ОҚУШЫЛАРДЫҢ МАТЕМАТИКАДАН ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚАБІЛЕТІН ДАМУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ЖОЛДАРЫ.....	82
Медетбеков М.М., Сайдакаримова Ш.Д.	
ШЕКТЕРГЕ АРНАЛҒАН ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУДІҢ КЕЙБІР ТӘСІЛДЕРІ.....	86
Сүлейменова М.Т., Мұратбекқызы Ұ.	
СҮР СОЛТҮСТІК КАВКАЗ ТҰҚЫМДЫ БАЛ АРАЛАРЫН ЭКСТЕРЬЕРЛІК КӨРСЕТКІШТЕРІ.....	90
Сүлейменова М.Т., Мұратбекқызы Ұ.	
СҮР СОЛТҮСТІК КАВКАЗ БАЛ АРА ТҰҚЫМЫНЫҢ БЕЛГІЛЕРІНІҢ КОРРЕЛЯЦИЯЛЫҚ ӨЗГЕРГІШТІКТЕРІ.....	93
Медетбекова Р.А., Орынбаева Г.Ә.	
САЛЫСТЫРУЛАР ТЕОРИЯСЫНЫҢ НЕГІЗГІ АНЫҚТАМАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАСИЕТТЕРІ.....	95
Әмірханова Л.	
ТҰРАҚТЫ КОЭФИЦИЕНТТІ ЕКІНШІ РЕТТІ СЫЗЫҚТЫ ДИФФЕРЕНЦИАЛДЫҚ ТЕНДЕУЛЕР.....	98
Бегимбаев А.	
ШЕТТІК ШАРТТАРЫ ПЕРИОДТЫ БОЛАТЫН ТЕНДЕУІ ҮШІН АРАЛАС ЕСЕПТІ ФУРЬЕ ТӘСІЛІМЕН ШЕШУ.....	103
Камаш Ш.	
СИСТЕМА ЧЕБЫШЕВА И РЯД ФУРЬЕ-ЧЕБЫШЕВА.....	107
Шалхарова Б.	
КОМПЛЕКС САНДАРҒА АМАЛДАР ҚОЛДАНУ.....	111

Ескендиров Ш.З., Юнусова Д.У Анарметов Ж., Жолбарыс Е.Н. ЖҮЙЕЛІК БАҒДАРЛАМАЛАУ КУРСЫН ОҚЫТУДА КОМПЬЮТЕРДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ АЛҒЫ ШАРТТАРЫ.....	115
Ескендиров Ш.З., Юнусова Д.У Султанбеков Б., Жолбарыс Е. Н. ЖҮЙЕЛІК БАҒДАРЛАМАЛАУ КУРСЫН ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	117
Битурсын С.С., Камалова Г., Анешбек Ф. ТҰРМЫСТЫҚ ҚАЛДЫҚТАРДЫ ЕКІНШІ ШИКІЗАТ КӨЗІНЕ АЙНАЛДЫРЫП ӨНІМ АЛУ.....	119
Битурсын С.С., Сейдуалиева А.Е., Сейджаппарова Г. СӘНДІК КОСМЕТИКА: ХИМИЯЛЫҚ ҚҰРАМЫ ЖӘНЕ АЛЛЕРГИЯЛЫҚ РЕАКЦИЯЛАР.....	123
Мамашова П. АҚПАРАТТЫҚ ЖӘНЕ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ БҮГІН МЕН ЕРТЕҢ.....	128
Алдибекова А., Сүлейменова М.Т. БАЙЫТЫЛҒАН ҚҰНАРЛЫ ҚҰРАМАЖЕМНІҢ МАЛ ӨНІМДІЛІГІНЕ ӘСЕРІ...	133
Исаева А.Ө., Жаныұзақ Г. СУДЫ ТҰЗДАУ ДЕҢГЕЙІНЕ ГИДРОБИОНТЫҢ АҒЗАЛАРДЫҢ РЕАКЦИЯСЫ.....	136
Аңламасова А. ГРАФТАРДА ІШКІ ЖӘНЕ СЫРТҚЫ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ ТАБУДЫҢ ТИІМДІ ТӘСІЛІ.....	138
Балтабай Б. ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ПАЙДАЛАНУ ЗАМАН ТАЛАБЫ.....	142
Байжуманов А., Дулат С. ҚҰПИЯЛАУ ТЕОРИЯСЫНДА БІР ЫҒЫСУДЫ ТҮЗЕТУ ҮШІН ХЭММИНГ КОДЫН ҚОЛДАНУ ПРИНЦИПІ.....	145
Егенбай Г. ГЕОМЕТРИЯЛЫҚ ЕСЕПТЕРДІ ВЕКТОРЛЫҚ АЛГЕБРА ЭЛЕМЕНТТЕРІН ПАЙДАЛАНЫП ШЕШУ ТӘСІЛДЕРІ.....	148
Жантлеуов Н. ЛОГИКАЛЫҚ АЛГЕБРА ФУНКЦИЯЛАРЫН ТІЗБЕКТІ ЕСЕПТЕУ АРҚЫЛЫ АЛЫНҒАН МИНИМАЛ ФОРМУЛАЛАР СИНТЕЗІ.....	150
Куванова М. КОМПЬЮТЕРЛІК МОДЕЛЬДЕРДІ МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ПАЙДАЛАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ.....	154
Төрехан Л. НЕГІЗГІ МЕКТЕПТЕ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ҰҒЫМДАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ.....	161
Шакен Д. ВЕКТОРЛЫҚ АЛГЕБРА ЭЛЕМЕНТТЕРІН ГЕОМЕТРИЯЛЫҚ ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУДЕ ҚОЛДАНУ.....	165

Шалхарова Б.	
ОҚУШЫ ЖЕТІСТІГІН КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ.....	171
Жолдасбекова А.М.	
АУЫР МЕТАЛЛ (Pb, Re, Cd, Cr) ИОНДАРЫН АДСОРБЕНТТЕР КӨМЕГІМЕН БЕЙТАРАПТАУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ.....	175

2-СЕКЦИЯ

Педагогика және білім берудің өзекті мәселелері

Аскарова Г., Тлеулинова А.	
ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕССЕНДЖЕРА WHATSAPP.....	179
Камзаева А.	
“THE USE OF ICT AS A MEANS OF IMPROVING THE QUALITY OF STUDENTS’KNOWLEDGE, THE DEVELOPMENT OF THEIR CREATIVE ABILITIES.”	183
Tuimebek A.	
INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES.....	186
Ташкын Э., Сағын Ш.	
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ ЖАЗУ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	191
Zhumabekova G., Turdaly T.	
CONTEXT-BASED TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	195
Tastanova D.	
DEVELOPMENT OF PROFESSIONALLY-ORIENTED COMPETENCE OF A FUTUREFOREIGN LANGUAGE TEACHER IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING AT A UNIVERSITY	199
Мұхамбетжанова А.	
БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ДӘСТҮРЛІ ӘН МЕКТЕБІНІҢ МЕТОДИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	202
Серікова Н.	
«ШЕТЕЛ ТІЛІ МҰҒАЛІМІ» БАКАЛАВРЫНЫҢ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҮШІН БІЛІМ БЕРУ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТОПТЫҚ ТАЛҚЫЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН МОДЕЛДЕУ	205
Журунтаева С., Батырбаева Н.	
МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕЛЕРДЕ АТА-АНАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ.....	211
Сыздықова З., Ибрагим Г.	
ҮШТІЛДІЛІК ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ШЕТЕЛ ТІЛІ ОҚЫТУШЫЛАРЫНЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚАТЫСЫМДЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ҮЛГІСІ.....	216
Авакова Р., Қуанышалиева Қ.	
КОЛЛЕДЖДЕ ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ.....	222

Журба Л. РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПОВ СМЕШАННОГО ОБУЧЕНИЯ И МОДЕЛИ «ПЕРЕВЕРНУТЫЙ КЛАСС» В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ.....	225
Пазылова Г. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЗЕРТТЕУ ӨРЕКЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЕСКЕРУ	228
Сармұрзаева Б. МІНЕЗІНДЕ АУЫТҚУШЫЛЫҚ БАР ЖЕТКІНШЕКТЕРДІ ТӘРБИЕЛЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	232
Орман Ұ. ТУҒАН ӨЛКЕ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ҚАЗЫҒҰРТ ТАУЫ ТУРАЛЫ ҒЫЛЫМИ ДЕРЕКТЕР.....	235
Табылдиева С., Каженова Л. ВОСПИТАНИЕ МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ УЧИТЕЛЯ СРЕДСТВАМИ НАЦИОНАЛЬНОГО ИСКУССТВА.....	238
Керімбекова А., Балтабекова А. САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ҰЙРЕТУДІҢ ТИІМДІЛІГІ.....	241
Керімбекова А., Калыкулова Ж. МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ.....	244
Керімбекова А., Сыздықбаева Р. КІШІ ЖАСТАҒЫ БАЛАНЫҢ ЖЕКЕ ТҰЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ОТБАСЫНЫҢ ЫҚПАЛЫ.....	247
Керімбекова А., Купешова А. ҚАЗАҚ ФОЛЬКЛОРЫНЫҢ АУЫЗША СӨЙЛЕУДІ ДАМЫТУДАҒЫ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	251
Керімбекова А., Орынбетова Г. АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	255
Ақан Б. ҚҰНАНБАЙ САЛҒАН ІЗ	258
Серимбетов Ж., Пернебай А. БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ ДЕНЕ ҚОЗҒАЛЫС САПАЛАРЫН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ.....	260
Керімбекова А., Абишева А. ОҚУШЫЛАРДЫҢ СОЙЛЕУ ШЕБЕРЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ.....	264
Темірғалиева З., Тагабаева Б. ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ БІЛІКТІЛІКТІ (ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ) АРТТЫРУДЫҢ МӘНІ.....	268
Дауренбаева Д., Кубоналиева А. КӘСІПКЕРЛІК ТЕОРИЯСЫ ЖӘНЕ ДАМУ КЕЗЕҢДЕРІ, ОСЫ КҮНГІ КОНЦЕПЦИЯСЫ.....	272

Сыздыкова З., Бегадил Ж. ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОКОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ГУМАНИТАРНОМ НАПРАВЛЕНИИ В УСЛОВИЯХ ТРЕХЪЯЗЫЧИЯ.....	275
Бегманова Г. ӘЛ- ФАРАБИДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ.....	279
Бименова З., Орынбаева Г. МЕКТЕП МАТЕМАТИКАСЫН ОҚЫТУДА САНДАР ТУРАЛЫ ТАРИХИ МАТЕРИАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУ.....	282
Калиева С. ЕРЛІ-ЗАЙЫПТЫ ЖҰПТАРДЫҢ ҚАТЫНАСЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰБЫЛЫСРЕТІНДЕ.....	284
Абдашим Л. МЕКТЕПТЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ БАСҚАРУ ЖӘНЕ ҰЙЫМДАСТЫРУ.....	288
Абдимавланова М. ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПӘНДЕР АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ САПАСЫН АРТТЫРУ ШАРТТАРЫ.....	293
Абдуллаева Г. КАДР АГЕНТТІГІНІҢ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ.....	297
Абдырахманова А. МЕКТЕП ПСИХОЛОГЫНЫҢ АТА-АНАЛАРҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КЕҢЕСБЕРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	302
Абибулла А. ЖАРНАМА ПСИХОЛОГИЯСЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	306
Абишева Р. ОТБАСЫЛЫҚ DAҒДАРЫСТЫҢ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ.....	311
Айлауова А. ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ӨЗІНДІК БАҒАЛАУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	314
Айтқулов А. ЖАРНАМАНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ.....	317
Аканов Т. ПСИХОСОМАТИКА–МЕДИЦИНАЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯНЫҢ БІР САЛАСЫ.....	321
Асаубаев Р. НЕЙРОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ БАҒДАРЛАМАНЫҢ ПСИХО –ЛОГИЯЛЫҚ МАЗМҰНЫ ТУРАЛЫ ЖАЛПЫ ТҮСІНІК.....	325
Әбілова С. ЭМОЦИЯЛЫҚ ТҰРАҚСЫЗДЫҚ СОМАТИКАЛЫҚ КӨРІНІСТЕРІНІҢ НЕЙРОДИНАМИКАЛЫҚ МЕХАНИЗМДЕРІ.....	330
Бейсенов К. САЯСИ ӘЛЕУМЕТТЕНУ ПСИХОЛОГИЯСЫ.....	334
Бекназар А. ҚАЗІРГІ ТҰЛҒАНЫҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	338

Бержанова Г. ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ҚҰРАЛДАРЫ.....	343
Бериков А. ҰЛТТЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӨМІРШЕҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	347
Ботабекова Ш. ТҰЛҒАНЫҢ КӘСІБИ ДАМУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	352
Джапбасбаева Д. ЛЕВЕРУКОСТИ ДИАГНОСТИКАСЫ ЖӘНЕ ОНЫ МЕКТЕП ТӘЖІРИБЕСІНДЕ ҚОЛДАНУ.....	355
Джубатырова А. ЕСТІҢ ӘР ТҮРЛІ ТҮРЛЕРІНІҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ.....	360
Душаева Г. ЕҢБЕК ПСИХОЛОГИЯСЫ ҒЫЛЫМ РЕТІНДЕ.....	365
Егентай А. ТЕМПЕРАМЕНТТІҢ НЕГІЗГІ КОМПОНЕНТТЕРІ.....	369
Елеубаева С. ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КҮТІМ СУБЪЕКТТІҢ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ КӘСІБИ АТРИБУТЫ РЕТІНДЕ.....	374
Есентаев Н. СДУДЕНТТЕР АРАСЫНДАҒЫ ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ТӘЖІРИБЕСІН ДАМУЫ КРИТЕРИЙЛЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	379
Жамеков Н. ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАҒЫ КЕДЕРГІЛЕР.....	383
Жапсар А. ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ РЕТІНДЕ ЖОБАЛАУЛАР ӘДІСІ.....	388
Жолдасбекова М. ТҰЛҒАНЫҢ КОГНИТИВТІ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҚТЫҢ БҰЗЫЛУЫ.....	393
Жумаканова И. БОЛАШАҚ МАМАНДЫҚ ТУРАЛЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҰСЫНЫС ДИНАМИКАСЫ.....	395
Жунисбаева М. ПСИХОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫНЫҢ САЛАЛАРЫ МЕН ТАРМАҚТАРЫ.....	399
Жұбанов Ғ. ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАҒЫ КОНФЛИКТ.....	404
Жұмаділ Б. ЕС ТУРАЛЫ ЖАЛПЫ АҚПАРАТ.....	407
Ибрагимова С. ДАМУЫ ОЙЫНДАРЫ ЖӘНЕ ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ МЕКТЕПЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ӘРЕКЕТІН АРТТЫРУ.....	411
Ибраимова Б. НАШАҚОРЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ ПӘНІ РЕТІНДЕ.....	414
Икматова О. ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ БАҒДАРЛАР ҰҒЫМЫН АНЫҚТАУ.....	419

Каламбаева М. ҚҰМ ТЕРАПИЯСЫНЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ҚОЛДАНУ ПРАКТИКУМЫ: ЮНГТІКЖӘНЕ ИНТЕГРАТИВТІК ТҮРҒЫ.....	423
Кененбай Б. НАУҚАСТЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУЫНА ҚАРЫМҚАТЫНАСЫНЫҢ ӘСЕРІ.....	426
Керімбай М. ҮЛГЕРМЕЙТІН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ.....	430
Куланова А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СОЦИОМЕТРИЯЛЫҚ МӘРТЕБЕСІНАРТТЫРУ.....	435
Қатыш Ә. ПЕДАГОГТЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ ОНЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНІҢ ТАБЫСТЫЛЫҚ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ.....	440
Мамбетова Г. ҚОЛДАНБАЛЫ ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ НЕЙРОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ БАҒДАРЛАМАНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ МЕН МАҢЫЗЫНА ҒЫЛЫМИ ТАЛДАУ..	444
Мирзахмедова М. МЕКТЕПТІҢ ЖЕТІЛУІН ЗЕРТТЕУ ТӘСІЛДЕРІ.....	449
Еркін А., Әнуарбек А. ТАҚЫРЫПТЫҚ БЕЙНЕЛЕУ САБАҚТАРЫНЫҢ МАЗМҰНЫ МЕН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ.....	454
Еркін А., Баймаханова А. БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ДАМУ ТАРИХЫ.....	457
Сапар Ш., Ботиршикова Д. БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ПРИНЦИПТІЛІК.....	460
Сапар Ш., Нұралы М. БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	465
Жақып Қ., Көпжасар А. БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНІҢ ТҮРЛЕРІ МЕН ЖАНРЛАРЫНЫҢ КӨПҚЫРЛЫЛЫҒЫ....	469
Турсынқұлова З., Жұматай Қ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ КӨПБАЛАЛЫ ОТБАСЫЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІІ ҚОЛДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫ ФАКТОРЛАРЫ.....	473
Бексұлтанова А., Абибуллаева Б. ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ.....	476
Zhumabekova G., TynymbayN. BLOG RESOURCES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	481
Жумадилаева А., Ашимова А. ОТБАСЫ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ГЕНДЕРЛІК ҚҰНДЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	485
Жумадилаева А., Крыкпаева Ж. ӨЗІНДІК ЖҰМЫС НЕГІЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫНДАҒЫ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ.....	490

**«ӘЛ-ФАРАБИ, АБАЙ ЖӘНЕ ӘЛЕМДІК ӨРКЕНИЕТ»
Халықаралық онлайн ғылыми-тәжірибелік конференциясының
ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ**

I БӨЛІМ

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международной научно-практической онлайн конференции
«АЛЬ-ФАРАБИ, АБАЙ И МИРОВАЯ ЦИВИЛИЗАЦИЯ»**

I ТОМ

**COLLECTION OF MATERIALS
of International online scientific and practical conference
"AL-FARABI, ABAY AND WORLD CIVILIZATION»"**

VOLUME I

Басуға 12.05.2020ж. кол қойылды.
Қалыбы А4. Қаріп түрі «Таймс».
Ризографиялық басылым.
Көлемі 31,375 шартты баспа табақ. Таралымы 100 дана.

«Нұрлы Бейне» баспасында басылды.
Тапсырыс №1205
Шымкент қаласы, А. Байтұрсынов көшесі, 15 «Б»
e-mail: nurly-beine@mail.ru
+7 701 77 97 167; 8 (7252) 50 16 21
+7 775 389 18 28: +7 771 144 46 30.

